IV 788
62221/68

АНТОЛОГИЯ

Библиотека

Български писатели

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

БОГОМИЛ РАЙНОВ
ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ
ГЕОРГИ ЦАНЕВ
ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ
КАМЕН КАЛЧЕВ
НИКОЛА ФУРНАДЖИЕВ
НИКОЛАЙ ХАЙТОВ
ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ

Б-3

СТАРОБЪЛГАРСКИ СТРАНИЦИ

АНТОЛОГИЯ

б. из.
IV 788
IV-788

СТАРОБЪЛГАРСКИ СТРАНИЦИ
АНТОЛОГИЯ

ПОД РЕДАКЦИЯТА НА
ПЕТЪР ДИНЕКОВ

Български писател

София 1968

В418954

ПРОВЕРКА
20...

ПРОВЕРКА
20...18

ПРОВЕРКА
1991 г.

Б 2221/

ПРОВЕРКА
2004 г

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
БИБЛИОТЕКА
София

Поглед върху старата българска литература

Старата българска литература възниква през IX в., в твърде ранна епоха, което говори за бързото културно развитие на нашия народ, създал своя държава на Балканския полуостров в края на VII в. (681 г.). В своята история тя има блестящи периоди, когато издига големи писателски личности и упражнява значително влияние върху културния и литературния живот на близки и по-далечни народи. Такива са периодите на разцвета на българската литература през IX—X в. (не случайно тоя период е наричан нейн златен век) и Търновската книжовна школа през XIV в., с нейния най-виден представител патриарх Евтимий, когото съвременниците прославят като «велик художник на славянските писмена».

Високите върхове, които българската литература достига през XIV в., й предвещават блестящо развитие през следващите векове — в една епоха, когато европейската култура разкъсва веригите на средновековното мислене и се възражда за нов живот. Няма никакво съмнение, че зарите на Ренесанса и последвалите го големи духовни и литературни движения щяха своевременно и бързо да проникнат и в нашата страна. Но настъпилите исторически събития в края на XIV в., катастрофата на българската феодална

10 държава, създадената неимоверно тежка обществено-политическа обстановка през робството решаваха за дълги векове и съдбата на литературата. До средата на XVIII в. книжовният живот продължи да се развива в рамките на едно закъсняло средновековие.

Не само историята, но и същността на старата българска литература остават почти непознати за съвременния читател. Онова, което се изучава в училище, е съвършено недостатъчно, за да ни позволи да проникнем в нейния свят. За нейния характер са натрупани многобройни предубеждения и те тежат върху съзнанието на нашата интелигенция. Дори един такъв културен писател и тънък ценител на нашето художествено наследство като Пенчо Славейков я отрече почти изцяло — «в нея няма нищо българско освен азбуката». В своята жестока присъда Славейков направи само едно изключение — за апокрифите: в тях открива «неща с дивен смисъл и поезия».

Отричайки подобни предубеждения, ние, разбира се, не бива да стигаме до другата крайност — да идеализираме онова, което са създали нашите средновековни книжовници, да създираме ценности там, където те не съществуват. Съвършено очевидна е разликата с новото време; днес литературата представя огромен екран, в който се отразява широко цялото разнообразие на живота, цялото богатство на човешките преживявания, мисли и чувства. Едно сравнение с нашата съвременност прави старата литература не само далечна и непонятна, но и ограничена в своите дирения, в своята способност да резонира, в много отношения чужда на реалната действителност, затворена в света на средновековното религиозно и философско мислене. При това тук става дума не само за съдържание и идейни насоки, но и за форми и изразни средства, за стилови и жанрови особености.

Това дава основание на мнозина да отричат изобщо на старата литература качествата на художествено творчество, да смятат, че се касае просто за религиозно-дидактична книжнина, при която естетически проблеми не съществуват. Според тях при старата литература трябва да говорим не толкова за един чужд нам естетически свят, колкото за фаза на художествена неразвитост, за произведения, които се намират в преддверието на естетическите преживявания. На тоя възглед не бяха чужди — особено в миналото — и мнозина от специалистите изследвачи на старата българска литература; в нейните творби те виждаха преди всичко паметници на езика, историята, културата, при анализа на които литературната проблематика се загубваше, движейки се в най-общата сфера на филологията.

За да намерим правилен път към язленията на старата литература, преди всичко е необходимо да се докоснем до творбите на писателите непосредно. Много от предубежденията за нашата средновековна книжнина се дължат на непознаване. Разбира се, старият език, на който са писани тези творби, е една пречка, която мъчно се преодолява — той е достъпен само на специалистите. Налага се да си послужим с преводи на новобългарски, а знае се, че при превод литературните произведения губят голяма част от аромата си — изчезват характерни езикови обрати с важно стилистично значение, интонации, звукови съчетания. И все пак прекият досег с литературните творби дори и в превод ни дава възможност да проникнем в духовния свят на писателите, в оная атмосфера, сред която са се създавали нашите стари книжовни паметници. В това отношение е направено много — и все пак недостатъчно — за приобщаване на съвременния читател към произведенията на средновековната литература. Не могат да не бъдат отбелязани имената на онези, които са направили най-

много преводи — Йордан Иванов и Минко Генов, Васил Киселков и Иван Дуйчев. Превеждането от старобългарски език (в неговите различни развойни фази и редакции) е свързано с огромни трудности, изисква специална езикова подготовка и широко познаване на средновековния бит и култура. Тук възникват и редица специфични проблеми при превод на един и същи език, от по-старо в ново историческо състояние на езика, свързани със запазване на стиловите особености, архаизацията на изразните средства и т. н. Досегашният опит показва много слабости в това отношение, но все пак той е ценен и може да послужи като сериозна основа за по-нататъшна работа. Нужно е да се продължи направеното досега, нужно е да се намерят млади специалисти, които да поемат едно дело, изискващо голяма любов и посвещение.

Какво ни дава непосредният контакт с произведенията на старата литература? Преди всичко променят се значително нашите представи за културните интереси на средновековните хора. Оказва се, че тези интереси са много по-широки, отколкото изглежда на пръв поглед. Те не са свързани изключително с църквата, с нейните общи или практически, делови нужди. Обикновено ние мислим, че редица големи литературни теми, които имат световно значение, са станали достъпни на българския читател едва в ново време, от епохата на нашето национално възраждане насам. Така през XIX в. чрез гръцката образованост и чрез гръцките училища у нас прониква голямата тема за Троянската война — било чрез пряко запознаване с оригиналния текст на Омировите поеми «Илиада» и «Одисея», било чрез първите опити за преводи на тези творби. Известен е спорът, който събужда през 70-те години Пърличевият превод на «Илиада» — Нешо Бончев написва остра критическа статия, Ботев в стихотворната си сатира «Защо не съм»

осмива тоя превод саркастично; преводачът е дълбоко огорчен и изгаря превода си. Твърде интересен научен проблем е да се проследи как през епохата на възраждането се създава представата на нашата интелигенция за великото дело на Омир, как постепенно се запознава нашият народ с легендите за Троянската война и с нейните герои.

Мнозина ще бъдат учудени обаче, като узнаят, че това запознаване е станало много по-рано, още в нашето ранно средновековие. За да бъдем точни, трябва да добавим, че тук не става дума за пряко приобщаване с Омировите поеми, а за запознаване с разказите за Троянската война (при все че са открити цитати от «Илиадата» в старобългарски литературни паметници). Тия разкази проникват в България в различни форми и по няколко пътища. Първият летописен разказ за Троянската война на български се появява през X или в началото на XI в. в преведената византийска хроника на Йоан Малала. Когато през XIV в. се превежда Манасиевата хроника, в нея отново откриваме разказ за Троянската война. През XIV в. българският читател се запознава с твърде обширно белетристично повествование на същата тема, така наречената Троянска притча — «Разказ за достоверни неща и притчи за кралете, за тяхното потекло и живот»; тая творба идва в България от Запад, чрез хърватско посредство. По същото време се появява на български и една друга версия за Троянската война —«Разказ за стария Александър» — творба, в която действието е пренесено отчасти на Изток и в която намират отглас византийско-арабските отношения.

Ясно е, че българите са се вълнували от съдбата на Троя и от героите на Троянската война преди много векове. Те са се увличали от екзотиката на сюжета, от многоцветния образ на живота в далечното минало, от описанията на войни и сражения, от силните

страсти, които играят решителна роля в поведението на героите, от техните военни подвизи и храброст, от моментите на човечност и благородство, от широката историческа панорама, макар и фантастична, от интимните чувства на хората, от любовта между Елена и Парис, която довежда до такива дълбоки конфликти, до такова огромно въоръжено стълкновение на племена и народи. Колко голямо е било обаянието на образите на Троянската война, показва обстоятелството, че и старите българи, както други европейски народи, са свързвали произхода си с някои от троянските герои: французите с Франк, британците с Брут, италианците с Еней, а нашите прадеди с Ахил. Така, когато говори за Ахил и мармидонците, българският преводач на Малаловата хроника отбелязва: «Този Ахил имаше свои войници, които тогава се наричаха мармидонци, а сега — българи.»

Изобщо не бива в никакъв случай да се подценява връзката на нашата средновековна култура с античния свят. В литературата това може да се види в делото на редица писатели. Йоан Екзарх използува античните мислители, дори и когато полемизира с тях; той превежда части от съчиненията на Аристотел. Константин Преславски споменава в Учителното евангелие пред своите слушатели името на Платон. Симеон е отличен познавач на античната култура; според лонгобардския хронист Лиудпранд от X в. той бил наричан «полугрък, понеже от малък изучил ораторското изкуство на Демостен и силогизмите на Аристотел». На старобългарски се превеждат басните на Езоп; широко разпространение намира романът за Александър Македонски — «Александрия», — в който обширно се разказва за войни, страни и герои, свързани с античния период от историята на европейския югоизток. И не би могло да бъде иначе: старобългарската култура се развива върху терито-

рия, където на всяка крачка се виждат следите на древната гръцка и римска цивилизация. Ние трябва да се освободим от примитивните си представи за стария българин, като варварин, който не е имал никакво отношение към заобикалящите го останки от античната култура. Вероятно той не е бил лишен от чувството на възхищение пред онова, което са му давали красивите, стройни линии на старогръцкото изкуство. Християнският фанатизъм го е насърчавал да унищожава «езическите идоли», но прекрасните мраморни скулптури и античните вази, които са изобразявали фигури или сцени, свързани с митовете на античността, с героите на «Илиадата» и «Одисеята», не са могли да не го вълнуват с красотата си.

Ето само един прозорец към духовния свят на стария българин, отразен в литературата му. В редица отношения този свят носи чертите на едно светско виждане и едно светско изкуство. Но това съвсем не бива да ни води до отричане на основния религиозно-християнски облик на литературното творчество на нашето средновековие. Тъкмо в това проличава неговият твърде сложен характер и вътрешната му противоречивост. Християнската църква слага своя отпечатък върху целия културен живот през средновековието, следователно и върху литературата — и то не само върху нейната идейна насоченост, но и върху формите, жанровете, стила. Произведенията на демократичната книжнина — апокрифите, богомилските творби — също си служат с библейско-евангелски образи, символи и формули, всичко живее и действува в религиозна атмосфера. Възникнала първоначално с оглед на практическите нужди на богослужението и пропагандата на християнската религия, старобългарската литература получава религиозно-църковен облик и понеже църквата играе важна роля в живота на средновековното общество, тя запазва този свой облик до средата на XVIII в., до

нашето национално възраждане. Интересите на черквата съвпадат с интересите на феодалната класа, черквата формира нейната идеология, има монопол в културния живот; в нейни ръце се намират писмеността и образованието. Енгелс изтъква, че в средните векове «черквата се явява най-висшо обобщение, и санкция на феодалния строй». Съвършено ясно е, че литературата, чието създаване е обусловено от черквата, не само ще има подчертан религиозен характер, но заедно с това ще изразява преди всичко идеологията на господствуващата феодална класа.

Непосредният досег с произведенията на старобългарската литература показва, че това действително в най-общ смисъл е така и все пак явленията са по-сложни и не се поддават на опростителско схематизиране. Най-напред освен официалната литература в средновековието се създава и народна, демократична литература — литературното развитие не върви като единен поток; в него проникват и тенденции, които се обуславят от основното социално противоречие през епохата на феодализма — борбата на селячеството срещу феодалната класа. Тези тенденции се откриват в апокрифите и богомилските произведения — изразени, разбира се, със средства, характерни за средновековното мислене, когато неизбежно протестните социални движения взимат формата на ереси.

От друга страна, проява на схематизъм е да се мисли, че цялата литература, свързана с феодалната класа, има реакционен характер. Тая литература е творена в различни исторически моменти, когато и ролята на феодалната класа е била различна, а и самата феодална класа не е била еднородна — в нея са проникнали прогресивни елементи, понякога нейните позиции са съвпадали с народните. Такъв е случаят например с най-ранния период от развитието на българската литература в IX и X в. — формиращата се българска феодална класа е динамична и жизнеспо-

собна, движи се напред, създава нови икономически отношения; литературата отразява растежа и подема на народното самосъзнание в борбата с пречките и враждебността отвътре и отвън – и от консервативните езически среди, и от византийската експанзия. Не е трудно да се открият прогресивните и патриотичните моменти в произведенията на Кирил и Методий, Климент Охридски и Константин Преславски, Йоан Екзарх и Черноризец Храбър.

Най-сетне, когато правим обща характеристика на старобългарската литература, не бива да забравяме, че религиозната образност и символика често пъти се явяват само една външна обвивка, една неизбежна, абстрактна изразна система от традиционни формули. Отстраняването на тая обвивка ни дава възможност да разкрием истинското съдържание на творбите, да видим тяхната актуалност, връзката им с живота, със съдбата на човека. Такова е например едно от най-ярките публицистични и светски съчинения на нашето средновековие — «За азбуката» на Черноризец Храбър. И тук присъствува религиозната обвивка (бог е посочен като създател на всички неща в света), но съчинението разглежда тема с важно обществено значение, свързана с актуален обществен въпрос — защитата на младата славянобългарска култура. По същия начин може да се открие обществената актуалност на пространните жития на Кирил и Методий, на похвалното слово на Климент за Кирил, на «Азбучната молитва» и «Прогласа към евангелието», на житията на софийските книжовници поп Пейо и Матей Граматик и др.

Ако погледнем така на множество произведения, ако разчупим религиозната черупка, която ги обвива, пред нас старобългарската литература ще се яви по-богата и по-разнообразна, не така абстрактна и откъсната от живота, както на пръв поглед изглежда. Тя отразява не само тесните интелектуални интереси

на една ограничена черковна среда, но се превръща в огледало на търсения и стремежи, страдания и болки, мечти и пориви, философски и научни размисли. Зад религиозната кора, която в някои случаи е много тънка, но други път е проникнала дълбоко в тъканта на самите произведения, се крият и светски сюжети, и големи политически въпроси, и интимни вълнения на сърцето. Това личи преди всичко много добре в белетристиката — в творби като «Александрията», «Троянската притча», «Кръчмарката Теофана», «Соломон и жена му» и т. н. То се проявява в историческите произведения, в летописните разкази и приписки (спомнете си забележителния разказ за потурчването на чепинските българи), в естествонаучните съчинения и във философските трактати. Това важи дори за такъв типичен черковен жанр като житията — в тях често срещаме интересни описания на бита, психологически детайли, разкриване на отделни индивидуални черти на героите, разказ на исторически събития. В редица случаи житията се превръщат в мемоарни произведения.

Колко незначителна роля играе религиозната обвивка, показват някои белетристични творби — в тях християнският елемент е само външно пришит; тези творби представят всъщност увлекателни разкази из живота на човека, нелишени понякога от сантиментализъм и пикантерия. Съвършено външна е например християнската окраска на «Александрията» — това е една напълно светска творба — както по тематика, така и в жанрово и стилово отношение. Тъкмо затова в Западна Европа, при специфичните условия на развитието на западноевропейските литератури, преработките на «Александрията», където героят се превръща в рицар, послужват като изходна точка за създаване на светския роман. Може би това би станало и у нас, ако катастрофата на българската държава в края на XIV в. не бе сло-

жила край на нормалните условия на литературния живот.

Когато говорим за религиозния характер на старобългарската литература, заслужава внимание още един момент. Действително като славянска литература, писана на родния славянски език, старобългарската литература е най-тясно свързана с покръстването, с разпространението на християнството, с ролята на християнската църква. Както вече добре е изяснено от нашата историческа наука, тук не се касае за причинно следствие на едното от другото (като абсолютно обуславяне на появата на писмеността и литературата от християнизацията), но за явления, съвместно съществуващи и взаимно обусловени от едни и същи причини, от нуждите на обществено-политическото развитие на българската държава през IX в. Тези нужди налагат използуването на писменост преди покръстването, преди делото на Кирил и Методий, но тая писменост е на чужд език. Става дума за първобългарските каменни надписи на гръцки език (досега са намерени около 80 надписа). Те са писани в България, отразяват българската обществена действителност, свързани са с един период, когато гръцкият е официален канцеларски език на българската държава. Заслужава да се отбележи, че това са паметници със светско съдържание; следователно писмеността в България започва с произведения, които имат светски характер.

По-задълбоченото вникване в старата българска литература ни дава възможност да видим още една нейна страна — отражението на редица твърде сложни идейно-исторически конфликти на средновековието. Това е един свят само привидно застинал в някакво ненарушимо идейно спокойствие, обусловено от неизменността на църковната идеология, от «светостта» на християнските догми. Всъщност съзнанието на средновековния човек е било раздрусвано от

дълбоки вълнения, които — в различна степен и в различни форми — са намерили отражение в книжовния живот. На първо място трябва да поставим двубоя между езическата и християнската идеология, между античния и християнския свят. Ако в общотеоретически и философски мащаб през IX—X в. той е вече ликвидиран (макар че църквата никога не е преставала да се плаши от призрака на античната материалистическа мисъл), тоя конфликт на българска почва отново се възражда. Това е конфликт между езическия мироглед на славяните и прабългарите и новоприетата християнска религия. Църквата се бори срещу езичеството, преследва неговите остатъци, запазени във фолклора, обявява се срещу народните песни и танци.

Борбата срещу византийската политическа и културна експанзия — друг голям конфликт в нашето средновековие — намира също своето отражение в литературата. За това свидетелствуват произведенията, посветени на делото на Кирил и Методий и на славянската просвета. Достатъчно е да си припомним съчинението на Черноризец Храбър или две интересни творби, появили се през византийското робство — Солунската легенда и Българския апокрифен летопис, — където се стига до идеализация на българския народ и българското минало и до своеобразен български месианизъм (според Солунската легенда българите са богоизбран народ — те са определени от бога да му предадат в съдния ден непокътната истинската християнска вяра).

Произведенията, свързани със защитата на славянската култура и българската народност, появили се в ранните векове на нашето литературно развитие, придават на българската литература самобитност и отхвърлят още едно твърде широко разпространено предубеждение, че тя изцяло е подчинена на византийската литература, черпи единствено от нейните

идейни богатства, форми и стил. Никой не отрича голямата роля на византийското влияние; принадлежността на старата българска литература към сферата на византийската култура е несъмнен факт, но това не означава заличаване на националната ѝ специфика и самобитност. Българската литература използува редица традиционни форми, изработени от византийската литература, нещо повече — сама участвува в създаването и формирането на онова, което сме свикнали да наричаме византийски културен свят, но тя има своя самобитна, славянска, българска тематика, обусловена от националната обществено-историческа съдба.

Проследявайки по-нататък големите идейни конфликти на нашето средновековие, намерили отражение в литературата, не можем да не отбележим апокрифите и богомилските съчинения, където по своеобразен начин се дава израз на борбата на народните маси срещу феодалния строй. Нови идейни борби започват през XIV в. с появата на исихазма — религиозно движение за обновяване на черквата, което свидетелствува за дълбока криза, настъпила във феодалната система. Набелязват се първите елементи на нов ренесансов мироглед, повежда се борба между мистицизма и рационализма, проявява се известен стремеж за разкрепостяване на личността от средновековното мислене, но суровият османски военен феодализъм, който се настанява в нашите земи в края на XIV в., забавя това развитие с няколко века. Още в първите десетилетия на османското владичество започва и борбата на българския народ срещу робската съдба — и това е нов идейно-исторически конфликт, който намира своеобразен литературен израз — в жития, летописни бележки, исторически разкази. Той е представен най-често като борба между две религии — християнската и мохамеданската, — но зад религиозната обвивка винаги стои народност-

 ният, политическият момент (твърде добре това личи в произведенията на писателите от XVI в. поп Пейо и Матей Граматик, които пишат жития за софийските мъченици Георги Нови и Никола Нови).

Разбира се, не при всички посочени случаи имаме работа с художествени произведения; някъде просто се касае за писмени паметници с характера на исторически извори (например голяма част от надписите и приписките, правните паметници и др.). Привеждаме ги и ги използуваме дотолкова, доколкото те хвърлят допълнителна светлина върху събития, нрави и хора, доколкото ни помагат да навлезем в атмосферата на епохата. Заедно с това обаче трябва да изтъкнем, че е твърде трудно да се определи до каква степен и къде може да се говори за художественост при средновековните книжовни паметници. Неоснователно е да се използува критерият, изработен върху основата на съвременното литературно творчество. Има групи произведения, като например старобългарските разкази и повести, където въпросът за художествеността е съвсем ясен. Но това са сравнително малко творби. Огромният брой произведения не отговарят на нашите съвременни критерии; в жанрово отношение, по поетика и стил стоят далече от съвременната художествена практика (жития, похвални и поучителни слова, апокрифи, летописни разкази и бележки и т. н.; тук не говоря за цяла редица писмени паметници, изпълняващи чисто делови черковно-религиозни функции). Понякога ни се струва дори, че боравим с произведения, които изобщо стоят извън обсега на художествените явления.

Тук се касае за принципен въпрос, който не засяга само историята на българската литература; става дума за историческата относителност на естетическите категории. Още Чернишевски бе се спрял на тоя въпрос, изтъквайки, че произведенията на изкуството от други епохи и цивилизации често пъти

естетически ни са недостъпни: «Всички произведения на изкуството не от нашата епоха и не от нашата цивилизация изискват непременно да се пренесем в онази епоха, в онази цивилизация, която ги е създала; инак те ще ни изглеждат непонятни и странни, но не прекрасни» («Естетическите отношения на изкуството към действителността»).

Разбира се, великите произведения на изкуството вълнуват и говорят на читателя независимо от отдалечеността на епохата. Но все пак винаги се изисква едно приближаване към времето, което ги е създало. Това още повече важи за старобългарската литература, изникнала в една историческа обстановка, в която църквата играе огромна роля и слага отпечатъка си върху целия художествен живот. Ако застанем само на позициите на съвременната литература, ще трябва да стесним извънредно много кръга на старобългарските произведения, носещи белезите на художественост. Трябва да държим сметка за историческия характер на понятието «художественост», за естетическите схващания на средновековния човек. В старобългарската литература се прокарва твърде трудно диференциацията между «художествени» и «нехудожествени» паметници. Литературните произведения, които в по-малка или по-голяма степен отговарят на понятието художественост, постоянно се смесват с църковната книжнина, публицистиката, научните и философските трактати, историята, деловата писменост. В нашето средновековие художествената литература не е така ярко обособена, както в новите времена, познава много синкретични форми; създава се и се оформя постепенно, в зависимост от все повече настъпващата диференциация в различните видове писменост. Развитието на художествената литература в средновековието извънредно много се възпира от монопола на църквата, която подчинява творческия живот на собствените си

 идеологически задачи, ограничава полета на поетическата мисъл и пречи на разгръщането на художествените жанрове.

Оценката на старобългарската литература от гледището на тогавашната епоха е нещо неизбежно и извънредно важно, но то не отменя изискването литературните явления да се разглеждат и от позициите на нашата съвременност, да се анализират и оценяват в светлината на общия историко-литературен процес, под зрителния ъгъл на целокупното обществено-историческо, литературно и естетическо развитие. От такова гледище старобългарската литература има какво да каже на нашето време — и като идейно съдържание, и като жизнено отражение, и като демократичен и патриотичен порив, и като поетически сьят. Това показват обособените няколко дяла в тая книга — най-вече «Поезия», «Разкази и повести», «Между истината и легендата», «Апокрифни легенди», «Публицистика». В поместените там творби се поставят за разрешаване важни обществени въпроси, рисуват се картини от историческия живот на народа, чувствува се пулсът на творчески индивидуалности в поглед и идеи, в стил и език, в композиция и жанрово оформяне. Който се запознае с тези произведения, не може да твърди, че в старобългарската литература отсъствуват жанрови и стилови търсения. От една страна, се срещаме с изяществото и възвишеността на стил, изхождащ от вековния опит на тогавашните познати литератури, развил се и получил облик върху традициите и творческите търсения на българската национална литература (Климент Охридски, Йоан Екзарх, Евтимий Търновски, Григорий Цамбалк и др.), а, от друга — чувствуваме непосредността, простотата, привидната примитивност на живия народен разказ, лъха на фолклора, трепетите и размисъла на книжовници, които живеят и се формират в народната среда (От-

кровение Варухово, разказа на поп Методий Драгинов за потурчването на чепинските българи и т. н.). С това не се изчерпват всички стилови разновидности — това са само двата полюса, между които варират стиловите маниери на старобългарските писатели.

Както бе вече изтъкнато, някои старобългарски жанрове са близки до съвременните — например белетристиката. Други обаче са твърде различни и комплицирани. Такъв е случаят с поезията. В стихотворения като «Азбучна молитва», «Проглас към евангелието», «Молитва към Богородица» и др. се използуват форми, които не се различават коренно от съвременната структура на стиха; в други произведения поезията има твърде различни структурни белези. Такива са службите, които представят празнични песнопения в чест на светци — те са подчинени на особени изисквания, свързани са с определени мелодии, имат специфична композиция. Но разликата не е само формална — тя е и в ярко изразения религиозно-черковен строй на мисленето, образността, емоционалността.

Старобългарската поезия се представя със сравнително малко произведения. Струва ми се, че не са изчерпани всички възможности за разширяване на техния брой, за разкриване на тоя жанр в неговата пълнота. По-голяма изследователска смелост би ни довела до някои интересни открития — в произведения, в които привидно белезите на поезията отсъствуват, но задълбоченият анализ ги намира. Тук е направен такъв опит (извлеченията из житието на св. Петка от Евтимий Търновски, някои приписки и посвещения и др.).

Твърде интересна е жанровата природа на апокрифните легенди някои от които се отличават с удивителен полет на въображението. В житията и свързаните с тях разкази за пренасянето на мощи

съжителствуват твърде разнообразни елементи — белетристични, мемоарни, исторически, публицистични, философски, лирични. Житейният жанр претърпява дълга и интересна еволюция — през XV и XVI в. изобразителният стил на българските жития значително се приближава до реалистичния разказ и все по-ясно се свързва с народните борби и тежнения. Намалява се разстоянието между житията и летописните и историческите произведения. Заслужава специално внимание и развитието на старобългарската публицистика.

Вижда се, че жанровата картина на българската средновековна литература нито е толкова бедна, нито тъй закостеняла, както често се мисли. Тъкмо затова могат да се посочат редица елементи на приемственост между стара и нова литература. Литературното творчество през Възраждането, макар и да се развива върху нова качествена основа, се свързва със здрави нишки със средновековната литературна традиция. Това е твърде важен момент, който ни сближава с творческия свят на старобългарския писател. Това сближаване върви обаче не само чрез посредството на възрожденската литература, но и направо — в произведенията на старобългарските писатели съвременният читател намира ред моменти на правдиво отражение на живота, на народностно и патриотично виждане, на искрени творчески пориви, на художествено майсторство. Тези моменти действуват непосредно и без уговорки, вълнуват като трайни постижения на словесното поетическо изкуство. Тук се е проявил великият творчески гений на народа — така както го познаваме от фолклора, от народното поетическо творчество.

Каквито и дълбоки различия да съществуват между писаните произведения на старобългарските книжовници и устното, неписаното поетическо творчество на народа, между тях все пак има допирни

точки (особено в апокрифната легендарна литература). Не става дума само за изтъкване на сходства, генетически връзки, взаимодействия; въпреки принципните различия в края на краищата това са две страни на един и същи процес. Прекрасните народно-поетически произведения са бляскав израз на националния творчески гений, са удивителни примери на жива, непосредно действуваща поезия, говорят за дълбоки поетически извори, избликнали още в най-ранен период от вековното развитие на българския народ. Старобългарската литература, развиваща се върху друга плоскост и лишена от ярките поетически багри на фолклора, с връзките си с другите литератури (особено византийската), с изворите, от които черпи, с пътищата, които изминава, представя от своя страна богата съкровищница на културата и езика. И още нещо — тя не задоволява само вътрешни национални нужди, но обслужва редица други народи (руси, сърби, румъни, дори и западните народи чрез преведените богомилски произведения). Оттук и нейното общославянско и международно значение. Възникнала като първа, най-стара славянска литература, тя играе изключителна историческа роля, упражнява своето въздействие не само с оригиналните си произведения, но и с многобройните преводи, а също и с езика си, давайки значителен тласък за развитието на литературните езици на другите славянски народи. Погълнала в себе си византийската образованост, а чрез нея много от богатствата на античния гръко-римски свят и на Изтока, старобългарската литература се превръща в могъщ културен и художествен международен посредник. С това още повече се увеличава нейното значение като ценно и голямо културно наследство на нашия народ.

Петър Динеков

ПОЕЗИЯ

Константин-Кирил (IX в.)

Молитва към Григорий Богослов

О, Григорий, чсвече по тяло и ангеле по душа!

Макар тялом да си човек, ти се яви като ангел, защото устата ти прославят бога, като един от серафимите, и просвещават вселената чрез тълкуването на правата вяра.

Затова приеми и мене, който коленича пред тебе с любов и вяра, и ми бъди учител и просветител!

Молитва преди отпътуването за Цариград

Боже на нашите отци и господи на милостта, който всичко си сътворил със своята дума и с премъдрост си наредил човекът да владее над сътворените от тебе твари, подари ми премъдростта, която е край твоя престол, за да разбера що е угодно на тебе, та да се спася!

Аз съм твой раб и син на твоя рабиня!

Предсмъртна молитва

Господи, боже мой, който си създал всички ангелски чинове и безплътни сили;

който си разперил небето и основал земята и всичко, що съществува, си привел от небитие в битие;

който винаги слушаш онези, които изпълняват волята ти и се бсят от тебе и спазват заповедите ти;

чуй мсята молитва и запази вярното си стадо, при което беше оставил на служба мене, неспособния и недостоен твой раб!

Избави го, от безбожната и поганска злоба на тези, които те хулят.

Погуби триезичната ерес и направи много да порасне църквата ти!

Обедини всички в единодушие и създай изредни люде, които да мислят еднакво за твоята истинска вяра и право изповедание, и вдъхни в сърцата им словото на осиновението си!

Ако си приел нас, недостойните, да проповядваме евангелието на твоя Христос, които залягаме в добри дела и които вършим угодно на тебе — твой дар е.

Които ни беше предал като твои, предавам на тебе: вкарай ги в ред с крепката си десница и ги покрий с покрова на крилете си, та всички да хвалят и славят името ти, отца, сина и светия дух! Амин.

Константин Преславски (IX в.)

Азбучна молитва

Аз богу се моля с това слово:
Боже на всяка твар и създателю
на видимите и невидимите неща!
Изпрати живия господ дух
да вдъхне в сърцето ми слово,
което ще бъде за успех на всички,
които живеят според твоите заповеди.
Защото твоят закон е истински светилник на живота,
светлина в пътеките на този,
който търси евангелските слова
и се моли да получи твоите дарове.
Лети сега и славянското племе към кръщение;
обърнаха се всички, които
поискаха да се нарекат твои люде.
Твоята милост горещо молят, боже!
Но на мене, който моли помощ от тебе,
дай сега изобилно слово,
отче, сине и пресвети душе!
Издигам ръцете си винаги нагоре,
да получа сила и мъдрост от тебе,
защото ти даваш сила на достойните,
лекуваш и всяко създание.
От фараонска злоба ме избави,
херувимска мисъл и ум ми дай,

о честна пресвета троице,
скръбта ми в радост превърни,
та като приема силата на шестокрилите,
да почна мъдро да описвам
твоите премного дивни чудеса!
Вървя сега по дирите на учителя,
следвайки неговото име и дело.
Ще направя явно евангелското слово,
като въздам хвала на троицата в божеството,
която възпява всяка възраст,
млад и стар, по свое разбиране —
един нов народ, въздавайки винаги хвала
на отца и сина, и светия дух,
комуто подобава чест, сила и слава
от всяка твар и живо същество
през всички векове и навеки! Амин.

Азбучна молитва

Аз се богу моля с тия думи:
Боже светотворче, що създаде
видим свят и дивен свят невидим!
Господ-дух прати ми ти в сърцето
да ме лъхне с пламенното слово —
ето, в правий път да тръгнат всички
живи в твойта заповед пречиста!
Знам, законът твой е жив светилник
и в пътеки светлина нетленна
към евангелския дар възжаждан.
Литна днес и славянското племе
милостта на кръста твой да търси. . .
Но на мене, който моли помощ,
отче, сине и пресвети душе —
просещ, — твойто мощно слово дай ми,
ръце вдигам да получа мъдрост,
сила, що обилно от небето
ти даряваш на вси твари живи.
Упази ме ти от горда злоба
фараонска, изцели ме, дай ми
херувимска сила шестокрила,
царю на царете! Да опиша
чудесата твои вдъхновено,
шествувайки пак по пътя славен,

що учителите двама, вечно
юнни, начертаха. . . Да направя
явно твойто слово за народа!
На светата троица прослава
всяка възраст ней хвала въздава!
И народът мой отца и сина,
и светия дух възвеличава —
днес, вовек веков и до амина.

Превел Ем. Попдимитров

Константин Преславски (IX в.)
(Константин-Кирил?) (IX в.)

Проглас към евангелието

Проглас на светото евангелие.
Както пророците са предрекли,
Христос иде да събере народите,
защото е светлина на целия тоя свят.
А те казаха: Слепите ще прогледат,
глухите ще чуят буквеното слово
да познаят бога, както трябва.
Заради това слушайте, всички славяни,
защото от бога е даден тоя дар,
той е дар божи за дясната част,
дар за душите, който никога не тлее,
за онези души, които го приемат.
Матей, Марко, Лука и Йоан
учат всички, като казват:
Вие, които търсите красотата на душите,
вижте, любете и радвайте се;
а вие, които искате да отхвърлите безброя грехове
и да отмахнете тлението на тоя свят,
та така да намерите райски живот
и да избегнете от пламтящия огън —
слушайте сега с целия си ум,
слушайте, цял славянски народе,
слушайте словото, защото от бога дойде,
словото, което кърми човешките души,
словото, което крепи сърцата и умовете,

словото, което подготвя да познаем бога.
Както без светлина не ще има радост
за окото, което вижда цялото божие творение,
но всичко не е ни хубаво, ни видимо,
така и всяка безкнижна душа
не вижда добре божия закон,
писания, духовния закон,
закона, който открива божия рай.
Защото кой слух, който не чува тътена
на гръмотевицата, може да се бои от бога?
А как ноздрите, които не миришат цвета,
ще разберат божието чудо?
А устата, която не чувствува сладкото,
прави човека като камък.
А повече от това безкнижната душа
мъртва се явява у хората.
А това всичко ние, братя, като разбираме,
даваме ви нужния съвет,
който ще отлъчи всички хора
от скотския живот и похот,
та да не би вие, като имате ум непросветен
и като слушате словото на чужд език,
да го чувате като глас на меден звънец.
И свети Павел, учейки, рече:
«Когато въздавам богу своята молитва,
предпочитам да изрека пет думи,
но и всички други да разберат,
отколкото хиляди неразбрани думи.»
Кой прочее човек не разбира?
Кой не ще приложи мъдрата притча,
която ни съобщава правите думи,
че както гниенето обхваща плътта
и кара всичко да гние, да става по̀ тор от тор,
когато няма своя храна,
така всяка душа отпада
от живота, когато няма божи живот,
когато не слуша божието слово.

И друга притча, твърде мъдра,
нека кажем: Хората, които се обичат,
искат да растат с божия растеж;
но кой не знае тая права вяра,
която е като семето, което пада на нивата,
така и тя, падаща върху човешките сърца,
изисква божия дъжд на буквите,
за да израсте по-добре божият плод.
Кой може да каже всички притчи,
които изобличават — без книги — езичниците,
говорещи безсмислици?
Не, ако знае всички езици,
не може да изкаже тяхната немощ.
Обаче нека прибавя и своята притча,
като казвам голям ум в малка реч:
Голи са без книги всички народи,
не можейки да се борят без оръжие
с противника на нашите души,
и готови са за плена на вечната мъка.
А вие, народи, които не обичате врага
и мислите да се борите много с него,
отворете прилежно дверите на ума,
като сте приели сега здравото оръжие,
което ковat книгите господни,
силно притискащи главата на лукавия.
Който прочее приеме мъдростта
на тези писмена, Христос в него говори
и вашите души крепи той винаги,
и апостолите с всички пророци.
А които говорят словата на тези,
ще бъдат способни да убият врага,
принасяйки на бога добра победа,
изсягвайки мръсната тлен на плътта,
на плътта, животът на която е като сън, —
не падайки, но крепко стоящи,
като са се явили пред бога като достойни,
стоейки пред дясната страна на божия престол,

когато с огън съди народите,
радвайки се с ангелите во веки,
вечно славейки милостивия бог,
всякога в писани песни
възпявайки човеколюбеца бог!
Защото томува е славата,
честта и хвалата божия винаги
с отца и със светия дух
от всяка твар във всички векове. Амин.

Неизвестен автор (X в.)

Похвала на цар Симеон

Великият между царете Симеон,
всемогъщият владетел,
като пожела с твърде голям копнеж
да извади наяве скритите мисли
в дълбочината на многотрудните книги
според тълкуванията на премъдрия Василий,
заповяда на мен, нищо незнаещия,
да направя промяна в речта,
но да спазя точността на смисъла.
Тези мисли като трудолюбива пчела
той събра във велемъдрото си сърце
като в някоя кошерна пита
и ги излива като сладък мед
от своите уста пред болярите,
за да просвети техния разум.
Като се яви за тях нов Птоломей
не по вяра, а по-скоро по желание
и с велика чест, понеже събра
всички божествени книги,
с които и своите палати изпълни,
той си създаде вечен спомен.
За да се възприеме всякога този спомен,
нека за христолюбивата му душа
да бъде като награда венецът
на блажените и свети мъже
през непребродимите вечни векове!

Неизвестен автор (XIV в.)

Надгробен надпис в Рила

Гробът сега те съдържа мъртъв, кесарю,
който вчера говореше ясно с нас.
О, странно чудо! О, преславно видение!
Ти, великоименити, който се яви като някое слънце,
доблестен мъж в добродетелите,
сега лежиш умрял в малкия гроб.
Ох, ох, как пребиваваш безгласен и обезобразен,
без взор, съвсем без дух!
Едното и другото страда поради твоята смърт,
кесарю, достоен за необичайна похвала!
Кесарицата, твоята съпруга,
която ридае и страда, плаче горко,
цяла обзета от печал,
като не те вижда тебе, сладки, пред себе си.
Като виждате това, братя, нагледно,
усърдно отдайте внимание на онзи,
който лежи тук
и който бе толкова велик в едното и другото,
а сега е стеснен в малък гроб.
Подражавайте във всичко неговия добър живот!

В годината 6851 (1342), индикт 11, месец декември, 27 ден, почина славният кесар Стефан Хрельо Драговол, в монашески образ Харитон, ктитор на тоя свят храм.

Димитър Кантакузин (XV в.)

Из Молитва към Богородица

Блага майко на царя и бога на всички,
майко на създателя на всички,
живот на всички и благост на всички,
краю на всичко добро и желаемо!
Отде да почна плача си, о дево?
Отде да почна да се моля, блага майко?
От коя дума, от кой звук, чиста?
От кое сърце, от кой език?
Цял съм омърсен и нечист, окаяният аз!
Цял смраден и потънал съм в грехове, уви!
Изцяло съм отхвърлен, понеже съм беззаконник.
Отначало и досега цял съм в плен на греха.
С изповед се приближавам сега,
със срам и смирена съвест,
със сълзи, въздишки и стонове
и само с твоята надежда.
Престъпих всичко законно и благодатно,
престъпих всичко и преумножих
всички бесовски измами,
всички беззакония, уви!
По-блуден и от блудния син станах дори;
по беззакония надминах блудницата.
надминах митаря и разбойника,
надминах Анания и Сапфира, уви!

Като Исак съм нечист и невъздържан,
като содомяните чакам огън и жупел,
като всички стари грешници жадувам греха.
Какви злини съзнателно не извърших,
кои гнъсоти не направих сладострастно,
кой срам не извърших прелюбодейно?
Какво да река или да кажа — не знам,
какво мога да направя, блудният аз — не знам,
какъв отговор ще дам на съдията?
Коя от болестите по-първо да оплача — не знам.
Да оплача ли блудния мой живот?
Да оплача ли тежките си клетвопрестъпления?
Да оплача ли разбойничеството и неправдите си?
Да оплача ли тъгата и отчаянието си?
Да възридая ли над множеството си невъздържания?
Да възридая ли над високоумието си?
Да възридая ли над суетните си помисли?
Да възридая ли над изгубеното си време?
Плачи, моя окаяна душо, плачи!
Плачи, сърце, с цялата
ми утроба, плачи!
Ти, владичице, си моя надежда,
ти си моя вяра и прибежище,
ти си ми застъпница и спасение,
ти си ми закрила, ходатай и помощ.
Чрез теб аз стоя и до днес между добрите,
чрез теб живея още между православните,
чрез теб ще получа и бъдещ живот,
чрез теб дано се насладя от райската храна!
На теб, моя царице, всичко възложих,
на теб, девице, цял се предадох.
На твоя само промисъл се надявам аз,
от теб очаквам всичко, за да не бъда посрамен.
Сама ти промишлявай за мен, блага!
Сама ти ме удостой с участта на праведните;

сама ти се моли за мен на своя син,
сама ти ме избави от вечните горчиви мъки!
Тая моя изповед ти поднасям,
тия молитвени възгласи ти изливам,
това малко мое словословие,
това, което е по силите ми, о моя радост!
Приеми, о царице, всичко приеми!
Приеми, не отхвърляй и не гнуси се:
приеми, както прие бога в утробата си,
приеми, както двете лепти на вдовицата!
Подари ми каквото желаеш и искаш;
дар ми дай, достоен за твоята благост,
дари ми милостта на моя бог,
дай ми прошка за злините и сладост на добрините!
Радвай се, за да викам винаги радостно:
радвай се, зарадвана и чиста,
радвай се, защото бог е с теб!
О, девице Марийо, просвети душата ми,
тежко помрачена от житейски сласти,
чиста гълъбице,
нескверно ягне,
майко на агнето и пастиря!

Неизвестен автор (XVIII в.)

Майка на мъченик към сина си

Милое чедо мое,
красни мои сину,
чъстное мое рождение!
Аще ме любиши, сину мой,
якоже аз тебе люблю,
послушай мене, матер свою,
да не убоиши се,
сину мой, от мучение!
Еще мало претръпи,
да приимеши венец нетленни.
Не убой се от мучение, сину мой!
Се Христос невидимо предстоит
да приимет светую твою душу.
Мало да постраждеши
и да сподобиши се безконечно успокоение.
И тамо да царствуеши купно със Христа
и да молиши Христа
ради грешную матер свою.

Методий (IX в.)

Из канона в чест на Димитър Солунски

О, мъдри Димитре, като предстоиш светло пред божия престол, не ни забравяй, моли се за нас, окаяните, които, странници в тая земя, съзерцаваме днес твоите велики дела и те възпяваме, като се надяваме силно на твоето застъпничество!

Чуй сега, славни Димитре, твоите бедни раби и се смили над тях: ние сме се отлъчили далеч от твоя светъл храм, но сърцата ни горят и дълбоко копнеем да се поклоним един ден на твоята църква, с твоите молитви.

Защо, о мъдри Димитре, само ние, твоите бедни раби, да сме лишени от твоята красота и от любов към създателя, да бродим из чужди страни и градове и да страдаме от суровите войници на езичниците и еретиците. . .

Неизвестен автор (IX—X в.)

Из службата на Константин-Кирил

Кротък с милостта си, изпълнен с божа мъдрост, окичен с ученията на правоверните, ти, Кириле преблажени, обзет от бога, премина градове и страни, като ги просвещаваше с благодат и, разумни, прие ги за спасение. Заради това те чествуваме със свети песни.

Живот без порок и живот достохвален във всяко отношение водеше ти пред бога, комуто предаде душата си, просветена чрез изпълнение на християнските длъжности. Затова те молим, помоли се за нас на Христа, за да получим милост ние, които ти служим вярно!

Още от пелени с прилежание ти направи премъдростта своя сестра, богогласи, приведе я като чиста девица, като със златни мъниста украси своята душа и така стана на земята други Кирил, блажени и мъдри по разум!

До чашата на мъдростта ти допря устните си и се напи с питието на спасението; блестейки с разум, ти стана за народите секира, която сече злините и всякоя лъжа.

Светодавецът бог наш, като те просвети като светило за учител на целия свят в блага вяра, мъдрецо, скъп бисере, с книгите на божия закон, блажени, ти просвети народите!

О уме огнен, о гласна тръбо, о сладкопоен славею, о златоречива ластовице, о езиче, по-сладък от меда, Кириле мъдри, в речите си ни помени!

— — —

Като избрана стрела ти се яви срещу еретиците врагове, пазейки, както се пише, имената чрез светите пророци и простелвайки чрез божеството.

Като обикна от младини мъдростта, ти получи истинска мъдрост, сам стана мъдър, блажени, и се яви философ.

Чрез твърд ум, боговдъхновено учение ти просвети света с пресветли зари и обходи цялата вселена, о Кириле свети, като пръскаше пресветлото слово божие на север, запад и юг и просвещаваше света с ученията, светецо. И понеже имаш смелост пред Христа, непрестанно се моли за нас!

Като обикна светлия живот, светецо, божествено осветлен от трислънчевите зари, премина като мълния през цялата северна земя, просвети южната и стана незаходяща светлина за западните земи. Затова, като отпъдиш от мене мрака и като измолиш отгоре, изпрати ми духовната благодат, защото ти имаш дързост пред Христа бога. Непрестанно моли се за нас!

— — —

Христос те постави като скъпоценно светило да блестиш на всички страни, о светецо, в църковния венец, поради което ти се подвизава до смърт, като подигаше напредъка на верните чрез познание и благочестие.

Ти беше ученик на блажения Павел, чиято дейност като следваше, пропътува до западните краища, пръскайки словото между езичниците в Каон, а в Рим предаде духа си в ръцете на своя бог.

Ти, учителю, огря навсякъде с притчи, като слънце на земята, просвещавайки с богосияйни лъчи онези, които те възпяват с вяра и стоят при ковчега на твоето тяло. Спомни си, блажени, своите ученици!

О пречиста, просвети сега с лъчите на твоята светлина душата ми, която лежи в гибелния гроб, съкруши враговете, които оскърбяват душата и ме подтикват към грях!

Ти свърши пред бога живота си, светецо, като се вдълбочаваше философски в книгите; с това се просвети твоята душа и се показа изпълнена с богознание, достохвални Кирило!

Константин Преславски (IX—X в.)

Из службата на Методий

Като взе закона на благодатта за наставник, светителю Методие, ти стана съставител на светите букви и научи на тях своя народ и стадо, та онези, които четат по тях и се поучават по светите книги, благославят господа. Заслужено те облажаваме!

— — —

Като получи напълно от бога апостолска благодат, отче Методие, ти се удостои с дар на пророчество и чудеса от оногова, който те заслужено почете да предсказваш бъдещето като настояще, мъдрецо! Радвай се, зрение на слепите, прогонителю на бесовете и славни лекарю на болните! Прочее дай ни прошка на греховете и голяма милост!

Като извършваме светло тържество на успението на твоя свётител, Христе, дай ни отгоре от твоята милост, отвори вратите на царството, разкъсай веригите на многото ни грехове по ходатайството на светия твой ученик, наш отец!

Христе спасителю, едничък милосърдни, моля се на твоята милост, дай ми волна реч да възхавля твоя светител Методий и теб да прославя!

Като напусна род и отечество, съпруга и деца, свети учителю, ти си избра да живееш със светите отци в пустинята, преславни!

Като си посрамил, отче, лютия устрем на бесовете, усмири с молитвите си лютия устрем на греховете ми, учителю Методие!

О преславни! Кой може да изкаже добродетелите и труда на Методий, който пострада от триезичните бесове!

Свети Методие, ти получи от бога дар и даде на онези, които имаха нужда и които славят бога, който те прослави.

Богатството, което ми даде, Христе спасителю, аз, окаяният, изгубих с безпътен живот, но обогати ме ти с покаяние.

Като те направи да изгрееш подобно на слънчева светлина от изток на запад, отче, Христос те изпрати да бъдеш мъдър учител Методий за всички, та да просвещаваш много градове и страни с твоите букви и да почиташ, блажени, всички боговдъхновени книги, които съдържат ученията на светия дух. И тъй, моли се непрестанно на ония, които те възхваляват!

Моравската земя те има отче, за яка стена, с която побеждаваме еретиците.

Учители, които стоите отдясно пред пресветата троица, молете се на Христа да опази славянското стадо!

И душата, и тялото си оскверних, като вършех негодни работи; но, спасителю, очисти ме със своята милост!

Същински приемник по катедра на славния апостол Андроник се показа ти, славни, та украси престола на светата Панонска църква, мъдрецо!

Молим те, славни светителю Методие, с молитвите си опази, отче, в православната вяра разгонената от еретиците твое стадо.

54 Свети отче, плувайки през житейската бездна, ти я прелетя като орел; греховете ме потапят: изведи ме, моля ти се, мъдрецо, с молитвите си!

— — —

Нека, люде, всички възпеем и с любов ублажим божествения и верен Методий като велик пастир на славяните, почитания служител на света троица, прогонител на ереста, защото той се моли за всички ни.

Царствената Панония с новопросветения народ, като признава тебе за почитан пастир, радва се. Подражаваме на твоята добродетел. Похвалните ти трудове и страдания са таинствено за твоите почитатели многоценно миро, светителю Методие! Моли се непрестанно за всички ни!

С вас, светци, се хвали славно град Солун, Кириле свети и Методие, Мизия и Панония, и Моравската земя, блажени, като слави и вика благословен. . .

Тебе, блажени, те възпява Моравската земя, която притежава твоето пречисто тяло, и Панонската, просветена от тебе, светителю, и всичкото тяхно население, което се е стекло да празнува твоята памет.

Вие, светци, които се борите за света троица, преподобни Кириле и светителю Методие, и които опазихте вашето свето стадо, макар да ходехте по чужда земя, направете го да расте чрез вашите молитви, блажени!

Климент Охридски (IX—X в.)

Из похвалното слово за Михаил и Гавриил

Чрез двамата архистратези небесният кръг се напълни с чудеса и пресветло се украси земята.

Чрез тях небесните войнства стоят трепетно на местата си, пазейки заповедите.

Чрез тях четирите края на земята се пазят неподвижни.

Чрез тях по божия повеля морската ширина не напуска пределите си и не залива земята вън от определеното място.

Чрез тях човешката природа остава невредима от каквито и да било страсти.

Чрез тях бесовските пълчища изчезват, бидейки прогонени.

Чрез тях идолската съблазън от корен се разрушава.

Чрез тях светло украсените църкви правоверно и единогласно възнасят към бога трисветото пение.

Чрез тях всички ереси изчезнаха и правоверието процъфтя, като увенча православните изповедници.

Чрез тях се прогонват всички беди и страдания и болестите се церят.

Нека в един глас радостно припаднем към тях и с похвала възкликнем:

Радвай се, архистратеже Михаиле, началниче и пръв войводо на безплътните сили!

БИБЛИОТЕКА

56 Радвай се, архистратеже Гавриле, първи благовестителю на всички радости!

Радвай се, архистратеже Михаиле, първи скиптроносецо на едносъщната и неразделна троица!

Радвай се, архистратеже Гавриле, истински служителю на трибезначалната светлина!

Радвай се, архистратеже Михаиле, който неизказано просия със зарята на трибезначалната светлина и огря целия свят!

Радвай се, Гавриле, радостна похвало, който с радостта си украси вселената и с благата вест на Йоана Кръстителя, като увенча старостта на Захария, неплодното естество направи плодоносно!

Радвай се, архистратеже Михаиле, който смаза началника на тъмнината и достойно предстояваш пред божия престол!

Радвай се, архистратеже Гавриле, достоен благовестителю на божието въплъщение!

Радвай се, архистратеже Михаиле, който винаги сияеш с недосегаемата светлина на пресветлото божество!

Радвай се, архистратеже Гавриле, божествен отблясък на безначалното слово!

Евтимий Търновски (XIV в.)

Молитва на света Петка след завръщането ѝ от пустинята

Там, като припадна пред честната икона на божията майка, изобилно топли сълзи тя проля, молейки се:

— На тебе, владетелко на света, аз възложих целия си живот; на тебе, дево, възлагам цялата си надежда!

Не отблъсквай мене, убогата!

Не се отвращавай от своята робиня, която от младини върви след твоя еднороден син!

Дево, ти познаваш немощта на женската природа, ти познаваш озлоблението на моята душа!

Аз нямам друга надежда, нямам и друга закрила!

Ти си наставницата, ти си застъпницата, ти си пазителката на целия ми живот!

Докато скитах из пустинята, тебе имах за помощница!

А сега, когато се възвърнах в света, освен твоята коя друга помощ искам?

И сега, владичице, застани пред мене, убогата, и ми бъди спътница, наставница и пътеводителка дори до края на живота ми, защото освен тебе аз нямам друга надежда.

Възхвала на света Петка

Какъв достоен дар да ти поднеса, о честна Параскево? Ти си по-велика от всички земни дарове!

Макар и да не присъствувах аз на тогавашното ти посрещане, ала сега те съзерцавам като скъпоценно съкровище и на тебе, като на жива, от сърце ти казвам, което тогава щях да ти кажа:

— Добре дошла, хубава Христова невесто, чиста гълъбице, позлатена от духа светаго, девствено похвало, пустиножителнице, събеседнице на ангелите, добродетелни раю, красиви доме на чистотата!

Бог обикна твоята хубост и с различни чудеса те украси на земята, а духът ти живее в небесата с ангелските воинства!

Ангелите те възхвалиха, а човеците те прославят; тебе, девойко, възлюбиха и се затекоха в благоуханието на твоето миро!

Ти си честната невеста на истинския жених!

Ти си крин, намерен всред тръне! Тебе облажават човеческите родове, понеже си последвала своя жених!

Ти си застъпница на тези, които са в неволи, и пристанище на тези, които са изложени на бури!

Твоят ковчег разлива благотворни струи и прогонва бесовските пълчища!

Твоята църква лекува недъзите, дава зрение на слепите, очиства прокажените.

Затова облажавам, Петко, твоето тяло, съсъд свещен!

Облажавам и твоите честни членове!

Облажавам твоя благозвучен език, защото не престана да слави бога!

Облажавам твоите очи, защото не дремнаха от сън, който води към смърт!

Облажавам ти ръцете, които се подвизаваха в труд и не се облениха!

Облажавам ти и нозете, защото не отслабнаха при всенощно бдение! Ти си съсъд, който е приел истинско миро — духа светаго!

Ти си гореща застъпница на всички, които идват при ковчега на твоите мощи.

— — —

За българите ти си красота, застъпница и пазителка!

С тебе нашите царе се величаят!

Чрез твоето застъпничество ние отблъскваме всички, които воюват срещу нас!

Чрез тебе нашият град става як и нанася светла победа!

Много пъти какви не силни царе и варвари искаха да разорят твоя славен град Търново и да заличат всяка следа от него, където лежи всечестното ти тяло!

Ала ти подобно на някой храбър воевода чрез силата, що ти е дал твоят жених — Христос, — си прогонвала посрамените им лица!

Всички околни на тебе поднасят дарове на поклонение!

Събор от царици те обкръжава и стои с благоговение пред твоя ковчег, защото и ти си царица, макар и не земна — избраната невеста на небесния цар!

60 Ти си слава на жените, красота на девиците, пример на апостолски живот, ободрение на пустинниците, застъпница на младите, пазителка на задомените, на всекиго подателка на всичко, от което се нуждае!

Ти имаш способността да вършиш чудеса, ти даваш обилно и без завист потребното на всички!

Обръщение към света Петка

Иди, майко, иди!

Иди в небесните селения, в небесните шатри, в светлината на светлите, в неизказаната радост, в нетленния мир, в тишината на праведните!

Насити се, наслади се от своя любовник, наслади се от пророческите, от апостолските хорове, от съсловието на преподобните!

Заедно с мъдрите девици влез в небесния чертог, в небесните жилища, във вечното селение!

Наслади се от славата, от красотата, от съпребиването, от сиянието, от светлостта, от радостта на своя жених и творец — сладък, красив, светъл, необхватен, невидим, неизказан, вечен, щедър, милостив, неизчислим, човеколюбив, незлобив, благоутробен!

Приеми приготвените блага, приговени — при сътворението на света — за онези, които отпосле са живели благочестиво! Ти си чула думите: «Чуй и виж, и наклони твоето ухо към онова, що око не видя и ухо не чу, и не се възкачи човеку на сърцето; що бог приготвя за онези, които го обичат!

И забрави своя народ, плътските помисли, бащиния си дом и тленното си и създадено от пръст тяло!»

62 Нека повторя и аз Соломоновото:

«Поради това царят силно пожела твоята красота; царят те въведе в своята стая; ще тържествуваме и ще се радваме за тебе. Колкс се разхубавиха твоите бузи като гурґулици! Ето, ти си хубава, мила моя; ето, ти си хубава и петно няма на тебе!»

Не само това казваше той с плътски език, повече — с дела; по-ясно от тръба извикваше онова, което е в псалмите:

«Под сянката му пожелах да седя и седнах; плодът му е сладък за моето гърло; защото съм уязвена аз от любов; лявата му ръка е на главата ми, а дясната му ме прегръща.»

Поради това и женихът ти извика: «Слез с мене от Ливан, невесто, слез с мене от Ливан!

Ела и слез от върха на вярата!

Усмири се, наслади се, празнувай истинския съботен празник!»

Молитва към света Петка

О преподобна майко и прекрасна Параскева, отгоре наглеждай милостиво и нас!

Сега ти не съзерцаваш като през огледало или във въображението си, когото силно си обикнала — Христа, — а му говориш направо, лице срещу лице.

Прочее, моли се за усмиряването на света и запази от беда и от навети нашия благочестив цар, който ни подтикна към това слово за тебе!

Понеже на тебе възлага той надежда, затова се и погрижи да съобщи на всички твоето застъпничество.

Закрили го със свещените си ходатайства, огради стадото му за всички противници, подари на царството му дълголетие, а нему — мирни дни!

Чрез силата, която ти е дал спасителят Христос, опази от навети всички, които са дошли днес в твоя честен храм!

А нас, които сме водачи на стадото, постави повисоко от вражата съблазън!

Неизвестен автор (XIV в.)

Похвала на цар Иван-Александър

На преначалното начало и на безначалното божество, сиреч на пресвета троица, слава на отца и сина, и светия дух, който помага в начало и завършва бързо полезните дела, и без него ни слово, ни дело се извършва, понеже с негова благодат и помощ се начена и се довърши това малко дело, назовано Песнивец, с всички установения и отговори, в годината 6845 [1336/7], индикт 10, по повеля на превисокия наш цар от бога избрания и от бога венчания Иван-Александър. Затова, като сме се събрали, нека прославим бога и истинна песен заедно да отправим на Христа царя, вънцедателя и подателя на всички, вседържителя, който ни е дал велик воевода и цар на царете — великия Иван-Александър, най-православния измежду всички, старейшина и военачалник и мощен в битки, любезен и приветлив, румен, доброзрачен и красив на вид, със свити колена и правоходец, гледащ сладко с очи всички, неизречения праведен съдия за сираци и вдовици. Кой прочее — ще кажа — от нас, че като е видял царя, не се завърне скърбен в своя дом?

Със своята военна мощ той ми се струва втори Александър от древността. Така и този изначало много градове завзе с крепкост и мъжество. Такъв се яви всред нас великият Иван-Александър, който ца-

рува над всички българи, който се прояви в големи и усилни битки, мощно низложи гръцкия цар и когато този се скиташе, го хвана в ръцете си и завзе укрепени градове: Несебър и цялото Поморие заедно с Румъния, така също и Бдин и цялото Подунавие, даже и до Морава. Останалите пък градове и селища, страни и села тичаха и се прекланяха пред нозете на тоя цар.

И така хвана с ръка всички свои врагове, подложи ги под нозете си и установи крепка тишина във вселената.

Струва ми се, че този цар се яви нов всред царете Константин по вяра и благочестие, сърце и нрав, имайки в себе си за скиптър победоносния кръст. Като показваше и явяваше тая хоругва, той прогони и разпръсна всички съпротивни и горди сили. Както знаем и за синовете на Израиля в техните войни — когато се сражавали с враговете, — така и този цар на българите, като се уповаваше на това победоносно дърво, победи крепко всички сили и ги прогони с помощта на кръста.

Никой от първите царе не ми се струва такъв, както този велик цар Иван-Александър, похвала и слава на българите.

Погледнете сега, малки и големи, и вдигнете знамена и битки за победоносния български цар!

Пристъпете сега, патриарси и светители, монаси и иноци, съдии и боляри и целият църковен причт, прости роби и свободни велможи и цяло воинство, и сърадвайте се с неизказана радост, и въздайте слава на великия цар Христа бога венцедателя, и към него възвисете победни песни: Троице света, запазвай българския цар, закриляй го и укрепи го, дай му победа над противниците и низложи напълно всички негови врагове, и му дарувай дълги години.

Боже на всички! Аз пък, като му изплитам радостни възхвали, казвам:

— Радвай се, български царю, радвай се, царю на царете! Радвай се, от бога избрани! Радвай се, милостиви! Радвай се, от бога венчани! Радвай се, вишни! Радвай се, от бога пазени! Радвай се, войноводче! Радвай се, застъпнико на верните! Радвай се, българска славо и похвало! Радвай се, царю Александре! Радвай се, Иване! Радвай се с благочестивата си съпруга, с царица Теодора! Радвай се със сладките ваши чада — цар Михаил-Асен, и Срацимир, и Асен! Радвай се, граде Търново! Радвайте се, негови градове и страни! Радвайте се и пак се сърадвайте, тъй като имате такъв цар.

Бог да ги укрепи в тяхната сила и да им даде царство небесно, и да ги всели в чертога на своето селение в безконечните векове всякога и сега, и всегда и на вечни векове! Амин.

Висарион (XIV в.)

Приписка в патерик

Многомилостиви прещедри господи, който си рекъл: «Търсете — ще намерите и ще получите, чукайте, и ще ви се отвори!»

И аз, грешният и недостоен твой раб, господи, насилих бедните мисли на моето сърце, като си спомних нелъжливото обещание на твоето човеколюбие, владико, който каза, че не желаеш смъртта на грешника, но да се възвърне и да живее.

Поради това и аз, като укрепих немощта на моето тяло, с тленна и груба ръка написах това писание.

Ако ли съм съгрешил в някое четене или глава, или, казвам, в друго, или в помисли, всичко да бъде угодно на твоето човеколюбие, господи. А всеки, който чете, да поправя грубостта.

Не кълнете, но помнете как каза за нас Христос: «Ако опростите съгрешенията на човека, то вам ще ги опрости моят небесен отец.»

Понеже всички трябва да умрем, като смъртни човеци, и да останат всички хубости на този свят, а ние сме се родили голи и голи ще влезем в земята — от нея бяхме взети. Както рече апостол Павел: Всяка човешка слава е като трева. Тревата изсъхва и цветът ѝ отпада, а словото пребъдва в род и род.

Не се ленете, отци и братя, но помнете и мене,

грешния и бедния, и последния в иноците. Благословете, а не кълнете името на Висарион, комуто смъртта е всегдашно възпоминание, а богатство — греховете и гробът — отечество.

Тази книга, наречена патерик, бе писана в лаврата на безплътния първовоеначалник Михаил, пруправата на архимандрита господин Никодим, при христолюбивия и благородния цар Иван-Александър, който владее българското и гръцкото царство в годината 6854 [1345/6], индикт 14.

Неизвестен автор (XIV в.)

Приписка в осмогласник

Неизследимата висота на божествените писания не идва просто до човешкия разум, но първом изисква чистота, много разум и отдалечаване на всички скверни и светски неща.

А аз, скверният и неразумен, като се валям в този суетен живот, не съм направил нито едно добро дело на този свят и не знам кое място ще ме приеме — извърших това дело лениво и неразумно.

Но, прочее, моля ви заради казаното от господа, не ми въздавайте зло за зло, понеже не писа дух свети, а тленна и смрадна ръка.

И ръцете на онзи, който пише, ще изгният и ще се стрият като прах, а писаното, ако и грубо, са божи слова и остава навеки.

Поради това, ако ли нещо е погрешно или неизправно поради бедността на моя ум — защото моят ум се рееше другаде в лукави мисли, — вие, на които господ развързва ума, за да разберете писанието, като четете, благославяйте, а не кълнете, та с вашата поправка и моят недостатък да се запълни, та негли владиката ме избави от геената в онзи ден, когато ще дойде и ще каже: донесете делата, за да получите отплата!

70 Тази книга бе писана в дните на благоверния и христолюбивия господин Александър, произхождащ от две страни от царско коляно, във времето, когато господ изпрати измаилтяните по лицето на цялата земя и те дойдоха и я поробиха, и опустошиха. . .

РАЗКАЗИ И ПОВЕСТИ

Чудото с българина

Йосиф Черноризец, който беше родом от Сицилия и живееше в манастира близо до Мурския град, разказа следната случка:

По едно време дойде един странствуващ брат. Той носеше със себе си един кръст, който вършеше много чудеса. И като престоя малко дни, разболя се и ме повика. Когато отидох при него в странноприемницата, гдето той лежеше, каза ми: «Благослови, отче, и моли се богу за мен! Вземи тоя кръст. Дълга е неговата история, но нямам сили да я разкажа; виждам, че краят на живота ми е дошъл, но ако ми помогне бог, ще поразкажа.» Тогава повиках игумена и трима калугери и като се помолихме, той се подигна, седна, прекръсти се и разказа следното:

Отче игумене Петре, аз съм от новопокръстения български народ, когото бог просвети със свето кръщение през тия години чрез своя избраник княз Борис, наречен със светото кръщение Михаил. Той с Христовата сила и с кръстния знак победи коравото и непокорливо българско племе, просвети с благоразумна светлина неговото сърце, помрачено от зломишленото дяволско дело. Той го отвърна от тъмни-

те, измамни, смрадни и богоненавистни жертви, изведе го от мрак на виделина, от измама и кривда към истина; отхвърли смрадните и нечисти техни храни, жертвениците им разори, утвърди ги със светите книги в правата християнска вяра, като доведе архиепископа св. Йосиф и други учители и наставници, съгради църкви и манастири, постави епископи, попове, игумени, които ги учат и ръководят народа му по божия път. Сетне бог го удостои, та като прие ангелски образ, представи се от измамния този живот във вишния Ерусалим при Христа.

И докато беше още жив в монашество и вместо него владееше Владимир, първият негов син, по божие благословение и Михаилово Симеон свали брата си и се покачи на престола. Тогава се подигна срещу Симеон маджарският народ и плениха маджарите неговото население, той се би с тях и те му надвиха.

През нея година и аз участвувах в тая война. Аз нямах никакъв сан, нито пък живеех, гдето живееше князът, а навън, сред народа. Когато ни разгониха маджарите, ние петдесет души побягнахме по един път и като ни преследваха маджарите, моят кон почна да изнемогва. И аз извиках високо: «Господи, боже християнски, помогни ми с молитвите на великия мъченик Георги и ме избави.» Па се обърнах и към свети Георги и казах: «Свети Георги, при светото кръщение попът ме нарече на твое име, аз съм твой раб, избави ме сега от езичниците.» Тогава затъна предният десен крак на коня в земята и се счупи, а моята дружина избяга далеч от мен.

Наблизо имаше една горичка и долина. Аз опънах лъка и държейки стрелите в ръка, побягнах от коня надолу. И като се озърнах и видях маджарите да тичат към коня, извиках: «Господи Исусе Христе, помилвай ме и изпрати своя угодник и мъченик Георги да ме закрили и да ме запази в тоя час.» Щом изрекох тия думи с плач, ето че моят кон пристигна

при мен с цял крак, а маджарите тичаха подире му: искаха да го уловят, но нито един от тях не можеше да се доближи до него. И пак рекох: «Слава тебе, господи, защото не си далече от ония, които те призовават от все сърце. Велики Георгие, бъди с мен!» Тогава възседнах коня, а маджарите, ако и да ме гонеха и да изстреляха много стрели, не ме засегнаха поради силата Христова и помощта на свети Георги. И на часа се намерих в своето село, което отстоеше на три деня път от мястото, гдето ме стреляха маджарите. От моята дружина се върнаха само двама души, и то на втория ден след мене; всички други бяха застигнати и избити.

После Симеон, като чу, че маджарите идат пак, поведе ни отново на война. И като си лежех у дома с жена си, яви ми се мъж голобрад, светъл и не можах да го гледам в лицето му. Той ми каза: «Георги, трябва да идеш на война, но купи си друг кон, защото сегашният ти кон ще умре ненадейно на третия ден, откакто излезе с теб на път. Но заповядвам ти да му одереш крака, що си беше счупил, та да видиш каква е силата на пресвета троица и помощта на светия мъченик Георги. Това, което ще намериш на тоя крак, недей да го употребиш за нещо друго, а само за честен кръст и да мълчиш за това, докато видиш славата божия.» И запитах: «Господарю, кой си ти, комуто не мога да гледам лицето?» «Аз съм — отговори той — Христовият раб Георги, когото, молейки се, ти призоваваше.» И като станах от сън, прославих бога и светаго Георгия, па сетне, както ми заповяда светецът, купих си друг кон. Преди да тръгна на война, повиках попа да направи служба, заклах най-скъпия си вол и по десет овци и свине, които раздадох на сиромасите.

И заминах на война с два коня. Като вървяхме, на третия ден първият ми кон се поболя, падна и издъхна. Дружината, понеже бързаше, не ми даваше да

одирам крака, но като им разказах как си беше счупил ногата, когато бягахме, почакаха ме малко време, та одрахме крака и намерихме на него под коляното три железни обръча, които държеха здраво костта, която не беше пречупена, а само пукната надлъж. Много се опитвахме да извадим обръчите, но не можахме. Тогава отрязахме костта, положихме я на камък и с топорите си я раздробихме, та така едва извадихме железата. Като се почудихме на великата и неизречена сила на света троица и на бързата помощ на светия мъченик Георги, прославихме бога и отидохме на война. И с божията милост колкото души от нас заминахме, ни един не загина в тая война, а всички се върнахме здрави и читави.

Когато си дойдохме дома, заварих жена си болна от люта огнена треска. Като престоях една-две недели и видях, че жена ми страда люто, одързостих се и се помолих: «Господи, с молитвите на тая, която те е родила, и на светия твой угодник Гесрги изцери твоята рабиня Мария!» После положих на нея тия обръчи и тя на часа стана оздравяла и прослави бога и великия мъченик Георги. И аз, като разбрах милосърдието и човеколюбието на светата троица, повиках ковача и му рекох: «Скови ми, братко, кръст от тия обръчи.» Той ги скова, както ми беше казал светецът.

И други много чудеса станаха с тоя кръст: с него бесове биваха прогонвани от хората, от недъзи и войни се спасяваха с молитвите на светия и велик мъченик Георги.

Из Александрията

Потекло Александрово

Египетският цар Нектонав, който беше много вещ в магьосничеството и можеше да приказва със своите богове, като узна от последните, че е вече дошъл краят на египетското царство, взе много злато, остри-га главата и брадата си, преобрази се, избяга през града Пулусия, преплава морето и дойде в македонската Пела. Там той пребиваваше на едно място и като премъдър врач, и като египетски пророк вълшебствуваше на мнозина чрез звездите. Египтяните се молеха на своя бог да им обади къде се е дянал техният цар, защото те всички бяха завладени от своите врагове. Тогава богът им Серапион предсказа от светилището си: «Избягалият цар пак ще дойде в Египет, и то не стар, а млад и ще победи вашите врагове, персите.» Те обаче, като искаха да си уяснят това предсказание и не го разбираха, написаха го на подставката на Нектонавовата статуя.

Нектонав, като се беше прочул по цяла Македония със своите верни вълшебства към всички, които го посещаваха, и царицата Олимпиада, като чу за него, отиде при вълшебника нощя. Мъж ѝ Филип тогава беше заминал на война. И като се научи от Нектонава това, което тя търсеше, отиде си. След няколко дена тя изпрати да го повикат и като дойде

 той, заповяда му да влезе при нея. Този, като я видя, поревнува по нейната хубост, протегна ръка и рече: «Здравей, македонска царице!» «Здравей и ти — каза тя, — добри пророче, пристъпи и седни!» После продължи: «Ти, господарю, си египетският учител, до когото, като се допитваха всички, узнаха цялата истина; и аз повярвах в тебе. Но кажи ми: чрез какво изкуство ти съобщаваш за истинските неща?» Той ѝ отговори: «Разновиден е, о царице, моят занаят; има хороскопи (часогадатели), тълкувачи на разни знамения, съногадатели, коремогадатели, птицегадатели, гадатели по часорождение.»

И това като рече, погледна лукаво към Олимпиада. «Оракуле, защо се смръзна, като ме погледна?» — попита го тя. «Да, госпожо — отговори той, — припомних си за предсказанието, което ми съобщиха моите богове, че ще се удостоя да видя царицата, и ето че това наистина се сбъдна. Прочее кажи ми каквото желаеш.» После той бръкна в пазвата си и извади една плочка, която с думи не може да се опише: тя беше обложена със злато и слонова кост, имаше седем звезди и хороскоп, слънце и месец; слънцето беше направено от кристал, месецът от адамант (елмаз), планетата Зевс (Юпитер) беше въздушна, Крон (Сатурн) — змиев, Афродита (Венера) — сапфирова, Ермий (Хермес, Меркурий) — смарагдов, хороскопът беше от бял мрамор.

Олимпиада се зачуди много на разновидността на плочката, приседна до Нектонав и като запоеяда на другите присъствуващи да си излязат, каза му: «Гадателю, предскажи за моя и за Филиповия рожден час!» — защото беше се вече разчуло, че като се върне царят от войната, ще остави жена си и ще си вземе друга. Този тогава я запита: «Кажи ми часа на своето и на Филиповото рождение.» Тогава той започна да гадае бъдещето, като туряше своя рожден час към този на Олимпиада, казваше ѝ: «Не е лъжа

това, гдето си чула да се приказва за тебе; но аз като 79
египетски пророк ще мога да ти помогна, та да не бъдеш изпъдена от Филип.» Тя го запита: «Как ще можеш?» Той отговори: «Ще трябва да се събереш със земния бог, да заченеш от него, да родиш син и да го откърмиш; той ще стане отмъстител за прегрешенията на Филип към тебе.» «А с кой бог?» «С ливийския бог Амон.» «Какъв е този бог?» — запита Олимпиада. Той й отговори: «На ръст е среден, коса и брада има златни; на челото му стоят рога златоукрасени. Ще трябва ти да се стъкмиш като царица за него, защото днес насън ще видиш този бог, като се събере с тебе.» Тя каза: «Ако ми се яви този сън, ще ти се поклоня не като на гадател, а като на божество.»

Нектонав излезе от при царицата и набра в пустинята билки, пригодни за докарване сън. После ги счука и направи с восък женско тяло, написа на него Олимпиадиното име, запали светилник от земя, па почна да призовава и да заклина бесовете, които бяха пригодни за тази работа, за да докарат привидения на Олимпиада. И тя видя през онази нощ Амон, който се съвъкупи с нея и като стана, рече й: «Жено, ти зачена дете от мъжки пол, което ще бъде твой отмъстител.»

Тя, като стана от сън, много се зачуди и изпрати да повикат бързо Нектонава, комуто рече: «Видях насън, както ти ми каза, бога Амон, но моля ти се, гадателю, за да мога пак да се съвъкупя с него, погрижи се, та когато ще стане това, аз да зная и да бъда приготвена за жениха.» А той й отвърна: «Господарко, това, гдето си видяла първи път, то е сън (видение); а когато богът дойде лично при тебе, ще ти създаде истинска наслада. Но ако заповяда твое величество, дай ми тука наблизо да легна и да се помоля за това.»

Тя рече: «Ето до моята спалня ще има място.

80 И ако приема зачатие от божеството, много ще те почета като цар и ще те имам като баща на това дете.» Нектонав ѝ каза: «Като знак за влизането на бога при тебе ще ти служи следното: Когато седиш вечер на леглото си и видиш да пълзи към тебе змия, заповядай на всички присъствуващи да излязат и недей гаси свещите на светилника, който приготвих в чест на бога. Па като възлезеш на царския си одър, бъди готова, покрий лицето си и пази, като дойде при тебе този, когото си видяла насън.» Това като рече, Нектонав си излезе. На утрото Олимпиада му даде легло близо до своята спалня.

Нектонав одра главата на млад овен заедно с лоба и рогата, после позлати вълната и рогата, положи ги на главата си, взе абаносов скиптър и се облече в бяло. Па като съскаше като змия, влезе в стаята, дето лежеше Олимпиада на одър, покрита и гледаща с края на окото си. Тя видя преоблечения Нектонав, но не се уплаши, защото очакваше да ѝ се яви, какъвто беше в съня. Светилниците горяха и Олимпиада покри лицето си. Тогава той положи скиптъра си и като възлезе на одъра, лежа с нея и после ѝ рече: «Пребъди, жено, заченала си момче, което ще е твой отмъстител и миродържец цар на цялата вселена.» После Нектонав излезе от спалнята, взе скиптъра и скри всичко, което му бе послужило за измамата.

На сутринта като стана Олимпиада, влезе в спалнята при Нектонав и го събуди. Той ѝ рече тогава: «Радвай се, царице, какво има да ми съобщаваш?» А тя заговори: «Чудя се прочее как се утаи от тебе това, което стана с мене. Ще дойде ли пак този бог? Много ми е мил.» Той отвърна: «Послушай, господарко, аз съм пророк на бога и когато пожелаеш, дай ми това място, гдето да пребивавам необезпокояван, та да му извършвам обичното очищение (изкупление), и той ще почне да идва при тебе, когато по-

искаш.» А тя му каза: «Ето това място нека бъде твое», па заповяда да му дадат ключовете от спалнята ѝ.

Нектонав скри нещата, които имаше за преобразяване, и влизаше при Олимпиада, когато тя пожелаваше, смятан от нея за бог Амон. И от ден на ден утробата ѝ като взе да расте, тя рече угрижена на Нектонава: «Ако дойде Филип и ме намери непразна, какво ще отговоря?» «Никак се не бой, госпожо — отговори ѝ той, — защото бог Амон ще ти помогне, като се яви в сън на Филипа и му съобщи за станалото и тебе ще изкара невинна.»

Така прочее беше мамена Олимпиада от Нектонав чрез неговото вълшебство.

След това Нектонав взе един морски ястреб, омагьоса го и му каза да съобщи на Филип всичко, каквото трябваше. После пак с вълшебно злодейство го направи да отлети и да се яви на царя в сън. Морският ястреб пристигна нощя при Филип и почна да му говори, тъй както този си спеше. И наистина Филип видя птицата, що му вещаеше в съня, и като се събуди много развълнуван, изпрати да повикат един вавилонянин, който да му изтълкува съня. «Видях насън — рече му царят — някакъв бог, много хубав, със сеизлява (прошарена) коса и брада позлатени, с овнешки рога, също позлатени, със скиптър в ръце; видях го как дойде нощя при жена ми Олимпиада и като лежа и беше с нея, стана и ѝ каза: «Жено, заченала си момче, което ще порасте и ще отмъсти за бащината си смърт.» Аз сам завързах писмото и го запечатах с моя печат. Имаше златен пръстен с камък, на който беше изобразено слънце, лъвска глава и сулица. И това като разглеждах, случи ми се да видя ястреба, който прилетя към мене и ме събуди. Какво ми предвещава това?»

Отговори му сънотълкувателят: «Жив да си, царю Филипе! Това, що си видял в съня, истина е, а какво-

то си запечатал, то е органът на жена ти и това е верен белег, че тя е заченала, защото никой не запечатва празна сдина, а пълна. Пък гдето си свързал книгата, знай, че нигде книги не се раждат, а само в Египет, защото тамошното семе не е лошо, а светло и славно поради златния пръстен. Има ли нещо по-прославено от златото? Та и онези, които му се покланят, чрез него почитат боговете. Печатът пък е образ на слънце и под него лъвска глава и сулица показва, че отрокът елин, който ще се роди, ще преброди дори до изток (слънцето), воювайки като лъв, и градове ще превземе, знак за което служи сулицата (копието). А гдето си видял бога с овнешки рога и сединява брада, това е ливийският бог Амон.» Така като отсъждаше съногадателят, Филип не го слушаше с наслада.

Като се върна той от война и видя жена си Олимпиада много натъжена, рече ѝ: «Жено, станалото с тебе не е по твоя вина; този грях е чужд, както ми се съобщи насън. Ние царете можем да се опрем срещу всяко нещо, но не и против боговете. Нито си поревнувала по някого от народа, нито по някой знатен хубавец.» Това като каза Филип, Олимпиада се развесели. . .

И като дойде време Олимпиада да роди, тя седна на приготвен стол и усети родилни мъки. И зарева по-силно от вол и благополучно роди отроче. Когато то падна нàземи, така силно взе да гърми и да се святка, че цял свят се раздруса.

На сутринта Филип, като видя детето, което бе родила Олимпиада, рече: «Мислех малкото да не бъде кърмено, защото не е моя рожба, но както виждам, че семето е божие и рождението знаменателно и световно, нека да го отгледаме за спомен на покойното отроче от първата ми жена и да бъде наречено Александър.» След тези думи на Филип почнаха да полагат всякакви грижи за детето и като му възло-

жиха венец на главата, разведоха го по цяла Македония, в Пела и в Тракия, и по цялата държава Филипова.

Александър, като поотрасна, никак не приличаше на Филип, нито на майка си Олимпиада, нито на баща си Нектонев, но си имаше свой собствен образ: лице човешко, грива лъвска, очите му бяха едното синьо, другото черно, от които дясното гледаше надолу, а лявото синьо (?), зъбите остри като на змия, устремът му беше лъвски, бърз. И като дойде на възраст, почна да се учи. Бавачка му беше Мелантовата сестра, педагог и възпитател — Леонид, учител по писанията — Полиник, по музиката — Левкип, по земемерие — Мелен, по риторика — Аксиамен, по философия — Аристотел, по воюване — войводата. Александър, като се изучи на всяко учение и на астрономия, когато се връщаше в къщи, учеше своите съученици да се бият, отделени надве, като участвуваше и той. Когато забелязваше едната страна да е победена, минаваше към нея, за да й помогне, и те надвиваха: явно, че нему се дължеше успехът. Така прочее беше възпитаван Александър. Той излизаше на полето заедно с войската да се учи на военно дело, па се примесваше и с конниците, за да усвои и язденето.

Поход в Азия

След това Александър се завърна в Македония като победоносец заедно със своите македонци и с пленените от него западни царе. Имаше тринадесет години, откакто бе излязъл от своето отечество. Майка му, царица Олимпиада, премъдрият му учител Аристотел заедно с всичките македонци — мъже, жени и деца — излязоха с много дарове и го посрещнаха на река Скамандър, след което всички дойдоха в града Филипус.

84 Тогава Александър разреши на своите македонци (войници) да се разотидат по домовете си за три месеца, да си починат, конете си да охранят, оръжията си да стегнат и да бъдат готови за поход на Изток. След три месеца той пак остави в Македония майка си и учителя си Аристотел. Взе със себе си сто хиляди въоръжени войници, само македонци, с еднакви дрехи и оръжие, с еднакви рогати шлемове, с лъвски глави на щитовете и на всички коне еднаква покривка от крокодилска кожа. Той заповяда шатрите на войниците да бъдат поставяни все около царския шатър и никакъв друг войник да не се допуска между тях. Нареди също да бъдат подбрани две хиляди хубави жени, които да си имат свои колесници и шатри и да вървят с войската. Назначи и един хетериаз, който да началствува и урежда всичко, що се отнася до жените. А когато някому дотрябваше жена, вземаше си и колкото нощи я държеше, толкова златици ѝ плащаше.

Александровата войска, винаги дотъкмявана до сто хиляди души, беше подчинена на един и същ ред и грижи. И когато Александър възсядаше на своя кон, в същия час и войниците му възсядаха; когато той беше на трапезата, всички се намираха на своята. Бяха навсякъде с него и никой с нищо не се различаваше от другите, както имаха и еднакви коне, дрехи и оръжие. Войвода на всички беше Птоломей, мъж справедлив и обичан, украсен с всякакви добродетели; той беше верен човек и любим от царя. Когато някой от македонците паднеше убит в боя, биваше заместван с човек от другите помощни войски, така че броят от сто хиляди души не намаляваше никога.

Така като се приготви, Александър тръгна с войските си за Азия. Онези страни, които доброволно му се подчиняваха, получаваха милост от него; които пък му се съпротивяваха, градовете им биваха разо-

рени и населението изсечено. Това всели страх и 85
трепет във всички азиатски страни — у палестинските владетели, в еврейската държава и в целия Египет. Те всички бяха подвластни на Дарий и някои от тях се завтекоха при него и му съобщиха за македонското нашествие. Тогава той изпрати пратеници при Александър със следното писмо: «Дарий, цар на царете, велик и прочут по блясъка и земната си слава, на бога небесни само равен, сияещ като слънцето от изток до запад. Дочух, о сине Филипов, че си превзел цяла Елада и до Рим си дошъл, че си покорил всички зап дни държави и земите си им помел, че си стигал до реката Океан и недоволен от всичко това, разстроил си и южните варварски области, и етиопските, и всичките западни, които признават моята върховна власт, заграбил си богатствата на много от тях, та дори и Африка, която е моя земя, си нагазил с подобните тебе македонски разбойници и си ги принудил да се отметнат от моето владичество. Доста ще ти бъде прочее да владееш само Елада, като ти прощавам законния данък, що изпращахте по-рано на мое величество. Правя ти тази милост за безмерната лудост и за крайната ти безочливост, която показа с подобните тебе гърци. Ако не се повиниш на това, ще се вдигна с персийската войска и тогава цялата вселена не ще може да те скрие от моите очи и ще те накажа с меча си.»

Александър, като прие писмото и го прочете, раздра го на часа и заповяда ядосано да обесят пратениците и главите им да отрежат. Но македонците се намесиха и казаха: «Царю Александре, не е достойно за тебе да убиеш пратениците.» Той им отговори: «Те не са изпратени до цар, а до разбойник.» И това като каза, обърна се към чужденците: «Не се сърдете на мене, а на вашия цар, защото аз го почитам като владетел, а той ме зове разбойник и като

 такъв сам ви е обезглавил. Аз обаче не като разбойник, а като цар ви дарявам живота.» Тогава те рекоха на Александър: «Ако ни убиеш, о царю, според това вече ти сам се признаваш за убиец и на Дарий малка щета ще направиш, а само ще развалиш царските закони. Бъди милостив към нас, защото доста е, че ще прославим името ти в Персия.»

Тези думи смилиха Александър и той пусна пратениците, като им предаде писмо, в което се казваше: «Цар Александър до персийския цар Дарий. Прочетох писмото ти и се благодарих, понеже не намерих нищо прилично за един владетел. Ти ни обвиняваш, че сме били превзели и разорили западните държави. Нека е известно на твое величество, че всеки човек гледа да се повдигне от по-ниско към по-високо. Ние, като разумяхме това, запад като завладяхме, идем към изток. Ти ни заплашваш, като казваш, че цялата вселена е изпълнена с моето име и с имената на македонците, които ти хулиш, като ги наричаш грабители. Ти казваш да ни изпъдят, а ние сами идем в царството ти. Ако ли ни мислиш за слаби и млади, ще ти се видим по-яки от адамантовия камък и по-люти от пиперено зърно, па ще се назовем господар над всичко твое. Ние се надяваме на върховния промисъл, на който ти се противиш. Недей се уповава само на персите да излезеш против нас, защото те са украсени жени, а македонците са лъвове безстрашни и продават на радо сърце живота си срещу смъртта.»

Дарий, като прочете писмото, изпълни се с ярост и гняв и запита пратениците: «На каква възраст е Александър, какъв му е умът и колко му е войската?» Те отговориха: «На възраст е тридесетгодишен, ум има като стар; хубавец е, много юнак и справедлив; за мъдростта ще узнаете от писмото; войска с него видяхме петстотин хиляди души. Премъдрият Соломон пише в книгите си: «Мъжът се узнава по

усмивката на устата си, погледа на очите си и стъпката на краката си.»

Дарий, като размисли всичко това, рече си: «Наистина,тези качества са на велики царе, но не ми изглежда казаното за Александра да е вярно.» После изпрати по своята земя да запишат войска и да я съберат на Сенарското поле, там, гдето народите, като се бояха от втори потоп, бяха градили някога стълб, на който станало смешението на езиците; там именно Дарий заповяда на войската си да се събере. А в Египет и в Ерусалим писа да се не предават на грабителя Александър, от когото той ще ги избави. . .

В острова на блажените

Александър, като излезе от онова място, попита хората: «Какво има по-нататък?» Те му отговориха: «Там няма вече нищо друго, а само острова на блажените, които се наричат голомъдри, защото са голи и не познават никакво страдание.» Александър пак ги запита: «Отгде са дошли на този остров?» И те му разказаха: «Когато нашият прадядо Адам престъпил божията заповед и бил изпъден от рая, поселил се на острова. Там живял сто години и като поглеждал към рая, плакал, спомняйки си за хубостите му. Там му се родили двама синове, Каин и Авел. Дяволът обаче, като завидял на любовта им, подбудил брат срещу брата и Каин убил Авел. Нашият прадядо Адам и прабаба ни Ева били потопени в голяма скръб било като си спомняли за райското изгнание, било като гледали своя убит син, и непрестанно ридаели. Тогава творецът на небето и на земята, като видял неизречената им жалост, изпратил при Адама ангел да му каже: «О първи човеци, Адаме и Ево, родени от земята и създадени от пръст, защо жалите за смъртта на Авел? Господ го бе взел

 от земята и пак го върна в майка му, гдето ще отидат всички, които ще се родят от вас. И на второ пришествие те ще станат; защото сгрешиха поради непослушанието си и сега чрез покорността ще наследят изгубеното.» Тогава старите родители заровили Авел в земята и им се родил друг син, праведен и благочестив, по име Сит. После господ заповядал на Адам да излезе от острова, като му рекъл: «Тук като седиш и поглеждаш към рая, па си спомняш за изгонването си от него, тъга те обзема; я излез оттука и иди по света, гдето, като прекараш седем хиляди години, пак ще видиш рая.» Тогава Адам и Ева били изведени, а Сит и децата си останали на острова. Родените от Сит са тези голомъдри, Адамови внуци. За живота им ще се научиш, когато отидеш при тях.» Александър пожела да му посочат пътя, що води за блажения остров, и после се запъти за него.

Александър пътува шест дена и достигна до един малък, но твърде висок остров. И като се покачи на него, направи златна статуя по свой образ, която в ръцете си държеше меч и посочваше към блажения остров. После се дигна с войските си, премина шест дена път и пристигна при висока планина, на която беше вързан с железни вериги човек, висок хиляда сажена и двеста дебел. Александър, като видя това със своите македонци, много се зачуди. И без да спират при тоя човек, защото се страхуваха, продължиха пътя си. Плачът на този човек се разнасяше на четири дена път. По-нататък пристигнаха на друга висока планина, гдето видяха голяма жена, също така вързана, хиляда сажена висока и двеста дебела. Голяма змия се беше преплела в нозете ѝ и с главата си допираше до устата ѝ, за да не ѝ даде възможност да говори. Оттам царят вървя осем дена и дойде до голямо езеро, пълно със змии, от което се чуваха много охкания. На Александър се стори, че там е пъкълът,

гдето ще се мъчат човеците. След това дойдоха до река Океан и видяха блажения остров, който отстоеше от сушата на двадесет поприща място. Там войските му се спряха на стан, а той, след като сковаха кораби, отиде на острова заедно с военачалниците си Антиох и Птоломей.

Този остров имаше всякакви чудесни неща, каквито око човешко не е виждало. По него растяха множество овощни дървета. Плодовете от тях бяха попадали по земята, а по клоните бяха накацали различни птици, които пееха весело и тъжовно. От корените на дърветата течеха студени извори със сладка като мед вода. Александър навлезе в острова и като срещна едного от блажените, рече му: «Мир вам, братко!» На това човекът отговори: «Мир на всички ви, царю Александре!» Понеже Александър поиска да се разговори с него, той му рече: «Върви по-нататък при нашите първенци, които те чакат и ще те заведат при владетеля ни Евант. Той ще ти разкаже за душата ти, за живота ти и за смъртта ти.» Тогава се зададоха мнозина да посрещнат Александър; те го целуваха и му обаждаха какви неща има да му се случат. А той им се чудеше и си мислеше — това човеци ли са, или ангели?

И така те го заведоха при цар Евант. Този лежеше под хубаво дърво, край което извираше вода. Постелка и покривка му бяха листата на дървото. Той, като видя македонския цар, поклати глава и рече: «За какво си дошъл при нас, о царю на безредния и суетен свят?» После, като го улови за ръце: «Седни при мен» — рече му. Тогава Александър седна при Евант, а той му хвана главата, целуна я сладко и рече: «Радвай се, главо на всичките глави! Когато ще превземеш целия свят, вече няма да видиш своето отечество; когато спечелиш всичко земно, тогава и ада ще наследиш.» Това като чу Александър, разтъжи се много и запита: «Защо ми каза тези думи?» —

на което той му отговори: «На многоумен човек думите не трябва да се обясняват.»

Тогава царят македонски му рече: «Ако желаеш, да ти донесем някои потребни неща от нашата земя.» «Донеси» — рече му той. Александър поръча на Филон да донесат чист хляб и вино. Но Евант, като видя това, нищо не пожела да вземе и каза: «Тази храна не е пригодна за мене, а за вас, аз се храня от плодовете на това дърво, питието ми е този извор. Тялото ми, направено от земя, от нея се храни; за облеклото ми служат листата; умът ми е на небето и за нищо земно не се грижа; ние тук живеем дълги години и без страсти, а когато напуснем суетния този живот, отиваме в друг безконечен свят, гдето са устремени всичките ни мисли.»

Александър все повече се учудваше и си рече: «Тези хора живеят наистина божествено» — па се обърна към Евант и го запита: «Вие отгде се заселихте тук?» Той му обясни: «Внуци сме Адамови, както и вие. Когато Адам бил изгонен оттука, ние сме останали да живеем като синове на Сит, син Адамов.» «Кажете ми как се раждате вие, понеже тук не виждам жени.» «Имаме жени — отговори Евант, — но те са на друг остров, оттатък. Веднъж през годината отиваме при тях, живеем заедно по тридесет дена и пак се връщаме тук. И когато се роди някому мъжко дете, като стане на тригодишна възраст, довеждаме го при нас, а ако е женско, остава винаги с жените.» Тогава Александър му рече: «Желал бих да видя този остров, ако е позволено.» Евант му каза: «Острова можеш да видиш, но вътре не бива нищо да гледаш, защото, ако човек погледне вътре, веднага умира.»

Александър, като вярваше на тези думи, отиде там и видя меден зид наоколо, а вътре не посмя да надникне, защото само на бога единия бе допустимо това, а не и на човека. . . И така се върна от острова на блажените.

Смърт Александрова

През време на пируването Вриенос постави отрова в чашата с вино и я поднесе на Александър. Този, като пи, стана студен като руда и разбра, че е отровен. Той повика веднага своя лекар и му каза: «Драги ми лекарю Филипе, знаеш ли, че със сладкото вино вкусих и грозната отрова?» Филип свали веднага венеца от главата си и го сложи на земята, па се залови да вари усърдно някакви билки и подаде на Александър да пие. Като разбра това Левкад, брат на отровителя, и като не можеше да понесе смъртта на любимия си Александър, натъкна се на своя меч и се самоуби.

Александър рече на лекаря си Филип: «Можеш ли да ме избавиш от смъртта?» А той с плач му отговори: «О, царю на целия свят, Александре, не мога да ти помогна, защото студенината на отровата е надвила на топлината на сърцето ти. Едно само мога да направя — да живееш още три дена, за да уредиш царството си.» Александър, като чу това, заклати глава и просълзен рече: «О, суетна слава човешка, едва що се вести, за да изчезнеш! Право е речено: няма радост на земята без скръб, нито трайна слава. О, слънце и природо, люде и вси твари, оплачете ме днес, защото за малко бях на света и скоро под земята ще заляза. О, майко моя, земьо, как отхранваш своите хубави рожби и после неочаквано ги прибираш в недрата си! О, непостоянна съдбо човешка, как ми се усмихна мило и после в земята ме изпрати! О, вие, силни и мощни войници, любими мои македонци, да би могло да ме отървете днес от смъртта, та да остана завинаги с вас.»

Това като чуха македонците, разплакани отговориха: «Александре, силни господарю, ако можехме някак смъртта ти да откупим днес, всички бихме дали живота си за тебе, но само богу е възможно това,

а не нам. Но ти честито премина този свят и смъртта ти е почтена; тя е по-добра, отколкото животът на други. Замини, Александре, замини на приготвеното ти от бога място; на земята добре прекара, а там ще наследиш рая.» Филип пък, Александровият лекар, се опита още веднъж да спаси своя господар. Той разпра жива мъска (катър) и в утробата й постави Александър, но напразно.

И през това време, като уреди всичките си области и всичките си князе като възнагради по заслугите им, улови за ръка майка си Олимпиада и царица Роксанда, повика Птоломей и Филон, па рече: «Мои любими и сладки братя, Птоломее и Филоне, днес вам предавам жена си и майка си, та като си спомняте за моята сърдечна обич към вас, тях с почит да пазите и македонското царство добре да уредите. Тялото ми заровете в Александрия, а мене ще видите пак, когато станат всички мъртви от гробовете си.»

После Александър улови ръката на Роксанда, сладко я целуна и рече: «Дариева дъще и моя мила душо и сърце, светлина на очите ми, царице на целия свят, Роксандо! Знаеш ли, че откак съдбата ме свърза с тебе, сърцето ми и любовта ми така се предадоха на тебе, както ни един мъж не е бил към жена си. Ти също така запази своята любов и вярност към мене, както никоя друга жена. Знаеш прочее, че днес нашата обич се отдалечава, защото аз заминавам по пътя, отдето няма връщане, и на онова място, което ми е отредено според делата ми. Остани сбогом, Роксандо, мила любов!» И това като рече, целуна я и после я пусна.

След това призова на последно сбогом своите велможи, целуна всекиго поред и със сълзи на очи им каза: «О, любими мои мили македонски юнаци и всички други племена, Александър виждате за по-

следен път!» После поръча да му доведат неговия кон бикоглав и го довеждоха. Когато конят забеляза, че господарят му умира, жално взе да цвили, с краката си копнеше земята и ближеше одъра на Александра. Тоя го улови за гривата и му рече: «О, мили ми коньо бикоглави, няма вече други Александър да те язди. «После, като забеляза Вриенос, рече му: «О, любими ми Вриенос, не спомняш ли си какви добрини съм ти правил? Защо ми отвърна със зло за добро и с отрова ме напои? Но проклет да бъде всеки господар, който храни убиец и блудни в къщата си; проклет, който храни предател на крепостта. По-добре убий злото, та да се премахне!» В този час конят бикоглав скочи, залови Вриеноса за врата, притисна го на земята, стъпка го с краката си и го уби. Александър, като видя това, каза: «Напий се, братко Вриеносе, от чашата, която ми поднесе». . . — и заповяда да го разкъсат и хвърлят на кучетата. . .

Самият цар Александър умря в земята, наречена Герсем, в Халдейската страна, в междуречието Сирийско. И такъв плач и жал се изсипаха по него, какъвто никое нигде не е слушал. Оплаква го майка му Олимпиада, оплаква го жена му Роксанда, която раздра дрехата си до долу, косата си доземи разпусна и над тялото нареждаше: «О, Александре, силни господарю, царю на целия свят, мой враг ли си, та ме остави в чужда земя? Сам като слънце, със слънцето зайде. Но, о земьо и слънце, гори и хълмове, море и хубави дървета, ридайте днес с мене; сълзи мои, течете, струете се, езеро напълнете и напойте онази горка и ядовита гора пелинова!. . .» И това като рече, заповяда на другите да излязат, а тя остана сама при тялото Александрово, па като го целуна, говори му: «Александре, македонски царю, слънце македонско! Днес ще загина, но от тебе няма да се разделя, мое мило слънце!» И това като изрече,

взе ножа Александров, набоде се на него и падна над умрелия си мъж.

Птоломей и Филон издигнаха голяма и висока кула сред града Александрия и на нея горе поставиха златния ковчег с телата на Александър и на Роксанда, гдето се съхраняват и до днес.

Как са станали самодивите

Цар Александър, син на Филипа, беше велик и превъзхождаше всички други царе. Той превзе всички царства и всичките народи му се подчиниха; не завладя само земята на голите мъдреци, както и женското царство (на амазонките). Голите мъдреци гледат господа на небето как седи на своя престол; затова те не се предадоха на цар Александър. Този владетел имаше една-единствена дъщеря, за която много се безпокоеше.

Един ден, като бяха уловили много зверове, които измъчваха войската, Александър се спря в ливадите край обширни блата, отдето излизаха големи раци и улавяха войниците му. Едно момче взе сушени риби и отиде да ги измие в един малък и студен извор, който се нахождаше на притулено място. Когато момчето метна рибите във водата, те оживяха и почнаха да шават в нея; този кладенец беше с животворна вода. Младежът дойде бързо при цар Александър и му разказа за станалото. Царят постави там други сухи риби и те оживяха. Тогава той взе една стомна, напълни я с тази вода и като я запечата, предаде я на един момък с думите: «Пази някой да не разпечата стомната, иначе ще те убия и ще изтребя твоя род.»

Александър знаеше колко години му е писано да живее, та когато щеше да приближи смъртта, той трябваше да се напие от животворната вода, за да се превъзроди и да не умира навеки. Неговата дъщеря Панора обаче забеляза, че младежът пази много усърдно стомната, и един ден му каза: «Андрею, кажи ми, какво има в този съд?» «Не зная, госпожо» — отговори той. Тогава тя поиска да види, но той и отвърна: «Госпожо, баща ти Александър строго ми е забранил да видя какво има вътре.» Девойката му даваше голямо богатство и много страда, за да й обади, но той остана непреклонен. И понеже скръбта й беше голяма, че не знае какво има в стомната най-после рече на младежа: «Андрею, ела легни при мене и ми кажи.» Тогава юношът легна и като се събра с нея, обади й. А когато той заспа, тя го закла и го хвърли в един ров, после взе стомната, напи се и стана невидима и безсмъртна. Александър я прокълна и така живее тя като самодива, както виждаш. Драги мои, много има писано за нея, но няма да го привеждам, нямам време, пък и от бога е прокълната.

Из Варлаам и Йоасаф

Притча за еднорога

Всички онези, казва Варлаам, които служат на жестокия и зъл господар — света, — които в безумието си отбягват от добрия и човеколюбив бог, които са се предали всецяло на земните неща и на плътските наслади, а са изоставили душите си в духовен глад и безбройни злини, такива човеци приличат на онзи, който бягал от лицето на еднорогия звяр. Като не могъл да изтърпи гласа му и грозния му рев, той тичал, колкото сили го държат, за да не бъде изяден, и паднал в голяма пропаст. Когато паднал с протегнати ръце, той се заловил за едно дърво и здраво се хванал за него; па като опрял и краката си на една издатина, сторило му се, че е вече в пълна безопасност. Но като погледнал, видял две мишки, едната бяла, другата черна, които гризели корена на дървото, за което се бил заловил, и малко оставало още да го преядат и изкоренят. А когато се озърнал и погледнал към дъното на пропастта, видял страшна ламя с огнен дъх, вперила очи нагоре и с разтворена уста очаквала да го погълне. Като погледнал пък към краката си, видял четири змийски глави, които се подавали из издатината, на която се опирал. После, като повдигнал очи, забелязал, че от дървото, за което се държи, капе по малко мед.

Тогава той забравил бедите, що го окръжавали, забравил, че в пропастта го очаква зиналата ламя, за да го погълне; че дървото, за което се е заловил, остава още малко да се изкорени; че краката му стоят на хлъзгава и нездрава почва. Той не мислел за тези толкова грозни страхотии, а се бил захласнал по сладостта на няколкото капки мед.

Това е картината на онези, които се мамят по призрака на сегашния живот; аз ще ти я обясня сега. Еднорогът е образ на смъртта, която преследва постоянно Адамовото поколение. Пропастта е този свят, изпълнен с всевъзможни злини и смъртоносни последствия. Дървото, което двете мишки гризат постоянно и за което сме се уловили и се държим, е жизненият път на всеки човек, постепенно скъсяван и приближаващ се към своя край, тъй като текат часовете на деня (бялата) и на нощта (черната мишка). Четирите пък змии означават лъжовните и преходни части, от които е създадено човешкото тяло и които, ако дойдат в несъгласие и безредие, докарват разстройството на самото тяло. Освен това огнената и яростна онази ламя означава страшната адска утроба, която е жадна да погълне онези, които предпочитат мирските наслади вместо благата на бъдещето. А меденатa капка представя сладостта от световните приятности, чрез които светът прелъстява любителите на удоволствията и не ги оставя да се погрижат за своето спасение.

Притча за тримата приятели

Един човек имал трима приятели: двамината от тях той почитал искрено и много държал на тяхната любов; към третия се отнасял хладно. Веднъж се явили при него царски пратеници, страшни войници, които искали да го закарат пред царя, защото бил направил

някое зло. Това силно го натъжило и той решил да потърси помощник, който да се застъпи за него пред властелина. Завтекъл се тогава при първия си приятел и му рекъл: «Нали знаеш, друже, как винаги съм те обичал и съм давал душата си за тебе. Сега ми трябва помощник, който да ме избави от беда. Застъпи се прочее пред царя, от когото съм твърде притеснен.» Той му отговорил: «Аз не съм твой приятел, нито те зная кой си ти и отгде си; аз имам други, с които поддържам близка дружба. Но ето давам ти две дрипи, вземи ги и ги носи със себе си, гдето отидеш, а друго не чакай от мене.»

Като разбрал, че няма помощ от него, завтекъл се при втория свой близък и му рекъл: «Знаеш ли, друже, каква почит съм имал към тебе; сега обаче аз попаднах в голяма тъга; помогни ми прочее да се избавя от нея.» Отговорил му тогава вторият приятел: «И аз се намирам в грижи и нямам време да се бавя с тебе; ще изляза малко да те съпроводя и ще се върна, защото съм зает със своите неволи и не ще мога да ти помогна.»

Опечален крайно от неблагодарността на приятелите си, към които проявявал толкова обич, отишъл при третия, когото никога не бил обичал, нито пък някога бил споделял с него хубави часове, и взел да му говори със срам и унижение: «Знаеш, друже, че към тебе никога не съм проявявал особена любов, но сега, като ме е налегнала зла напаст и никой от другите ми приятели, с които напразно поддържах близка дружба, не ми помогнаха, дойдох при тебе да те моля, ако можеш, поне от малко да ми помогнеш. Не ме изпъждай заради моето неблагоразумие!» А той му отговорил кротко и с весело лице: «Помня твоите малки услуги към мене и срещу това ще ти помогна. Не тъжи, защото аз ще отида при царя преди тебе и ще се моля да не те предава в ръцете на твоите врагове. Бъди смел, друже, не

скърби!» Тогава длъжникът взел да говори просълзен: «Горко ми, на какво по-рано да се радвам или да тъжа? Дали да се укоря, че съм имал дружба с онези, лъжовните приятели, или да страдам, че към този искрен приятел не съм проявил никаква любов?»

Йоасаф изслушал с учудване притчата и поискал да му се обясни, на което Варлаам отговорил: «Първият приятел е пагубното богатство, за което човек изпада в лоши грехове. Като дойде смъртта, богатството с нищо не може да помогне, а само с една дреха за погребение, пък и за нея ще се пръсне мълва. Вторият приятел са жената, децата и другите сродници, които са проживели малко време с него, но не могат да му помогнат с нищо; ако и да го съпроводят до гроба, пак се връщат, за да се грижат за своите неволи и грехове. Третият, той е непреходен и постоянен приятел. Неговото име е: вяра, любов, мир, милостиня, кротост, покорност, услужливост, послушание, трезвост, молитва, пост, покаяние и пр. Той е добрият приятел, който помни и най-малката услуга и избавя човека от вечната мъка.»

Троянска притча

Разкази за достоверни неща и притча за кралете, за тяхното потекло и живот

Имаше някога един крал, който се зовеше Фрикс и беше много богат. Веднъж той отиде на лов и му се случи да стигне до морското крайбрежие, гдето имаше хубава и много красива местност. От едната страна на крайбрежието течеше голямо море, от другата страна — река, наричана Ксант; от третата страна течеше море, което се казваше Пелейско; от четвъртата страна имаше един лъг с наименование Дудома лъг; от петата страна на този край се намираше долина, в която растяха различни цветя. И видя цар Фрикс, че там е хубаво, и почна да зида град (крепост), и го строи до старостта си, и го нарече на своето име, да се казва Фригия град.

После крал Фрикс остаря и роди син по име Ил, комуто поръча да призижда града, а той почина от своя смърт. Крал Ил направи силно укрепление и след смъртта на баща си изгради повече от него, и това нарече по името си — Илион град. После този крал роди син Лаомедон, който бе велик, и му поръча да зида още, и умря от своя смърт. И великият крал Лаомедон, каквото бе съградил, нарече го по свое име — Лаомедон град. После и той остаря и роди син по име Асарак и като му заповяда да строи понататък, почина от своя смърт. Асарак направи го-

ляма крепост след бащината си смърт и построи повече от него. И каквото бе зидал, нарече го по свое име — Асарак. След това той роди син, крал Дардан, и му рече да строи още, и почина от своя смърт. Дардан построи голямо укрепление и след смъртта на баща си призида повече от него, и нарече града по името си—Дардания град. Родилия му се син той нарече Троил, заръча му да зида и почина от своя смърт. Крал Троил построи повече от баща си и построеното нарече Троя град. Троил роди крал Приама.

Крал Приам имаше жена по име Хекуба госпожа. През една нощ тя видя сън, от който се ужаси. Па като стана, разказа го на мъжа си и му рече: «Родих главня, която възлезе на небето и после, като се върна, падна в морето, от което излетяха искри, паднаха в града и изгоря Троя.» Като чу това крал Приам, обмисляше какво може да бъде това и повика всички пророци и влъхви (гадатели), мъдреци и боляри, простолюдни, малки и големи от Троя да му изтълкуват съня. Те му казаха следното: «Господине кралю, жена ти ще роди син, за когото ще изгори градът Троя и ще се разори, та няма да остане камък на камък.» Приам, като изслуша това, влезе в двореца и рече на жена си· «Хекубо госпожо, като родиш син, недей го отглежда, а заповядай да го убият.» Госпожа Хекуба му отговори: «Господине кралю, доволна ще бъда това така да стане.» И когато тя роди син и го видя, че е много хубав и красив, смили се майката за чедото си и не можа да го погуби, но като го пови в коприна заедно с много богатство, сребро и злато, даде го на един момък да го отнесе и хвърли някъде далече от града Троя. И слугата направи така. Един стар овчар намери детето и го занесе на жена си, която също беше родила син, и й рече: «Отхрани ми това отроче.» Така и стана. Детето растеше много бързо и като стигна седем го-

дини, двете малки отиваха с баща си на полето и играеха около добитъка. Намереният син бе наречен Парис Пастирев.

Парис сваждаше два вола и те се бореха, и който от тях надвиеше, виеше му венец от цветя, а на надвития — венец от слама и им ги полагаше на рогата. Когато детето поотрасна като юноша, отиваше да играе със силни юнаци и им надвиваше във всяка игра; дори веднъж пред очите на крал Фрикс той прободе един юнак, прикрит зад щит.

В това време се женеше крал Пелей за госпожа Тетида. Той покани при себе си храбри юнаци и момци, каквито чуваше да има по тази страна. Повика и Парис Пастирев, и хубави госпожи. Това като узнаха три вили пророчици, които бяха най-красиви в приморието, дойдоха и те на веселието. Само една госпожа, по име Дискордия, не бе поканена, защото беше свадлива: където отидеше, все крамола устрояваше. Затова не искаха да я викат, да не направи нещо на пиршеството между сватове и боляри.

Бидейки непоканена, тази госпожа намисли в сърцето си да причини някоя свада. Тя направи златна ябълка и на нея написа: Която от вас, три госпожи пророчици, е най-хубава, ней да бъде тази ябълка. После я даде на своя слуга и му рече: «Иди и я хвърли в градината на крал Пелей.» След гощавката храбрите юнаци взеха от трапезата убруси (кърпи) и отидоха в кралската градина, гдето разиграваха (препускаха) коне; там отидоха също и хубавите госпожи, и най-напред трите вили пророчици. Те намериха златната ябълка и прочетоха на нея думите, които казваха: На най-хубавата от вас сестра да бъде тази ябълка. Скараха се тогава поради това и бяха извикани на съд в Троя пред бога Феб (Аполон) и пред пророк Юпитер. И като застанаха пред тях и бяха запитани, рекоха: «Която от

нас е най-хубава, ней дайте тази златна ябълка.» Отговориха им съдиите: «Госпожи, за това ние не можем ви съди, но я идете пак при Парис Пастирев, защото там се е намерила ябълката, там и да се отсъди.» Върнаха се тогава от Троя и дойдоха при Парис, комуто рекоха: «Господине, тази златна ябълка намерихме в градината на крал Пелей и прочетохме на нея писмо, което казва: Която от вас е най-хубава, на нея да бъде тя. Отговори им Парис Пастирев: «Госпожи, идете и се съблечете!» Това им рече, защото по тях имаше бисери и злато, скъпоценни камъни и копринени дрехи. Те отидоха в градината на крал Пелей, съблякоха се и дойдоха по риза пред него. Юнона почна да говори така: «Присъди за мен тази златна ябълка и ме обяви за най-хубава, защото съм властна с богатство, за да не бъде човек по-богат от тебе.» После втората госпожа, която се викаше Палада (Минерва), рече на Париса: «Присъди за мен тази златна ябълка и ме обяви за най-хубава, защото съм властна с юначество, да не бъде по-храбър юнак от тебе.» Най-подир третата, чието име беше госпожа Венера, каза: «Присъди за мен тази златна ябълка и ме обяви за най-хубава, защото съм властна с любов, та да направя да те обичат хубави госпожи и да ти дам хубавата Елена, царица гръцка, жена на цар Менелай, която е най-красивата в цяла Гърция, за която си чул още от по-рано, и да ти дам ново име — Александър-Парис, — и да ти обадя кои ти са баща и майка — крал Приам и госпожа Хекуба от Троя, които са твои родители, а не си син на оногози старец (пастиря).»

Като чу това Парис Пастирев, зарадва се от все сърце и присъди златната ябълка на госпожа Венера. И като разбра от нея, че е кралски син, отиде да вземе прошка от овчаря, който му се бе нарекъл баща, па замина за град Троя. Когато се приближи до него, на река, наричана Ксант, той видя госпожа

Венера и като я настигна, рече й: «О, Венеро, люби ме, да те любя.» Тя му отговори: «О, Александре-Парисе, сега ме любиш, но ще дойде време и ще ме оставиш.» «Венеро госпожо, й каза той, няма да те оставя; ако направя това, нека тази река Ксант да потече назад.» Първата му любов стана с Венера и взе венеца й. И като тръгна за Троя, излязоха му насреща троянските юнаци и госпожи, както и сам крал Приам и жена му Хекуба, които го приеха, въведоха го в двореца и се веселиха от все сърце за него.

Крал Приам повика всички пророци, врачове, велможи и прости люде от града и им рече: «Който ми помогне в граденето на Троя, ще му дам три дола злато.» Чуха това два земни дявола, дойдоха пред краля и му казаха: «Ние ще съградим Троя, на нас дай и нас знай.» И почнаха да зидат. Феб (Аполон) беше музикант и свиреше на лира, и тъй се градеше Троя, където кажеха двамата дяволи. А пък така наричаният Нептун отиваше в морето и носеше оттам вар, камъни и вода. Когато свършиха цялата постройка, отидоха при краля Приама и му рекоха: «Дай ни наградата, която ни обеща.» Кралят им показа три шепи с ръката си и им рече: «Ще ви напълня тия долове догоре, това ви обещах.» Те, като видяха, че той ги измами, разгневиха се и му казаха: «Ние направихме Троя, ние и ще намислим как да я съсипем.»

И отидоха при онези пророчици, които се бяха разсърдили за ябълката, и почнаха да предсказват за лошия края на троянската крепост, как тя не ще тае и как ще бъде разорена в Приамово време. А след това госпожа Касандра, като отиваше към река Симоис, приближи се до нея пророк Юпитер и й каза: «Касандро, ела при мен да ти разкажа всички троянски тайни, каквото има да стане, но ти не се хвали на троянските госпожи за това, което си бе-

 седвала с пророка Юпитера; иначе ще направя да не ти вярват.» Отиде тя при троянките и започна да предсказва и да говори: «Брат ми Александър-Парис ще замине за Гърция на служба при цар Менелай и оттам ще доведе гръцката царица Елена, Менелаева жена, най-хубава в цялата им страна, и заради нея ще изгори град Троя.»

Когато разказваше това, не ѝ вярваха. Александър-Парис пък се молеше всеки ден на баща си крал Приам, казвайки: «Пусни ме на служба в Гърция, при цар Менелай, и скоро ще се върна оттам.» Старият крал не искаше да го пусне, но не можа да го задържи и го изпрати да служи при Менелай. Парис си направи кораб и като взе ценни дрехи, злато, бисер и много други различни дарове, качи се на кораба със своите служители.

Той отплава по морето и отиде в Гърция, гдето се спря под двореца на Менелай. Този, като узна, излезе далеч да го причака и да го поздрави. Александър-Парис му рече: «Господарю царю, нека е известно на твое величество, че аз не дойдох да ти служа за злато или за сребро, или за друго някое богатство, но за да видя какви са пиршествата в твоя дворец и какво е тяхното изобилие.» Менелай се зарадва за това от сърце и като го прие, въведе го в царската палата при царица Елена. Там те — Менелай, Александър-Парис и царица Елена — седяха на една трапеза и пиеха из една чаша червено вино. Па като вземаха убруса и умивалницата от трапезата, Парис написваше по бялата кърпа с червеното вино следните думи: «Елено царице, люби ме, да те любя.» Елена знаеше книга, а Менелай не разбираше нито буква.

Той изпрати да съобщят на брата му Агамемнон следното: «Да ти е известно, братко, как бог ми помогна и как моите другари (сътрапезници) ще ми служат, та и ти да се радваш за това.» Като чу цар Агамемнон, разгневи се в душата си и изпрати да му

кажат: «Аз се радвам, че ние сме самодръжци, но 107
не се радвам да ни служат нашите другари. Пази се да не дойде чужда сила и да отнеме честта ни: за чужденеца това ще бъде голяма похвала, а за нас голям срам.» Цар Менелай се разсърди за този отговор и си рече: «Виждам, че моята чест не е приятна на брата ми.»

Александър-Парис продължаваше всеки ден да си пише на белия убрус с червено вино, а царица Елена мълчеше. Веднъж тя го повика в палатата и му каза тихичко: «О, Александре-Парисе, не бивай така дързостен към мен, същото ако узнае моят господар цар Менелай, зле ще те погуби.» На това Александър й отвърна: «Госпожо моя, Елено, знай, че за службата ми няма друга награда освен ти самата. Аз не съм дошъл да служа за злато или за бисер, защото само троянският палат туй го има повече, отколкото цялата гръцка държава. И ако само видиш нашите юнаци, ще ги помислиш за господари и велможи. Госпожо Елено, готов съм да понеса мъчения, нежели дълго време да страдая по твоята хубост.» Царица Елена му рече: «О, Александре, не те обвинявам, но така подобава да се говори за юнак, който вижда такава хубост и люби.»

В този ден дойде вестител до цар Менелая да му обади, че ахайската област се била отметнала от неговата власт. Тогава той заповяда да се събере силна войска в Гърция и да потегли за палагийските области. Александър-Парис, като узна за това, престори се на болен и легна в царския палат, който беше украсен с коприна, злато и бисери. Менелай го повика да тръгне с него на война, а този отговори: «Господарю царю, сега съм много изнемощял, но като стана, на радо сърце ще те последвам.» След това царят замина за война.

Веднъж Елена поведе девойките из града да играят хоро заедно с гръцките госпожи. Александър-Парис,

като видя това, каза на слугите си: «Докарайте ми бързата катърга и като я докарате, искам да видя моя знак.» Неговите юнаци изпълниха заповедта му и дигнаха на копие златния му шлем. Тогава Александър взе царица Елена под мишницата си, влезе с нея в кораба заедно със своите слуги и отплава по морето. Когато обаче стигна под града Троя и спря при Симоисовия бряг, и трояните юнаци и госпожи узнаха за това, нито един от тях, даже слугите, не пожелаха да му излязат насреща, защото знаеха колко кръв ще се пролее под стените на града за царица Елена. Причакаха го само неговите родители. Крал Приам улови Александра за ръка, а госпожа Хекуба хвана царица Елена и ги въведоха в своя палат.

Когато цар Менелай се научи, че Александър-Парис откраднал прекрасната Елена, отплава по море и стигна под Троя. Там той нищо не направи, само се много разядоса и се върна в ахайските области. Това като узна брат му цар Агамемнон, скоро събра войска и дойде при Менелай. Братята бяха много нажалени за големия срам, който им бе нанесен. Те събраха големи воинства за поход срещу Троя и пръв, без заповед, дойде Аякс, Теламонов син, с тридесет катърги на помощ; после, пак без заповед, пристигна и Паламид, Фриксов син, с тридесет кораба. Като узна това хитрият Одисей, син на Лаерта, престори се на луд и почна да оре пясък и да сее сол, та по този начин да не вземе участие в трояното кръвопролитие. Имаше и друг мъдър мъж, по име Паламид, Фриксов син. Той пристъпи към царете и им рече: «Одисей наистина е умен човек и с такава хитрост се отмята от боя. Нека прочее хвърлят сина му пред оралото: ако Одисей е луд, той ще преоре детето си; ако ли не е, ще спре воловете.» Двамата царе изпратиха Теламоновия син Аякс, който улови сина му и го хвърли пред оралото. Тогава Одисей

спря оралото. Закаран от Аякс пред царете, Одисей им рече: «По бих желал да тичам с бясно куче три години по света, отколкото да гледам да се пролива толкова кръв под Троя за царица Елена.» Ахил пък, синът Пелеев, най-храбрият от всички гърци, облече се в женски дрехи и се разхождаше с госпожите по градовете, за да се прикрие и да не участвува в троянското кръвопролитие, защото знаеше колко голямо ще бъде то заради Елена.

После двамата царе, като преброиха войската, тръгнаха по море с хилядо сто и седемдесет кораба и отидоха под Троя, гдето застанаха до хубаво крайбрежие, наречено Абакум. На този бряг имаше много хубава кошута на вилата и пророчица госпожа Фелеша, която заповядваше на ветровете и на морските вълни. Юнаците на цар Агамемнон, ако и да знаеха това, убиха кошутата. Като се научи госпожа Фелеша, много се разгневи и подигна големи вълни по морето, за да се потопят всички гръцки кораби. Тогава се спряха на това крайбрежие и цар Менелай, който бе много ядосан, повика гадателя Калхас и го запита: «По каква причина стана това, та да погинем тук преди боя?» Отговори му гадателят: «Юнаците намерили кошутата на вилата и пророчица госпожа Фелеша и я убили. Затова тя се е разгневила срещу тях, та е подигнала морските вълни, за да погуби всички тук. А тъй като цар Агамемноновите юнаци са убили тая кошута, госпожа Фелеша се заканва, че докато не ѝ бъде предадена Агамемноновата дъщеря, прехубавата госпожа Цветана, няма да ги остави.» Кога чу това цар Менелай, съобщи го на брата си цар Агамемнон. Този много се ядоса, та никой юнак не се осмеляваше да дойде при него, защото беше разгневен. Реши се обаче най-мъдрият от всички гърци, Одисей, и рече: «Господарю царю, остави гнева си, но изпрати да доведат дъщеря ти, госпожа Цветана, и я предай за онази кошута, защото си

тръгнал с брата си, та чест да намериш и срама да отхвърлиш. Ако не направиш това, то всички онези, които са тръгнали — гръцки войводи, сарацински владетели, ахайски, палагийски и рагуилски юнаци, — смърт ще ги постигне, а теб — безчестие и много госпожи ще останат вдовици.»

Това като чу цар Агамемнон, забрави своя ад и сръдня и изпрати за дъщеря си госпожа Цветана. Двамата властелини проводиха за тази цел Одисея, син Лаертов. Този направи бърз кораб, с който, като цепеше силните морски вълни, доплува и спря под двора на цар Агамемнон; и като отиде при царица Клитемнестра, рече ѝ: «Приготви дъщеря си и дай ми я да я заведа в Троя.» «Как може да я водиш тамо?» — каза царицата. На което той отвърна: «Госпожо, знай, че трояни и гърци се помириха, че царица Елена е върната без бой и че ние ще дадем госпожа Цветана (Ефигения) в Трея за Приамовия син Хелен.» Царицата се възрадва много за това, приготви дъщеря си и я предаде на Одисей да я заведе. И в деня, в който тя тръгна, престанаха морските вълнения, а през нощта дойде госпожа Пелеша при цар Агамемнон и му каза: «Остави ми без боязън дъщеря си в това крайморие, защото аз ще бъда милостива към нея и ще я храня доволно.» И когато настана утро, упоиха Цветана с вино, успаха я и я оставиха така, а гръцките кораби тръгнаха за Троя на война.

Най-напред вървяха Аякс, син Теламонов, и Одисей, син Лаертов. Срещу тях излезе велемощният юнак крал Хектор и с него заедно храбрите трояни Анхиз, Антенол и Хелен. Крал Хектор хвърляше своята стрела габилота и на един път потопяваше по три гръцки кораба. Аякс пък, синът Теламонов, защитяваше гърците със своя бляскав щит и така той запази седемнадесет гръцки кораба от живия огън на Хектор. После излязоха на бой юнаците

на Гърция, а срещу тях изскочи Хелен, синът Приамов и брат Александров, и почна да се сражава под Троя. Той събори Тевкър, син на Дицей, който лежеше под свся кон, наречен рогакон, лежеше той в трсянския прах, пребледнял от смъртен страх. Близо до него беше Одисей, но не посмя да му помогне, а го отърва Аякс, синът Теламонов. После изскочиха другите гръцки юнаци и войводи, поставиха червени знамена и бели шатри и се спряха на стан под Троя. Тогава цар Менелай и Одисей отидоха на вяра при крал Приама и почнаха да му говорят да бъде върната назад царица Елена без бой, да не би заради нея да се пролее много кръв и много юнаци да загинат. Крал Приам искаше да я върне, но като узна това Александър-Парис, дойде и щеше да погуби Менелая и Одисея, ако баща му да не бе се застъпил за тях.

Като се научи за станалото, госпожа Венера дойде при Александър и почна да му се кара, говорейки му така: «О, Александре-Парисе, спомни си, когато тичах боса, без покривка по острия морски пясък до твоя белогривест кон рахванлия и ти казах: «Парисе, сега ме любиш, но ще дойде време и ще ме оставиш.» А ти ми се кълнеше: «Няма да направя това; иначе нека тази река да потече назад.» И тогава още ти взе царица Елена, а мен напусна. Ето че заради нея ще се пролее много кръв под Троя и мнозина ще загинат. А когато ти отиваше в Гърция на служба у цар Менелай, тогава аз се молех на морската вила да спре вълните, та да пътуваш весело. Когато пък видях, че се връщаш с нея, тогава пак молех вилата да не потънат твоите кораби.» След тези думи госпожа Венера остави Александра и отиде да се кара на царица Елена: «Спомни си, когато ние трите седяхме на морския бряг и дойде юнакът Тезей, та тебе взе измежду нас. После пък беше с цар Менелай, а сега прелюбодействуваш в трета постеля, а мен ме

 изпъди. И ето че заради тебе ще се пролее много кръв.»

Тогава Менелай и Одисей излязоха от Троя и дойдоха на гръцкия стан, гдето разказаха на всички каква обща смърт ги чака от Александра. Тогава двамата царе повикаха гадателя Калхас и го запитаха: «Кажи ни, коя сграда ще е потребно да се събори и по какъв начин можем да превземем по-лесно града?» И отговори им се тогава: «Първо — трябва да се доведе Ахил, син Пелеев; второ — Полипоет, син Пиритов, със стрелата габилота; и докато стои стражарницата във високата кула и статуята на госпожа Минерва, и големият камък над вратата, както са предсказали пророчиците, дотогава Троя не може да бъде превзета.» Като чу това Одисей и като изложи живота си на опасност, направи стълба от ремен, завърза и се качи нощем на троянската висока кула, отдето взе статуята на госпожа Минерва, после отиде на троянската врата, уби крал Реза, който се намираше там, изкара белия му кон и се върна в гръцкия стан с голяма чест.

Зарадваха се тогава двамата царе и всички войводи и началници гръцки и изпратиха Аякс да намери Ахил. Търси го той на много места, по крайбрежия и градове, и най-после дойде на една хубава и много красна местност, наречена Халкидон, гдето се намираше хубава кула, в която пребиваваше крал Коета с пет дъщери и при тях шести — Ахил. Одисей се върна под Троя и им разказа как търсил Ахил по всички градове. Двамата царе и гръцките велможи се разядосаха за това и пак изпратиха Одисей за Ахил. Тогава Одисей си направи кораб, качи на него скъпоценен бисер, злато, златни одежди и красиви юнаци. Поведе и белия кон на крал Реза, а на коня постави светлото оръжие и щит, на който бе изобразен целият свят, слънцето, месецът, звездите, бурите и винаги лакомият за троянска кръв меч на крал Оре-

ша. И отплава по морето да търси Ахил, и спря на 113
същото онова крайбрежие, гдето живееше крал Коета.

Като се научи за пристигането на госта, този крал излезе насреща на своя познайник, въведе го в палата си и седнаха да обядват на една трапеза. Като ядяха, Одисей рече на краля: «Господарю, нека е известно на кралството ти, че съм изпратен от двамата царе с дарове за твоите дъщери и мои сестри. Заповядай им прочее да дойдат на брега, да си вземат коя каквото пожелае.» Краляг каза тогава на всички госпожи да излязат от двореца към морето. И почнаха те да си избират каквото харесваха. В това време Ахил стоеше и поглеждаше към коня като сокол към птица, па като мина край него, рече: «Този кон приляга за по-добър юнак, а оръжието за широките му плещи, щитът пък за неговата здрава ръка.» Одисей чу това, сложи ръцете си на рамото Ахилово и рече: «О, божествена дево[1], недей се боя от Троя, която те очаква да я разрушиш.»

Така Одисей примами Ахила, поведе го за боя и пристигнаха на фригийското крайморие. Там се намираха юнаците на крал Хектора заедно със суличника Телеспон (Фелеспон), които искаха да погубят Ахил и Одисей. Обаче срещу тях излезе Ахил с белия кон и уби суличника Телеспон и неговите другари, уби юнака Жеребон и Скадрион, и нечестивия Иермон, след което грабна госпожа Бризеида, дъщеря Телеспонова, която беше най-голямата хубавица на троянските предели. Ахил я заведе под Троя и дойдоха в гръцкия стан с големи почести. Зарадваха се тогава двамата царе и всички велможи и началници гръцки, и сарацински, и ахайски, и юнаците рагуилски. В това време крал Хектор воюваше срещу гърците и всеки ден побеждаваше множество юнаци и

[1] Ахил е преоблечен в женски дрехи.

погубваше велможи, но се страхуваше от гласа на Ахила.

Един ден Ахил се стъкми и тръгна с въоръжението си и със своя знак срещу крал Хектор. Като се срещнаха двамата юнаци, целунаха се, уловиха се за ръце и в този ден не искаха да се бият. В това време гърците бяха опленили троянските области и бяха докарали Хризеида, дъщеря на жреца Хриз, най-хубава в троянските краища. Когато я видя цар Агамемнон така хубава, взе я за себе си. Жрец Хриз беше син на бога Феб (Аполон). Бог Феб, като узна за станалото, много се разгневи и със своето вълшебство направи голям мор по гръцката войска и мнозина гинеха. Тогава Ахил запита гадателя Калхас: «За какво ни се е разгневил бог, та ще загинем?» «Защото — отговори Калхас — цар Агамемнон е взел дъщерята на жреца Хриз, който е син на Феб; този бог е казал: Докато не върнат госпожа Хризеида на баща ѝ, морът не ще престане в гръцката войска.» Като чу това Ахил, отиде при цар Менелай и му съобщи тези думи, после улови за ръка пленената Хризеида и я върна на баща ѝ. Агамемнон се разгневи и грабна пък той Ахиловата жена — Бризеида. И Ахил кипна и не искаше да излезе в бой с Хектор. Двамата царе пратиха при него Одисей и Тевкър, които му казаха: «Господине, не се ядосвай, но вземи оръжието си и иди срещу крал Хектор, та да бъде отбит от гръцката войска.»

Ахил обаче нищо не отговаряше. Двамата царе му върнаха тогава госпожа Бризеида, която го убеждаваше и му говореше: «Пратиха ме двамата царе да ме приемеш назад и като оставиш гнева си, да излезеш срещу Троя на бой, та дано надвиеш Хектор.» Ахил пак не отговори нищо. Тогава Аякс се приготви и тръгна срещу противника, па като взе един камък, който не може да се дигне и от двама юнаци, впусна се и удари крал Хектор. Този обаче

приклекна заедно с коня си към земята и като се обърна, рече: «Ударът, що ми дойде, не прилича на гръцките, а иде от юнак с фригийска кръв» — па го запита кой е. «Аз съм Аякс» — отговори той. И Хектор продължи: «Право каза, ти не си гръцки юнак, а си от фригийските и госпожа Хезиона е моя сестра.» Тогава Аякс му даде своя златен меч, па му рече: «Опаши този меч върху своето оръжие, та като излезеш на бой, аз да не погина от теб, нито ти от мен.»

После Хектор се върна в Троя и каза на брата си Александър-Парис: «Не дойде ли тази война заради тебе? За теб аз проливам кръвта си, а ти не искаш никога да излезеш от боя.» Парис се обеща и на утрото се въоръжи и тръгна. Цар Менелай, като узна, че неговият личен противник е дошъл да се бие, стегна оръжието си и отиде срещу него. И когато се удариха, Александър-Парис падна и остана да лежи на троянското поле. Цар Менелай се върна и искаше да дотрепе своята жертва, но пристигна госпожа Венера и пусна гъста мъгла, та Менелай не можеше да намери нищо. Тогава Парис сполучи да побегне в Троя. Царица Елена, като го видя, рече му: «О, Александре, всякак се молех да не излизаш срещу цар Менелай, защото той е по-храбър от теб, а ти си почтен господин, по-способен да играеш и да се веселиш с госпожите. Зная, че твоята руса коса щеше още да лежи на бойното поле, ако да не беше брат ти Хектор да отбие гръцките юнаци, та да можеш се върна в Троя.»

Крал Хектор продължаваше да избива храбрите воини на Гърция, а Ахил седеше и гледаше, докато не дойде един негов слуга, по име Патрокъл, който беше бозал едно мляко с него, и му рече: «Господине Ахиле, вземи своето оръжие и своя кон и излез със знака си срещу Хектор; ако не искаш, пусни ме мен с твоето оръжие и знак, та дано Хектор бъде

отбит от нас.» Ахил го пусна. Хектор, като забеляза неговия знак, уплаши се той и конят му и почна да бяга, но после се върна и рече: «Аз не се срамувам да умра от добър юнак» — след което почнаха да се бият. Хектор уби Патрокла, завърза го за опашката на коня си и като мислеше, че това е Ахил, радваше се и го влачеше към Троя. Ахил видя това и много се нажали. Тогава той изпрати до майка си Тетида в Гърция да ѝ кажат: «Изпрати ми такова оръжие, каквото ми беше дала по-рано; ако ли не, ще занеса своята беззащитна глава под троянските стени и вече няма да ме видиш.»

Тетида, като чу това, отиде в планината при ковача Вулкан, под когото се намираха триста малки дявола, даде му много злато и му поръча да изкове по-скоро всякакъв вид оръжие. Вулкан направи бързо и хубаво поръчката и всичко бе изпратено от госпожа Тетида на Ахил под Троя.

И когато се пренасяше оръжието, в тази нощ Хекторовата жена, госпожа Андромаха, видя сън. Като се събуди от него, тя почна жално да плаче и отиде пред спалнята на свекъра си крал Приам. Той запита: «Кой е пред стаята ми по полунощ и толкова плаче?» «Господине — отговори тя, — ето сама аз съм; не съм идвала друг път, ни съм говорила, но сега ти казвам и те моля да не пускаш утре сина си на бой срещу Ахил, защото вече няма жив да го видиш.» Като чу това, крал Приам стана и взе да я разпитва. Тя му разказа съня, що бе видяла: «Сънувах как из Троя излезе голяма мечка, а от гръцката войска — вепър и почнаха да се борят. Вепърът уби мечката, която падна на троянската земя, и после я въвлече в гръцката ограда, след което не видях где се дяна. Ако пуснеш Хектор, вече не ще го видиш.» Като чу това Приам, почна да я утешава с благи думи: «Госпожо, не грижи се, ние ще направим

това, което е добро.» После я изпрати да си отиде в спалнята.

На утрото крал Хектор се въоръжи за бой. Излязоха тогава пред него троянските госпожи, майка му госпожа Хекуба, жена му госпожа Андромаха, сестрите му Касандра и Поликсена и го възпираха да не отива на бой; той обаче не искаше да се откаже. Тогава Андромаха взе сина си и го сложи пред неговия кон, та дано се върне. Той обаче като не искаше да стори това, жена му го помоли да я почака малко. И като отиде в спалнята си, съблече своите копринени дрехи, облече се в черно, дойде при него и като застана пред коня, каза: «О, Хекторе кралю, знай, че ако се не върнеш сега, такива черни дрехи ще нося по теб.» Хектор не се съгласи, а излезе против Ахил, па като се срещнаха, съгласиха се да не се бият в тоя ден, а да отсрочат за утрото. Тогава Хектор уби седем гръцки владетели.

На другия ден крал Хектор и Ахил почнаха боя. Ахил се устреми срещу Хектор, обори го и го прободе. Този падна мъртъв на земята. Тогава Ахил го взе и го занесе в своя (гръцки) стан. Като видяха това троянските велможи и госпожи, почнаха жалостно да плачат. Цар Приам пак се облече в сиромашки и лоши дрехи, взе китара и отиде при гръцката войска, гдето питаше за Ахиловия шатър, говорейки: «Днес Ахил бе почетен от бога; нека ме напои и нахрани, мен, грешния странник.» И когато дойде при шатъра, почна да свири много жално с китарата. Ахил му даде да яде и пие от своята вечеря. След пира изполягаха пияните, заспа и стражата.

Тогава Приам стана и взе да търси сина си крал Хектор: намери го легнал мъртъв на постелята на Ахила; и като го видя умрял, дълбоко въздъхна. Ахил забеляза това, уплаши се и го запита: «Кой си ти?» «Аз съм крал Приам, търся сина си Хектор.» «Ако си ти Приам, аз от страх ще умра» — рече

118 Ахил. На това този отвърна: «Не бой се, господине, аз и на младини подобно нещо не съм сторвал — заспал юнак да погубя; аз прося своя син Хектор.» Ахил му каза: «Ще изпълня желанието ти, ще занеса Хектор на плещите си в Троя, на вяра и клетва на Приам, че здрав ще вляза и изляза.» На утрото Ахил взе Хектор и го занесе. Убитият бе предаден на троянските госпожи, които почнаха да го оплакват. А Приам покани Ахил: «Нека да идем в храма, да се закълнем един други зло да не си мислим. А за да оставиш семе в Троя, ще ти дам за жена моята дъщеря Поликсена, която е най-хубавата от троянските госпожи.» Отидоха в храма и пръв се закълна Приам, па отстъпи и приклекна Ахил, за да стори клетва, че не ще воюва срещу Троя. Там се беше скрил Хелен, син Приамов, и той го удари с отровна стрела в петата, защото Ахил целият бе в броня с изключение на ходилата, които бяха без желязо. И падна Ахил на земята и издъхна.

Като видя това крал Приам, много се ядоса. После той свали от убития цялото въоръжение и го изпрати на двамата царе, като им съобщи как клетвата била изневерена и че ако заповядат, тялото Ахилово ще им бъде занесено. Гърците плакаха много при вида на донесеното им оръжие, па поръчаха на крал Приам да изгори тялото на Ахил и пепелта да насипе в урна, за да му се направи гроб в далечна земя. Като чу това Приам, изгори плътта, насипа я после в златна урна и я изпрати на царете. Тези заедно с останалите гръцки владетели, когато видяха урната, удивяваха се, казвайки: «О сила и слава Ахилови, как не можаха да те поберат толкова градове и краймория, а сега и една златна урна не можеш да изпълниш!»

И почна Одисей да иска Ахиловото оръжие, но не го даваше Аякс, казвайки: «О, царе гръцки и велможи, и владетели саракински, не давайте Ахиловото оръжие на Одисей, защото той не умее да

си служи с него, а го дайте на Аякс, който знае как да го носи. Припомнете си при това, че когато аз дойдох без заповед да ви помагам с тридесет кораба, тогава Одисей се беше преторил на луд, та ореше пясък и сееше сол само и само да не вземе участие в троянското кръвопролитие.» На това Одисей отговори: «О, владетели гръцки, не давайте това оръжие на Аякс, но си припомнете как, когато щяхме да загинем заради онази кошута от зла буря на онова крайбрежие, Аякс не посмя да се върне в Гърция за госпожа Цветана, а аз я доведох, след което утихнаха морските вълнения, и вие с радост тръгнахте за под Троя. Присъдете прочее оръжието на Одисей.» «О, гръцки владетели — поде пак Аякс, — не отреждайте оръжието за него, а го присъдете на Аякс, който достойно ще ви служи с него. Припомнете си още, когато дойдохме на война под Троя и Приамовият син Хелен събори Тевкър, син на Дицей, близо до него беше Одисей, но не посмя да го отърве, а го отъмнах аз, Аякс. Дайте мене прочее оръжието.»

Но и Одисей пак подхвана: «О, гръцки владетели, спомнете си за това, как аз изложих живота си на опасност, отидох нощем в Троя и извърших всичко, което може да ни служи за хвала. Изведох белия кон на крал Реза, убих този последния и се върнах при вас с голяма чест. Дайте следователно мен това оръжие, а не на Аякс, който не умее да докара ни една чест.» Аякс пак рече: «О, гръцки началници, спомнете си как излязох срещу крал Хектор и взех голям камък, какъвто и двама юнаци не можеха да дигнат от земята, та с него ударих противника, който приклекна заедно с коня си. Присъдете мен прочее това оръжие, а не го давайте на Одисей, тази плешива глава.» И почна Одисей да говори кротко: «О, господа царе и всички велможи и началници, аз не искам нищо, но знайте, че вие ме изпратихте да доведа Ахил

120 и аз изпълних това; сега ви моля да ми дадете пак да го отведа и да го оставя там, отгдето го взех.»

Тогава царят и всички войводи, които седяха в кулата, почнаха да се поглеждат един други и като нямаха какво да отговорят на Одисея, дадоха му оръжието, само и само да не иска Ахил. Аякс, като видя това, извади малкия си меч и от тъга се прободе. Тази случка ядоса цялата гръцка войска и двамата царе. Одисей, като узна за недоволството, рече на гръцките царе: «Не се безпокойте, господари, но знайте положително, че аз ще направя така, че с измама да превземете Троя.»

Троянската госпожа Хекуба, като разбра, че градът ще загине, въоръжи най-малкия си син, когото зовеше Полидор, и го изпрати отвъд морето заедно с много злато и сребро при крал Полимнестор, който властвуваше над всичка Пагажия, та дано там да се запази троянското семе.

Одисей, като намисли измамата (за превземането на Троя), каза на царете да изпратят хора в Гърция, отдето да донесат мед, стъкло и восък. После той направи хубав сер кон и избра триста храбри въоръжени юнаци, които влязоха в него. Войската пък се дигна и се скри, а корабите се затулиха зад симоисовите брегове. Тогава наизлязоха от Троя към гръцкия стан и като видяха хубавия и много красив кон, съобщиха на троянските госпожи, казвайки: «Ако този кон да беше в Троя, голяма хубост би се придобила.» Госпожите, след като поискаха да им се докара коня, за да го видят, направиха му съответен шатър и взеха да го возят за в Троя. Като стигнаха до градските врата и като не можеше да влезе в нея едно от ушите на коня, понеже отгоре й имаше голям камък, някои поискаха да отчукат конското ухо. Но троянските госпожи не дадоха да се осакати конят, а казаха да се сломи камъкът, що беше над вратата, и после пак добре да се зазида. И така мах-

наха камъка и вкараха коня в града. Тогава гърците, що бяха в коня, разбиха стъклото с дръжките на мечовете си и отведнъж наизлязоха, изсякоха множество люде и превзеха града. Тогава пристигнаха морските кораби и войските, които бяха скрити на сушата, изпълниха града и почнаха да секат троянските юнаци и други! да хвърлят в морето.

После изведоха из високата кула Александър-Парис и царица Елена пред цар Менелай. Елена му каза тогава: «О, господине царю, ти беше по-виновен: защо ме остави с Парис, та със своето вероломство да ме измами?» На което царят отвърна: «Госпожо Елено, знай, че аз така ще направя, щото занапред вече никой да не може да те измами или прелъсти» — па заповяда да отрежат и на двамата главите — нейната и Александровата. Така те умряха. После изкараха госпожа Хекуба и всички други госпожи и посякоха Поликсена над Ахиловия гроб, защото той загина поради нея. Майка ѝ пък Хекуба дадоха в дял на Одисей. И поведе я той заедно с другите госпожи, и всеки своята поведе. Почнаха тогава да плачат троянските жени, а кралица Хекуба ги утешаваше, казвайки: «Мълчете, чеда мои, недейте плака, защото аз имам кой да отрие нашите сълзи.»

Крал Полимнестор, като узна, че Троя се е свършила, заповяда да заколят Приамовия син Полидор и да го метнат в морето. Когато гръцките кораби стигнаха на това място, госпожа Хекуба взе ведро да почерпи вода, забеляза своя син мъртъв и викна да плаче със силен глас. Крал Полимнестор дочу това и дойде да утеши Хекуба, както и другите троянски госпожи. Те обаче се надигнаха против него и го набодоха с ножове. Гражданите пък, като видяха това, избиха жените с камъни.

Цар Менелай и всички гърци се върнаха с голяма слава, след като бяха престояли под стените на Троя десет години и седем месеца. И така се свърши троян-

ското кралство в 360 година, индикт 7, преди Рождество Христово. Така бог смирява онези, които се превъзнасят, и семето на нечестивите ще изтреби, както пророкът предсказа, говорейки: «Видях нечестивия, който се превъзнасяше и надига, и го отминах, и не се намери място за него, защото бог е праведен и правдата възлюби, а пътищата на нечестивите пресече. Със своята мишца той се съпротивява на гордите, а на правоходящите дава благодат, както и не лишава от добро онези, които вървят незлобиво по доброто. Защото нему подобава всяка слава, чест и поклонение, на отца и сина и светия дух, сега винаги и във вековете вечни. Амин.»

Соломон и жена му

Соломон беше цар премъдър, син на царя и пророка Давид. Той имаше чудновати дарби и владееше над цялата земя. Посещаваше, преторен на беглец, всичките царе, съблазняваше жените им и вземаше от тях пръстен; и когато се завръщаше в своята земя, изпращаше пръстена назад, от чиято жена бе го взел, и така се подиграваше с всички владетели. Един път Давид рече на Соломон: «Соломоне, я се ожени, не върши лудости, както досега.» А той отговори: «Докато не си намеря прилика, няма да се женя.» Най-после срещна жена, много хубава. Когато я доведе в къщи, цар Давид му рече: «Тази хубавица наистина ще причини голяма съблазън.» «Не, татко — каза Соломон, — каква съблазън ще стане, когато тя не ще намери по-добър човек от мене. Аз съм цар на царете, по-мъдър съм от всички други на света и най хубавец.» Давид тогава рече: «Коя ли хубавица е неприятна за хората? Неприятни са само пакостите, които може тя да докара.»

Когато кипърският цар се научи, че Соломон си намерил много хубава жена, повика своите велможи и им рече: «Който от вас се реши да отнеме царицата на Соломон и да ми я доведе за жена, ще му дам голямо богатство.» Намери се тогава един исполин

да извърши това. Той взе със себе си многоцветни камъни, бисер и злато, направи хубаво царско рухо, каквото човешки ум не може да си въобрази, и така като търговец замина за земята на Соломон. Всички, които видяха стоката на търговеца, много се зачудиха и съобщиха за това на царицата. Тя веднага поръча на своите служители да ѝ доведат търговеца, за да види. И като разгледа нещата, тя остана удивена и попита веднага за цената им. Исполинът рече: «Госпожо царице, защо ме питаш колко струват? Не е за тебе това рухо, по нас такива носят само робините.» Царицата тогава рече: «Ако такова носят само робините, тогава жената на вашия цар какво ли рухо ще носи?» Исполинът отговорил: «Нашият цар си няма царица, защото още не си е намерил достойна прилика на своята хубост; но ако намери, приготвил е дворец със звезди, та тя да се забавлява с тях.»

Тогава жената на Соломон го попита тайно: «Дали би искал царят да ме вземе?» А той рече: «Няма съмнение, че той би се много радвал на тебе и на твоята красота.» Тя пък го повика насаме и му каза: «Е как ще можеш да ме заведеш при него?» «Открадни — отговори той — църковните ключове и ми ги дай.» Тя направи това. После исполинът ѝ даде омайно биле да пие, от което тя умря. И като съобщиха за станалото на Соломон, той се зачуди много за ненадейната смърт на царицата, па рече: «Прогорете с желязо дланите ѝ, да не би да извърши някое дело, за което говореше баща ми Давид.» Така и направиха. После Соломон заповяда: «Положете я в църковната гробница, но ръцете ѝ оставете отвън, та като идвам, да я гледам, защото ми беше много мила.» През нощта обаче исполинът дойде в църквата, отвори, взе царицата, напои я с омайно биле и тя оживя. После я пренесе на кораба и заведе при кипърския цар, комуто тя стана жена.

Соломон, като пожела да види своята покойна царица и не я намери в гробницата, рече: «Имал е право баща ми, като казваше: Хубава жена голямо неприятелство докарва.» Тогава той изпрати хора да я дирят навсякъде, но не можаха да я намерят. Най-после дойде един човек и съобщи на царя, че жена му е в Кипър. Соломон го запита: «Как да узная дали действително тя е там?» Тогава направиха ръкавици, украсени с безценни камъни, и отиде човек в Кипър да ги продава. Царицата, като узна за търговеца, повика го, за да купи ръкавиците. И когато ги туряше на ръцете си, този забеляза прогорената длан и позна царицата. След това той се върна при Соломон и му разказа всичко. Соломон се разтъжи много, па като взе петдесет души отбрани мъже, въоръжени добре, заведе ги в кипърската земя. После им поръча да застанат на две поприща място извън крепостта, наричана Сеаф, и като чуят тръба да засвири, да се притекат по тази посока, а той пък влезе в града като странник. Царицата, която гледаше из двореца, видя Соломона и го позна. После го извика при себе си и го запита за какво е дошъл там. Соломон й рече: «Ти знаеш каква обич имах с тебе; ето дойдох да видя красотата на лицето ти.» Царицата скри Соломона.

Когато дойде кипърският цар в своя дворец при царицата, улови я за рамото и се забавляваше с нея. Тогава тя му рече: «Да е да те види Соломон как се забавляваш с мене, какво би ти казал?» «Какво ще ми каже Соломон? — отвърна царят. — Ако и да е велик, той е мой събрат, тъй като аз съм си цар в своя земя; при това теб не съм те взел насилствено, с война, а ти дойде доброволно за любодейство.» Царицата пък му рече: «Искаш ли да видиш Соломон?» На което царят отвърна: «Луда жено, какво говориш! Соломон е цар на царете. Какво ще търси тука?» Тя пак настоя: «Добре, ако ти покажа Соломон, нищо не му казвай, а го погуби; ако ли речеш

 да говориш с него, доста е да ти отвърне с четири думи и да те убие.» Царят ѝ каза: «О, луда жено, как може Соломон да мине през полето, което е пълно с войска; ти само си приказваш.»

Тогава тя изведе Соломон. Кипърският цар го запита: «Здрав ли си, Соломоне?» «Здрав съм, царю — отговори той, — но кажи ми, здрава ли е жена ти?» На това царят каза: «Соломоне, ако някой дойде в къщата ти и преди всичко запита за твоята жена, какво би му сторил?» «Бих го хвърлил в тъмница — рече Соломон, — да лежи там три дена.» Тогава служителите царски хвърлиха Соломон в тъмница и след три дена го изведоха. Царят направи съд и го запита: «Е, Соломоне?» А този отвърна: «Какво «е», господарю?» Царят пак запита: «Когато цар улови царя, какво му прави?» «Погубва го — отговори Соломон, — но ако да съм в ръцете ти, все съм цар. Аз загивам заради жена. Не ме погубвай тайно, защото никой не ще узнае, че Соломон е загинал. Изведи ме на полето и там ме обеси на голям дъб, та всеки да види.»

След това качиха Соломон на колесница и го покараха за полето. Като вървяха, Соломон се засмя силно. Царят, като забеляза това, рече: «О, Соломоне, аз те водя на смърт, а ти се смееш. Защо ли?» «Чудя се — отговори Соломон — как колело колелото догонва и после и двете в калта.» След малко царят пак го запита: «Соломоне, къде ти е мъдростта, която имаше?» Този му отговори: «Моята мъдрост отиде към смъртта. Когато човек е гладен, и мъдростта му изчезва, та мисли само как да се наяде. Така и мене ме налегна жалост за жена и от това ще умра.»

И когато го приведоха към дъба, Соломон рече на царя: «Братко, дай ми една тръба, та да засвиря пред смъртта си, защото такъв е обичаят у нас.» И като му донесоха тръба, той я взе и се покачи на дъба и засвири; в това време войниците оседлаха конете си.

Засвири втори път, войниците възседнаха конете си. Засвири трети път и те пристигнаха и уловиха кипърския цар и царицата. Соломон се обърна тогава към царя и му каза: «Видя ли сега защо се смеех, като гледах как колелата идеха едно след друго!» Тогава владетелят на Кипър се замоли: «Господарю, не ме мъчи, но ми дай сладка смърт!» И Соломон му я даде, като пусна кръв из жилите му. И така малко страда и умря. Царицата скочи тогава към Соломон и почна да го ласкае и да казва: «Господарю мой, царю Соломоне, знаеш ли, че от моята ръка ти се предава кипърското царство и че чрез мене сполучи да убиеш моя злодеец, кипърския цар» и пр. Соломон заповяда обаче да ѝ вържат краката за опашката на коня и така да бъде разкъсана. Соломон след това завладя цялата кипърска земя.

Свети Георги и ламята

В онези времена имаше един град Геласия, в който царуваше цар Силиан. Тоя цар беше безумен и идолослужител, нечестив и немилостив спрямо християните и като забрави бога, вярваше в други богове, но господ му отплати според делата му. Близо до тоя град имаше голямо езеро, в което се завъди зла ламя. Всеки ден излизаха войници срещу нея, но не сполучваха да я срещнат, лошата тая ламя. Един ден се събра целият град и като отидоха пред царя, вайкаха се и говореха: «Господарю царю, селището на тоя град е хубаво и добро, но ние постоянно гинем от ламята, а и ти не можеш царува без нас.» Царят им отговори: «Хвърляйте жребие и нека всеки от вас да жертвува децата си на ламята; па като дойде ред и до мене, ще дам и аз едничката си дъщеря, но да не оставяме града.» Тия думи се понравиха на целия народ и всеки почна да дава детето си на ламята, докато дойде ред и на царевата дъщеря.

Тогава царят облече дъщеря си в багреница и вис (ленено платно), украси я със злато, бисери и драгоценни камъни, па като я държеше с умиление и плачеше, целуваше я, като да беше мъртва, биеше се по лицето и просълзен, говореше: «Едничко мое, сладко чедо, обречена си да бъдеш ястие и храна на

лямата! Горко ми, чедо мое, върви към обречената ти смърт! Да бих могъл поне отчасти да вкуся от радостта, която очаквах от тебе — за сватба да те приготвя и да поканя гости на веселие. Но няма да запаля светилниците, няма да възпея сватбеното пение. Горко ми, чедо мое! Върви прочее към смъртта! Няма вече да те видя, нито ти мене, защото се разделяш от мене и заминаваш при ламята.» После царят се обърна към народа: «Вземете всичкото ми злато, но недейте дава дъщеря ми, моето едничко чедо!» Никой обаче не можа да му отговори на тези думи. Тогава царят въздъхна и горко заплака, па заповяда на дъщеря си да тръгне към езерото при ламята. И цял град от малко до голямо се стекоха да видят девойката.

Милосърдният и човеколюбив бог обаче рече да направи чудо чрез преславния Христов мъченик Георги. През онези години Георги служеше във войската и имаше чин комис. Един ден, като беше разпуснал войниците си и идеше в своята родна страна Кападокия, дойде до онуй място и се отби при езерото, за да напои своя кон. Там той видя девойката да плаче горко и да се озърта и я попита защо плаче. Девойката, като съгледа Георги, рече му: «Господине, гледам те хубав, млад и добър, па се чудя как си дошъл тука от зла смърт да умреш, когато всички избягаха от това езеро. Възседни своя кон и бягай скоро, за да не станеш и ти храна на лошата ламя!» Всичкият народ наблюдаваше от града към езерото, за да види как ламята ще изяде девойката.

Тогава св. Георги попита девойката: «Кои са онези люде, що гледат отдалече и се вайкат тъй много за тебе?» — на което тя отговори на светеца: «Много има да се каже за тях, но сега няма време да ти го разкажа, защото ще загинеш. Но за да не умреш от зла смърт, бягай по-скоро, юноше, оттук.» Св. Георги пак й рече: «Кажи ми истината и знай,

 че с тебе тук ще умра, тако ми име Христово, но днес от тебе няма да се отделя.» Тогава девойката разказа на св. Георги: «Нашият град има голямо и добро население, но в тая вода се роди лоша ламя, която излизаше всеки ден да яде хората. Баща ми тогава заповяда на народа да хвърля жребие и да дава наред децата си на ламята. Днес дойде мой ред и мене ме пращат за храна на звяра. Бягай сега скоро, ето всичко ти изказах!»

Светецът, като обмисли, рече на девойката: «Не се бой, девойко, а се радвай занапред! — Па после додаде: От коя вяра е баща ти?» Девойката отговори: «Той почита Аполон, Ираклий и Артемий.» «Ако повярваш в моя бог — каза Георги, — не бой се, а се радвай занапред.» И чу се тогава неговият свет глас, който говореше така: «Боже, който почиваш на херувимите и оттам поглеждаш към бездната; ти, истински боже, който познаваш сърцата на човеците и си явил страшни чудеса на ония, които те почитат, покажи и към мене милостта си и направи благо чудо с мене, като повалиш лошата ламя под нозете ми, та да разберат, че ти си с мене.» И дойде глас от небето, говорещ: «Георги, твоята молитва бе чута и бог ще изпълни волята ти.»

В тоя час девойката извика: «Горко ми, господарю, бягай скоро, ето че иде страшната ламя!» Св. Георги тогава се завтече срещу ламята, прекръсти се и се помоли: «Боже, нека ламята се покори на твоя роб, та да повярва тоя неверен народ!» И така като се помоли светецът, ламята падна под нозете му. Тогава Георги каза на девойката: «Отвържи пояса си и въжето от моя кон и ми ги донеси!» Светецът върза ламята по повеление божие за шията, па като предаде звяра на девойката, рече ѝ да поведе ламята за шията в града. Когато народът видя това, без обзет от голям страх и искаше да бяга. Тогава светецът се обърна към народа с думите: «Стойте, не бойте се, за

да видите божията слава! Ако повярвате в истинския бог, аз ще убия ламята.» Царят и всичкият град извикаха: «Вярваме в бога, в отца и сина, и светаго духа и в света троица.» Като чу това св. Георги, извади своя меч и посече ламята, а девойката предаде на царя.

Тогава се събра множество народ, който целуваше нозете на светеца и славеше бога. Св. Георги повика александрийския епископ и той кръсти царя и целия му дом, както и четири хиляди души, и беше голяма радост в оня град. Тогава съградиха църква на името на св. Георги и из нея потече източник със света вода, който стои и до днес и върши знамения и чудеса поради молитвите на св. Георги.

Кръвосмешение

Някога в Кесария властвуваше цар Антон. Той имаше две деца, син Агас и дъщеря Егазя. Като умряха цар Антон и жена му, царството остана в ръцете на децата им, които управляваха всичката земя на баща си. По това време един цар поиска да се ожени за Егазя с условие да му се даде половината земя от царството. Друг пък цар пожела да вземе Агас за зет заедно с половината от царството. Тогава братът и сестрата се разговориха и си рекоха: «Ако половината държава отиде със сестрата, а другата с брата, тогава ще се разори царството на баща ни.» После се сговориха да се вземат братът със сестрата и така да запазят бащината си земя. Когато се оженихи и им се роди син, те си казаха: «Какво да правим това дете? Не е прилично да живее по земята, защото е от брат и сестра.» И като направиха ковчеже, поставиха детето в него заедно с едно писмо, в което се казваше, че това отроче е от брат и сестра, и после го хвърлиха в морето. Скоро бащата се помина и майката остана сама да царува и да управлява държавата.

Ковчежето с детето бе занесено от ветровете морски в Иродската земя. Там го намери един калугер на име Ермола. Той взе детето, прочете писмото и го

скри. Детето, като порасна, научи се на книга, стана силен юнак и завзе иродската земя и други три области. Царица Егазя, щом се научи за този млад и силен цар, изпрати му вест, че иска да се омъжи за него. Той се съгласи да вземе царицата и да стане цар на всичка Кесария. Когато Павел, така се казваше той, дойде при стареца Ермола да приеме благословия от него, Ермола му рече: «Синко Павле, да знаеш само как си и що си, не би трябвало да живееш на този свят, а камо ли да царуваш.» Павел го запита: «Как така да не съм трябвало да живея, когато аз съм умен и юнак, книжовен и вещ да разбирам всяко добро и зло дело?» Ермола му подаде тогава писмото, що бе намерил някога в ковчежето, и му рече: «Прочети и виж какво си.»

Павел взе писмото у себе си, но не го прочете, а го даде на един служител, па като възседна коня си, отиде в Кесария, венча се с майка си и взе всички области и градове. После, като се досети за писмото, що му бе дал Ермола, и като узна всичко оттам, горко зарида, удряше се в гърдите и казваше: «Тежко ми, тежко! Как се не провали земята, за да ме погълне, ами още и стоя да царувам!» След това той отбягваше царицата, майка си, и не искаше да се допре до нея. А тя се чудеше защо мъж ѝ да не идва на леглото ѝ. Всяка вечер Павел се отделяше в своята тайница и там плачеше премного. Най-после царицата запита едного от служителите за причината на това и като отиде в тайницата, намери писмото. Прочете го и извика: «О, тежко ми, синко мой! Не стигаше ли ми, дето се събрах с брат си, ами още и със сина си. . .» — па разказа всичко на своя син. После царицата се облече във вретище и вкусваше на ден само по пет залъка хляб, и те посипани с пепел. Тогава Павел дойде при мен и ми разказа всичко.

И когато аз, Йоан, чух за това, душата ми премаля, косите ми настръхнаха и сърцето ми се смути,

па казах: «Братко, може ли такъв грях да се изповядва и да се прощава!» Павел си късаше дрехите и скубеше косата си и като припадна към мен, с висок глас говореше: «О, владико златоусти, предай ме подобре на смърт, отколкото да остана да живея и да поганя този свят!» Аз знаех, че в морето има една мраморна кула. Качих Павла в ладия и като го закарах там, вързах ръцете и краката му и го оставих в кулата, която заключих с железен ключ. Павел викаше към мен: «Отче владико, кога ще дойдеш пак да ме видиш?» Аз метнах ключа в морето и отговорих: «Когато този ключ излезе от водите, тогава ще дойда да отворя» — след което отидох в килията си.

Бяха се изминали оттогава дванадесет години. На деня Благовещение ми донесоха риба. В една от тях се намери ключ и аз се зачудих много, понеже не можех да си спомня веднага за случката с Павла. На другия ден разказах за това на моите събратя, а те ми се подсмяха, като казваха: «Какво говориш, владико? Досега и кост не е останала от него.» Аз пък им рекох: «Жив бог и душа моя, ще ида да видя» — и като заминах с кораб на мястото и отворих кулата с ключа, видях Павла жив да свети като слънце и от мишците му да изтича миро. Павел се обърна към мен и весело ми рече: «Радвай се, учителю добри.» Аз приех благословение от него и като го причестих, той предаде душата си в божите ръце. След това заминах за Кесария, за да видя и майка му. Тя също така намери спасение, като се разкая от все сърце.

Кръчмарката Теофана

Разказ за цар Фока и за братята му как ги погуби в една нощ кръчмарката Теофана

Цар Фока имаше осмина братя, всички юнаци. Чуеха ли, че се застрашава някъде царство, те не събираха войска, а сами отиваха и като разбиваха царете и войските им, обикаляха цялата държава и гледаха да не ги нападне някой с измама или по друг начин. Братята бяха богобоязливи, ноще сън не знаеха и славеха бога, четейки псалтира.

И така във времето на царя Фока владееше спокойствие по земята му. Тогава нямаше ни севастократори, ни бирници, ни войска, нито други някои царски власти и царството му прекарваше в мир.

Един ден се събраха болярите, князете и велможите на царството наедно с патриарха и епископите и като размислиха, рекоха: «Сегашният наш цар и братята му са наистина свети хора, но те не са се женили, а добре щеше да бъде да имаме и занапред царе все от тоя корен, та светът да остане в мир и тишина. Някога, когато дойде краят на живота им, пак ще настанат царе, каквито имахме и по-рано, и ще настъпят усилни години. Нека прочее да се съберем, братя, да се явим пред царя и да му се помолим да се ожени, та от него да се завъди поколение, което да докара щастие на царството ни завинаги.» И така, като се събраха всички, отидоха при царя

136 и му рекоха: «Бъди милостив към нас, царю и господарю! Молим те, не отказвай на молбата, която ти поднасяме.» Царят, като забеляза как го молят с умиление, рече им: «Тако ми бога, който ме направи цар и който е създал цялата природа, обещавам се, че ще изпълня молбата ви.» Те му обясниха: «Господарю царю, вземи си жена, за да ти се родят чеда, синове и дъщери, и да се запази до векн твоето добро име.» Царят, като чу какво искат от него и като се побоя от клетвата си, взе едни малки обувки и като се обърна към велможите си, рече им: «Вземете тези обувки и вижте на която жена се уловят, нея ми доведете за царица.»

Велможите взеха обувките, обиколиха всички области и градове и нийде не намериха крак за тях. Най-после в Никодимия срещнаха дъщерята на една кръчмарка по име Теофана; на нея се уловиха обувките. Тогава се събраха патриарсите, князете и много народ и с голяма радост заведоха Теофана при царя. И от обич към народа си той се венча с Теофана, без обаче да се събере с нея. Царят имаше обичай да чете постоянно псалтира в двореца. Той живееше много скромно. На леглото си имаше остри като ножове камъни и на тях си почиваше. Царската постеля стоеше колкото за очи пред хората.

Като порасна Теофана, отличаваше се с твърде голяма красота. Веднъж тя рече на царя: «Царю и господарю, втасаха вече твоите ябълки и черешите са узрели. Време е да ги оберем.» Царят на това отговори: «Мълчи, Теофано! Почакай малко, докато ида в Ерусалим и там да се поклоня за себе си и за теб. На връщане ще стана игумен, а ти игуменка, и така ще спасим душите си. А това, което ми приказваш, какво ли ще ни ползува?»

И още в тоя час проклетата Теофана поревнува в душата си и потърси мъж. При царя служеше един високо почитан велможа по име Цимисхий. Теофана

отиде при него и му рече: «Ела да легнем заедно» — но той я отбягна и ѝ каза: «Това няма да направя за честта на своя господар.» Тя обаче дойде при леглото му нагиздена и го съблазняваше, докато най-после той лежа с нея. След това Цимисхий се стресна, като от сън събуден, и почна силно да се укорява и да говори: «Горко ми, къде ще се дяна сега?» Теофана му рече: «Мълчи, Цимисхие, аз ще те приведа, за да погубиш царя, а после ти ще го заместиш.» Тогава тя го заведе в палатата, гдето царят четеше псалтира, и като дойде изотзад, взе царския меч, който блестеше като вода, даде го на Цимисхий и му рече: «Удряй сега, не бой се!» И той, както бе зад царя, удари го и го разсече надве. А този пък хвърли псалтира и удари с него Цимисхий по главата, та и двамата умряха.

В двореца имаше голяма яма. Теофана я откри с две служанки и метна вътре телата на царя и на Цимисхий, за да ги скрие, па покри ямата с килим. След това тя призоваваше един след други братята на цар Фока, който уж ги бил викал, и като идваха, тя ги посрещаше със свещи и любезно ги приемаше. После, като ги привеждаше над пропастта, която те мислеха за постлано място, падаха вътре. Така, докато да се съмне, тя погуби всичките братя и си намери мъж. На сутринта изпрати да съобщят из целия град и на големите и малки велможи, както и на епископите, да дойдат в двореца. Като се събраха, тя им рече: «Вашият господар цар и мой мъж отиде с братята си в Ерусалим, а този мъж остави за свой наместник на престола. Нека занапред той ви бъде цар, а на мене мъж.»

Тогава болярите се разплакаха силно и веднага слязоха по море и по суша да стигнат някъде своя стар цар и да го върнат назад. Но когато стигнаха в Ерусалим и не го намериха, върнаха се и запитаха: «Кажи ни, царице, къде дяна нашия цар и братята

138 му?» И понеже от телата на убитите взе да излиза благоухание по целия град и хората се чудеха отгде иде тази добра миризма, една от служанките разказа всичко. Тогава дойдоха и разкриха пропастта и видяха светите тела. Народът искаше да ги извади, но, за чудо, те не се поддаваха на това. Проклетата Теофана бе убита и червата ѝ разточени из града.

Езоп

Езоп бил родом от Кападокия. Макар ням и глух, той имал голяма мъдрост. Един път господарят му го изпратил да донесе овощия от далечно място, което отстояло на половина ден път; поръчал му при това да бърза. Като вървял, Езоп забелязал един войник, който излизал от близката гора. Войникът бил много уморен, защото от пет дена не бил вкусвал вода, нито той, нито конят му, поради безводността на онези места. Войникът все очаквал да срещне някого, за да го попита къде има вода. Той много се зарадвал, като видял човек, и тръгнал към него, но колкото се зарадвал, толкова се и натъжил, като разбрал, че този човек е ням и глух. Тогава се обърнал към бога, казвайки. «Горко ми! Какво ли съм сторил, че така страшно ме наказва бог? Търсех да срещна човек и когато го намерих, излезе ням и глух.» Езоп, който бил мъдър, досетил се, оставил своя път и завел войника при вода, която била на седем поприща далече оттам. Когато войникът си утолил жаждата, прославил бога за Езоп, който почнал да говори. След това Езоп си отишъл и привечер пристигнал при господаря си. Господарят му се разсърдил, загдето бил закъснял, и заповядал да го

набият. Тогава Езоп проговорил и зачудил с това своя господар.

Друг път, когато Езоп бил слязъл случайно край морето, заловили го, както и едного граматика, сарацински (арабски) разбойници и ги закарали в Цариград да ги продават. За граматика искали сто златици, а за Езоп десет. Тогава дошъл един велможа да купува роби. Името му било Ксант. Той попитал граматика: «Кажи ми, какво умееш да работиш, та да те купя и да те не заведат в сарацинската земя?» Граматикът, името на когото било Афросим, казал: «Господарю, аз умея да работя всичко, що е по света. Купи ме, господарю, не ме оставяй; аз ще ти върша много работи.» И така той бил купен за сто златици. После запитал Езопа: «Ти, човече, какво можеш да работиш, за да те купя?» «За мене — отговорил той — нищо не остави другарят ми. Той каза, че всичко умее, каквото има по света; в такъв случай за какво ли съм ти дотрябвал и аз. . .» Ксант се зачудил на тези думи и рекъл на ума си: «Този наистина е по-умен от оногова» — и го купил за десет златици, защото бил най-грозен от всички други роби, и го завел в къщата си.

Ксант имал навик всякога да яде отделно от жена си и после да ѝ праща от своето ястие. Веднъж, след като се наял, дал останалото на Езоп и му казал: — «Дай това на моята многообична» — като мислел, че ще го занесе на жена му. Езоп излязъл, повикал кучката и ѝ подложил яденето. Когато по-късно Ксант се видял с жена си, тя почнала да му се сърди и да му казва: «Господарю, че защо не ми изпрати ядене, както си имаше обичай винаги?» Ксант казал: «Как да не съм изпратил? Нали дадох на Езоп да ти донесе?» На другия ден господарят повикал своя слуга и го запитал: «Кому остави яденето, което ти дадох?» «Дадох го, господарю — рекъл той, — гдето ми ти каза.» «Аз ти поръчах — на жена ми.» Езоп

тогава възразил: «Не ми рече да го дам на жена ти, 141
а на твоята многообична.» Ксант пак го запитал: «Е, кой ли ще ми е по-многообичан, ако не жена ми?» Езоп отговорил: «Кучката те обича много повече.» «Добре — рекъл Ксант, — кажи, как ще мога да узная това?» И Езоп обяснил: «Господарю, озлоби някога жена си с бой, после я повикай, и ще видиш.» Ксант направил това. Жена му се разсърдила и избягала. После Езоп пак му рекъл: «Набий и кучката!» Той я набил и тя, като бягала, срещнала чужди човек и се спуснала да го ухапе, а когато след това я повикал, върнала се при него и се радвала. Това като видял Ксант, повярвал думите на своя слуга и се зачудил.

Друг път Ксант изпратил Езопа на банята да види, ако има малко човеци вътре, и той да отиде, Като вървял, Езоп видял на пътя голяма греда. която го била препречила. Всички минувачи прескачали гредата. Езоп си рекъл: «Тако ми бога, оттука няма да се мръдна, докато не видя дали ще се намери човек, който да махне гредата.» Па седнал да гледа. И едва привечер минал един човек и като видял гредата, дигнал я. Езоп никак и не отишъл на банята. Завърнал се право в къщи при господаря си и му обадил, че в банята имало само един човек. И когато Ксант отишъл на баня и видял там много народ, запитал Езоп за това, а той му обяснил станалото с гредата. Ксант не го мъмрал, а много се зачудил на ума му.

Ксантовица имала обичай да бяга винаги при майка си, когато мъжът ѝ се карал, и там прекарвала доста време и пак се връщала. Ксант скърбял много за това. Когато веднъж господарката пак избягала, ето че Езоп излязъл из града да кани гости на господаря си, като казвал: «Заповядайте на сватбата на моя господар!» Хората го питали. «Ами той нали е женен, къде е жена му?» «Тя отдавна избяга — отго-

 варял той, — а сега господарят си взема друга жена. Затова заповядайте за деня на сватбата!» Така, с веселие и радост, той канел всички познати. Като дочула жената за това, скоро дошла скришом до вратата на двора, но Езоп не я пускал. А тя му се молела: «Пусни ме в къщи, Езопе; кълна ти се, че оттук няма да изляза до края на живота си.» Тогава едва той отворил вратата и тя не оставила никога вече къщата си, дори до своята смърт.

Веднъж цар Диген, наречен двоеродeн, свикал своите боляри и им рекъл: «Искам от вас да ме прецените и да ми кажете колко струвам аз с царицата си, тъй с тяло и душа, заедно с конете ми, с драгоценните ми камъни и бисери, които са на мен; ако ли ме не прецените, ще взема половината от областите ви и по две хиляди злато.» Всичко боляри имало три хиляди освен малките. Тогава всички се опечалили много и си казали: «Горко ни, братя, днес дойде нашата погибел. Кой ли ще може да прецени царя с всичките му служители? Това не биха направили и ангелите, а ние как ще можем?» Идвали загрижени боляри при Ксант и се чудели що да сторят. Езоп рекъл на господаря си: «Господарю, що си скръбен?» Ксант, който се тюхкал много, отговорил: «Зли рабе, що се месиш, гдето не ти е работа, та ме запитваш!» Езоп пак му рекъл: «Господарю, който скрива недъзите си, от тях умира. Кажи ми какво ти е, може би ще намеря лек за болестта ти.» Тогава Ксант разказал своята неволя на Езопа: «Царят ни кара да проумеем неща, които и ангелите не могат разгада; иначе ни чака страшна гибел, всички боляри и пр.» Езоп, като разбрал, взел да се смее високо и рекъл: «Че това и говедарите го знаят.» «Кажи ми, като е тъй — рекъл Ксант, — ще ти дам голямо богатство.» «Няма да кажа» — отговорил той. Ксант съобщил това на болярите, както и всички чудни неща, що бил сторил дотогава Езоп. Затова всички боляри се

събрали и молели Езопа, но той не казвал. Най-после му дали всеки по сто златици и го прогласили за Ксантов братанец. Тогава казали на царя: «Царю господарю, братанецът на Ксант е бил надалеч; сега пристигна, заповядай и той да бъде с нас.» Царят се съгласил.

След това облекли Езоп хубаво и го изпратили пред царя. Било на Връбница. Царят се облякъл в безценните си дрехи, възседнал на своя кон, също с безценно седло, и като застанал сред болярите си, рекъл: «Преценете ме сега!» Всички започнали да поглеждат към Езоп. Този, като поразгледал царя, казал му: «Всъщност ти не струваш и тридесет златици.» Разсвирепял, царят се обърнал към болярите а те завикали едногласно: «Не ни насилвай, господарю, не ни насилвай.» Езоп обаче пак повторил: «Не струваш и тридесет златици.» Царят, като взел тогава един косъм от седлото, рекъл: «Какво ми приказваш там! Това само влакно струва много повече. Ами царската глава, ами царските служители или душите ни, или това, що е под мен, върху мен, толкова ли струва?» Тогава Езоп казал: «Хайде, направи небе, земя, пусни дъжд или вятър, или сняг!» Царят отговорил: «Не съм бог, да направя тези неща.» «Бог, който е създал небето, земята и всичката вселена — отвърнал Езоп, — бе продаден за тридесет сребърника, а ти искаш да имаш по-голяма цена от него.» На това царят не възразил нищо, но казал: «Преценете тогава колко струва моята царица!» Езоп отговорил: «Тя не струва и колкото една овца Овцата, ако е охранена, дава мляко, сирене, вълна добро месо; ако ли е мършава, тогава дава кож (пергамент), на която се пишат божествени книги. Освен това овцата, гдето и да застане, пуска тор за житата, които са така необходими за царството ти. Царицата пък, ако ѝ съблечеш украшенията, няма какво да ѝ гледаш; и гдето тори, то е срамно и гнус-

но.» Царят, като нямало какво да отговори, взел Езоп при себе си и го направил иконом на своя дворец и учител, за да урежда всичката царева земя.

Езоп имал двама братанци, които довел при себе си в царския дворец. После им дал области и градове и постоянно ги поучавал и съветвал на добро. Те обаче захванали да се подиграват с него и да го бият, дори искали да го убият. Езоп им говорил с добро: «Деца мои, защо искате да ме убивате, или искате да ме водите като овца на заколение? Не помните ли как ви изтръгнах от бедността и до каква слава ви възвисих?. . . Но проклет да бъде отсега и до века онзи, който би пригледал свои неблагодарни роднини.»

Александър от Троада

Разказ за вехтия Александър как погуби цар Йога и аморейския цар Сион и дванадесет ханаански царе

В източната страна, на мястото Скамандър, имаше много голям град на име Троада. Той имаше петдесет и шест врати и от него излизаха седемдесет дружини войска. Там царуваше великият и страшен цар Амор. През една нощ царят видя страховит сън — как царицата родила главня, от която се запалил град Троада и цял изгорял. Това уплаши силно царя. Царицата, която беше непразна, роди дете от женски пол. Когато детето стана на шест месеца, царят го постави в една кула заедно с три жени, които да му служат, и строго забрани детето да не чуе никаква човешка дума, та така то да израсте и да се види какво ще стане с него. Детето прекара петнадесет години в кулата, без да чуе човешки глас или дума.

Веднъж, при изгрев слънце, детето, като се беше обърнало към изток и гледаше през прозореца, почна да приказва с думи от всички езици. Цар Амор и болярите му се зачудиха много, защото не можеха да разберат какво говори детето. Тогава царят събра от всички народи по един човек, доведе ги под кулата, гдето се намираше момичето, и им заповяда да слушат и да записват какво говори. Те слушаха и кой каквото разбра, записа. Когато момичето престана да говори, всички занесоха пред царя забелязаните

 думи, сглобиха ги и излезе, че това е молитва пред бога за царя, в която се казваше: «Господи, недей му хваща грях, защото е луд и не знае що прави. Кой ли може да разбере божията воля? Но сънят, що си видял, то е за моя брат, който се намира в утробата на царицата и който ще се роди.»

Когато се роди детето, а то беше мъжко, царят заповяда да го занесат в пусти гори и там да го хвърлят. Детето бе намерено от една мечка, която, гонена от ловци, беше изгубила мечетата си и боледуваше от придошло мляко. Тя кърми отрочето три години, докато най-сетне ловци убиха звяра, и като взеха детето, донесоха го при царя. Царят позна, че това е неговият син, па каза да извадят и девойката, що беше на кулата. Той я нарече Магдона, което на сирийски ще каже Премъдра, а сина си назова Александър, което на елински ще рече Найден.

Дъщерята беше най-хубавата и най-мъдра девойка на света. Тя си беше нарисувала един мъж на кон и когато дохождаха от другите царе да я искат за жена, тя казваше: «Когато видя възседнал на кон мъж, какъвто е на моето изображение, него ще си взема.» И така тя изпращаше всички назад. Веднъж, като си седеше в палата и забеляза човек, който яздеше край морето, нещо на две поприща далеч от града, рече на баща си Амора: «Татко и господарю, ето този да ми бъде мъж.» Царят проводи да го повикат, па като видя, че това е сарацинският цар, зачуди се много и попита: «Кажи ми, братко, къде си тръгнал и какво търсиш?» Сарацинецът рече: «Аз съм султан, цар на всички сарацини, и като моето юнашство никой няма. Търся да си взема жена, която да е най-хубавата и най-мъдра на света, каквато видях насън. Ако прочее знаете где се намира, обадете ми.» Тогава изведоха Магдона пред него. Султанът, като я видя, позна я, взе я със себе си и я отведе в Сарациния.

Александър израсна в бащиния си дом. Той стана

силен войник и цар на всички елини, а беше и голям хубавец. Веднъж той рече на своите гадатели: «Ако ми намерите съпруга, най-хубавата жена на света, голямо добро ще ви направя.» Гадателите обиколиха цял свят с магьосничеството си и намериха в Аморея жена у цар Сион, на име Егилуда, и съобщиха това на цар Александър. Той им каза: «Съберете ме с нея като насън, да се видим един други.» Те с вълшебството си ги събираха заедно всяка нощ в течение на две години време. Влюбените се обичаха тъй много, че цял ден копнееха, докато дойде нощ, та да се видят; и така биваше всеки ден. Най-сетне Александър се престори на търговец и отиде с кораби и с много стока в Палеопол, при цар Сион. Александър даде големи дарове на царя и Сион също така обдари своя гост и се побратимиха. Царица Егилуда отиваше винаги скришом при Александър и когато последният канеше цар Сион на гости, тя седеше все до Александър, а Сион мислеше, че това му е жена. След гощавката тя пак си отиваше у дома. А когато и царят се връщаше, говореше на царицата: «Какво чудо! Тоя търговец си има жена, която много прилича на тебе.» Егилуда тогава се ядосваше, казвайки: «Що ли ме сравняваш с тая търговка! Ако съм такава, тогава и ти трябва да приличаш на търговеца.» Когато и царят повикваше на гости Александър, и тя беше там, само че преоблечена в други дрехи. Така се изминаха шест месеца.

Александър пазеше в своя кораб една мантия, украсена със злато, бисери и драгоценни камъни. Царица Егилуда, като узна, че Александър продава мантията, един ден, когато цар Сион беше излязъл нейде извън града, стана с няколко свои робини и отиде на кораба да види мантията. Тогава Александър заповяда да дигнат ветрилата на кораба и да отплават заедно с царица Егилуда. Когато доведоха царицата във великия град Троада, градът цял се

 потресе. Тогава цар Амор каза: «Наистина, сбъдна се сънят, що видях някога.»

Цар Сион, като узна за бягството на жена си, почувствува се подигран и беше много натъжен. Той извести за това на брата си Йог. Йог проводи да кажат на шуреите си в Ханаан, Халдея, Месопотамия и в Персида и така се събраха четиринадесет царе и дойдоха пред великия град Троада. Те обсадиха града и го нападаха седемнадесет години, но не можеха нищо да му сторят поради многото му войски. През това дълго чакане някой си Паламид, виночерпец на цар Йог, измисли играта на шах. И когато всички се предадоха на тая игра, Паламид измисли друга игра — на табла, — та като играят, да се дразнят.

В това време Паламид направи голям меден кон, в който влезе цар Сион заедно с тридесет юнаци, а конят можеше да се движи механично. При това Паламид подкова петалата на коня наопако, после взе триста души отбор войници, които през нощта се приближиха. На утрото всичката обсадна войска се дигна и се отдалечи от града, като остави наблизо само коня. Тогава троянци излязоха навън, намериха коня и му се чудеха, па като обадиха на Александър, той заповяда да го вкарат в града. И когато го вкараха, при вратата на крепостта излезе цар Сион из коня заедно с другарите си и завзе вратата, чакайки Паламид да се притече на помощ със скритата войска. И тъй като дойде всичката войска, навлезе, превзе града Троада и го разори докрай. Цар Александър избяга с жена си Егилуда у сарацините, при зетя си султана.

Цар Сион, бидейки преследван от божи гняв, като се завърна с войските си в своето отечество, не намери жените си в къщи, понеже бяха избягали с робите си, и войниците бидоха пуснати да се разотидат по домовете си. Тогава Александър подигна сул-

тана и всички сарацини и надвиха на ханаанските, месопотамските, халдейските, тарсийските и персийските царе, после Александър се опълчи срещу цар Йог в Аморея, уби го, разори града Васан и сарацините завладяха земята им, както това трае и досега. После дойдоха срещу цар Сион в Аморея, гдето Александър се помири с робите на Сион, които бяха избягали с жените. Цар Сион се намираше тогава в Палеопол, а Александър в Елеос; султанът пък и робите биеха господарите си и воюваха срещу тях, защото им бяха взели жените и къщите. Тъй че за седмица време бидоха избити безброй хора. И като продължиха боевете два месеца, дневно падаха по хилядо човека. Тогава убиха Сион и всичките му войници. Останаха живи само султанът и Александър с други сто души.

Александър, като видя колко злочестини станаха за една жена, защото тогава и Ерусалим бе разрушен, и други двеста и четири града, всички области запустяха, пък и тринадесет царе бидоха убити освен писадийския — отряза главата на проклетата Егилуда, после и сам се хвърли в морето и се удави. Богу нашему слава.

Българската царкиня Персика

Когато българското царство изобилствуваше с всякакви честити блага, тогава в него властвуваше много славен цар по име Михаил. Понеже той беше украсен с пълнолетие, близките му боляри почнаха да го подканят да стъпи, както е християнски обичай, в законен брак. Преславният този и на лице прекрасен монарх послуша съветите им и им заповяда да му подирят с най-голямо старание равна нему девица както по добродетели, така и по хубост на лицето. Като чуха това велможите от своя цар, изпълниха се с голяма радост и почнаха да дирят ревностно из цялото царство девица, достойна за царския брак. И в един град те намериха княжеска дъщеря, на име Александра, наистина предивна по красота. Пратениците много се зачудиха на нейната хубост и като нарисуваха твърде изкусно лика ѝ, проводиха го на своя цар. Царят, като видя образа, много се зачуди на хубостта му и заповяда скоро да му доведат княгинята с всички царски почести. Когато тя бе доведена пред царя с велика чест и когато той я видя, изпълни се с велика радост и скоро направи брачно веселие, на което надойдоха мнозина крале и князе, които бяха под негово васалство. Година след брака и веселието царица Александра роди дъщеря по име

Персика. По тоя случай цар Михаил устрои голямо тържество. И детето, пазено от бога, почна бързо да расте.

Когато царкиня Персика стана на шест години, майка ѝ царица Александра, която беше преизпълнена с всяка премъдрост и изучена на всяко любомъдрие външно и още повече духовно, почна сама да я поучава на божественото писание. И наистина, нейното учение се беше вкоренило в сърцето на дъщеря ѝ. Девицата, бидейки остроумна, разбираше всичко, каквото ѝ се разказваше, и в скоро време се изучи на всяко любомъдрие, както духовно, така и външно. А най-вече майка ѝ я поучаваше да има в ума си постоянно ангелските думи: «Радвай се, обрадована, господ е с тебе!» — и тя добре възприе казаното, защото беше остроумна и много мъдра, наравно със съвършените философи.

Когато беше на тринадесетгодишна възраст, майка ѝ Александра силно заболя и понеже болестта ѝ беше много тежка и смъртта ѝ се приближаваше, царицата повика единородната си дъщеря Персика, която пазеше като зеницата на окото си. И наистина, Персика беше хубава като зеница и подобна на нея нямаше по цял свят. Като дойде тя, майка ѝ царица Александра почна просълзена да я поучава: «Пресладко мое чедо, любима дъще Персико, знаеш добре, че не дадох покой на душата си през всичките дни, докато те изуча на всички добрини, и всячески се стараех да те видя украсена с добродетели, като бисер прекрасен. А сега, както ме виждаш, аз вече отхождам от тоя свят, а ти по моята смърт старай се да следваш всичко онова, което съм ти говорила. И когато го изпълниш, похвалена ще бъдеш и всички ще заговорят за тебе като за добра младока (фиданка) от добър корен. А най-много недей да отдалечаваш от себе си всещедрата застъпница Богородица, защото тя ти е била върховна майка и ще ти бъде

 при всички случаи, като те пази и спасява. Спомняй си и за мене, твоята майка, когато няма да съм между живите, като за такава, която съм се трудила много за твоето възпитание.»

После повика при себе си и своя мъж, цар Михаил, и почна да му говори следните болезнени думи: «Преславни царю Михаиле! Знаеш, че досега прекарахме дните си най-почтено и в надлежно благоговейно християнско съпружество, без какъвто и да е порок; моля ти се прочее, изпълни и последната ми молба!» Като чу това царят, рече ѝ просълзен: «Кажи ми, моя възлюблена, какво има да ми говориш?» «Виждаш, господарю мой — отговори тя, — аз вече си заминавам от тукашния живот, ти си млад и естествено е, ще встъпиш във втори брак. Тогава тая бедна сирота наша дъщеря ще си има втора майка, която никак няма да се грижи за нея и ще я презира. Ти прочее като неин баща грижи се и старай се да не загине тая бедна сирота. Знаеш добре как аз непрестанно гледах да я направя съвършена!»

Царкиня Персика стоеше пред майка си и горко плачеше. Тогава баща ѝ цар Михаил, като я гледаше горко да плаче, рече ѝ: «Всеблагият бог няма да те остави, а също и аз. Както възлюбленатa ти майка и аз сме полагали досега всякакви грижи и старания за твоето възпитание и поучение, така и след смъртта на майка ти аз ще те гледам и ще те пазя във всяко достойнство!» И като изрече тия думи, облян в сълзи, излезе си от при царицата.

Царицата остана сама с дъщеря си в своята стая и като лежеше на смъртния си одър, обърна се към иконата на владичицата наша Богородица и с обилни сълзи почна да говори тези болезнени думи: «О, всеблагословена моя владичице, пресвета Богородице, ти, която си единствена майка на осиротелите и закрилница на бедните, призри и сега на болезнените

ми думи и на молбата, що ти поднасям: недей забравя тая сирота моя дъщеря, която по моята смърт ще остане сама, като незлобиво ягънце; бъди ѝ майка вместо мене, защото нямам кому да я оставя след смъртта си, а само на тебе, моя застъпнице, пресвета владичице Богородице!» И като изрече тия умилни думи, обърна се към дъщеря си: «Прощавай, любима дъще моя, и ме поменавай, недей забравя майка си; знам, че вече няма да ме видиш, нито аз тебе!» Па като ѝ подаде иконата на св. Богородица, рече ѝ: «Пази я винаги, тя ще ти бъде помощница.»

Така умря премъдрата царица Александра и остави в неутешим плач своята дъщеря Персика, царя Михаил и всички граждани.

В пефлагонската страна имаше тогава един славен крал по име Кир, когото цар Михаил много обичаше. Тоя крал Кир имаше син Евгений, който беше благоразумен юноша. Баща му Кир го изпрати в Рим, гдето да следва свободните науки и да се възпита на добронравие. Юношата замина за Рим, престоя там дълго време в училищата и толкова много се издигна в ученето, че всички негови връстници и учители му се чудеха. Учителите съобщиха с писма на крал Кир как неговият син вече се е изучил добре на всички свободни науки. Тогава крал Кир заповяда да изпратят сина му Евгений, а сам той по заповед на цар Михаил български замина на война срещу враговете, които ратуваха с техните земи. Когато кралевич Евгений пристигна в пефлагонското кралство и народът видя хубавия наглед юноша и узна за неговото учение, което го красеше като лъчи, много се зачуди и му устрои тържествено посрещане. Майка му кралица Гликерия, като видя сина си украсен с толкова хубост и благоразумие, изпълни се в неизказана радост.

През това време, когато пефлагонският кралевич Евгений се занимаваше в римските училища, а цар

154 Михаил български властвуваше и дълбоко жалеше своята покойна царица Александра, дойдоха веднъж при него болярите му и му говореха: «Високодържавни царю Михаиле! Нашето царство цъфтеше като крин, когато беше още жива премъдрата ти царица и жена Александра. Сега царството ни потъмня, защото ти си останал сам. Сега прочее имаш възможност да стъпиш във втори брак.» Като чу това царят, рече им: «Не мога да засеня в забрава любимата си жена царица Александра!» Те пак му казаха: «Ако и да не ти е възможно да я забравиш, то поне царството ни ще бъде по-славно с нова царица.» Тогава царят им отговори: «Постарайте се да ми намерите жена, подобна по красота на царица Александра!» Тогава болярите тръгнаха бързо да изпълняват заповедта му и обиколиха много области на царството, но що търсеха, не намериха. Отидоха да дирят и по други държави.

Най-после в едно африканско господарство намериха една много хубава княгиня по име Люция. Пратениците, като я видяха, много се зачудиха, и като нарисуваха нейния лик, изпратиха го до своя цар. Царят, като видя лика и хубостта ѝ, зачуди се и заповяда да я доведат с почести в царството му. Пратениците я взеха и я доведоха с големи почести в българската земя за бракосъчетание с техния цар. Когато я доведоха при цар Михаил, той я видя, удиви се на нейната хубост и заповяда бракът да се извърши в скоро време. На сватбата и на голямото веселие, което стана по тоя случай, присъствуваше и царкиня Персика. Щом я забеляза мащеха ѝ Люция, зачуди се на хубостта ѝ и още в тоя час дяволът вложи в сърцето ѝ ненавист към царкиня Персика. След сватбата Люция почна да се яде от завист като ехидна, загдето се намираше по-долна по красота от царкинята. Като змия тя скриваше своята отрова и се преструваше, че обича Персика, а вътре в душата си

от завист искаше да я прободе като с копие. Царкинята пък като незлобиво агне според наставленията на любимата си майка царица Александра се повинуваше на Люция като на майка, а особено пък призоваваше винаги за помощ като същинска своя майка пресветата Богородица и ѝ говореше: «Недей ме оставя ти, майко божия, преблагословена дево Марие Богородице!»

Цар Михаил замина пак заедно с пефлагонския крал Кир и другите нему подвластни на война срещу враговете си, а дъщеря си Персика предаде на своята царица Люция, която да се грижи във всичко за нея като същинска майка. След царевото заминаване на война безсрамната тая ехидна не запази чисто леглото на своя мъж, но веднага го оскверни: като намери едного от своите роби, почна с него да живее в блудство. А на незлобивата царкиня Персика захвана явно да излива своя завистлив яд и да праща до цар Михаил лъжовни писма, какво уж царкинята вече в нищо не я слуша и посещава блудни домове, гдето прекарва по цели дни и нощи. Царят при получаването и прочитането на такива писма се чудеше и си мислеше: «Как така моята дъщеря, която е благоговейна, да пожелае да върши подобни неща?» Най-сетне царският разум се помрачи пред женската измама и повярва думите на проклетата тая блудница; царят писа тогава на царицата да отвръщат дъщеря му от тия навици и да не ѝ позволяват да върши това. Възползувана от царското писмо, проклетата царкиня Люция почна да се превъзнася и да кипи от гняв срещу царкиня Персика и дори намисли съвсем да я погуби. За тая цел тя повика своя скверен любодеец и му заповяда да отведе Персика в някои незнайни места и там да ѝ отреже ръцете. Скверният тоя любодеец се обеща да изпълни всичко, каквото му бе поръчала тя.

По едно време Люция, като скри своята змийска

 отрова, дойде при царкиня Персика и почна да ѝ говори: «О любезнейша дъще моя, какво седиш тук като птиче затворено и никъде не излизаш от своите чертози? Ела с мен да се прохладим на едно прекрасно място!» Царкинята ѝ отговори: «Любезна майко, навикнала съм още при покойната си майка да не излизам никога извън стените на нашите дворци; а сега, когато и баща ми не е тук, как ще пожелая да изляза? Ако баща ми узнае, че съм излизала, страшно ще се разгневи.» На което Люция отвърна: «Не ужасявай се, любима дъще моя, баща ти по никой начин няма да узнае това, защото само ние двете самички ще излезем. По моя заповед ще дойде един от слугите с коне и скришом ще те вземе и като се поразходиш с мен, пак така скришом ще се върнеш!» Незлобивата царкиня Персика, като повярва на думите на лукавата змия, обеща се да излезе с нея. Люция издебна сгодно време и заповяда на своя наложник да дойде тайно с конете до чертога на царкинята и като я задигне, да я отведе в далечни пусти места и там, като я лиши от ръцете ѝ, да я остави да умре.

Царичиният наложник, според както беше научен, дойде при чертога на царкинята и ѝ се обади. Тя излезе тайно, без някой да узнае, и се качи на колата, която бе подкарана стремително от царичиния наложник. А когато Персика се озърна и се видя сама-саменичка, возена из пусти места, рече му: «Къде ме караш?» «Върша това — отговори той, — което ми заповяда царицата.» Царкинята разбра тогава своята беда и почна горко да плаче и да призовава пресвета Богородица за помощ, говорейки: «За това ли бях доверена на теб, пречиста майко божия, та сега безвременно да загина? Защити ме с милостта си!» И непрестанно продължаваше със сълзи: «Богородице дево, радуй ся!»

Царичиният наложник, който я докара в едни

пусти места, при границата на пефлагонското царство, изведе я от колата, извади нож, отряза ръцете ѝ до лактите и я остави нàземи като мъртва. После взе със себе си отрязаните ѝ ръце за уверение на извършеното и търти с колата при царицата. Когато стигна до царския град и дойде при царицата, тя се много зарадва. Персика след това страшно мъчение беше като обезумяла: тя стана и почна да тича по непроходимия лес, чиито дървета раздираха сияещото като слънце нейно лице. Най-после, силно изнемощяла, тя падна примряла на земята; само устните се мърдаха, призоваващи за помощ преблагословената дева Мария. А мащеха ѝ писа писмо до баща ѝ, гдето между другото съобщаваше: «Дъщеря ти где се дяна, не знам!» Това като узна царят, рече си: «Каквото пожела, това и намери!»

По него време горепоменатият кралевич Евгений се яви пред майка си кралица Гликерия и ѝ рече: «Възлюблена ми майко, досега прекарвах в римските училища, като птица заключен. Сега пък благодарение на бога радвам се на свобода. Позволи ми да ида на лов с нашите слуги.» «Чедо — отговори тя, — както пожелаеш, върви; иди свободно!» Тогава кралевичът, като взе със себе си слуги и кучета, по обичая замина на лов в горите. По едно време по божия наредба кралевичът се беше отделил от слугите си с майордома (дворцовия домоуправител) и с кучетата и се беше заблудил три дена из пустите места. На четвъртия ден кучетата попаднаха на легналата примряла царкиня Персика. Тъкмо в тоя ден тя беше закарана на това място и ръцете ѝ бяха отрязани. Кучетата почнаха да лаят настойчиво, като на някой лов. Кралевичът каза тогава на майордома: «Иди виж какво е това. Ако е звяр, да го убием и да се нахраним.» Човекът отиде веднага и като видя там една простряна девойка, почти мъртва, обляна в кърви, но движеща още своите устни, ужаси се.

158 И като се върна при кралевича, каза: «Господарю, нещо чудно намерихме!» «Какво именно?» «Девойка, много хубава, лежи без ръце и е вече на смъртния си край.» Тогава сам кралевичът отиде на онова място и като видя девойката в златни дрехи и хубава, а хубостта ѝ не беше повехнала от кръвоизлиянието, рече: «Наистина чудо, защото, мисля, тая девойка не ще да е от простолюдието; няма да я оставя така!»

Слугите, които бяха останали, като се върнаха в града, запитаха гражданите дали кралевичът се е върнал. И когато гражданите отговориха, че не е още, слугите съобщиха на кралицата как син ѝ кралевичът се заблудил нейде из пустите места заедно с майордома. Като чу това кралицата, почна неутешимо да плаче. А в това време кралевичът заедно с майордома направиха следното: сближиха два коня, свалиха одеждите си и ги метнаха на конете, после положиха отгоре царкинята и тръгнаха. Като повървяха малко, скоро намериха пътя, майордомът рече: «Тоя път води в нашия град!» Тогава царевичът му заповяда да вземе единия кон и да тича бързо с него в града и да съобщи за всичко, що се беше случило с тях. Сетне свалиха царкинята и я положиха на земята. Евгений намери там нейде чиста вода и прохлади царкинята. Стана ѝ малко по-добре и като дойде на себе си, подигна очи към него. Когато царевичът видя гледащата го царкиня, биде уязвен от сърдечна любов по нея и като поглеждаше често на личната ѝ красота, дивеше се и си мислеше как ли ще да е дошла девойката на това пустинно място. Майордомът пък отиде скоро в града и съобщи на кралицата, че кралевичът не е изгубен и че той е намерил пречудна една девойка без ръце. При тия думи кралицата бе обзета от голяма радост и заповяда бързо да изпратят за там драгоценни каляски, постелки и много слуги. Майордомът замина с тях и скоро при-

стигна при кралевича. Евгений сам повдигна царкинята и я положи на скъпоценен одър в приготвената за нея каляска, па като превърза раните на ръцете ѝ с чист плат, седна при нея и тръгнаха за града.

Когато пристигнаха, в града настана голяма радост за връщането на царевича. Кралица Гликерия, като видя, че единственото ѝ чедо — синът ѝ — е здрав, бе обзета от необикновено веселие. После, когато видя Персика, позна, че тя не ще е от прост род, а от знатни родители, и разпита сина си где и как я е намерил, на което той всичко подробно ѝ съобщи. Повикани бяха тогава изкусни лекари, които скоро изцериха раните на царкинята. И тя стана здрава и весела, като да не е била пострадала от никаква болест. След изцеряването ѝ кралицата и кралевичът почнаха да я разпитват от какъв е род, как е била отишла на онова място и как ѝ били отрязани ръцете. На това тя рече: «Люта болка ме налегна, та изгубих тогава паметта си и не зная от кой род съм и как пострадах.» А за името си каза, че я викали Елисавета. Кралицата почна да я обича като същинска своя дъщеря заради нейната доброта и дивна хубост. И наистина тя беше голяма хубавица. Кралевичът я обичаше много и пожела да си я има за съпруга. И тя беше първа в кралския двор. Когато кралевичът ѝ разказваше неща от своята наука, що бе учил в Рим, тя всичко разбираше и за тая нейна мъдрост той още повече я обичаше и уважаваше.

По едно време и крал Кир се върна от война в своето кралство. Син му Евгений излезе да го посрещне извън града. Крал Кир, като видя сина си, бе изпълнен от радост. После седнаха в една каляска и Евгений почна да разказва на баща си как се учил в Рим, как се завърнал в Пефлагония и как, като се бил заблудил из пустите места, намерил една прекрасна девойка с отсечени ръце, облечена в скъпоценни дрехи, и как тя сега се намирала в техните

дворци и се отличавала с всяка мъдрост. Когато кралят дойде до своя дом, всички го посрещнаха с голяма чест. После Евгений изведе пред баща си и Персика, която го поздрави с мъдри думи. Кралят, като слушаше премъдрите ѝ думи и като гледаше красотата ѝ, много се чудеше и я обикна като истинска своя дъщеря. Той запита и за това, как ѝ били отнети ръцете, на което тя отговори, както и по-рано. И заради нейната мъдрост тя беше много обичана. Крал Кир винаги прибягваше до нейния съвет, когато предприемаше някоя голяма работа. Крал Кир и кралица Гликерия много се радваха също така, като гледаха хубостта и мъдростта на сина си Евгения. . .

Евгений много желаеше в сърцето си да се ожени за прекрасната Персика, но не се осмеляваше да съобщи за това на родителите си: обграден от премъдрост, той се срамуваше. По едно време баща му и майка му сами почнаха да му заговарят, че той ще трябва вече да си вземе жена, някоя княжеска дъщеря. Но той ненавиждаше всички тия княгини и казваше: «Дори и кесаровата дъщеря и да ми обещаят за жена, пак няма да пожелая.» После Евгений бе обзет от голяма тъга. Родителите му, като видяха това, потърсиха изкусни лекари, които да го изцерят. Лекарите по свой навик пипаха жилите му и като не намериха в него никаква телесна болка, съобщиха на бащата и на майката, че никаква болест няма у него, но че страда от някаква сърдечна тъга. И така си отидоха. Тогава майка му дойде при него и го запита: «Кажи ми, любими синко мой, каква болест яде сърцето ти?» На което той отговори: «Любима майко! Ако искате здрав да ме видите, то благволете да ме ожените за прекрасната девойка Елисавета. Ако ли не, скоро ще ме видите мъртъв.» При тия думи майка му отиде при крал Кир и всичко му разказа. Баща му тогава дойде при него и му рече:

«Любими синко Евгений, с всяка готовност бихме изпълнили желанието ти. Аз обичам много девойката, като своя дъщеря, както обичам и тебе. Но само едно, виждаш, че е без ръце!» Баща му после си излезе и почна да се съветва с кралицата, казвайки, че е невъзможно да отклонят сина си от намерението му и че ще трябва да изпълнят желанието му. После дойде при Евгения майка му и му каза: «Чедо мое, бъди готов за брак с прекрасната Елисавета!» Той веднага скочи от своя одър, като да не е страдал от никаква болест. И след немного дни направиха тържествена сватба на Евгения. Всички граждани се зарадваха, че такива прекрасни връстници се събират заедно. И почнаха младите да живеят много мило помежду си.

И недълго след това царкинята зачена в утробата си. И като идеше време да роди, дойде заповед от българския цар Михаил, щото всички крале да заведат при него своите синове. Такова повеление пристигна и до пефлагонския крал Кир, да заведе сина си Евгений, за да се разпита за ученето, което бе учил в Рим. С такава цел бяха повикани и всички други кралски синове. Когато крал Кир дойде със сина си при цар Михаил, последният много се зачуди, като видя колко прекрасен е Евгений. След това почна изпитът на всеки един. При тоя изпит Евгений се показа много изкусен и надмина с ученето си всички свои другари. Цар Михаил тогава го обикна още повече. И като влезе в своя палат, седна да обядва. Кралят постави Евгений по-горе от себе си. Царят рече: «Ако да имах дъщеря, бих я оженил за него, за да царува заедно с мен.» Тогава баща му крал Кир каза: «Държавни царю, той е вече женен.» Царят пък рече: «Недей го нарича вече син, а нека бъде мой син.» След това царят заповяда да се оповести публично на всички в неговото царство, че Евгений не е вече кралевич пефлагонски, а царевич български. Почнаха тогава да поздравяват Евгений

с много години. И още веселието не беше привършено, когато дойде пратеник до Евгений да му извести, че жена му добила двама синове. Това бе съобщено и на цар Михаил, който особено много се зарадва.

А царица Люция, като видя Евгений, силно се разпали от плътска похот към него. Евгений писа на майка си да пазят най-грижливо жена му и децата му. Същото писа и крал Кир. Евгений запечата и двете писма със своя пръстен и ги предаде на пратеника да ги занесе в Пефлагония. Царицата пък, като повика Евгений при себе си, почна да го прелъстява да блудствува с нея, на което той каза: «Не ми прилича това да върша преди всичко поради това, че ти ми се нарече майка, второ — прелюбодеянието е голям грях и не желая да оскверня леглото на жена си, и, трето — имам си жена, която е по-красива от тебе!» Люция, като чу това, разбра, че думата е за нейната пащерка Персика. Упои силно Евгения и той като заспа, тя извади пръстена от ръката му и повика Евгениевия пратеник с писмата, когото също така упои, взе от него писмата и ги съдра. Вместо тия писма тя написа други със следните думи: «До кралицата от крал Кир. Ако, като се завърна, заваря жива снаха си и децата ѝ, веднага ще те предам на смърт заедно с нея!» Също и от Евгений написа: «Любима ми майко, ако, като дойда, намеря жена си жива, веднага ще ме видиш мъртъв пред собствените си очи. Моля те, прочее, погуби я по-скоро!» И като ликуваше тая зла змия, запечата писмата и ги вложи там, отгдето ги бе взела от пияния пратеник.

Пратеникът, като се събуди, не разбра станалото и замина за Пефлагония. Люция също така постави отново пръстена на ръката на Евгения, който спеше и нищо не знаеше за извършеното. После тя си излезе, без да сполучи да изпълни своето блудно намере-

ние с Евгений. Евгений изпрати своя пратеник да занесе уж същинските писма, без и да подозира потайните хитрости на лукавата змия Люция. Пратеникът скоро пристигна в Пефлагония и влезе в кралския дом. Той поздрави кралицата и Персика с чедата ѝ, после им предаде писмата, изпратени от Кир и Евгений. Кралицата, като прие писмата и ги прочете, ужаси се, защото и не подозираше, че те не са писани от Кир и от Евгений, па почна горко и болно да ридае и да скубе косите си от главата. И в тоя час, забравяйки своя кралски сан, тя би се погубила сама, ако да не бяха робините и прислужниците, които я пазеха.

Персика, като чу болезнения ѝ плач, ако и още да беше слаба от рождението на децата, взе да пита кралицата за какво така болно ридае. Кралицата ѝ отговори: «Любима моя дъще! По-добре щеше да бъде да не те бях познала! Каква зла вест получих за тебе!» «Какво е това, любима майко?» — запита изплашената Персика. Кралицата ѝ показа писмата, изпратени от Кир и Евгений. Като ги видя, Персика горко се разплака и рече: «Да бъде волята божия! Стори, както ти е заповядано. Ако да бях праведна пред бога, той не би допуснал моите господари да мислят така за мен. Изпълнявай прочее по-скоро!» Кралицата щеше по-скоро себе си да погуби, отколкото да стори каквото и да е зло на невинната Персика. Персика обаче настояваше кралицата да изпълни заповедта.

Разчу се из целия град, че жената на кралевича Евгений ще трябва да се предаде на смърт без вина, тя и децата ѝ. И почнаха гражданите силно да плачат и да наричат безмилостни краля и Евгений. Тогава майордомът, който някога бе намерил с кралевича Персика изгубена в пусти места, пристъпи към кралицата и ѝ каза: «Всемилостива госпожо, недей туря ръка на невинното това агне и на нейните не-

злобиви птиченца — децата ѝ, — недей я убива! Аз ще я взема заедно с децата ѝ и ще я отведа там, отгдето я взехме!» На това кралицата отговори с болка на душата си: «Заведи я, където искаш!» И той, като взе Персика, положи я в едни прости кола и я закара с децата ѝ там, отдето я бяха вдигнали. Нейното отвеждане разплака всички дворцови люде и цялото гражданство. Майордомът, като откара Персика, остави я на същото онова място, отдето беше дигната. Остави при нея и малко хляб и вода, па се върна, силно плачейки.

Персика, като седеше и плачеше горко, почна да призовава за помощ пречистата Богородица с тия думи: «За това ли ти бях поверена, пресвета владичице Богородице, та ме остави мене горката? Ето дойде време да ми помогнеш. Ела по-скоро и помогни ми, на мен бедната, и се смили над мене. Недей допуска да загина така неочаквано, поне заради тия незлобиви младенци, мои чада!» Като изрече тези и други още подобни думи в своята сърдечна болка и дълбока тъга и като плачеше на земята, тя се унесе и заспа. Тогава бързата закрилница, пречистата Богородица, скоро се яви пред нея със светото си лице, държаща в ръце нейните отрязани някога ръце, и ѝ каза: «Любима дъще моя! Що ли се притесняваш така прискрьбно? Или мислиш, че съм те оставила? Не, аз постоянно пребивавах с теб. Недей прочее да скърбиш, ето имаш сега и ръце!» И прилепи до ръцете ѝ от нея донесените отрязани ръце, и така я изцери, като че ли никога ръцете не са били отсичани. Само малка рязка остана, за свидетелство на станалото. След това св. Богородица стана невидима. Като се събуди от сън Персика и се видя с ръце, като че никога да не са ѝ липсвали, взе да се диви и да мисли, че това е видение, но като почна с новодарените си ръце да се кръсти, видя, че те бяха съвсем здрави, и с много сълзи и все сърце поблагодари на пречистата

Богородица Мария, па стана да ходи из гората да бере треви и с тях се хранеше.

Цар Михаил след много веселия пусна крал Кир и Евгений да си идат в Пефлагония, като заповяда на последния скоро да се върне заедно с жена си и децата си. Кралят и Евгений пристигнаха в своето кралство и влязоха в града. Те забелязаха, че всички там ходеха натъжени, носеха черно и не ги поздравяваха при влизането им. Това ги зачуди много и се запитваха какво ли ще означава това. Като влязоха после в двореца си и видяха, че всички плачат, още повече се зачудиха.

По-нататък в палата видяха кралицата да лежи до смърт болна от тъги и запитаха за причината на това. Тогава им показаха писаните от тях листове. Като ги взеха и прочетоха, останаха като обезумели и уловиха мечовете, за да се прободат. И щяха да се убият, ако да не бяха удържани от присъствуващите служители. Тогава майордомът се приближи до Евгений и му рече: «Всемилостиви господарю! След получаването на вашето писмо, в което заповядвахте на майка си, нашата господарка, щото вашата жена и наша господарка да бъде предадена на смърт заедно с новородените младенци, ние не изпълнихме заповедта, но аз, като взех жена ви, отведох я заедно с чедата ѝ на онова пустинно място, отгдето я бяхме взели.» Евгений при тия думи, без да се бави ни най-малко, заповяда да приготвят коне и сам се затече към пустинята, говорейки си: «И мъртва да я намеря, там и аз ще умра!»

Като препускаше из пустинята, кучетата по божия промисъл се насочиха към Персика и почнаха силно да лаят. Тогава Евгений рече на майордома да иде и види дали кучетата не са попаднали на неговата мъртва и любима жена. Майордомът се затече с най-голяма бързина към мястото, гдето кучетата лаеха настойчиво, и що да види: Персика там с цели

ръце и съвсем здрава?! Той я поздрави и веднага се върна бягащец при Евгений, комуто рече: «Всемилостиви господарю! Наистина видях чудо, по-голямо от първото: намерих любимата ваша жена съвсем здрава, и децата при нея. Най-чудното е, че тя си има ръце!» Евгений бързо се спусна и като стигна, скочи от коня и видя жена си здрава, с ръце, с лице, сияещо като слънце, и изумен от радост, падна при нозете ѝ. А тя, като го повдигна с ръцете си, каза: «Знам, че ти не си направил това, любими мой господарю, но някои завистливци, които са искали да ме погубят. Ето, виждаш ме с ръце, които ми подари моята закрилница Богородица. Знай сега коя съм аз, сега ще ти съобщя всичко за себе си. Аз съм Персика, дъщеря на цар Михаил български. От завистта на мащеха си Люция пострадах така, защото, уязвена от хубостта ми, тя заповяда на едного от своите слуги да ме докара на това място и да ме лиши от ръцете. Тия ръце сега ми ги подари моята владичица Богородица, към която винаги прибягвах за помощ. Да вървим прочее, мой любими, в града.» И като излязоха от гората, дойдоха на мястото, което по-рано бяха намерили до пътя, Евгений проводи майордома в града да докара хубави коне и каляски и да съобщи за намирането на Персика и за чудното ѝ здраве заедно с децата ѝ. Майордомът пристигна в града и разказа всичко подробно. Всички в кралския дворец се изпълниха с радост и като взеха коне и колесници, скоро стигнаха с много слуги в гората при Евгений. Евгений взе Персика и децата и с голяма радост тръгнаха за града. Когато вече се приближиха до града и гражданите се научиха за връщането на Персика и чедата ѝ, скоро наизлизаха насреща. И беше голяма радост у гражданите за пристигането на Персика.

След няколко дена взеха да се готвят за път, да изпълнят заповедта на цар Михаил, който ги викаше при себе си. И като се приготвиха, с много коне

тръгнаха с почест. Когато стигнаха в българското царство, цар Михаил заповяда да посрещнат триумфално осиновения от него Евгений, както и жена му. Като стигнаха гостите в царските палати, цар Михаил, който беше вече стар, щом видя Персика, много се зачуди на нейната хубост и си рече: «Наистина, никога такова благообразие не бях видял.» Персика почна да поднася своите поздрави на баща си с мъдро и художествено стъкмени думи, след което рече: «Знаеш ли ме, царю, коя съм аз и от какъв род?» «Нищо не зная» — отговори той. А тя поясни: «Аз съм единородната твоя дъщеря Персика. Поради завистта на моята мащеха Люция аз бях изгонена и пред тебе лъжовно наклеветена, че аз като блудница съм загинала нейде без вест. Тя от завист заповяда на своя слуга да ме откара в незнайни места и да ме лиши от ръцете, което и бе сторено от слугата. А тия ръце, които виждаш, дарува ми ги моята владичица Богородица. — И като му показа останалите белези по ръцете, продължи: — А ти, царю, заповядай на слугата (каза му името), който ме лиши от ръцете, да донесе ръцете, които някога ми отряза!»

Повикан, слугата взе да отрича, че е бил извършил подобно деяние. Но от страх пред царя и от изтезания той веднага каза цялата истина и донесе вече изсъхнали ръцете, които беше някога отрязал в гората. Всички останаха слисани от това чудо. Тогава биде повикана и сквернata оная царица Люция. Като дойде, като да не познаваше Персика. А Персика ѝ рече: «Любима моя майко, знаеш ли коя съм аз?» «Никак не зная; знам само, че поради Евгений и ти стана моя дъщеря.» Персика пък ѝ каза: «Наистина, твоя съм дъщеря, Персика, която ти, подбуждана от змийска завист, заповяда на слугата си да ме лиши от ръце, но милостивият бог ме спаси.» Люция като чу това, стана като мъртва. Тогава цар Михаил веднага заповяда да я държат заедно със слугата за

конска опашка и да я влачат из градските площади. Така Люция загина от безобразна смърт, каквато си търсеше и с каквато искаше другите да погуби. Цар Михаил утвърди Евгений с Персика, дъщеря си, да царуват на българското царство през целия си живот за Христа Исуса, нашия господ, комуто да бъде слава сега и винаги във вековете. Амин.

За жената, която убила мъжа си и синовете си заради един монах

Един монах на име Авакум ни разказа следното:

В пещера, близо до един град, наречен Андинус, живееше монах. Той беше приятел с мирянин, който имаше жена и седем сина.

Мирянинът беше съблазнен от жена си един път, втори път и после я наказа, като я би много. Поради нейния зъл нрав веднъж той ѝ се ядоса много.

Тя избяга от него и отиде при онзи монах в пещерата и му се молеше да я пусне вътре и да я скрие. Монахът тъй и направи. Като прекара в пещерата два-три дни, монахът ѝ каза: «Докога ще стоиш тук? Най-добре е да напиша писмо до твоя мъж и вярвам, че няма да ти стори нищо лошо.» И като написа послание, прати го по човек, който беше дошъл тогава при него. Но преди мъжът ѝ да си я прибере, монахът съгреши с нея. След това дойде мъжът ѝ и я взе.

От този ден жената започна често да идва при монаха и да блудствува с него. Мъжът ѝ отново съгреши спрямо нея и започна да я бие. Тя, като дойде при монаха, каза: «Не мога вече да идвам тук, понеже мъжът ми греши спрямо мене и се боя да не би да ме убие. Но ако искаш, ти се премести по-близо.» Монахът каза: «Толкова години минаха, откакто не съм напускал това място! Какво ще си помисли

 всеки, който ме види, че съм излязъл от пещерата!» Тя рече: «Не мога нищо да ти помогна. Но искаш ли да го убия?» Той попита: «Можеш ли?» Тя отговори: «Ще направя, както искаш.»

Жената се върна, разпрати седмината си сина тук и там и уби мъжа си. Тогава, като остана свободна, често ходеше при монаха, а много пъти там и нощуваше. Най-големият ѝ син, като виждаше, че тя спи вън от дома им, веднъж я предупреди: «Ако от днес преспиш вън от нашия дом, не се връщай вече тук!»

Тя отиде, каза на монаха и като допълни, рече: «Ако искаш, ще уморя и този.» Той ѝ поръча да направи и това. Тя, окаяната, уби и него или, да кажем с една дума, уби един по един мъжа си и синовете си.

Остана жив само най-малкият син. Много пъти той ѝ забраняваше, биеше я, но тя продължаваше да върши същото. Веднъж, като я задържа, той ѝ заговори: «Докога ще разсипваш нашия дом? Истина ти казвам, ако не ми откриеш къде преспиваш, излизайки, и какво стана с баща ми и братята ми, не можеш да живееш вече с мене.» И започна да я изтезава и бие. Тя беше принудена, макар и по неволя, да му каже всичко. Тогава синът я взе заедно с монаха от пещерата и ги предаде на княза Амира. Князът заповяда много да ги бият, а на края ги изгори.

За девойката, пленена от персите

Друга случка, подобна на предишната, чух от други и като полезна пожелах да я запиша за полза на слушащите.

Една девойка беше откраднатa от персите и я заведоха при техния княз, понеже беше много красива. Тя непрекъснато се молеше със сълзи на очи на владиката Христос да я запази неосквернена от нечестивия княз. И молитвата ѝ беше чута от бога.

Когато нечестивият поиска да изпълни с нея своето желание, тя, понеже беше разумна, му каза: «Разбирам, господарю мой, че от днес съм твоя жена и владетелка на цялото ти имущество. Но ако не ме докоснеш тази нощ, на сутринта ще ти кажа нещо необикновено.» «Какво е то?» — попита князът. Тя отговори: «Знам една особена билка и ако ти я открия, не се бой вече в битка нито от меч, нито от стрела, нито от друго оръжие, повреждащо тялото.» «Утре ще ми я съобщиш, а сега изпълни моето желание» — каза той. Тя се обърна към него: «Не е възможно тази билка да бъде съобщена от обезчестена девойка. Тя трябва да бъде назована от непознаваща мъж девица, иначе не действува.»

Като чу това, князът я пусна през тази нощ. На сутринта ѝ рече: «Ела и ми кажи коя е тази билка.»

172 Блажената девойка вървеше насаме с него и като взе някаква билка, която намери тук, обърна се към него: «Това е билката, за която ти говорих.» Той попита: «Как ще разбера, че наистина билката действува така, както казваш?» Тя я взе и намаза шията си, казвайки: «Вземи меч, удари с двете си ръце с всичката си сила и ще разбереш, че твоят меч няма да ме докосне.»

Той повярва на нейните думи и като взе меч, замахна над главата на светата девица и я отсече. После, като разбра, че е подигран от девойката, започна да скърца със зъби. Девойката изпълни желанието си и като претърпя мъчение заради чистотата си, стана образец за онези, които искат да не се оскверният, а освен това получи нетленен венец от Христа.

За монаха, който искал да бъде равен на Исак или Йов

Един отец ни разказа за някой си монах, молещ се на бога да го удостои да бъде като Йов или като Исак или като някой от патриарсите или пророците. След дълги молитви той чу глас от бога, който казваше: «Не можеш да бъдеш като Исак.» Монахът рече: «Ако не бъда като Исак, да съм поне като Йов.» И пак чу божествен глас: «Ако победиш като него дявола, можеш да бъдеш.» Монахът обеща да се потруди. И отново чу глас, който му каза: «Иди в килията си, ще бъде тъй, както искаш.»

След някой и друг ден дяволът, предрешил се като воин, дойде при монаха и каза: «Моля се на твое преподобие, отче, смили се над мене, понеже един цар ме преследва. Вземи тези двеста литри злато, това момче и момиче и ги скрий, където намериш за добре. Аз отивам в друга страна, където царят не може да ме намери.»

Монахът не разбра, че това са дяволски мрежи и му рече: «Чедо, не мога да ги взема, понеже съм човек смирен и не ще мога да ги опазя.» Воинът настояваше монахът да не пренебрегва молбата му. Монахът отговори: «Иди и сложи това под камък.» Войникът го молеше: «Отче, вземи го сам и го сложи, където пожелаеш.» Монахът, като повярва на гово-

 реното от беса, взе златото, момчето и момичето, измамен от дявола.

След няколко дни той пожела момичето и го обезчести. А като се разкая за случилото се, уби девойката. Неговата мисъл му рече: «Иди да убиеш и момчето, за да не каже на баща си какво се е случило.» Тогава погуби и момчето. И пак неговият разсъдък му каза: «Вземи повереното ти злато и бягай в друга страна, където воинът не може да те открие.»

Монахът отиде в друга страна и от златото съгради манастир. Когато и църквата беше завършена, дойде воинът-дявол и започна да вика с целия си глас: «О, беда, помогнете!» Стекоха се хора и го питаха: «Защо викаш така, човече?» Той отговори с плач: «Този монах изгради църквата от моето злато.» Хората се разгневиха и с безчестие изгониха този, който имаше образ на войник, но всъщност беше дявол. А той, като се ядосваше на монаха, си отиде, говорейки: «Аз ще ти сторя такова нещо, за което дори не си и помислял!» И като каза това, отиде си. Монахът не престана да се бори с мислите си ден и нощ, докато най-после не напусна това място, казвайки си: «Понеже тук делата ми бяха разкрити, ще взема останалото злато и ще отида в далечен град, където воинът няма да може да дойде.»

И отиде далече, в непознат град. Там видя много красива девойка, дъщеря на велможа. Поиска я от баща ѝ и я взе за жена. След години бащата на девойката умря. Управителят на града търсеше човек, който да заеме неговата служба. Мъжете от града му казаха: «В нашия град съществува обичай: този, който е оженен за дъщерята на умрял велможа, да наследи и службата му, дори и да не желае.» Князът ги попита: «Сега има ли такъв човек?» Те отговориха: «Доколкото знаем, има; говорят, че по-

рано той е бил монах.» Князът рече: «Идете да го доведете тук.»

И те го доведоха при княза. Въпреки че не искаше, монахът прие службата. Когато някои хора се провиняха, макар и малко, този, който беше някога монах и постник, а сега стана велможа, заповядваше да бият немилостиво прегрешилите. Едни от тях предаваше на княза да бъдат затворени в тъмница и да оковат нозете им, други погубваше, биейки ги с говежди жили, трети гореше с вряща смола. А какво още вършеше, не мога да кажа без сълзи. С такива неща се занимаваше бившият монах и отшелник, сега велможа.

Но ето че дойде дяволът, предрешен като воин, и започна тъй силно да вика, че събра много народ със своите вопли. Князът се обърна към него, казвайки: «Човече, престани да крещиш, а разкажи разумно за себе си.» Отговаряйки на княза, воинът рече: «Виждаш ли този велможа от вашия град? Някога той беше монах. Веднъж аз бях гонен от царя и му поверих много злато, а освен това — своята дъщеря-девица и едно момче.» С една дума, съобщи подробно на княза всичко, което му се бе случило. Князът, като слушаше внимателно, мислейки си за своята изгода, попита бившия монах: «Вярно ли е казаното от воина?» Той, макар да не искаше, призна всичко — и за убиването на момичето и момчето, и как изразходвал златото. Князът, като видя, че няма да има никаква печалба от това злато, заповяда да предадат монаха на жестока смърт.

По пътя към мястото на смъртното наказание дяволът срещна монаха, воден от тълпата. И му рече: «Знаеш ли кой съм?» Монахът отвърна: «Да, ти си воинът, когото не можах да разпозная.» Воинът каза: «Аз съм сатаната, за който си слушал; аз прелъстих създадения най-напред Адам, аз се боря с хората и не оставям никого да се спаси или да бъде като

176 Исак или Йов, но се стремя да направя всички подобни на Ахитофел или Юда Искариотски, на Каин' на вавилонския старец или на други, подобни тям. Ето че и ти беше излъган от мене и не узна скритото изкушение.» Като каза това и още много други неща, дяволът стана невидим. Окаяният монах беше убит, тъй като беше подлъган от дявола заради своето високомерие.

И ние, братя, да не бъдем горделиви и да не започваме дела, които няма да можем да свършим. Добре е да ходим по царския път, по който вървяха нашите отци, без да се отклоняваме нито вдясно, нито вляво, и да се спасим от този лъжовен свят, като бъдем смирени.

За старейшината на блудниците Сергий

Един монах на име Авакум ми разказа следното:

Преди известно време, като ходех по пустинята, открих някаква пещера и влязох в нея да видя кой живее там. Вътре намерих монах, умрял преди много години. Веднага се поклоних на честните му мощи и ги целунах. После, като погледнах прозорчето на пещерата, видях там книга. И като я взех, намерих я изгнила от многото години. Но все пак я отворих и започнах да чета,понеже в нея имаше писания и жития на светите отци. Когато бях вече близо до края, прочетох:

«Някой си Елпидий, скитски монах, изпадна в своята килия в униние. Мина много време, но той не можа да се освободи от нападенията на лукавия. Тогава отиде във вътрешната пустиня. Бродейки по тази пустиня, той видя гол човек, твърде стар,който, като го съзря, почна да бяга. Отец Елпидий започна усърдно да го гони. Бягащият, като разбра, че ще бъде настигнат, започна да се моли. След молитвата каза на Елпидий: «Как дойде тук и поради каква причина?» Елпидий отговори: «В килията си бях обхванат от беса на унинието и като излязох, дойдох в тази пустиня, молейки се на бога да ме избави от угнетението. Освен това си помислих, че тук ще намеря раб

божи, който може да се помоли за мен. Човеколюбивият и милостив бог не пренебрегна моята молба и ми изпрати тебе. Смили се, ради бога, помоли се за мен и ме приеми да живея с тебе.»

Старецът го целуна, помоли се за него и му каза: «Бог ти дари това, за което си молил.» Тогава отец Елпидий му рече: «Моля те, отче, умилостиви се и ми кажи как дойде в тази пустиня, колко години си тук и с какво те надари бог.» Старецът смирено му отвърна: «Как дойдох и защо? Разбира се, човеколюбецът бог, който иска всички да се спасят, той доведе и мене тук. Живея в тази пустиня повече от седемдесет години. До днес не видях никога човешко лице. Неотдавна, поради козните на дявола, моето сърце се възгордя, че съм надминал другите по съвършенство. По божия промисъл намислих да се помоля на бога да ми открие има ли някой на земята, равен на мене. Молех се за това непрестанно и на седмия ден чух глас: «Равен си на Сергий, който управлява блудниците в Александрия.» Аз се наскърбих много и си казах: «Горко ти, смирени Пире (това беше името на стареца), толкова години си работил за бога при такива трудни условия и със старейшината на блудниците бе сравнена твоята участ!» С надменна мисъл се превъзнесох и си казах, че този глас е бил дяволски. Поради това се и разколебах в чутото. Като се молих още седем дена, пак чух същия глас и не повярвах. И отново за трети път се молих седем дни непрекъснато. И веднага чух за трети път същия глас, който ми казваше: «Не ти ли отговорих, че съдбата ти е сродна с участта на Сергий, който е старейшина на блудниците в Александрия?» Тогава си помислих: «Щом така пожела бог, няма да се успокоя, докато не отида да видя кой е той и какво върши.»

Отидох в Александрия и попитах къде се намира Сергий. Показаха ми го, седящ в кръчмата, и го видях пиян и забавляващ се с празнословия заедно с

другите блудници. И едни от мъжете, блудствували, излизаха, други влизаха да блудствуват. Той началствуваше над всички.

Като влязох в кръчмата, попитах го: «Ти ли си Сергий?» Той отговори: «Да, аз съм.» Тогава му казах: «Искам да се сприятеля с тебе.» Той ми отвърна: «Добре дошъл,седни.» И нареди на продавача на вино да донесе храна. И ако толкова години не наситих утробата си с хляб, тогава се насилих да хапна от всичко, което ми бе предложено, като си помислих: «Щом бог пожела да изравни моята съдба с неговата, не съм ли длъжен и да ям с него?» И ядох от поставените блюда. След това му рекох: «Имаш ли си дом?» Той отговори: «Да.» И казах: «Да отидем в твоя дом, понеже имам да ти казвам нещо.» Той се смути; мислеше си, че аз, прелъстен от дявола, искам да блудствувам. И като ме поглеждаше често, удивляваше се и ме осъждаше, че в дълбока старост съм победен от такава страст (това сам ми призна после).

Когато отидохме в дома му и като се помолих, казах: «Моля те, ради бога, без срам ми разкрий своя живот и ми разкажи какво добро си сторил.» Онзи, чудейки се на това, ми рече: «Човече божи, не знаеш ли, че ме намери в кръчмата да ям и пия с блудниците и да се забавлявам със скверни приказки. Аз съм най-главният между тях и всички блудници и без моята повеля никой не се докосва до нито една от блудниците, но мене пита и който иска, давам му от тях. Ти искаш да узнаеш моя живот. Сам видя, какво желаеш да разбереш от мене?» Аз много му се молих и го заклевах да не скрива какви добрини е извършил през живота си. Той казваше, че нищо добро не е сторил. Като видях, че нищо не иска да ми разкаже, тогава му съобщих за явилия ми се глас от небето. Той, като чу, се учудваше на божието човеколюбие и като въздъхна, рече:

180 «Щом е така, прости ме, отче. Помня, веднъж влязох, както винаги, в кръчмата и видях там една много красива жена, работеща срещу възнаграждение. Пожелах я страстно и попитах жената, продаваща вино: «Откъде и коя е тази жена?» «От града» — отговори ми тя. И казах: «Попитай я дали ще поиска да легне с мен.» Тя ми отговори: «Не мога да ѝ кажа такова нещо, защото, макар че я виждаш тъй бедна, тя е благородна и се бои от бога.»

Аз поисках да разбера по каква причина е изпаднала в такава нищета. Винопродавачката ми отвърна: «Понеже мъжът ѝ дължи сто литри злато на княза, бил е хванат и затворен, а двете му деца дадени да работят. Тя се скита, работейки ден и нощ, за да може да ги освободи.» Като чух това, казах ѝ: «Върви да ѝ кажеш да легне с мен и аз ще ѝ дам, колкото поиска.» Тя пак ми отговори: «Казах ти, че не мога да ѝ съобщя това, тъй като се срамувам дори да погледна нейното лице, защото знам добре, че е целомъдрена.» Аз пак настоях: «Иди да я питаш дали ще иска; ако не пожелае, каква вреда имаме от това?»

Тя ме послуша и като отиде, каза ѝ. Целомъдрената жена, като слушаше, въздъхна и започна да облива лицето си със сълзи, но се подчини, макар с неохота, и рече: «Колко години се напрягам, работейки ден и нощ, за да освободя мъжа си и децата си, но не мога. Недоумявам какво да сторя, но знам, че човеколюбецът бог ще ми прости провинението заради моите трима души, страдащи в затвора толкова години. Защото изпитващият сърцата и мислите знае, че до днес не съм познала друг мъж освен своя. Сега по необходимост отдавам тялото си на блуд.»

Дойде при мен кръчмарката и каза, че жената се е съгласила. Аз изтичах до дома, донесох сто литри злато и като го преброих бързо, дадох го на

жената. Тя го взе със сълзи и въздишки и удряйки лицето си, говореше: «Господи, ти знаеш моята скръб и защо отивам да погубя душата си. Моля те, прости ми прегрешението, както на древната блудница.» Като чух това, аз се наскърбих и си помислих: «Щом е тъй, защо да оскверня такава целомъдрена жена? Защо да не отида при блудниците, които притежавам, и като взема, която си поискам от тях, да изпълня своето желание.» И като оставих жената, пуснах я да си отиде у дома заедно с даденото ѝ злато. Така освободих нейния мъж и двете ѝ деца.»

Като чух това от Сергий, прославяйки бога, аз казах: «Слава на човеколюбеца бог! Наистина, чедо, участта ми е като твоята.» Той, като въздъхна пак, рече ми: «Наистина, отче, ако това е угодно богу, както казваш, та заради него да бъдеш изпратен от бога при мене, грешния, помня и друго, което, струва ми се, е по-значително:

Някакъв княз, силен и грехолюбив, чужд на светата църква, дойде в Александрия и, вземайки всеки ден от мене блудници, задоволяваше нечистата си страст. Случи му се веднъж да мине по някои улици на града и да стигне случайно до един от намиращите се там женски манастири. И когато видя навелите се през прозорчето девици, веднага с бесовско желание ги пожела. Заповяда на воините да обградят манастира. Те пазеха добре всички врати, за да не избяга нито една от монахините. Князът влезе, хвана всички — от малките до големите — и ги преброи — бяха седемдесет девици-монахини. И ми ги предаде, казвайки: «Ето те са твое притежание и всеки ден ми довеждай от тях, колкото ти кажа, докато свършиш всичките седемдесет.»

Като чух това от нечестивия княз, помислих си: «Горко на мене, грешния! Девствуващите толкова години, заради бога изнурили телата си с пост и

 бдение, за да ги предадат неосквернени на небесния владика, сега чрез мен ще погубят толкова труд и подвиг, оскверняващи от този звяр-кръвопиец! Не ще направя това, дори на смърт да ме предаде.» Много размислях и се чудих, а заедно с това молех човеколюбеца-бог да ме научи как мога да избавя монахините от такава беда.

Умилостиви се благоутробният Христос и ме поучи. И отидох при блудниците, които бяха в моя власт, и като им дадох цялото си имущество, накарах ги да се подстрижат и да се облекат в монашески дрехи. После ги въведох в манастира и ги оставих там, а девиците, или по-право Христовите невести, изведох и скрих на друго място. Всеки ден довеждах при окаяния княз блудниците като монахини, докато изпълних числото седемдесет. Едва като се свършиха, нечестивият княз се оттегли.

Тогава аз, като взех онези свети неосквернени девици, пак ги въведох в манастира. А блудниците желаех да пусна да вършат своята работа. И не ме послушаха, но като видяха непорочните монахини и прекрасни девици, не искаха да излязат от манастира, като казваха: «Понеже бог ни удостои да се облечем в светия ангелски образ, няма вече да се върнем в онази нечистота и погибел за душите ни.» И останаха прочее в манастира, носейки светия монашески образ, и със съвършено и истинско покаяние угодиха на милостивия и щедър бог.»

Като чух това от Сергий, още повече прославих единствения помощник и спасител на уповаващите се и вярващите истински в него. И му казах: «Наистина, брате, макар и много да се трудих, но разбрах, че не само си равен на мене, но дори ме превъзхождаш. Прочее моли се за мене, ради бога, защото вече се връщам на своето място.» Той ми каза: «Да се помоля да си отидеш? Кълна се в бога, дошъл да спаси грешниците, понеже, както казваш, съм

свързан с тебе, няма да те оставя, но ще дойда с тебе.» И ме помоли да го почакам един ден, а на следващия раздаде имота си на бедните. На третия ден дойде в пустинята и живя с мене три години в съвършено покаяние и преди четири дни умря.

Зная, чедо, че по божия промисъл си дошъл тук, за да ми помогнеш. Ела и виж къде е погребан отец Сергий, за да ме погребеш при него. А сега си иди и ела след три дена, защото искам нещо да ти говоря.»

Аз си отидох и като дойдох отново след три дена, намерих го умрял. С плач целунах светите му мощи и го положих близо до отец Сергий, както сам ми поръча. И си отидох, благодарейки на благия бог за всичко.

МЕЖДУ ИСТИНАТА И ЛЕГЕНДАТА

Климент Охридски (?) (IX в.)

Из живота на Кирил

В град Солун живееше някой благороден и богат човек по име Лъв, който заемаше длъжността помощник на военачалника. Той беше правоверен и изпълняваше точно всички божи заповеди, както някога Йов. Като живя със съпругата си, родиха му се седем деца. От тях най-малко беше седмото, философът Константин, нашият наставник и учител.

Когато майка му го роди, дадоха го на дойка, за да го кърми. Обаче докато се кърмеше, детето не иска да поеме чужда гръд освен майчината си. Това стана по божи промисъл, за да бъде отхранена с чисто мляко добрата младочка от добрия корен.

След това тези добри родители се обрекоха да не се събират. И така като брат и сестра проживяха в господа 14 години. И те не нарушиха този обет, докато ги раздели смъртта.

Когато бащата щеше да тръгне за божия съд, майката оплакваше това дете, говорейки: «За нищо не се грижа освен за този единствен младенец — как ще бъде отгледан!» А той ѝ каза: «Вярвай ми, жено, надея се на бога, че той ще му даде такъв баща и настойник, който се грижи и за всички християни.»

Това се и сбъдна.

Когато беше на седем години, детето сънува сън и го разказа на баща си и майка си:

— Като събра всичките девици от нашия град, военачалникът ми рече: «На твоя възраст, която щеш, си избери за другарка и помощница!» Като огледах и разгледах всички, видях една от всички най-красива; лицето ѝ светеше и беше накитена с мъниста от злато и бисер и с всяка украса; нейното име беше София, сиреч премъдрост. Нея избрах.

Като чуха тези думи, неговите родители му казаха: «Сине, пази заповедта на баща си и не отхвърляй съветите на майка си, защото заповедта е светило, а съветите — светлина! Речи на премъдростта: «Ти си моя сестра» — а мъдростта направи твоя сродница! Премъдростта грее по-силно от слънцето. И ако си вземеш нея за съпруга, тя ще те избави от много злини.»

Когато го дадоха на учение, от всички ученици той най-много преуспяваше в книгите чрез бързата си памет, та всички му се чудеха.

Според обичая децата на богатите да играят на лов един ден излезе на полето с тях, като взе своя сокол. Щом го пусна, по божи промисъл излезе вятър, грабна го и го отнесе. Поради това детето изпадна в униние и печал, та два дни не яде. Поради човеколюбието си милостивият бог, като не му позволяваше да привикне на земни наслади, навреме го улови: както в старо време при лов улови Плакида с елен, така и него — със сокол.

В себе си като се поразмисли върху суетата на този живот, Константин го окая, като каза: «Такъв ли е този живот? Вместо радост иде скръб! От днес ще хвана друг път, който е по-добър от досегашния, и няма да прахосвам дните си в шума на този живот!»

Когато пристигна в Цариград, предадоха го на учители, за да се учи. И след като изучи граматиката за три месеца, отдаде се на други науки: изучи Омир и геометрията, а при Лъв и Фотий — диалектиката и всички други философски науки; освен тях още риторика и аритметика, астрономия и словесност и всички елински изкуства. И то тъй ги изучи всички, както друг би изучил само един от тези предмети: защото, надпреварвайки се взаимно, бързината се сдружи с прилежанието, с което се постига краят на науките и изкуствата.

Отличавайки се със своята скромност в ученията, той беседваше повече с онези, с които беше по-полезно да се разговаря. Странеше от люде, които клонят към буйност, и се стремеше само към едноединствено нещо: след като бе заменил земното с небесното, да излезе из това тяло и да заживее с бога.

Като видя обаче какъв човек е той, логотетът му позволи да се разпорежда в дома му и свободно да влиза в царевия дворец. Еднъж той го запита: «Философе, желал бих да узная що е философията.» А Константин веднага му отговори с бързия си ум: «Да се познаят божите и човешките неща; да се приближи човек до бога, доколкото е възможно, и да се приучи чрез добродетел да стане като онзи, който го е създал по свой образ и подобие.» И оттогава той още повече го обикна и постоянно го разпитваше за всичко, ако и да беше толкова велик и почтен мъж. А Константин му излагаше философското учение, като изказваше дълбоки мисли с малко думи.

Живеейки в чистота, колкото повече угаждаше богу, толкова по-любим ставаше на всички. А логотетът, който му отдаваше всякаква достойна почит, му предлагаше много злато, обаче той не приемаше.

А еднъж му рече: «Отколе твоята хубост и мъд-

рост ме заставят извънредно много да те обичам. Имам кръщелница, която аз извадих от купела: красива, богата и от добър и знатен род. Ако искаш, да ти я дам за съпруга. Сега ще получиш от царя голяма чест и княжеска титла, а очаквай и нещо повече! Наскоро и военачалник ще станеш!» А философът му отвърна: «Наистина, дарът е голям за онези, които го желаят. Обаче за мене няма нищо по-хубаво от учението, чрез което, след като си обогатя ума, ще потърся прадядовската си чест и богатство.»

Като чу неговия отговор, логотетът отиде при царица Теодора и ѝ каза: «Този млад философ не обича този живот, но да не го изпуснем за обществена работа. Като го подстрижем за духовник, да му дадем служба: нека бъде библиотекар при патриарха в «Св. София». Дано така поне да го задържим!» Така и направиха с него.

След като прекара много малко време с тях, като отиде на Босфора, Константин тайно се скри в един манастир. Дириха го шест месеца и едва го намериха. Понеже не можаха да му наложат тази служба, помолиха го да заеме учителска катедра и да учи туземците и чужденците по философия, обслужван и подпомаган с всичко. И той се съгласи на това.

Патриарх Анис Йоан пък бе повдигнал ерес, говорейки да не се почитат светите икони. Но след като се събра събор, изобличиха го, че не проповядва истината, и го прогониха от престола. А той казваше: «Силом ме изгониха, но не ме обориха, защото никой не може да противостои на думите ми!» След като се посъветва с патрициите, царят изпрати при него философа, като каза така на патриарха: «Ако можеш да обориш този юноша, пак ще заемеш престола си.»

Като видя, че философът телом е толкова млад, ала без да знае, че той има ум на старец, както и онези, които бяха изпратени с него, Анис им каза:

«Нито за подножието ми вие не сте достойни! Как ще се препирам аз с вас?» А философът му отвърна: «Не се придържай о людския навик да се съди за ума на човека по възрастта му, но погледни към божите заповеди; защото, както ти си създаден от бога от пръст и от душа, така и ние всички. Затова и ти, човече, който гледаш към земята, не се надигай!» Но Анис пак възрази: «Не е прилично да търсим цветя наесен, нито старец да пращаме на борба, както някого си юноша Нестор.» А философът му отвърна: «Самичък се обвиняваш. Кажи: в коя възраст душата е по-силна от тялото?» «В старост» — отвърна Анис. Философът тогава запита: «Та на каква борба те караме, на телесна или на духовна?» А той отговори: «На духовна.» Философът пак каза: «Та сега ти ще си по-силен! Но не ми разправяй такива приказки, защото нито без време дирим цветя, нито тебе викаме във войската!»

Като биде посрамен така, старецът възви разговора на друга страна и каза: «Момко, кажи ми, защо, когато кръстът е развален, ние не му се кланяме, нито го целуваме, а вие не се срамувате да отдавате почит на икона, дори и само до гърдите да е нарисувана?» А философът отговори: «Защото кръстът има четири части и ако едната от тях липсва, той губи вече своя образ; а пък иконата тъкмо чрез лицето си изобразява онзи, заради когото бива писана; който я гледа, не вижда лицето нито на лъв, нито на рис, а лицето на изобразения.» Старецът пак запита: «А защо се кланяте на кръст без надпис, когато има и други кръстове, а пък не отдавате почит на икона, ако върху нея не е написано името на онзи, чийто образ изобразява?» «Защото всеки кръст — отговори философът — е подобен на кръста Христов, а всичките икони не изобразяват все един и същи образ.» А старецът пак завика: «Щом като бог е рекъл на Мойсея: да не си правиш никакво по-

 добие на нещо, което е горе на небето и долу на земята, защо вие, като си правите такива подобия, им се кланяте?» На това философът отговори: «Ако беше рекъл бог: да не си правиш никакво подобие, тогава ти право възразяваш, обаче той е казал: не всякакво, сиреч недостойно подобие да не си правиш.» Като не можа да възрази против това, засрамен, старецът млъкна.

След това пък агаряните, наричани сарацини, подигнаха хула срещу божествеността на светата троица, говорейки: «Че как вие, християните, които вярвате в единаго бога, го превръщате на три, казвайки, че има отец и син, и дух? Ако може да обясните явно, изпратете мъже, които могат да говорят по този въпрос и да ни оборят!»

Тогава философът беше на 24 години. Царят събра съвет и като го повика, рече му: «Философе, чуеш ли какво говорят скверните агаряни против нашата вяра? Понеже си служител и ученик на света троица, иди и им се противопостави! Тогава бог, който е създател на всички неща и който се слави в троицата — отец и син, и свети дух, — нека те надари с благодат и словесна сила и нека те представи като друг, нов Давид пред Голиата, когото победи с три камъка, и нека те възвърне при нас, като те удостои с царството небесно!» Като го изслуша, философът отговори: «С радост ще отида за християнската вяра. За мене има ли нещо по-славно на този свят от това — да живея и да умра за светата троица?»

Придадоха му в помощ секретаря Георги и ги изпратиха. Като пристигнаха там, те забелязаха страшни и отвратителни неща, извършени от сарацините. Тях бяха извършили сарацините за гавра и присмех на всички, които бяха християни и живееха в онази местност и които немалко биваха обиждани: отвън по вратите на всички християни бяха изписани

демонски изображения, които пораждаха удивление и възмущение.

Те запитаха философа, казвайки: «Философе, можеш ли да разбереш що означава това?» А той отговори: «Виждам демонски образи и мисля, че тук вътре живеят християни. Като не могат да живеят заедно с тях, демоните бягат от тях навън; а дето няма този знак вън, по вратите, демоните живеят вътре заедно с хората.»

А когато седяха на обед, агаряните — мъдри и учени люде, запознати с геометрия, с астрономия и с други науки, — изпитвайки го, зададоха въпрос, като рекоха: «Философе, не ти ли се вижда чудно, дето божият пророк Мохамед, след като ни донесе блага вест от бога, обърна много люде към вярата си и всички ние се придържаме о неговия закон, без да го нарушаваме в нещо, а вие, християните, които се придържате о закона на Христа, вашия пророк, го изпълнявате тъй, както всекиму от вас е угодно, един — така, друг — иначе?» На това философът отговори: «Нашият бог прилича на морската глъбина. Пророкът казва за него: Кой ще разкаже за рода му? От земята се взема неговият живот. За да го намерят, мнозина се спущат в тази глъбина. И силните по ум, като обогатят своя разум чрез неговата помощ, преплават и се завръщат, а пък слабите — като люде, които се опитват да преплават морето с прогнили кораби — едни потъват, а други, люшкани от безсилна леност, с мъка едва си поотдъхват. А вашето учение за бога е като плитко и тясно море, що всеки, малък и голям, може да прескочи; то не излиза извън човешките схващания и него всеки може да постигне. А пророкът ви нищо не ви е заповядал. Щом той не ви е укротил гнева и похотта, а ги е отпуснал, в коя ли пропаст ще ви вкара! Който е с ума си, нека разбере. Христос не прави така. Той издига отдолу нагоре онова, що е тежко; чрез вяра и добродетел бо-

жия той поучава човека. Бидейки творец на всичко, той е създал човека между ангелите и скотовете, като го е отличил от скотовете чрез речта и разума, а от ангелите — чрез гнева и похотта. И кой към които се приближи, повече към тях се приобщава — или към висшите — ангелите, — или към низшите — скотовете.»

Те пак запитаха: «Обясни, ако знаеш: щом бог е един, как го славите в три божества? Наричате го отец и син, и дух. Ако е така, както говорите, дайте му и жена, та да се разплодят от него много богове!» На това философът отговори: «Не говорете тъй безчестни хули! Ние добре сме се научили от пророците, от отците и от учителите да славим троицата: отец, слово и дух — три лица в едно същество. Словото се въплъти в дева и се роди заради нашето спасение, както свидетелствува и вашият пророк Мохамед, пишейки така: «Изпратихме нашия дух при дева, като съизволихме да роди. От него аз ви давам разяснение за троицата.»

Поразени от тези думи, те възвиха разговора към друго.

— — —

След това, за да го изпитат, те му зададоха още много други въпроси, най-вече за изкуствата, що и самите те владееха. Но философът всичко им поясни. И когато ги наддума и по тези въпроси, те го запитаха: «Че откъде ти знаеш всичко това?» А той им отговори: «Някой си човек, като си напълнил един мях с вода от морето, носел го и се хвалел на минувачите, казвайки: «Видите ли вода, каквато никой няма освен мене!»Тогава при него дошъл един крайморец и му казал: «Ти луд ли ставаш, та се хвалиш с този мизерлив мях! Че ние имаме цяла морска бездна!»

Също така постъпвате и вие. А от нас са произлезли всички изкуства!»

След това му посочиха една несадена градина, която предизвикваше почуда, понеже понякога самичка пониквaше от земята. И когато той им обясни как става това, те му показаха всичките си богатства, къщи, украсени със злато, сребро, скъпоценни камъни и бисери, говорейки: «Гледай дивно чудо, философе! Велика е силата и несметно е богатството на халифа, сарацинския владетел Мутаваккил!» А той им каза: «Не е чудно това. Слава и хвала на бога, който е създал всичко това и който го е дал за утеха на хората! Всичко това е на него, а не на другиго.» По-сетне, като се отдадоха на злобата си, дадоха му да пие отрова. Ала милостивият бог, който е казал: «И да изпиете нещо смъртоносно, няма да ви повреди» — избави го от нея и го възвърна здрав пак в земята му.

Не след много време, като се отказа от всичкия този живот, Константин се уедини в безмълвие на едно място, само в себе си унесен. За утрешния ден той не оставяше нищо, а всичко раздаваше на сиромасите; тази грижа той предоставяше на бога, който за всички се грижи всеки ден.

Еднъж в един празник, когато прислужникът му се окайваше: «На такъв светъл празник ние нямаме нищо за ядене!» — той му рече: «Онзи, който някога е нахранил израилтяните в пустинята, той нам ще даде храна тук. Очаквайки божията помощ, иди, та повикай поне петима сиромаси!» Когато дойде време за обед, един човек тутакси донесе бреме всякакви ядива и десет златици. За всичко това Константин благодари на бога.

Като отиде на Олимп при брата си Методия, той заживя и започна непрестанно да се моли богу, беседвайки само с книгите.

От хазарите пристигаха при царя прате-

ници, говорейки: «Отначало ние знаем единаго бога, който е над всички, и нему се кланяме на изток, ала като пазим и други наши срамотни обичаи. Обаче евреите ни подучват да възприемем тяхната вяра и служба, а сарацините ни теглят към своята вяра, като ни обещават мир и много дарове, казвайки: «От верите на всички народи нашата вяра е най-добра.» Поради това, тачейки старата дружба и обич, изпращаме пратеници при вас, понеже сте голям народ, владеете царство от бога. И като искаме вашия съвет, молим от вас учен мъж, та и ние да възприемем вашата вяра, ако обори евреите и сарацините.»

Тогава царят, като подири философа и го намери, обясни му молбата на хазарите, говорейки: «Философе, иди при тези люде и им обясни въпроса за света троица с нейна помощ, защото никой друг не може да извърши това достойно!» «Ако заповядаш, господарю — отвърна философът, — на такава работа с радост ще отида пеш и бос, и без всичко, що господ не е позволявал на учениците си да носят.» А царят му отвърна: «Добре ми забелязваш, но ако беше пожелал доброволно да извършиш това дело. Ала като имаш пред вид честта и властта на царя, иди славно с царска помощ!»

И той веднага се упъти. И когато дойде в Херсон, тук изучи еврейския език и книжнина, като преведе осемте части на граматиката и поради това обогати своя разум. Тук живееше някой самарянин и когато идваше, той се препираше с него. Той донесе самарянски книги и му ги показа. Като ги измоли от него, философът се затвори в жилището си и се предаде на молитва. След като прие от бога просветление, започна да чете книгите безпогрешно. А когато видя това, самарянинът възкликна със силен глас и рече: «Наистина, които вярват в Христа, скоро приемат свети дух и благодатта му!» И неговият син веднага се покръсти, а след него — и той самият.

Тук философът намери евангелие и псалтир, написани с роски (рушки, руски) букви, и намери човек, говорещ на този език. И като беседва с него и усвои силата на речта, с оглед към своя говор отдели гласните и съгласните букви. А след като се помоли богу, бързо започна да чете и да разказва. И мнозина му се чудеха, славейки бога.

А като чу, че св. Климент още лежи в морето, след като се помоли, философът каза: «Вярвам в бога и се надея на св. Климент, че аз ще го намеря и ще го извадя из морето.» Като убеди архиепископа Георги и се качи на кораб заедно с целия клир и с благоговейни граждани, той замина за мястото. Когато морето утихна добре и те пристигнаха, започнаха да копаят, пеейки. Тутакси се понесе обилно благоухание като из много кадилници. А след това се явиха светите мощи. Като ги взеха, всичките граждани ги внесоха в града Херсон с голяма чест и слава, както пише в неговото «Обретение».

А когато хазарският воевода излезе с войска, отвред настъпи срещу християнския град Херсон и го обкръжи. Но щом узна, философът, без да се мае, отиде при него. Като се разговаря с него и му привежда поучителни слова, той го укори. И след като обеща да се покръсти, воеводата си отиде, без да извърши никаква пакост на гражданите. А философът се завърна обратно.

Ала когато си правеше молитвата през първия час, нападнаха го маджари, които виеха като вълци и искаха да го убият. Той нито с уплаши, нито прекъсна молитвата си, а само възгласяше: «Кирие, елейсон!» («Господи, помилуй») — защото бе свършил вече службата. Като го видяха, по божие повеление се укротиха и започнаха да му се кланят. И след като изслушаха поучителните слова из устата му, те го пуснаха с цялата му дружина.

198 Като се качи на кораб, философът се упъти за хазарската страна, между Меотското (Азовското) езеро и Каспийските врати на Кавказките планини. Хазарите пък изпратиха насреща му един лукав и пакостлив мъж, който влезе в разговор с него и му рече: «Защо вие имате лошия обичай да поставяте на едно място цар от друго място и от друг род? Ние поставяме все от един род.» А философът му отговори: «Защото и бог вместо Саул, който в нищо не му угаждаше, избра Давид, който му угаждаше, и неговия род.» Той пак запита: «Че защо вие казвате всички притчи все по книгите, що държите в ръце? Ние пък не правим така, а като да сме погълнали всичката мъдрост, изнасяме я из гърдите си, без да се гордеем с писанието като вас.» Философът му отвърна: «Ще ти отговоря на това. Ако срещнеш някой гол човек и той ти каже: «Имам много дрехи и злато — ще ли му повярваш, като виждаш, че е гол?» «Не!» — отговори той. «Така и аз ти казвам, т. е. така и аз не ти вярвам! Но ако си погълнал всичката мъдрост, я ни кажи, колко рода има от Адама до Мойсея и по колко години е управлявал всеки род?» — рече философът. Като не можа да му отговори на това, лукавият хазарин замлъкна.

Когато философът пристигна там и щяха да седнат за обед у к а г а н а, запитаха го: «Какъв е твоят сан, та да те поставим на съответното място?» А той каза: «Имах дядо, много славен и велик, който стоеше близо до царя. Когато отхвърли доброволно отдадената му почест, той биде изгонен в чужда земя, осиромаша и там ме роди. При все че дирех някогашната си дядовска чест, аз не можах да я постигна, защото съм Адамов внук!» «Достойно и право казваш, гостенино» — отговориха му те. Оттогава най-вече започнаха да му отдават почест.

От многото, що написа философът, това изложихме накратко, колкото за спомен. А който иска да дири същите тия беседи и изложени подробно, ще ги намери в книгите му — доколкото ги преведе нашият учител, архиепископ Методий, като ги раздели на осем части. Тук ще види и дадената му от бога словесна сила срещу противниците, подобна на горещ пламък.

Като изслушаха всички тия и други подобни сладки негови думи, хазарският каган и неговите велможи му казаха: «От бога си изпратен тук за наше назидание. И понеже всички книги от него си научил, ти всичко ни разясни поред, като всички ни насити до насита с медените слова на светите книги. Ала ние сме неуки хора. Ние вярваме в това, че ти си от бога. Ако желаеш още повече да се успокоят нашите души, с притча ни обяснявай поред всичко, за което те питаме.» Така се разотидоха да си починат.

Като се събраха на другия ден, хазарите му казаха: «Почтени мъжо, чрез притчи и разум покажи ни коя вяра е най-добра от всички!» И философът им отговори: «Един мъж и неговата жена били много почитани и обичани от някой си цар. Но щом съгрешили, царят ги изгонил от земята си. Като живеели там много години, народили деца в сиромашия. Когато се събрали, децата се съветвали по кой начин пак да се възвърнат в първото си положение. Едното от тях изказало едно мнение, другото — друго, а третото — съвсем друго. На кое мнение би трябвало да се спрат? Не ли на най-доброто?»

А те му отговориха: «Та защо говориш така? Всекиму се чини, че неговото мнение е най-добро от онова на другите. Юдеите считат, че тяхното учение за вярата е най-добро от другите, сарацините — също

тъй и другите — пак тъй. Поясни ни да разберем кое от тях е най-добро.»

Философът отговори: «Огънят изпитва златото и среброто, а човекът с разум отлъчва лъжата от истината. Та кажете ми: от що произлезе първото падение — не ли от гледането и от сладкия плод, и от пожеланието за божественото?» Те отговориха: «Така е.» А философът каза: «Ако на едного, след като е ял мед, и на друг, след като е пил студена вода, стане лошо и дойде един лекар и каже на първия: още по-много мед като изядеш, ще оздравееш, а на онзи, който е пил студена вода, каже: като се напиеш студена вода и застанеш гол на студа, ще оздравееш — и ако след това дойде друг лекар и не каже същото, а заповяда противно лекуване: първият да пости и вместо мед да пие горчиво, а другият вместо студено да пие топло и да се грее, тогава кой от двамата поизкусно лекува?» Всички отговориха: «Който заповядва противното лекуване, защото похотната сласт трябва да се умъртвява с горчивината на този живот, а гордостта — със смирение; всяко нещо трябва с нему противното да се лекува. И ние казваме: дърво, което изпърво ражда бодли, сетне ражда сладък плод.» А философът забеляза: «Добре казахте. Изпърво и Христовият закон открива суровостта на божия живот, ала отпосле, във вечните жилища, принася стократно плод.»

Един от тези съветници, който познаваше добре сарацинската злоба, попита философа: «Гостенино, кажи ми, защо вие не почитате Мохамеда? В своите книги той много е похвалил Христа, казвайки: «Велик пророк се е родил от девица, Мойсеева сестра; мъртви е възкръсявал и всякакви рани е лекувал с величава сила.» Философът му отговори: «Нека каганът двама ни прецени. Но я кажи: ако Мохамед е пророк, как ще вярваме на Даниил? Ако пък този рече: след Христа всяко видение и про-

рочество ще престане. А той, Мохамед, щом като се 201
е явил след Христа, как може да бъде пророк? Ако него наречем пророк, ще отхвърлим Даниил.» Мнозина от тях забелязаха: «Каквото е говорил Даниил, говорил го е чрез божия дух. А за Мохамед всички знаем, че е лъжец и пагубник на общото спасение; най-хубавите си лъжовни учения е измислил за зло и срамотия.»

А първият съветник между тях каза на сарацинските приятели: «С божията помощ този гостенин свали на земята всичката еврейска гордост, а вашата захвърли зад реката, защото е скверна.» А пък към всички каза: «Както бог е дал на християнския цар съвършена мъдрост и власт над всичките народи, така той им е дал и съвършена вяра и без нея никой не може да живее вечен живот. Богу слава во веки!» «Амин!» — отвърнаха всички.

Просълзен, философът се обърна към всички: «Братя отци, приятели и чада! Ето, бог даде пояснение и достоен отговор на всичко. Ако има още някой, който да се противи, нека дойде да оборва или да бъде оборен. Който е съгласен с това, нека се покръсти в името на света троица, а който не ще — аз съвсем не съм виновен за това, ала той ще види в съдния ден, когато старият по дни седне да съди всички народи като бог.» Те отвърнаха: «Ние не сме врази на себе си, но повеляваме тъй: полека-лека, който може, нека се покръсти доброволно; който иска — още днес.» А каганът заповяда: «А който от вас се кланя към запад или се моли като евреите, или държи сарацинската вяра, скоро ще приеме смърт от нас!» И така се разотидоха радостни. От тях се покръстиха до 200 души, като се отказаха от поганските гадости и от незаконните женитби.

А пък каганът написа такова писмо на царя: «Господарю, изпратил ни си такъв мъж, който ни обясни чрез слово и примери, че християнската вяра

 е света. И като разбрахме, че това е истинската вяра, заповядахме да се покръстят самоволно, надявайки се и ние да направим същото. Ние всички сме другари и приятели на твоето царство и сме готови да ти служим, дето поискаш.»

Изпращайки философа, каганът започна да му дава много дарове, ала той не ги прие, казвайки: «Дай ми, колкото пленени гърци имаш тук; за мене то е по-хубаво от всички дарове.» Като ги събраха до 200 души, дадоха му ги. И радостно пое той своя път.

Когато стигнаха до безводни пусти места, Константин и неговите спътници не можаха да понасят жаждата. Намериха в мочурище малко вода, ала не можаха да пият от нея, понеже беше като злъч. Когато всички се разпръснаха да дирят вода, той каза на брата си Методий: «Вече не мога да търпя да жадувам. Я гребни от тази вода! Този, който някога превърна за израилтяните горчивата вода в сладка, той ще утеши и нас двама ни.» Като гребнаха, двамата я намериха студена и сладка като медовина. И след като пиха, прославиха бога, който върши такива добрини на своите раби.

Когато вечеряха с архиепископа в Херсон, философът му рече: «Благослови ме, отче, както баща ми би ме благословил!» Когато някои го запитаха насаме защо направи това, философът отговори: «Наистина утре архиепископът ще ни остави и ще отиде при господа.» Така и стана: пророчеството му се сбъдна.

У фулското племе имаше голям дъб, сраснал с череша. Под него извършваха обреди. Наричаха го с името Александър. На женския пол не позволяваха да пристъпи при него, ни при обредите в негова чест. Като чу за него, философът не се поколени да се потруди за тези люде. И като застана между тях, каза им: «Елините са отишли във веч-

ната мъка, загдето като на бога се кланяли на небето и на земята, такова велико добро творение. Ами как ще се избавите от вечния огън вие, които се кланяте на дърво, най-простата вещ, което е приготвено за огън?» Те му отговориха· «Не отсега сме започнали да вършим това, а сме го наследили от нашите бащи. Дъбът изпълнява всичките ни молби и най-вече той изпраща много дъжд. И как ще извършим това, което никой от нас не е дръзнал да извърши — да премахне дъба? Ако някой би дръзнал да извърши това, смърт ще го сполети, а ние не ще видим дъжд докрай.»

А философът им каза: «Бог говори в писанието за вас, а вие защо се отмятате от него? От името на господа Исай велегласно говори: «Ида да събера всичките народи и езици; и те ще дойдат и ще видят славата ми и ще туря знамение между тях, и спасените от тях ще изпратя у народите — в Тарис, Фул, Луд, Мосох, Товел и Елада и в далечните острови, които не са чували името ми; и ще проповядват славата ми между народите, говори господ вседържител.» И пак Йеремия казва: «Ето, аз ще изпратя много рибари и ловци и ще ви изловят из хълмовете и из скалите.» Братя, познайте бога, който ви е сътворил! Ето благовестието на новия божи завет, в който сте се кръстили.»

След като ги придума така със сладка реч, заповяда им да отсекат дървото и да го изгорят. Старейшината им се поклони, приближи се до евангелието и го целуна; и всички така направиха. Като взеха от философа бели свещи, пеейки, отидоха при дървото. Философът пое секирата и като удари дървото 33 пъти, заповяда на всички да го секат, да го изкоренят и изгорят. Още в същата нощ бог изпрати дъжд. И с голяма радост прославиха бога, а бог се зарадва много на това.

Философът отиде в Цариград. След като се

яви пред царя, той, отседнал в църквата на светите апостоли, заживя безмълвно, молейки се богу.

В «Св. София» имаше чаша със скъп камък, Соломоново изделие. Върху нея с еврейски и самарянски букви бяха написани стихове, що никой не можеше нито да прочете, нито да разясни. Като взе чашата, философът ги прочете и разясни. Първият стих беше тъй: «Чашо моя, чашо моя, предсказвай, докато звездата изгрее! За питие бъди на господа първенец, който бди нощя.» След него вторият: «От друго дърво направена за вкусване господне; с радост пий и се опий, и извикай: алилуя — хвалете бога!» След него третият: «Ето княза и целият събор ще види неговата слава, и цар Давид сред него.» А след него написано числото 909. Като пресметна по-точно, философът намери, че от дванадесетата година на Соломоновото царуване до рождението на Христа има 909 години. А това е пророчество за Христа.

Когато философът се радваше в бога, пак пристигна нова вест и му се откри работа, не по-малка от първата. Подучен от бога, Ростислав, моравският княз, се посъветва със своите князе и с моравците и изпрати пратеници до цар Михаила, говорейки: «За нашите хора, които се отказаха от езичеството и приеха християнството, ние нямаме такъв учител, който да ни обясни на наш език истинската християнска вяра, та и другите страни, виждайки това, да направят като нас. Затова, господарю, изпрати ни такъв епископ и учител: защото за всички страни винаги излиза от вас добър закон.»

Като свика съвет, царят повика Константин философ и го накара да изслуша тази молба. И му рече: «Философе, зная, че си уморен, но ти трябва да отидеш там; освен тебе друг никой не може да свърши тази работа.» А философът отговори: «Макар и да

съм уморен и болен телесно, с радост ще отида там, ако имат букви на своя език.»

Царят му каза: «Дядо ми и баща ми, и много други, които са дирили това, не са го открили, та как аз мога това да открия?» А Философът забеляза: «Че върху вода кой може да напише беседа, без да бъде наречен еретик?» А царят му отговори заедно с вуйка си Варда: «Ако ти поискаш това, може да ти го даде бог, който го дава на всички, които просят без съмнение, и отваря на онези, които хлопат.»

Като си отиде, по предишния си обичай философът се предаде на молитва заедно с други сподвижници. И скоро му се яви бог, който изпълнява молбите на своите раби. И тутакси състави буквите и започна да пише евангелската беседа: «В началото бе словото, и словото бе у бога, и бог бе словото» — и т. н. Царят се зарадва и със съветниците си прослави бога. И изпрати философа с много дарове, като написа до Ростислава такова писмо:

«Бог, който заповядва всекиму да дойде до познание на истината и да се домогне до по-голяма степен на съвършенство, като видя твоята вяра и подвиг и сега, в наши години, като яви букви за вашия език, направи такова нещо, каквото по-рано не е било освен в най-старо време, та и вие да се причислите към великите народи, които славят бога на свой език. И изпратихме ти тогова, комуто бог яви буквите, мъж почтен и благочестив, много учен и философ. И приеми този дар, по-добър и по-почтен дори от всякакво злато и сребро, и от скъпоценен камък, и от нетрайното богатство. Стани с него да утвърдиш бързо делото и от все сърце да подириш бога! Ала и общото спасение не пренебрегвай, но подтикни всички да не се ленят, а да поемат истинския път, та и ти с подвига си, след като си ги научил да познават бога, да получиш заради него наградата си в този и бъдещия живот за всички онези души, които ще по-

 вярват в нашия бог Христос: отсега и докрай да оставиш на идещите поколения своя помен, подобно на великия цар Константин!»

Когато пристигна във Велеград, в Моравия, Ростислав го прие с голяма чест. И като събра ученици, предаде му ги да ги учи. В кратко време като преведе целия църковен чин, запозна ги с утренната, часовете, вечернята, малката вечерня и с литургията. И според предсказанието на пророка ушите на глухите се отвориха да чуят евангелското слово, а езикът на гъгнивите стана ясен. На това бог се зарадва, а дяволът се посрами.

Когато се шириле божието учение, още от началото злият завистник, проклетият дявол, не търпя това добро. Като влезе в своите съсъди, започна да подбужда мнозина, говорейки им: «По този начин не се слави бог. Ако това беше угодно нему, той не би ли могъл да направи, щото още от началото и славяните да славят бога, пишейки с букви своите беседи? А пък той е избрал само три езика, чрез които трябва да се слави бог: еврейския, гръцкия и латинския.»

Които говореха това, бяха латински съмишленици: архиереи, иереи и ученици. След като се бори с тях, както Давид с инородците, и ги победи с евангелското слово, нарече ги триезичници пилатовци, защото Пилат беше написал надписа върху господния кръст на тези три езика. И не само това единствено говореха. Проповядваха и друго безчестие, като казваха, че под земята живеят хора с големи глави; че всяка гад е творение на дявола; че ако някой убие змия, чрез това ще се избави от девет гряха; че ако някой убие някого, три месеца да пие от дървена чаша, без да се докосва до стъклена. Освен това те не забраняваха да се правят жертвоприношения според древния обичай и да не се извършват незаконни женитби.

Всички тези заблуди като изсече като тръне, философът ги запали със словесен огън, говорейки: «Пророкът казва по тоя въпрос: «Принеси богу жертва за възхвала и отдай на вишния своите обети.» «Жената на младостта си не напущай, защото, ако я напуснеш, понеже си я намразил, безчестие ще покрие твоята похот, казва господ вседържител.» «Затова пазете духа си и никой от вас да не оставя жената на младостта си. А вие правехте това, което аз ненавиждах.» «Бог стана свидетел между тебе и жената на младостта ти, която ти напусна, при все че ти е другарка и законна жена.» И в евангелието господ рече: «Слушали сте, че бе речено на древните: не прелюбодействувай! Но аз ви казвам, че всеки, който гледа жена с пожелание, вече той е прелюбодействувал в сърцето си с нея.» И пак: «Казвам ви: който си напусне жената, освен по причина на прелюбодеяние, прави я да прелюбодействува; и който се жени за напусната, прелюбодействува.» А апостолът рече: «Което бог е съчетал, човек да го не разлъчи.»

Като навърши 40 месеца в Моравия, философът отиде да освети учениците си. Когато отиваше той, панонският княз Коцел го прие. И като възлюби силно славянските книги и пожела народът му да се научи на тях, предаде му до 50 ученици да се учат на тях. А като му отдаде голяма почит, изпрати го нататък. Понеже проповядваше евангелското учение даром, той не взе нито от Ростислав, нито от Коцел ни злато, ни сребро, ни друго нещо; ала от двамата измоли само 900 пленници и ги освободи.

Когато философът беше във Венеция, епископи, попове и черноризци налетяха на него като врани на сокол и подигнаха триезичната ерес, говорейки:

— Човече, кажи ни, как тъй ти сега си създал

книги на славяните и ги поучаваш? Тях не е изнамерил по-рано никой друг нито апостолите, нито римският папа, нито Григорий Богослов, нито Йероним, нито Августин? Ние знаем само три езика, с които е достойно да славим бога в книгите. еврейския, гръцкия и латинския.

Философът им отговори:

— Бог не изпраща ли дъжд еднакво на всички? Също тъй и слънцето не свети ли на всички? И не дишаме ли еднакво всички въздух? И как вие не се срамувате, като признавате само три езика и като повелявате всички други народи и племена да бъдат слепи и глухи? Пояснете ми, бога за безсилен ли смятате, та той не може да даде всичко това, или завистлив, та не желае? Че ние познаваме много народи, които разбират книги и които славят бога, всеки със свой език. Известни са следните: арменци, перси, авазги, ивери, сугди, готи, авари, тирси, хазари, араби, египтяни, сирийци и много други.

Ако ли не искате да разберете от тия примери, поне от писанието познайте бога. Давид се провикна: «Пейте господу, цяла земьо, пейте господу песен нова!» И пак: «Възкликнете господу, цяла земьо, пейте и радвайте се, и възпейте!» А другаде: «Цялата земя да ти се поклони и да те възпее, и да възпее твоето име, вишни!» И пак: «Хвалете бога, всички народи, похвалете го, всички люде, и всяко дихание да хвали господа!» В евангелието пък се казва: «Колкото от тях го приеха, даде им да бъдат божи чеда.» И пак в същото: «Не се моля само за тях, но и за онези, които ще повярват в мене чрез тяхното слово, та да бъдат всички едно, както ти, отче, си в мене и аз в тебе.» И според Матея бог рече: «Даде ми се всяка власт на небето и на земята. Идете прочее научете всички народи, като ги кръщавате в името на отца и сина, и светия дух и като ги учите да пазят всичко, що съм ви заповядал: «И ето, аз

съм с вас през всичките дни до свършека на света, амин.»

И според Марко бог рече: «Идете по всичкия свят и проповядвайте евангелието на всяка твар; който повярва и се покръсти, ще бъде спасен, а който не повярва, ще бъде осъден. Онези, които повярват, ще бъдат последвани от тези знамения: с моето име ще изпъждат бесовете и нови езици ще говорят.» И към вас, законоучителите, казва: «Горко вам, книжници и фарисеи, лицемери, дето затваряте царството небесно пред човеците; защото вие не влязвате, та не оставяте да влязат в него, които искат да влязат.» И пак: «Горко вам, законници, защото взехте ключа на познанието! Сами не влязохте и попречихте на тези, които искаха да влязат.»

А към коринтяните Павел рече: «Искам вие всички да говорите езици, а още повече — да пророчествувате; защото, който пророчествува, по-горен е от тогози, който говори езици, освен ако не тълкува, за да приеме и църквата поука. И сега, братя, ако дойда при вас и заговоря на непознати езици, какво ще ви ползувам, ако ви не говоря с откровение или с познание, или с пророчество, или с поучение? И бездушните предмети, които издават глас, свирката или гуслата, ако по свирнята не се различават, то как ще се познае кога се свири със свирка и кога се свири с гусла? Защото, ако тръбата издава неопределен глас, кой ще се приготви за бой? Така и вие, ако с езика си не изговаряте разбрани думи, как ще се разбере това, което говорите? Защото на вятър ще говорите. Защото толкоз вида думи съществуват по света, но ни една от тях не е без значение: ако не позная значението на думите, ще бъда чужденец за този, който ми говори; и този, който говори, за мене — чужденец. Така и вие, понеже сте ревнители на духовните дарби, старайте се да се преумножат у вас за назидание на църквата. Затова, който говори

210 с език непознат, нека се моли за дарба да тълкува. Защото, ако се моля на език непознат, духът ми се моли, а умът ми остава безплоден. И тъй, какво? Ще се моля с дух, ще се моля и с ум; ще пея с дух, ще пея и с ум. Ако благословиш с дух онзи, който изхожда от простолюдието, как ще рече след твоята молба «амин», щом не разбира що говориш? Защото ти благодариш добре, но другият, който е неразумен, не се поучава. Благодаря на моя бог, задето от всички ви повече езици говоря; но в църква предпочитам да изговоря пет думи с ума си, за да поуча и други, нежели десетки хиляди думи с език непознат. Братя, не бивайте деца по ум, но в злото бъдете младенци, а по ум бъдете съвършени! В закона е писано: на чужди езици и с чужди уста ще говоря на този род, но и така ще ме послушат, казва господ. Затова езиците са белег не за тези, които вярват, но за тези, които не вярват, а пророчеството не е за тези, които не вярват, а за тези, които вярват.

И тъй, ако се събере всичката църква наедно и всичките заговорят на непознати езици, и влязат някои простаци или невярващи, не ще ли рекат, че сте полудели? Ако ли всички пророчествуват и влезе някой простак или невярващ, той от всички се изобличава и от всички се осъжда, и тайните на сърцето му стават явни; и той, като падне на лицето си, ще се поклони богу и ще изповядва, че наистина бог е между нас. И тъй, братя, какво да се прави? Когато се събирате, всеки от вас има: кой — псалом, кой — поучение, кой — език, кой — тълкование. Всичко да става за поука. Ако ли някои говорят на език непознат, да говорят по двама — или най-много по трима, и то наред, а един да тълкува. Ако ли няма тълковник, да мълчат в църква, а да говорят на себе си и богу. Пророци пък да говорят двама или трима, а другите да обсъждат. Но ако някому, който седи, дойде откровение, първият да млъкне.

Така, един след друг, всички можете да пророчествувате, та всички да се поучават и утешават. И пророчески духове се покоряват на пророци: защото бог не е бог на безредие, а на мир, както е по всичките църкви между светците. Жените ви да мълчат в църквите, защото не им е позволено да говорят, но да се покоряват, както и законът казва; ако ли искат да научат нещо, да питат мъжете си у дома, защото е срамота за жена да говори в църква. Словото божие от вас ли излезе? Или е достигнало само до вас? Ако ли някой мисли, че е пророк или изпълнен с дух, нека разбере, че това, което ви пиша, са заповеди господни. И ако някой не разбира, нека не разбира! И тъй, братя, имайте ревност към пророчествуване и не забранявайте да се говорят езици. Всичко да бива с приличие и ред.» И другаде говори: «И всеки език да изповядва, че Исус Христос е господ за слава на бога отца, амин.»

С тези думи и с още много други думи философът ги посрами, остави ги и си замина.

Като узна за философа, римският папа изпрати за него. А когато той д о й д е в Р и м, самият папа Адриян с всички граждани, носейки свещи, излезе да го посрещне, понеже носеше и мощите на св. Климент, мъченик и папа римски. И тутакси бог извърши преславни чудеса тук: излекува разслабен човек и много други се излекуваха от различни недъзи; така също и пленниците, които се обърнаха към Христа и св. Климента, се избавиха от онези, които ги бяха пленили. Като прие славянските книги, папата ги освети и положи в църквата на св. Мария, която се нарича Фатан (Прияслица), и извършиха над тях света служба.

След това папата заповяда на двама епископи — Формоза и Гаудерих — да посветят славянските ученици; и щом бяха посветени, веднага отслужиха на

 славянски език служба в църквата на светия апостол Петър. На другия ден служиха в църквата на св. Петронила, а на третия ден служиха в църквата на св. Андрея, а оттам пък — в църквата на великия вселенски учител апостол Павел. И цялата нощ служиха, славословейки на славянски, а сутринта пък отслужиха служба над неговия свет гроб, имайки на помощ епископ Арсения Ортски, който беше един от седемте епископи, и библиотекаря Анастасий. А философът с учениците си не спираше да въздава богу достойна хвала за това.

А римляните постоянно прииждаха при него и го разпитваха за всичко и два, и три пъти получаваха разяснение от него. Някой си евреин пък, който също така идваше, се препираше с него и веднъж му каза, че според изчислението на годините още не е дошъл Христос, за когото говорят пророците, че щял да се роди от девица. Като пресметна годините от Адама по родове, философът подробно му доказа, че е дошъл Христос, и изчисли колко години има оттогава досега. И след като го поучи, отпусна го.

Много трудове сполетяха философа, та заболя. И когато понасяше болестта много дни, еднъж, след като видя божие явление, той почна да пее така: «Духът ми се възвиси и сърцето ми се възрадва за тези, които ми казаха: да влезем в господния дом.» И като се облече в честни дрехи, така прекара целия ден, радвайки се и говорейки: «Отсега аз вече не съм служител нито на царя, нито никому другиму на земята, а само на бога вседържателя: не бях, бидох и съм во веки амин.»

На утрешния ден се облече в светия монашески образ и като прибави към светлината светлина, нарече си име Кирил. И в този образ прекара 50 дни.

И така починa в господа, бидейки на 42 години, в 14 ден от месец февруари, втори индикт, а от сътворението на този свят в 6377 (869) год.

И папата заповяда на всички гърци, които бяха в Рим, а така също и на римляните, които бяха се стекли със свещи, да пеят над него и да го изпратят, както биха направили със самия папа. Това и сториха. Но брат му Методий запита папата, като каза: «Майка ни ни е заклела: който от нас умре порано, другият да го пренесе в своя братски манастир и там да го погребе...» И папата заповяда да го поставят в ковчег и да заковат ковчега с железни гвоздеи. И така го държа седем дни, готвейки го за път.

Обаче римските епископи казаха на папата: «Понеже бог е довел тук тогова, който е ходил по много земи, и тук е приел душата му, нему, като на почтен мъж, се пада да бъде погребан тук.» А папата отвърна: «Заради неговата светост и любов, нарушавайки римския обичай, ще го погреба в моя гроб в църквата на светия апостол Петър.» А Методи му рече: «Понеже мене не послушахте и не ми го дадохте, ако обичате, нека почива в църквата на св. Климента, с когото е и дошъл тук!»

И папата заповяда така да се направи. И когато изново се събраха и щяха да го проводат тържествено с целия народ, епископите казаха: «Отворете ковчега да видим да не би да е взето нещо от него!» И макар че много се мъчиха, по божие повелие, не можаха да разковат ковчега. И така с ковчега го положиха в гроба, в дясната страна на олтара в църквата на св. Климента, където започнаха да стават много чудеса.

Като видяха тия чудеса, римляните още по-хубаво се привързаха към неговата святост и към по-

214 читта му. И като нарисуваха иконата му над неговия гроб, започнаха да палят над него денем и нощем, хвалейки бога, който прославя така, които него славят, защото нему се пада слава, чест и поклонение во веки веков. Амин.

Климент Охридски (?) (IX в.)

Из живота на Методий

Както личеше от неговия външен вид, не беше от прост род и от двете страни — по майка и баща, — но от много добър и почтен род, отдавна познат на бога, на царя и на цялата Солунска област. При това и събеседниците, които го обичаха от детинство, водеха с него почтени препирни.

Най-сетне царят, след като узна за неговата проницателност, му предаде да управлява славянско княжество, а пък аз казвам — като да предвиждаше, че ще го изпрати за учител и пръв архиепископ от славяните, — да се запознае с всичките славянски обичаи и да обикне славяните постепенно.

Като навърши много години в това княжество и видя безбройно много тревоги в тоя живот, превърна стремежа си към земното на мисъл за небесното: защото не желаеше да тревожи честната душа с неща, които не пребъждат вечно.

И като намери време, напусна княжеството. И като отиде на Олимп, където живеят свети отци, като се подстрига, той се облече в черни дрехи. И покорно се подчиняваше, изпълняваше напълно целия монашески ред и прилежно се занимаваше с книгите.

Настана такова време, та царят Михаил III изпрати за философа, неговия брат, за да го вземе със себе си на помощ у хазарите, защото там имаше евреи, които хулеха християнската вяра. Като рече: «Готов съм да умра за християнската вяра» — Методий склони и когато отиде, като слуга служи на помалкия си брат, повинувайки му се. Той с молитва, а философът със слово обориха евреите и ги посрамиха.

Като видяха добрия му подвиг в божия път, царят и патриархът го убеждаваха да го посветят на архиепископ на почетно място, където имаше нужда от такъв мъж. Но понеже не рачи, принудиха го и го поставиха игумен на манастир, що се нарича П о л и х р о н, който имаше 24 крини злато приход, а монасите му бяха повече от 70.

Случи се в онези дни, че славянският княз Ростислав и Светополк изпратиха от Моравия пратеници до цар Михаила, говорейки така: «С божия милост здрави сме, ала между нас са дошли мнозина учители, християни от Италия, Гръцко и Немско, които ни учат различно. А ние, славяните, сме прост народ и нямаме кой да ни напъти към истината и да ни научи на разум. Та, добри господарю, изпрати такъв мъж, който ще ни разясни всяка истина!» Тогава цар Михаил рече на Константина философ: «Философе, чуваш ли тези думи? Освен тебе друг не може да свърши това. Нà ти много дарове и иди, като вземеш брата си, игумена Методия. Вие сте солуняни, а всички солуняни говорят чисто славянски.»

Тогава и двамата не посмяха да се отрекат нито от бога, нито от царя според думите на апостол Петър, дето казва: «Бойте се от бога, почитайте царя!» След като чуха височайшата реч, двамата се отдадоха на молитва заедно с други, които бяха със същия дух, с който бяха и те. И тук бог яви на философа

славянските книги. И веднага, щом устрои буквите и състави беседата, той се упъти за Моравия, като взе Методий. Подчинявайки се покорно, той пак започна да слугува на философа и да учи с него.

Ала като се изминаха три години и изучиха ученици, те се завърнаха от Моравия. Като узна пък за такива мъже, папа Николай изпрати за тях, понеже желаеше да ги види, като божи ангели... Той освети учението им, като сложи славянското евангелие в олтара на храма «Св. ап. Петър», а блажения Методий посвети за свещеник.

Ала имаше мнозина други люде, които хулеха славянските книги, говорейки: «Според надписа, що написа Пилат върху господния кръст, освен евреите, гърците и латинците на никой друг народ не подобава да има свои букви.» Като ги нарече пилатовци и триезичници, тях папата прокълна. И заповяда на един епископ, който беше уязвен от същата болест, и той посвети трима от славянските ученици за попове, а двама — за четци.

След много дни, когато да иде на съд божи, философът каза на брата си Методий: «Ей, брате, ние бяхме впрегнати заедно да орем една бразда. След като завърших своя живот, аз падам на нивата. Ти много обичаш планината Олимп, но заради нея ти не оставяй учението си, защото с него ти по-лесно ще можеш да се спасиш!»

Като изпрати пратеници при папа Адриан II, Коцел поиска да му отпусне Методий, нашия блажен учител. А папата рече: «За учител не само на тебе единаго, но на всички онези славянски области го изпращам от бога и светия апостол Петър, първия Христов приемник и ключедържец на небесното царство.» И го изпрати, като написа това писмо:

«Адриан, епископ и божи раб, до Ростислава, Светополка и Коцела. Слава богу във висините, а на земята мир, между човеците благоволение. За

218 вас чухме духовни неща, а сега горещо жадуваме и се молим заради вашето спасение — именно, че господ е подтикнал вашите сърца да го потърсят и ви е посочил, че не само чрез вяра, но и чрез добри дела трябва да се служи на бога: защото без дела вярата е мъртва и загиват онези, които си мислят, че познават бога, а пък с делата си се отмятат от него. Затова не само от този светителски престол искахте учител, но и от благоверния цар Михаил. И той ви изпрати блажения философ Константин и брата му, докато ние не успяхме. Но те, като узнаха, че вашите страни спадат към апостолския престол, не извършиха нищо противозаконно, но дойдоха при нас, носейки и мощите на св. Климент. След като изпитахме тройна радост, ние, като проучихме всичко, намислихме да изпратим във вашите страни нашия син Методий, след като го осветихме с учениците му, мъж съвършен по ум и правоверен, за да ви поучава, както сте искали, точно тълкувайки на ваш език книгите за целия църковен чин заедно със светата миса — сиреч литургията — и с кръщението. Тъй както е започнал да ви поучава философът Константин с божията милост и с молитвите на свети Климента, ако някой друг може също тъй достойно и правоверно да ви поучава, нека делото му да бъде свето и благословено от бога, от нас и от цялата католическа и апостолска църква, та лесно да свикнете с божите заповеди. Само това правило да пазите: при литургията апостолът и евангелието най-напред да се четат на латински, а после на славянски, за да се изпълни словото на писанието: «Нека възхвалят господа всички езици»; също и другото: «На различни езици всички разказват за божието величие, както светият дух им даде да говорят.» Ако ли някой от събраните ваши учители, които угаждат на слуха ви и се отвръщат от истината, започне да ви води към заблуда, като се осмели да учи иначе, хулейки

книгите на вашия език, да бъде отлъчен не само от църквата, но и от причастие, докато се поправи. «Защото те са вълци, а не овце; тях трябва да познаваме по плода им и да се пазим от тях.» А вие, възлюбени чада, слушайте божието учение и не отхвърляйте църковното наставление, за да станете с всичките светци истински поклонници на бога, нашия небесен отец. Амин!»

Коцел прие Методия с голяма чест. И пак го изпрати при папата с двадесет мъже, почтени люде, за да му го посвети за епископ на Панония, на престола на св. Андроник, апостол от 70-те (ученици) — което и стана.

След това старият враг, завистник на доброто и противник на истината, повдигна против Методий сърцето на врага на моравския крал заедно с всичките епископи. «В нашата област учиш» — казаха му те. А той отговори: «Ако знаех, че е ваша, аз бих се махнал, ала тя е на св. Петър. И наистина, ако вие поради ревност и лакомия преминавате старите граници на панонската църковна област въпреки каноните, като забранявате божието учение в нея, то пазете се: като искате да пробиете желязна планина с костен череп, да не би да си разпръснете мозъка!» А те му казаха: «Понеже буйно говориш, зле ще изпатиш!» Той пък отговори: «Истината казвам пред царе и не се срамувам, а вие вършете с мене по волята си! Аз не съм по-добър от онези, които, защото са говорили истината, са се избавили от този живот чрез много мъки.»

След като Методий наговори много работи, ала без да могат да му възразят, кралят каза изпод вежди: «Не измъчвай моя Методий, защото вече се изпоти като при пещ!» А той рече: «Господарю, еднъж някои люде, като срещнали един изпотен философ, запитали го: «Защо се потиш?» А той отговорил: «Препирах се с простаци!» При тези думи се разоти-

доха тия, които се препираха, а него, като го изпратиха в Швабско, държаха го две и половина години.

Дойде до папата вест и като узна, че Методий е затворен, той изпрати клетва против тях: всички кралски епископи да не служат миса, сиреч литургия, докато го държат в затвор. И тъй те го пуснаха, като казаха на Коцел: «Ако го държиш при себе си, лесно няма да се избавиш от нас!» Но те не се избавиха от св. Петровия съд: четворица от тези епископи умряха.

Тогава пък се случи, че моравците изгониха всички немски попове, които живееха у тях, щом догадиха, че те не се държат добре с тях и че коват интриги срещу им. И на папата изпратиха молба: «Понеже от по-рано нашите бащи са приели кръщение от свети Петър, дай ни архиепископа и учителя Методий!» И папата веднага го изпрати. И като го прие княз Светополк с всички моравци, повери му всички църкви и духовници във всички градове. От този ден започна много да се разпространява божието учение и духовниците да се умножават по всички градове, а езичниците да вярват в истинския бог, отказвайки се от своите заблуди. Толкова повече и моравската държава започна да се разширява по всички страни и със сигурност да побеждава вразите си, както самите моравци винаги разказват това.

У него имаше и пророческа дарба. Много от неговите предсказания са се сбъдвали. Ние ще разкажем едно или две от тях. Много силният езически княз, който стоеше на Висла, се подиграваше на християните и им правеше пакости. Методий изпрати да му кажат: «Сине, добре е доброволно да се покръстиш на своя земя, за да не бъдеш по принуда покръстен на чужда земя като пленник: тогава ще си спомниш за мене!» И тъй стана. А друг път, когато Светополк пак воюваше срещу езичниците, ала нямаше

никакъв успех и си губеше времето, щом приближи мисата, сиреч службата на св. Петър, Методий изпрати да му кажат: «Ако ми се обещаеш с войската си да присъствуваш на моята служба на св. Петровия ден, вярвам в бога, той скоро ще ти предаде езичниците.» И тъй стана.

Друг някой, много богат и съветник, се ожени за своята купетра, сиреч етърва. И макар че много ги съветва, учи и утешава, не можа да ги разведе, защото други, които се преструваха на божи служители, ласкаейки ги заради богатството, тайно ги развращаваха, за да бъдат отлъчени по-сетне от църквата. И Методий рече: «Ще дойде часът, когато не ще могат да помогнат тези ласкатели; и двамата ще има да поменават моите думи, ала не ще могат да сторят нищо.» Внезапно, по божия воля, сполетя ги напаст, та «мястото им не се намери», и ги разпиля като вятър, когато дигне прах.

Подобни на тези предсказания той извърши още много други, що явно разказваше при сгода.

Не търпейки всичко това, старият враг, завистникът на човешкия род, подобно на Датан и Авирон против Мойсея, повдигна против него някои — едни явно, други тайно, — които боледуваха от иопаторската ерес и по-слабите връщаха от правия път към себе си. Те казваха: «Нам папата е дал властта и заповядва да изгоним вън него и неговото учение!» Като събраха всички моравци, те заповядаха да им се прочете писмото, за да чуят за неговото изгонване. Както е присъщо на човеците, всички люде, които се лишаваха от такъв пастир и учител, скърбяха и се окайваха един на друг освен по-слабите, които лъстта люшкаше, ето, както вятърът — листето.

Но когато моравците прочетоха папското писмо, намериха написано: «Нашият брат Методий е свет и правоверен и върши апостолско дело, а в неговите ръце са оставени от бога и от апостолския престол

 всички славянски страни; затова, когото прокълне, той проклет да бъде, а когото освети, той свет да бъде!» И като се посрамиха, със срам си разотидоха като мъгла.

Ала само с това не свърши злобата им, но казваха, говорейки: «Цар Василий Македонец му се заканва гневно и ако го намери, няма да има живот за него!» Но и в този случай, като не искаше да се подиграе със своя служител, милостивият бог трогна сърцето на царя — тъй като «царевото сърце винаги е в божията ръка». И царят му изпрати писмо: «Честити отче, много желая да те видя, направи това добро: потруди се да дойдеш при нас, за да те видим, докато си на този свят, и да приемем твоята брагословия!»

Веднага като отиде там, в Цариград, царят го прие с велика почест и радост. И като похвали неговото учение, задържа от учениците му поп и дякон с книги; изпълни всичката му воля, каквато пожела. И като го послуша за всичко, след като го прегърна и обдари много, пак славно го проводи до неговия престол. Същото направи и патриарх Фотий.

Поради дявола по всички пътища изпадаше в много напасти: по пустините — между разбойници, по морето — между бурни вълни, по реките — между внезапни подводни скали, за да се сбъдне с него апостолското слово: «Беди от разбойници, беди в морето, беди в реките, беди от лъжливи братя, в трудове и скитане, много пъти в бдения, много пъти в глад и жажда», както и другите скърби, които апостолът споменава.

После, когато напусна всичкия шум и възложи на бога скрътбта си, предварително като постави от своите ученици двама свещеници, големи скорописци, за шест месеца — като почна от месец март, та до двадесет и шестия ден от месец октомври — бърже преведе от гръцки на славянски език всички книги — всичко изцяло освен Макавей. А след като

привърши, отдаде достойна хвала и слава на бога, 223
който дава такава благодат и съдействие. И със своя клир като извърши светото тайно възношение, т. е. светата литургия, отслужи помен на свети Димитър. Само Псалтира и Евангелието с Апостола и с избрани църковни служби по-преди бе превел с философа. Тогава преведе и Номоканона, сиреч законоправилата, и отеческите книги (Патерика).

Когато маджарският крал дойде в дунавските страни, Методий пожела да го види. Макар че някои говореха и мислеха, че няма да се отърве тъй лесно, Методий отиде при него. И той го прие с радост тъй почетно и славно, както подобава на господар. А след като беседва с него, както прилича на такива двама мъже да се разговарят, и като го прегърна и разцелува, кралят го отпусна с големи дарове, като му каза: «Честити отче, винаги ме споменавай в светите си молитви.»

След като отхвърли така всички обвинения от вси страни и запуши устата на многодумците, Методий завърши живота си и уварди вярата, очаквайки венеца на праведния. И понеже стана любимец на бога, задето така му угаждаше, започна да наближава време да приеме покой за страданията и отплата за много трудове. Тогава учениците му го запитаха, казвайки: «Отче и учителю честити, кого от учениците си мислиш да поставиш за приемник на учението си?» А той им посочи едного от по-известните си ученици, именуван Горазд, казвайки: «Този е свободен мъж от вашата земя, запознат е добре с латинските книги и е правоверен. Нека бъде с него божията воля и вашата любов, както и моята!»

На Цветница, когато се събраха всичките люде, отиде в църквата. И изнемощял, като поръча да благословят по-скоро царя, княза, духовенството и всички люде, той рече: «Чада, вардете ме до третия ден!» И тъй стана. Като се разсъмваше на третия

ден, прочее, каза: «Господи, предавам си душата в твоите ръце!» В ръцете на иереите той почина в шестия ден от месец април, трети индикт, в 6393 (885) година от сътворението на целия свят.

Като го поставиха в ковчег и като му сториха достойна почит, неговите ученици отслужиха на латински, гръцки и славянски църковна служба за погребение и го положиха в съборната църква. И се причисли към своите отци, патриарси, пророци, апостоли, учители и мъченици. Когато пък се събра безчислено множество народ, съпроводиха го със свещи, плачейки за добрия учител и пастир: мъже и жени, малки и големи, богати и бедни, господари и слуги, вдовици и сираци, чужденци и туземци, недъгави и здрави — всички съпроводиха този, който беше всичко на всичките, за да спаси всички.

Константин-Кирил (IX в.)

Намиране мощите на папа Климент Римски

Какво задоволство има в намирането мощите на славния между светците Климент и в разказванията за него по радостен начин чрез висока беседа на благоверните хора на духа и на ония, които обичат да слушат, а също така какво задоволство е да се предлага и подава небесно и сладко слово в мислено великолепие на обядващите с любезна покана! Какво радостно разказване!

— — —

Душата ми отказваше да се утеши, понеже желаеше да види мощите на прославения Климент.

Когато пък получи божие изцеление чрез добрия пастир Климент и пожела да добие гълъбови крила, за да достигне до ковчега на блажения Климент, да си почине и да достигне края на желаното — човеколюбецът Исус благоволи да подбуди някои от живеещите в Херсон, а особено верния пастир Георги наедно със славния Никифор, който тогава бе поел добре и кротко градското ръководство на царските работи, с множеството и с едного, който усърдно съревнуваше наедно със славното духовенство, макар да беше малък по старшинство.

Като стоеше това така от ден на ден и като предстоеше да се захване подвигът — един ден, когато бог благоволи да се яви светецът (той беше 30-ият ден на месец януари), някои от усърдните, откак излязоха от пристанището, тръгнаха с пеене на псалми. А молитвената песен казваше така:

«Не отблъсквай, Клименте, нас, които припадаме с вяра към твоя гроб, но приеми робите на сърцето, които пристъпват към светия ковчег на твоите мощи, молейки се да добият тях, блажените и щедрите, и стадото да се наслади от твоето благоухание, защото бог дава на верните изцеряване и прошка на греховете чрез твоите, славний, молитви и велика милост.»

И така, отидохме до щастливия полуостров като една неразделима фаланга, която се задържаше не с оръжие, а с песни. А когато желаният полуостров вече се явяваше пред очите, един добре напоителен валеж от дъжд из ясно дойде от тегнещите небеса, без да премахне смелостта от нас, желаещите. Като щеше да се захване втората песен, свещеникът, що подсказваше на всички стиховете, по име Соломон, който тогава беше поп при църквата «Св. Прокопий», бе обхванат от тъга и несгода, понеже бе лишен от потребната светлина.

Но ето изеднъж с помощта на св. Климент облаците се разпръснаха и луната стана светла, па се освети и въздухът, а около нея се образува светло сияние. Като видя това един, който седеше наедно с главното лице на подвига (епископа), бидейки наедно с него на подвижно седалище и усърдно слушаше, тутакси извика с тия думи: «Отче, бог знае да просвети славно с благодат душите на желаещите приятна светлина по молитвите на св. Климента.» При тази радост захванахме началото на втората песен славно и безпрепятствено, понеже осветителната сила не пречеше никак; а то началото бе такова: «За-

владени от божи страх, трепет и сълзи.» След тази песен отидохме с архиерея към славния полуостров и към ковчега.

Като заобиколихме архиерея и се просветихме с достойно поучение, простреми по очи на желаната земя, извършихме цялата утренна, началото на славословието. А когато дойде средната песен, ненадейно настана от бога едно изпитване за някаква полза на твърдите във вярата. Облаците бяха гъсти и нападаха от южната страна на полуострова; и като ги видя, архиереят прати едного от благоверните по име Дигица, който бе дошъл там, понеже бе добър познавач на местата, да разузнае. Той, като отиде, съобщи, че наближава дъжд. Тогава поради ненамиране мястото на блажения ковчег почнахме търсене и поръчахме да се пее кондакът. Тутакси гъстите облаци, като заминаха към северната страна, откриха в замяна на тъмнотата ясно и прозрачно небо, за да помогне то със звездите си на очите да видят търсените мощи на св. Климент, и по този начин чрез доброто дело небето се приготви за общ (наедно с хората) подвиг.

А когато певецът пееше четвъртата песен, казвайки на едно място така: «Съкровището вече не е скрито, а светлината е на светилника», едно ребро от мощите на блажения Климент тури начало така, както някоя утринна звезда се явява пред голямо светило. Докато ние бяхме нажалени, понеже минаха много часове, а нищо не се яви, и насочвахме очи и ум ту към бога, ту към светия ковчег, когато пеехме шестата песен, в която на едно място се казва: «Защото бог пази костите на праведните, както пее и възпява Давид в псалмите», светна пред нас светата преславна глава на многопрославения Климент, която, щом съгледа най-напред един, който е настоящият разказвач, изеднъж извика щастливецът с глас: «Радвайте се, отци и братя, в господа! Пак ще река:

 радвайте се, защото ето блажената глава светна пред нас като светло слънце от дълбочината на ада!»

Щом чуха този глас, всички, развеселени ненадейно, изпращаха хвалебна песен към бога, като пренасяха погледите си от небето към светия ковчег, и блъскайки се и бидейки блъскани като към някое непропадащо богатство, вървяха, като искаха да целунат или само да видят светите бисерообразни мощи. За тях бе много и за добиване светост им бе достатъчно да озарят поне лицето си чрез допиране на мощите. А когато духовно веселие озари и зарадва всички с преславно благоухание, тутакси засветиха пред нас от дълбочините и запазените светливи звезди на другите членове, именно самите му свети ръце наедно с блажените бедра и с всички намиращи се членове. И като на мислена твърд от духовно небе, събирайки всички и украсявайки лицата на верните с приличен вървеж, изеднъж се яви най-после, едва не изпущайки глас, котвата, както е и прилично блажените членове да се явят по-рано според достойнството си, и тя, макар да бе се изложила на гниене според природата си, пак беше се запазила в своята твърдост.

Тутакси се захвана гръмко и общо пение, докато се съберат и най-малките и обагрени частици. Цяла нощ имаше непрекъснато славословие към бога до приличния час за безкръвна жертва и принасянето на Христа, нашия бог, а само малцина някои мълчеха, както е прилично при такава служба. Това като извърши преподобният архиерей, носейки блаженото ковчеже на глава, сложи го в кораба наедно с един верен, който беше там.

Тръгват към град Херсон с това славословие: «Вземете сега, народи, както в старо време (биде носена) съставената от четири части скиния, вземи, божие херсонско събрание, сега и ковчега на светеца, като призовеш с пеене всички от краищата на

света на божествен празник.» А когато двамата се отдалечиха от полуострова на десетина пъприща, боголюбецът градски княз наедно с някои верни и мъдри мъже, които се бяха намерили там, направи достойно посрещане, като обяви нескриваното си идене към нас чрез огън по причина на много свещи. А присъствуващите пееха тази песен за светия ковчег: «Нека заобиколим ковчега като кивота, носейки днес в него не онова, що е носил Мойсей, а апостола, който потопява измамата на невидимия враг.»

Откак пя наедно с нас и похвали находката в полуострова и влезе бързо в града, той приготви и извърши достойно посрещане. Като целува блажения ковчег, молеше да го вземем и да го турим за късо време в новопостроената тогава от него в името на св. Климент крепостна кула и там да се прочете слово за пренасянето.

Ние го послушахме и турихме ковчега там. След това той пак помоли втори път да го занесем до стената в църквата «Св. Созонт», която се намира близо при снабдената със зъбци част на крепостта, защото беше вечер и се стичаше голямо множество, та бе неудобно да се занесе блаженият ковчег на мястото. А в първата стража на нощта (около 10 ч. вечерта), когато настана тишина, архиереят влезе наедно с някои верни и премести преславния Климент в църквата «Св. Леонтий», и там, откак се събра множеството, извърши се по заповед на архиерея всенощно пение — до полунощ от мъже, а от полунощ до сутринта от калугерки и други благоверни жени, до края, понеже обичаят на ония верни бил такъв.

След това всенощно пение едно всенародно шествие, събрано в същата църква, излезе от целия град. В него можеха да се видят всякакви хора и всякакъв вид верни, че се веселят, просълзяват и подкачат духовно, с тяло и душа, и се радват с неизказана ра-

дост. А поради ранното време не можеше да се различи и познае старейшинството на радостните почтени лица в шествието — кои са богати и бедни, благородни и от долен произход, — но всички наедно, мъже и жени, с решителност, забравяйки всяка опасност, като обиколиха целия град със светите мощи на славния Климент, влязоха в съборната църква.

Когато пък св. Климент щеше да влезе в първите врата, славното църковно духовенство наедно с архиерея като из едни уста почна да пее следното: «Свещена църкво, приеми просветителя, славния Климент, който те просвещава днес! Открий се богатство и пресвета сила, понеже той се удостои да приеме учението наедно с Петър и Павел и откак изходи краищата на земята поради силна обич към бога, радостно почина в Херсон и те спасява. Достойно го почети, защото дава на верните велика милост!» Откак се извърши там светата жертва (литургията) и се свети вода със светите мощи и откак всички получиха чрез водата освещение и се предадоха немалко на размишления, върнаха се с похвали в домовете си, благославяйки за бога този велик дар и за небесната благодат.

И така, братя, след като се яви по този начин голямо богатство — блажените мощи на славния Климент, — нека поради словесната си природа да въздадем със слово достойна хвала на нейния творец, божието слово (Христос). Щом целият свят празнува достойно деня на славната му памет, ще видим като сегашно и онова, що иде занапред от бога чрез свързаната с надежда вяра. Защото ние сами сме виновни за това, гдето сме се лишили от блаженството, но дано да се издигнем.

Блажен е нашият град: щом ние сме такива, той ще почне да отблъсва и противниците. Блажено събрание, което дойде в този ден при ковчега на преславяни Климент, откак видя да изгрява от земята

друго преславно слънце! Непоколебима надеждо на блажени мъже, която не се умори да захванеш и да изнесеш на видело такъв славен дар, като го получаваш от ръка, която по пророческото видение се оприличи на клещи и прие страшните въглени на Климентовите мощи! Блажено събрание от всякакви хора, което се стече радостно и извърши се народно шествие и празник за пренасянето мощите на свети Климент! Всеизвестни и премного възхваляван преди всички и повече от всички Клименте, който ни даде този свет ден чрез явяването на твоите свети мощи! Ти ни посрами и отдавна разпалващата ни надежда, а се предаде на нас недостойните и остави да бъдеш издирен и обявен чрез нашите непотребни ръце, та ние да се наситим изобилно от желаното съкровище. Бъди и щедър дарител от твоите духовни дарове към нас, които те чествуваме днес и които блестим и черпим духовно озарение от хубавия ти ковчег, та като се избавим от душевни и телесни страдания и от всякакви дяволски нападения, да бъдем удостоени чрез твоите мощи да се насладим и от онова, що е изречено пророчески, като от градина, която дава да расте и цъфти всякаква земна наслада — да се насладим от мисленото насеяно поле на божието предначертание и напоявани и насищани от тия велики дарове, откак стъпчем и унищожим всякакво дяволско безпокойство и сила, да празнуваме с ликуване твоя спомен, украсени и изпълнени с всякаква добрина, и да бъдем твърдо привързани към небесното царство чрез благодатта на обявилия те днес, която всякога прави бляскаво драгоценното свето явяване на твоите мощи — благодат на истинния наш бог Христос с отца и със светия дух сега и в безконечните векове на вечността. Амин.

Неизвестен автор (X в.)

Най-старото житие на Наум

И нека, братя, да не остане без помен братът, другарят и състрадалецът на този блажен Климент, с когото претърпя много беди и страдания от еретиците — презвитерът Наум.

Когато направиха Климента епископ, същият благоверен цар Симеон изпрати Наум, неговия другар, да учителствува вместо него и той, вършейки същите подвизи за угода на бога, живееше, като си остана девствен от младини, та докрай. При извора на Бялото езеро съгради манастир — църквата «Светите архангели» — и учителствува седем години. Прости се с учителството и като отиде в манастира, проживя десет години, а при смъртта си прие монашески образ. Така почина в господа с мир на 23 декември.

А и това да е известно: презвитер Наум почина шест години по-рано от епископ Климент.

Па и това да бъде известно на всеки, който прочете, както писахме по-преди:

Еретиците много мъчиха едни, а други продадоха на евреите за пари — презвитерите и дяконите. Като ги взеха, евреите ги заведоха във Венеция. И когато ги продаваха, по божия наредба тогава във Венеция пристигна от Цариград царски човек, който вършеше

царска работа. И щом узна за тях, царският човек ги откупи. И като ги взе така, той ги заведе в Цариград и на цар Василий разказа за тях. И пак ги въведоха в техните чинове и санове — презвитерите и дяконите, — както беше и по-преди. Дадоха им и служби. И никой в робия не умря, а едни, покровителствувани от царете, получиха упокоение в Цариград, а други, като отидоха в българската земя, с голяма чест получиха упокоение.

А моравската земя, както бе предсказал светият архиепископ Методий, наскоро получи отмъщение от бога за беззаконията поради делата им и за ересите, и за изгонването на правоверните отци, и за страданията, що претърпяха от еретиците, на които моравците вярваха. Защото не след много години дойдоха маджарите, неонският народ, и завладяха земята им и я опустошиха. Но тях маджарите не опленили, затова те забягнаха при българите, а опустялата им земя остана под властта на маджарите.

А аз, братя, окаяният, изпитах силна скръб заради паметта на нашите блажени отци, като исках да намеря пълното им житие, написано (от някого от тези), които подробно познаваха целия им живот от начало до край, но не го намерих. Пък аз зная малко — колкото ми казаха самите блажени отци. Канех се да пиша, а не смеех, понеже исках да намеря повече написано. Тъй че ако някой намери още, написано от други, да не бъде придирчив към нас, убогите и грубите, а да знае, че отците са направили много повече от това и са извършили множество знамения. Това е, което ни казаха, а другите си дела прикриха поради смирението си.

С това сам се заех, но повече ме склони владиката, който също беше ученик на блажения Климент — Марко, — който бе епископ на Деволската епархия, четвърти епископ на славянски език бе в Девол. Защото и двамата се надявахме поради молитвата на

234 тези блажени отци да получим и милост, и благодат, и опрощение на греховете си от нашия милостив бог, който рече: «Който приема пророка в име на пророк, ще получи пророческа награда, а който приема праведника в име на праведник, ще получи праведнишка награда.» Същото рече и божественият апостол Павел: «Помнете вашите наставници, които са ви проповядвали словото божие, и като имате пред очи свършека на техния живот, подражавайте на вярата им!»

Затова, братя, и ние нека подражаваме на добрия живот на тези блажени отци, които се опазиха съвсем девствени и чисти и изтърпяха много беди и напасти заради правата божия вяра, та с тях и ние да постигнем вечните блага на нашия господ Исус Христос, комуто е славата на отца, на сина и на светия дух сега, винаги и във вековни векове. Амин.

Неизвестен автор (XI-XII в.)

Солунска легенда

Слово на Кирил философ как покръсти българите

Роден съм в Кападокия и добих учение в Дамаск. Един ден бях във великата църква на патриаршията в Александрия и дойде глас до мен от олтара, който ми казваше: «Кириле, Кириле, иди в земята между славянските народи, които се наричат българи, защото бог те отреди да ги просветиш във вярата и да им дадеш закон!» Аз твърде много се опечалих, защото не знаех где е българската земя. И дойдох в Кипър, но и дума не чух за българска земя. Поисках да се върна, но се уплаших да не стане като с пророк Йона, та отидох още и в Крит. Тук ми казаха: «Иди в град Солун!» Отидох и се явих на митрополит Йоан. И когато му разказах, той ме укори силно и рече: «О, безумни старче, българите са човекоядци, ще изядат и тебе!» Излязох на тържището и чух да се говори на български. И разтрепера се сърцето ми, и бях като в ада и в мрака.

Един ден, в света неделя, излязох от църква и седнах на мрамора замислен и скърбящ. Видях гълъб, който говореше и в устата си носеше смокинови пръчици, двойно привързани. И той ми ги хвърли на скута. Аз ги прочетох и намерих всичките — 32; сложих ги в пазвата си и ги отнесох на митрополита.

236 Тогава те се скриха в тялото ми и аз забравих гръцкия език.

И когато митрополитът прати да ме повикат на трапезата, не разбирах какво ми говореше по гръцки. Събраха се тук всички солунчани и ми се чудеха. Така ме и скриха. И узнаха българите за м не. Великият княз Десимир Моравски и Радивой, княз Преславски, и всички български князе се събраха около Солун и се сражаваха за Солун; три години проливаха изобилно кръв. И казваха: «Дайте ни човека, който бог ни е изпратил.» Така ме и дадоха.

Българите ме взеха с голяма радост и ме заведоха в град Равен, на река Брегалница. Аз им съставих 32 букви.

Малко ги учих, а те сами много усвояваха. Защото — каза бог — те ще му предадат истинската християнска вяра.

Монах Григорий (XIV в.)

Из живота на Роман-Ромил

Отхрани прочее тогова доблестния (Роман) преславният град Видин, който лежи при река Дунав и който, ако бъде наречен от някого страна на обилие, не ще бъде грешка. Двамата му родители бяха благочестиви, боеха се от бога и нямаха много богатство, но толкова, колкото без оскъдица бе потребно да бъдат задоволени и да правят подаяния на бедните, както е свойствено на наистина христоименитите мъже. Бащата бе грък, а майката произлизаше от българите. От такава блажена двойка — защото трябва и родителите да назовем блажени заради тогова блажения — се роди този богопредпознат и предопределен да просияе в добродетелта младенец Руско. Това бе името му, което от божествената купел, сиреч от светото кръщение, от родителите при рождение му бе дадено. Те го възпитаха като люде благочестиви и богобоязливи в наставленията и поученията господни. С изминаването на времето и с неговото телесно възрастване проявяваше се и пребиваващата в него благодат на светия дух във въпроси и умни отговори и в божи слова и разговори с хората. Тъй като не подобаваше такъв добър младенец да остане незапознат с божественото обучение за писмената, той биде предаден от родителите си на някакъв учител за учение.

238 Понеже се повинуваше на учителя, както подобаваше, той надмина всички деца, които бяха влезли в училището преди него. И онова, което е най-чудно, то е, че в кратко време не само ги надмина, но и ги учеше да се отклоняват от обичайните детски игри и неразумното прекарване на времето. Тъй като младостта е придружена от безразсъдство, а високоумието води към погибел, то поради това, о, прелюбезни, трябва с трезвост и внимание да се упражняваме и да залягаме в нашето учение. От това той получи немалка възхвала. Не единствено неговите връстници и съученици, но и самият техен учител се удивляваха на този младеж-старец Руско за преждевременната му разумност и благочестие, па и мнозина, които живееха в онзи град. На устата им бе винаги слово за разумността и премъдростта на младежа.

Но неговите родители, бидейки наистина най-плътски родители и като не предугаждаха още боголюбието на младежа и какво божествено желание той носи в сърцето, решиха в себе си да го обвържат в брак. Те изявиха решението си със слова пред младежа, но той не пожела да изслуша не само словото, но дори и гласа им, тъй като бе наумил да напусне мирския смут и да се обърне към иночески живот. И как можеха да убедят ревнителя на тази чистота и да го отклонят от обичта към бога, когато благодат невидимо го крепеше? След това родителите му намислиха да наложат на нежелаещия младеж и против волята му своето желание.

Когато разбра това, онзи, който желаеше с цяла душа нетленните и вечни блага, тайно избяга от родното си място. Той стигна Загора, влезе в града на тази епархия, наричан по-рано Торвон, а сега Търново, и се посели в един от тамошните манастири, който манастир имаше наименование «Богомайка Пътеводителка». Предстоятелят на обителта, както е обичайно, го запита: «Отгде си, чедо, каза, и как дой-

де тук?» Той отговори и разказа на предстоятеля всичко за себе си, като добави: «Дойдох тук, защото желая да стана инок.» Предстоятелят го прие радостно, острига косите на главата му и го преименува Роман. Бидейки прозорлив, той съзря от някакъв малък разговор бъдното неразсъдливо послушание и благочестие на този младеж и веднага му даде последованието на църковната служба.

След като той служи добре и както подобава в продължение на няколко години, предстоятелят се радваше за това, съзирайки всекидневното украсяване на църквата, а още повече неговите благи нрави и смирение. Понеже този, преподобният, бе наистина смирен повече от всекиго другиго и по образ, и по обичаи, и по нрав, както подобаваше, и за това ще свидетелствуват заедно с мене онези, които го познават изначало, защото още на пръв поглед даваше възможност на благоразумните да разберат присъщото на неговата душа смирение. В смирението, както казахме, той бе стигнал до крайност.

Знаят близките до мястото жители на споменатия град Търново, близката планина — защото до Търново лежи планина, наричана с местното наименование Устие, както и един хълм в предградието, назован и той от старо време Света гора, в която живееха, па и до днес живеят множество иноци. При тях казаният страдалец обитаваше и живееше. Що се отнася до обичта към ближния, дали той я проявяваше оскъдно и само отчасти, както казваха някои, подтиквани от завист? — Никак! Кой повече от него я постигна и притежаваше в пълнота, в телесни и духовни прояви? Той нескъдно раздаваше необходимото за тялото, като се радваше повече на това да дава, отколкото да получава. Онова, което е най-чудно, то е, че бидейки множество пъти в оскъдица, подобно на човек нуждаещ се и подвижник, никога не проявяваше небрежение към царицата на добродетелите,

но се стараеше като истински божи раб да изпълнява най-много от всичко дълга на любовта. Когато прочее узнаваше за някого от живеещите в онази планина да страда или от многолетието си, или пък да е измъчван от някакъв недъг, улавяше риба, приготвяше ястие от тях и в никакво време през нощта без шум пристигаше в килията на недъгавия, повесваше ястието и бързо си отиваше. Живеещият в килията, като излизаше на утринта и намираше повесените риби, радваше се на неочакваното намиране на тези риби. Той се чудеше в себе си и се питаше чие ще бъде това добро дело. Отивайки си, веднага той си казваше: «Това не е сторено от никого другиго освен от чудния Добророман.»

Така преподобният проявяваше любов чрез телесни вещи и потреби. Какъв бе в поученията и назиданията към единонравните и особено към начеващите монаси, не може всичко да се каже с дума. Той притежаваше щедростта на милосърдието по божие съпричастие, а не е възможно да се изкаже неговият дар на умиление и богатството на сълзи, нито пък е възможно да се сравни в това с някого другиго. В него прочее се изпълваха онези пророчески думи, които казваха: «Ще обливам всяка нощ моето ложе, със сълзи ще омокрям моята постеля» и «Моите сълзи ми станаха храна деня и нощя.»

Но да се възвърнем към предмета на житието. Неговият предстоятел се веселеше и радваше на неговото послушание, прилежание и спретнатост. А този се топеше в мисълта си, като имаше желание отново да избяга от житейските мълви и да се посели, подобно на пустинолюбива гърлица, в пусто и отстранено от света място. И когато узна за Парория и че там се намира велик в бога човек, и обител е създал господин Григорий Синаит — това бе името на мъжа, който всекидневно, така да се каже, призовава души с тръбата на своето слово и с начина на своя живот

и ги принася на господа, — той цял бе унесен в мисълта да се отдалечи оттам и ако му бе възможно, да получи дори крила, да прелети въздуха и бързо да се намери там. Толкова много мълвата и славата за онзи свети отец уязви с любов неговото сърце! Така го чух да разказва това.

Оттогава Загора имаше тялото, а Парорийската пустиня душата. Жадуваше и търсеше там да се приближи към бога, подобно на жадуващия елен за водни извори. Не го оставяше обаче любовта и благочестието на предстоятеля. Защото игуменът обичаше много тогова, добрия Роман, и поради това му създаваше пречки понякога, без да иска да го оскърби. Потайвайки прочее мисълта в себе си, той тъгуваше и скърбеше, защото язва за сърцето е натрапчивата мисъл. Обаче мисълта за отлъчването напълно го бе завладяла. И ако нямаше как другояче да извърши делото, намери благополучно време и веднага изяви на предстоятеля целта на своето отлъчване. Когато този чу това, наскърби се много, защото желаеше да бъде неразлъчен с него през цялото време на своя живот. Но предстоятелят размисли и разсъди отлъчката му да не стане против неговата воля и желание, явно го благослови, изрече молитва над него, даде му много напътствия и го отпрати.

А този, като прие и друг брат връстник и посветен в същото дело, на име Иларион, с усърдие стигна Парорийската пустиня. Когато вече бяха в обителта на споменатия свети отец Синаит, те принесоха на този велик мъж, както подобаваше, дължимото поклонение и благочестие. И когато ги запита отгде са, «защо и поради каква причина дойдохте при нас», те разказаха на великия всичко за себе си и известиха, че са дошли там, защото желаят да му бъдат ученици. Великият ги прие радостно и като узна, с помощта на живеещата в него божествена благодат, присъщата на всеки от тях сила и воля, поръча всекиму от тях

 и подходна служба. На Иларион, като на по-немощен, повели да служи по-леките служби в обителта, а на по-силния от него — Роман — възлагаше потежките и трудни служби.

Тогава именно великият отец съграждаше споменатата обител. Можеше прочее да се види оттогава изпълнителят на послушанието Роман да преминава и прекарва всички служби: понякога сваляше греди от планината, друг път дървета за някаква нужда на сградата, понякога камъни, друг път вода от течащата наблизо река, а се случваше и да размесва вар с вода, а също така непрестанно служеше в готварницата и хлебарницата. Във всички служби се показваше изкусен служител и благоугодно помагаше като никой друг на немощните, та почти да се каже, заедно със службата даряваше на болните и здраве. Поради това той бе възжелан и любим на всички заради присъщото си смирение и любов, та те вместо Роман го нарекоха Добророман, като възхваляваха неговото благочестие и смирението, което имаше спрямо всички.

Усърдствуваше, прочее, винаги този, доблестният по душа и тяло, да изпълнява всички служби с истинска любов и горещо желание, които имаше към онова велико светило, сиреч Синаит, предстоятеля на обителта, както казаха божествените слова и още подобре биде казано в божествената Лествица, че «колкото вярата процъфтява в сърцето, толкова тялото усърдствува в служба», и реченото от свети Марко постника: «Господ, рече, е спотаен в своите заповеди и онзи, който желае да го намери, нека върши неговите заповеди и когато ги изпълнява, ще го намери сред самите тях.»

Но нашето слово нека следва поред предлежащата повест. Когато постройката на обителта с божия помощ бе завършена, живеещите в обителта почиваха телесно, както подобава, в своите килии се занимава-

ха с духовни дела, както предстоятелят, великият онзи отец Синаит, всекиму бе повелил и отредил. Като виждаше тогова Романа още млад телом, а още повече по душа, той разсъди, бидейки премъдър познавач в божествените дела, и му даде работа, която отговаряше на разположението и разума на този млад труженик и страдалец. Но тук да видим разумно какъв беше този, преподобният, от самото начало на иноческия живот подвижник и усърден изпълнител на всяко богоугодно дело.

Там имаше един престарял старец, разслабен телесно, а повече от ярост. Заради тази ярост никой от тях не можеше да му служи или да го укроти. Като видя това онзи великият пастир и знаеше умелото служене на добрия Роман към болните и че никой друг като него не може да слугува на стареца, повели му да служи на тогова болния. И трябваше тогава да се види този нов Акакий, който доблестно търпеше изричаните от оня болен старец жестокословия, както някъде рече Лествичникът за онзи, който истинно се повинуваше: «Пия всеки ден поругания и унижения като жива вода.»

Но понеже старецът към другите болести имаше и стомаха си разпуснат и не можеше охотно да приема друга храна освен единствено риба, що стори добрият този труженик? Той изучи риболовното изкуство и нощем плетеше мрежи, а денем ловеше риба и така принасяше на онзи старец полезна храна. В другите времена от годината ловитбата му бе удобна и неговото изкуство сполучваше, но зимно време му бе много трудно да лови, понеже онова място бе извънредно студено и водата на това място се обръщаше в лед поради големия студ. Също снегът оставаше даже до месец април. Тогава и дълбините на онези езера, които жителите на това място наричат вирове, замръзваха напълно поради големия студ. Както казахме, това не му позволяваше да лови обичайния

риболов и поради тази причина двамата биваха обзети от мъка: старецът — защото се лишаваше от риба, а добрият служител — заради обслужвания старец. Като виждаше болния така скръбен, страдаше и той, като истинен служител в бога, поради което размисляше в себе си грижливо що да стори, та да може да риболовствува.

Но вижте какъв начин на ловене той изобрети тогава, защото нуждата е изобретателна и довежда душата до много измишления. Тогава още повече бог му даде това измишление, защото той го умоляваше за това. Що стана след това? Умът ми се удивлява, ръката ми изтръпва и не може да пише, очите ми се изпълват със сълзи, тъй като се удивляват на начинанието на този страдалец. Защото той изнамери тогава начин, неизпитан от повечето, мисля, дори и от никого. Обхождаше вировете и разчистваше с лопатата тук и там снега, а леда разбиваше с чук. Целият се тресеше от силния мраз и прекомерния студ и като тракаше със зъби, влизаше във вира, тогава размътваше с нозе долната вода на дъното, така щото насила караше намиращите се в нея риби да излизат ведно с размътената вода, и така веднага, като поставяше сака, ловеше. Той бе измислил наистина някаква странна и чудна ловитба. Но бе ли този вир подобен, според съвестта на този страдалец, на онова езеро на светите четиридесет мъченици? Наистина, много! Ако ли някой, напротив, каже: защо и той не умря тогава от телесна смърт като тях, това бих му казал, че и той, ако не би съзирал пред очите си смъртта, не би влизал в заледените и помръзнали води, без никой да го принуждава. Но това означава да положи човек душата си за ближния.

Евтимий Търновски (XIV в.)

Из живота на Иван Рилски

Справедливо кой не би ни укорил, не само задето се отнасяме лениво и небрежно към добрите дела, но задето и завиждаме на сънародниците си, които вземат участие в тях, ако бихме отминали с мълчание живота на блажения Иван и с всяческо старание ако не бихме го изложили писмено в първоначалния му вид, доколкото е по силите на нас, които обичаме добрите добродетели и се стремим към тях и които по този начин извличаме полза, и то по-рано от другите? А той съдържа много примери за подражание, понеже в него се обединяват всички добродетели.

— — —

Което някак неумело и грубо са описали тези, които са живели преди нас, ние усърдно се постарахме да го разкажем прилично, както се следва, защото положително знаем, че повестта на отеца има навик да весели душите на тези, които обичат бога, и да ги подтиква към по-голяма ревност.

Родителите на блажения бяха благочестиви във всичко. По народност те бяха българи, родени и от-

 гледани в село, нарицаемо Скрино. То е в Средецката област. Този град Средец е един от славните и забележителни градове в европейските предели.

— — —

Като се измина немалко време, оттам Иван се премести на друго място, където намери много тъмна и мрачна пещера. Той се засели в нея, полагайки трудове въз трудове и желание въз желание. Като трудолюбивата пчела образуваше медени пити и ги слагаше в скривалищата на сърцето. Когато преживяваше там така, братовият му син се скри от баща и майка и отиде в пустинята, където пребиваваше преподобният. Той едва можа да го намери, и то след голяма мъка. Когато блаженият го съгледа отдалече, помисли, че това е привидение, и се отдаде на молитва. Щом дойде при него, той падна на лице и го помоли да го благослови. А той, като се увери, че това е истина, а не привидение, удостои го с благословение и го запита за причината на дохождането. След като разказа всичко за себе си на преподобния мъж, той веднага биде приет от него. Името на тогова беше Лука. Като го гледаше да живее така с него подобно на някой разрастващ се кедър в Ливан, преподобният отправяше към бога благодарствени песни. Винаги той имаше в устата си казаното: «Незлобливите и праведните се присъединяваха към мене.» В пустинята той пребиваваше с него като кротко агне, пасано от истински пастир, като втори Авел или Исак. Той се стремеше във всичко да подражава на този, който от младини порасна в пустинята.

Но що стана? Някогашният ангел Денница, който и сега следва своята безпределна гордост, който се заканва да погуби земята и морето, който отвори устата си срещу небето, който казва: «Над облаците

ще поставя престола си и ще стана подобен на вишния», гордият и надменен враг, като не можа да търпи добродетелите и подвизите на тоя мъж, изпълни се със завист, зачена в болка и роди беззаконие. Прочее под образа на някой познат той отива при светецовия брат по плът, намира го потънал в скръб, жилен от живи жила и недоумяващ как е изчезнало детето. И той му каза следните думи:

— Иване, твоят брат, е човекът, който лиши старостта ти от подкрепа, дома ти — от наследник, семето ти — от плод, майчината утроба и твоите недра — от дете. Защото една нощ той самият дойде, взе твоето дете и го държи при себе си. То ще бъде сладка храна на зверовете, ако веднага не отидеш да го прибереш. Не го ли изискаш от сърце, ще станеш чедоубиец. Прочее иди, иди, друже! Аз ще ти посоча мястото, а ти, щом отидеш, вземи плода на семето си!

Като чу тези думи, бащата се облече в ненавистта като в риза и облак гняв го обви. Що не каза и що не направи срещу невинния! Прочее, като го взе, дяволът го поведе из пустинята, като го подучваше и разпалваше да оскърби човека. А когато наближиха мястото, той му посочи пещерата и веднага се отдалечи. А той, като отиде на посоченото място, намери светеца. И що не му стори тогава! Обсипа го с хули и укори, нарече го лош старец и прелъстител и съвсем недостоен да живее на земята. Грабна дървета и камъни и започна всячески да го бие.

Обаче що направи кроткият ученик на кроткия владика? Той застана мълчаливо и съвсем нищо не възрази, имайки на ум казаното: «Аз пък съм като глух, който не чува, и като ням, който не отваря устата си.» И като грабна детето с гняв и вик — а как умолително плачеше то! — той се отправи към света, към света — скверна блудница, — към майката на всяка нечистота и скверност, той го изскубна от

 божията планина, от планината, в която бог благослови да живее то в нея.

Когато блаженият видя това и разбра, че то е дяволово коварство, завладя го облак скръб. И като се обля в сълзи, падна на лицето си, молейки се и говорейки:

— Господи, който си рекъл: «Призови ме в деня на твоята печал и аз ще те избавя», избави ме сега, владико! Погледни ме с милостивото си око! Изгони скръбта на сърцето ми и извърши с мене знамение за добро, защото си благословен во веки, амин!

След молитвата той седна, скърбейки и тъгувайки поради отнемането на детето. Той се боеше, че то, след като бъде отведено в света, ще се отдаде на житейски грижи.

Ала какво направи бог, който е заповядал да оставят децата да отиват при него? И в този случай той каза на бащата на детето, при все че не с думи, а с дела: «Остави детето да дойде при мене и не му възпрепятствувай: защото на тях е царството небесно!» Когато той вървеше по пътя, змия ухапа детето. И смъртта веднага го обхвана с нежните си длани. Като видя това, бащата на детето недоумяваше какво да прави. Но след като се завърна при преподобния, със срам и със скръб му разказа какво се бе случило по пътя. А той му поръча да го погребе и да отиде у дома си. Това и направи. Като прослави доволно бога за това, той заживя вече без скръб.

Тук, в пещерата, той преживя 12 години, без да даде нито веднъж почивка на тялото си.

— — —

Ала бог, който заповяда да изгрее светлината от тъмнината и който направи видими тайните на мрака, не пожела да остане за дълго скрит градът, който

се намираше върху планината; той благоволи да откриe неговата добродетел. Тогава някъде наблизо имаше пастири, които пасяха стадата си подобно на онези, които били някога, когато се раждал моят Христос. Когато послушно се стремяха към съседното пасбище, неочаквано, като се устремиха, удариха на бяг, и то не по някой обикновен път, а в пълна безпътица: по пусти, стръмни и необикновени места. Но когато стигнаха до мястото, където беше преподобният, те спряха. Овчарите, които тичаха по следите им, като не можаха да ги спрат, и те отидоха там, където застанаха овцете. И когато видяха светеца, те се почудиха и го запитаха: «Кой си, откъде си и и по какъв начин си дошъл тук? Какъв е животът ти и кое е родното ти място?» А той им отговори: «Моят живот според апостола е на небето, откъдето очаквам спасителя. А родното ми място е горният Ерусалим. А кой е градът и коя е родината, която ме отгледа, вие няма да узнаете. Но прилично е да ви нахраня с храна от пустинята, щом сте дошли тук.»

И той им заповяда да вземат от сланутъка, който растеше там. И като взеха, те ядоха до насита. А когато бидоха пуснати да си отидат, един от тях тайно отиде, та натърга много сланутък и радостно се завтече след другарите си. И когато ги настигна и им разказа какво е направил, те се нахвърлиха, та го разграбиха от ръцете му. Но когато започнаха да разтварят шушлупките на зърната, те не намериха нищо. И веднага, като се разкаяха, те се върнаха и съобщиха на блажения, като го помолиха да им прости. И той ги удостои с прошка, като им рече: «О, чеда, така е отредил всесилният господ: тук да расте и тук да служи за храна!»

И като се изпълниха с учудване, те си отидоха, като хвалеха и славеха бога за всичко, що видяха и чуха, като го разказваха по цялата страна и околните места.

Като се подвизаваше по този начин, мълвата за него, както се каза по-горе, се разнасяше. Дори и царят чу каквото се говореше за него, и пожела да го види. Тогава благочестивият цар Петър държеше скиптъра на българското царство. И когато пристигна в Средец и чу какво се говори за преподобния, той изпрати девет души много опитни ловци, за да търсят светеца. Той им заповяда да не се върнат, докато не го намерят. Като получиха от царя заповедта, те достигнаха до Рила по-бързо от речта. След като скитаха там много дни, без да открият нещо, те изнемогнаха от глад и се чудеха що да сторят: нито смееха да отидат при царя, нито можеха да скитат гладни в планината. Обаче страхът надви над глада и те не спряха да го търсят.

Едва по-късно те намериха една малка диря. По нея като стигнаха до жилището на преподобния, помолиха го да ги благослови. А той, като ги удостои с благословение, запита ги защо са дошли. И те му разказаха всичко. Понеже с духовното си око прозря, че от пет дни гладуват, затова им сложи трапеза и от сърце ги нагости. Който насити пет хиляди души с пет хляба, сега насити и девет души с един хляб. И, о, чудо! Както там останаха множество остатъци, така и тук остана половин хляб! Като видяха това, те се учудиха. Те си бяха помислили, че единият хляб не ще ги задоволи, но след като се нахраниха, оставиха половината от хляба! И когато се завърнаха, всичко разказаха на царя.

А царят, като се разпали от божествена ревност и облак от радост го обзе, се завтече към водните извори като елен по време на жетва. Като взе със себе си най-приближените си, бързо се отправиха към планината. Когато стигнаха до реката, наричана Рила, намериха голяма скала, която беше много висока,

стръмна и неудобна за преминаване. Като не можаха да вървят напред, те се върнаха и веднага се изкачиха на друга висока планина, що околните люде бяха свикнали да наричат Книшава. И оттам показаха на царя височината и скалата, където се подвизаваше преподобният. Но поради стръмността и непроходимостта царят не можеше да отиде там. Затова веднага изпрати двама момци, които много обичаше, молейки и призовавайки светеца да го удостои с благословията си: той имаше горещо желание да го види. Веднага щом приеха царевото поръчение, момците набързо отидоха там и съобщиха на светеца. Но той каза, че това е невъзможно. Въпреки това той им рече:

— Деца, кажете на царя: Твоят труд и твоята молба се издигнаха до бога като благовонно кадило и са приети от него. Ала ти по-скоро се махни оттам, понеже мястото е ронливо, за да не би неочаквано нещо да пострадаш — ти и тези, които са с тебе. На тоя свят ти не можеш да видиш наше смирение, но в бъдещия; и хубаво ще се видим един друг, и ще се насладим от неизказаната радост, стига само оттук да отнесем достойно плодове на покаяние.

Царят много се опечали. Като мислеше, че е изгубил нещо велико, той си отиде силно измъчен и наскърбен. А щом стигна в двореца си, пак му изпрати заради благословение немалко злато заедно с различни овощия, необходими за монах. Изпрати му и писмо, което имаше такова съдържание:

«До всечестния пустинножител отец Иван от цар Петър.

Чух за боголюбивия нрав на душата ти, за заселването ти в пустинята и за невещественния ти и ангелски живот, както и за съвършеното отдалечаване от света. И много исках да видя твое преподобие и да се насладя от твоята медоточива реч, като мислех, че ще придобия немалка полза, когато те видя. Но стре-

 межът към богатство и суетна слава, а също и страстите не позволиха нам, които тънем в морето на тоя суетен живот, да се издигнем до светлината на чистия и невеществен живот — защото се помрачиха душевните ни очи от светски грижи и тревоги. И ето сега, след като се пробудих от някакъв дълбок сън, пожелах да видя твоя светост. Но и от тази благодат се лиших аз, окаяният, поради многото си грехове. Затова моля ти се и припадам пред твое преподобие да ни изпратиш някаква утеха и да изстудиш жара на скръбта ни. Защото знае, знае твое преподобие, колко световните бури и облаците на размирието приучават царските сърца да се вълнуват.»

А блаженият Иван, като сломи силата на твърдостта, се преклони пред молбата и пред постническата храна, но съвсем не и пред златото и така му отговори:

«До благочестивия цар Петър, самодържец на българския скиптър, от убогия Иван.

Не е полезно за нас да изпълним цялата молба, ала заради вярата и усърдието ти изпълняваме онова, което подобава нам: приемаме постническата храна. А златото си задръж сам. Такива неща много вредят на иночествуващите, а най-вече на онези, които пребивават в пусти и неутешни места. Та и за какво ли ще потрябват те на онези, които никога не ядат хляб, за да се наситят, нито пък пият вода, за да погасят жаждата си?! Защото за нас животът е Христос, а смъртта е придобивка. Тези неща са потребни на държавата ти и на такива като тебе. Ала и ти, който си увенчан с диадема, не трябва да се наслаждаваш на тях, защото е казано: «Когато се увеличава богатството, не привързвайте сърце към него.» При все че е писано: «Богатството е сила за царя», но то трябва да се изразходва не за свое удоволствие, а за оръжие и войска, а най-вече — за убогите и сиромасите, за голите и бездомните. Затова, ако искаш да

наследиш и небесното царство заедно със земното, бъди щедър, както е щедър нашият небесен отец! Не се надявай на неправдата и не пожелавай да грабиш! Към всички бъди кротък, тих и благопристоен. Очите ти към всички да поглеждат! Елеят на твоята милост към всички да се излива! Левицата ти да не знае що върши десницата ти! Бедните да излизат весели из твоите дворци; а князете да носят върху езиците си похвали за тебе! Багреницата ти да сияе със светлината на добродетелите! Въздишките и сълзите нека бъдат твои деца! Споменът за смъртта винаги да спохожда твоя ум, а мисълта ти постоянно да мечтае за бъдещото царство! Валяй се пред нозете на твоята майка, църквата! Усърдно коленичи и прекланяй глава пред нейните първопрестолници, та царят на царете и господарят на господарите, като види това твое усърдие, да те надари с такива блага, които око не е виждало, ухо не е чувало и за които човек не е помислял, а бог ги приготвил за онези, които го обичат!»

Като прочете това, царят си помисли, че е получил много голямо нещо. И като го целуна любезно, постави го в пазвата си като някое скъпоценно съкровище. Често, като го четеше, той прогонваше мрака на световната мълва.

— — —

След като биде извършено обичайното славословие, тържествено пренесоха честните му мощи в славния град Средец. Те бидоха положени в църквата на свети евангелиста Лука. А по-после бе съградена църква на негово име и в нея бидоха положени честните му мощи, които правеха дивни и преславни чудеса.

Като се мина много време, в царуването на гръц-

кия цар господин Андроник унгарските войски заедно с краля си преминаха река Дунав, завладяха гръцката земя дори до Средец и всичко покориха под нозете си. Като взеха със себе си и мощите на преподобния, те ги отнесоха в своята страна. Понеже кралят им бе слушал за дивните и велики чудеса на преподобния, затова той заповяда да положат честните му мощи в църквата в града, нарицаем Острогон. И там те вършеха преславни и дивни чудеса, като изгонваха от народа всеки недъг и всяка болест.

Когато слухът за тях се разнесе по цялата онази страна и всички се стичаха там, дяволът, който ненавижда доброто, дълго не можа да търпи прославянето на преподобния. Със стрелата на неверието той уязви сърцето на градския епископ. Този по никой начин не искаше да отиде да се поклони на мощите на преподобния, като казваше, че преподобният не се намира между светците. Не само това, но и на другите забраняваше да отиват да му се покланят. Той казваше: «Аз зная добре всички светци и между тях никъде не намирам тогова.» И по праведния божи съд веднага езикът му се схвана и той напълно онемя и никак не проговори. И всички, които видяха това чудо, бидоха обхванати от страх. А той им махаше с ръка като древния и чуден свещеник Захарий, бащата на свети Йоан Предтеча. Но когато дойде в себе си и потърси причината на това онемяване, разбра, че е пострадал поради неверието си в светеца, и бързо се притече до ковчега на светеца. И като го обля с горещи сълзи и честни въздишки, той прояви сърдечно разкаяние. И божият угодник и Христов подобник във всичко Иван не пожела да го измъчва дълго време, а бързо разкъса оковите на езика му и го направи пак сладкодумен. А той, като получи това, непрестанно въздаваше благодарности към бога и неговия угодник.

Като чуха и видяха това, всички проявиха посилна вяра и сърдечност към светеца. А той извърши

и много други дивни и страхотни чудеса в унгарската земя, но времето не ни позволява да ги разкажем подробно. Когато кралят узна подробно всичко това, той биде обхванат от страх и ужас. И като украси със злато и сребро ковчега на преподобния и като целуна прилежно честните му мощи, с голяма почест пак ги върна в Средец и ги положи в църквата, която беше построена в негово име в 6695 (1187) год., индиктион пети.

След като се измина немного време, когато бог благоволи да възобнови българската държава, която беше разорена от гръцко насилие, или да се изразим според писанието, да издигне падналата скиния, той въздигна мощта на българското царство при преблагочестивия цар Асен, който при светото кръщение биде наречен Иван. Когато прие царския скиптър, той поправи хубаво всички паднали български крепости, а разорените обнови. И като се нахвърли здраво срещу гръцкото царство, покори околните страни, градове и села. Когато пък стигна до Средец, той и него покори под своя власт. А щом чу за преславните и безбройни чудеса на преподобния, веднага се отправи за светата му църква. И когато благоговейно целуваше преподобните мощи на светеца, той си мислеше, че е открил някое скъпоценно съкровище. И като се изпълни със силна радост и душевно задоволство, той взе хубавото решение да пренесе мощите на преподобния отец в преславния си град Търново, та още повече да прослави и затвърди царството си. И тутакси изпрати писмо до своя патриарх господин Василий, който пребиваваше във великия град Търново, говорейки така:

«До всечестния божи архиерей и духовен отец на нашето държавно царствие, господин Василий.

С божията воля дойдох до тези места и стигнах до град Средец. Като открих честните мощи на преподобния отец Иван, жител на Рилската пустиня, пълен

 с чудеса и изцеления, от радост ми се стори като че летя из въздуха. Голямата му слава е изпълнила цялата тази страна, а за дивните и преславни изцеления, що върши, се разказва не само тук, но и по цялата унгарска държава. Пред вид на всичко това разумът на нашето държавно царствие реши твоя светост да дойде тук с целия църковен причт, та с подобаваща тържественост да пренесем честните мощи на преподобния отец в нашия преславен царски град за похвала на цялото църковно изпълнение и за затвърдяване на нашето благочестиво царство.»

Като чу това, божественият светител душевно се зарадва, отправи към бога благодарствена молитва, веднага бързо призова целия църковен причт и му изложи всичко гореказано. С топло усърдие и с душевен жар те всичко възприеха с наслада и всички единодушно се отправиха усърдно, като че щяха да грабят някое скъпоценно съкровище. И начело с патриарха и учителя си бързо стигнаха до Средец.

А благочестивият цар Иван-Асен, като приготви хубаво всичко за изпровождането на светеца, поръча всичко на патриарха, като му остави и триста храбри воини,за да съпроводят светеца.А самият той, като избърза, спешно пристигна в своя царски град и започна да гради църква на името на светеца в преславния град Трапезица. А патриархът, като взе честните мощи на преподобния, с целия църковен причт тържествено тръгна, радвайки се и славейки бога. С тях, вървейки отподир, беше и игуменът на обителта на преподобния заедно с всички монаси, които бяха под негова власт.

И когато царят узна, че патриархът пристигна, бързо излезе да го посрещне с целия си съвет в местността, наречена Кръстец. И като целуна благоговейно мощите на светеца, остави ги там да престоят седем дни, докато биде направена църквата. И така, като я осветиха, тържествено положиха в нея мощите на преподобния в 6703 (1195) год., индиктион 13,

където лежат и до ден днешен, извършвайки различни изцеления на всички, които отиват при тях с вяра: слепите, които идват с вяра, проглеждат; кривите се изправят, немите бързо и сладкодумно проговарят, страдащите от немощ стават силни; бесноватите се изцеряват и всички, които се притичат, от каквито болести и да страдат, получават здраве.

О, пречестна и изпълнена с благодатта на светия дух славо, Иване, обиталище на светителя и на отца! Като стоиш пред престола на царя на всичките, като се наслаждаваш направо на сиянието на единосъщната троица, херувимски като пееш заедно с ангелите трисветата песен и като имаш голяма и непостижима смелост, моли се на всемилостивия си владика да спаси сънародниците ти, единородния ти български народ! Помогни на нашия държавен цар Иван Шишман и подчини под нозете му всички врагове! Запази вярата непорочна, затвърди нашите градове, усмири целия свят, избави ни от глад и пагуба и ни запази от нападението на иноплеменниците!

Евтимий Търновски (XIV в.)

Мощите на света Петка в Търново

След като се измина немалко време и след като отслабна скиптърът на гръцкото царство по божие попущение, не зная как, то биде завладяно от римляните, които Свещеното писание нарече желязна палица. Когато завладяха царствуващия град, те обраха безсрамно всички свещени съсъди, още и честните мощи на светиите, всички църковни утвари, всичките царски богатства и по-право да се рече — цялата красота на града. Всичко това те отправиха и изпратиха в Рим. Като наблюдаваше всичко това съборът на благочестивите, облак от жалост и печал покри всички и всеки от тях не чуваше нищо друго освен: «Възкръсни! Защо спиш, господи? Защо забравяш нашата нищета и нашата печал?» — и прочее. Множество такива и подобни на тях поплаки изричаха благочестивите.

В това време благочестивият български цар Иван-Асен, син на стария цар Асен, тържествено и явно подкрепяше яко благочестието. Той никак не се изплаши от техните лаяния. Нещо повече — като намери сгодно време, той смело скочи срещу владичеството на нечестивите латинци и покори цялата Македонска област, още и Серес — заедно с цялата Атонска, или по-добре да се нарече, Света планина.

Освен това той завладя и славния Солун с цяла Тесалия, също и Тривалия, а също и Далмация, която се нарича и Албанска държава, дори чак до Драч. В тези земи той тържествено и благочестиво постави митрополити и епископи, както с открито лице свидетелствуват неговите царски хрисовули в славната Светогорска лавра и в Протата. Ала той не се задоволи само с това, а здраво и мъжествено покори и завладя всичко, дори до царствуващия град, па опустоши и покори и самия царствуващ град, а франките, които управляваха там, постави под властта си.

Когато Иван-Асен всичко така завладяваше и покоряваше, до него достигна славата на преподобната. Като се научи за нея с голяма радост, от сърце се разпали. Подобно на елен, разпален за водни извори, и той желаеше някак да се наслади от нетленното съкровище на честния ковчег със свещените мощи на преподобната: защото тя навсякъде просия с чудеса, навсякъде разпростря благотворни лъчи, та озари всички земни краища.

Щом намери сгодно време, благочестивият цар намисли добър и благоугоден план, полезен и достоен за похвала. Веднага той изпрати пратеници при франките, които бяха в Цариград; не искаше нито сребро, нито злато, нито бисери, нито скъпоценни камъни, а вредом прославения ковчег на преподобната. Защото какво друго щеше да му бъде по-мило от тялото на преподобната? Винаги в ума му беше тази мисъл: «Дори и до половината от царството ми да поискат, готов съм всичко да дам: било имоти, било злато, било сребро, било бисери, било скъпоценни камъни — всичко от сърце ще дам, от всичко ще се лиша, само да получа съкровището, което аз желая.

Когато чуха това, франките тутакси се отзоваха на молбата; с всяко усърдие и бързина както във всеки други случай, така и в този те го послушаха и заповядаха той да получи желаемото; а в знак на

покорност изпратиха и много други неща, като обещаваха и като уверяваха, че и душата си ще дадат, ако би било възможно.

Самодържецът Иван-Асен, като слушаше за тия неща, струваше му се, че лети на небето, и от преголяма радост нямаше къде да се дене. И веднага изпрати тогава много тържествено всеосвещения Марко, който беше митрополит на великия Преслав, за да пренесе тялото на преподобната от Епиват в славния град Търново. А след като отиде там с ревност, онзи митрополит Марко ѝ отдаде всички съответни почести, а след като взе тържествено свещените мощи, ревностно се отправи за своята родина, отдавайки благодарност на бога и на преподобната.

След като измина франкските владения и стигна в своята страна, всички из околността се притекоха и със свещи, кадила и благовонни масла проводиха ковчега на преподобната до славния и царствуващ град Търново. А когато за това узна, благочестивият цар Иван-Асен излезе из града със своята майка царица Елена, със своята царица Ана и с всички свои велможи. С тях беше и всечестният патриарх кир Василий с целия църковен клир; с тях беше и безчислено множество народ. Царят и всички, които бяха с него, отидоха пешком на четири поприща от града, за да посрещнат с голяма тържественост преподобната. Като я поеха благоговейно със своите ръце, от душа и от все сърце я целунаха с любов. Когато пък я донесоха, положиха я в царската църква, където лежи и до ден днешен, давайки различни изцеления на онези, които с вяра и любов се притичат към нейния славен ковчег.

Йоасаф Бдински (XIV в.)

Търново под турците

Из похвалното слово за света Филотея

Когато великият цар Калоян пое българското царство, той превзе и цялата гръцка земя. Когато достигна до онзи град, той го зае и след като взе тялото на светицата, пренесе го в своя град (Търново). Когато чу, патриархът заедно с клира и целия синклит с народа излязоха да я посрещнат със свещи и с благовонни кадила. И след като целунаха ковчега на светицата, тържествено го положиха в преименития храм на пречистата Богородица в царствения град Търново.

След като се измина много време, в 6902 (1394) год., пак в трети индикт, когато поради неизвестни божи тайни срещу онова място се извърши гневът и голямото агарянско нашествие — уви! — стана пълното тъжно разорение на тоя град заедно с околните. Чрез попущението на всесилния промисъл, чиято глъбина на съдбините е голяма, не знам по какъв начин с него се сбъдваше онова Йеремиево псалмопение, което казва: «Пътищата на Сион тъгуват»; когато всяка възраст от мъжки пол падна под оръжие; когато се извършваше невероятното чудо, що пак Йеремия тъжно възпява: «Проляха кръвта им като вода около Ерусалим и нямаше кой да ги погребе; оставиха труповете на робите за храна на птиците небесни

и телата на преподобните ти — на земните зверове.» И пак: «Глас се чува в Рама, Рахил плаче за децата си и не иска да се утеши, защото ги няма.» Прочее тогава бяха казани, а сега се сбъднаха предсказанията: «И отритна жилището в Силом, скинията, в която обитаваше той между човеците — да се изразим псаломски, — и предаде в плен своята сила и своята слава в ръцете на врага, и презря своето наследие.» Сбъдна се и най-трогателното предсказание, а именно: «И свещениците му падаха от оръжие, а и вдовиците му не плачеха», според писанието: «Изпрати ми гнева на яростта си, уви, и ярост, и гняв, и скръб, изпратени чрез жестоки ангели.»

Тогава архиереите и гражданите трогателно биваха гонени, подлагани по много начини на мъки и злословия. О, беда! Заради благочестието си биде заточен дори и патриархът, онова светило на светилата и христоподобен образ. Тогава мнозина казваха: «По-добре беше слънцето да изгасне, отколкото да замлъкне Евтимиевият език!»

Съжалявам те, о църкво, съжалявам те поради това несчаквано разорение! На тебе говоря, търновска славо! От каква на каква се превърна? Тогава в непристъпната светая светих влазяха нозете на нечестивите. Тогава се изпълни и казаното някога от господа: «Когато видите мерзостта на запустението да стои на своето място.» А свещеници, уви, и люде, и множество тълпи страдаха на открито; те нямаха нито молитвени домове, нито пък се ползуваха — подобно на нечестивите — от законни правдини. В един глас всички жалостно викаха най-после: «Като виждате нашето страдание, бойте се!» А още по-жалостно като се провикваха, те казваха: «О земя и небо, страдайте заедно с нас! Над нас се изпълни Давидовото: «Очаквах състрадател, но го няма, и утешител, ала го не намерих.» Затова умилно се молеха на безчувствената твар за състрадание.

Чрез проявения от бога гняв биде позволено на враговете люто да се ярят на благочестивите и голяма беше дързостта на нечестивите срещу благочестивите. О, позор! И мнозина се прехвърлиха към непристойната Мохамедова вяра: едни, като се изпоплашиха от страх, някои, като се смекчиха чрез ласкателства или като бидоха победени чрез материална придобивка; други пък се присъединиха към враговете поради простотията си — като се подмамиха чрез писма и хитрост. Промисълът често пъти има обичай да подлага благочестивите на изкушение, като отрано им е приготвил на небето безкрайна награда, а на враговете по същия начин — безкрайни и вечни мъки.

Когато настъпи втората година, нашият преблагочестив цар (Страцимир) благоволи да изпрати в горепоменатия град Търново своя превъзлюбен, доблестен и мъдър син, по-добре — христолюбивия нов Константин, а с него и наше смирение поради някои необходими и важни царски работи. С Христовата благодат като пристигнахме на мястото тържествено, със слава и блясък, по царски и архиерейски, ние бяхме приети от местния княз с голяма почест и внимание за дълго време. И там, докато пребивавахме така, дойде до слуха на наше смирение и на благочестивия ми цар, че всесветото, честно и мироблагоуханно тяло на преподобна Филотея сияе в един от манастирите на владичицата и божия майка, като озарява всички с лъчите на целебните дарове.

Когато венценосецът чу това със слуха си, прие го с голяма наслада и сърдечно се възпламени от божествена любов. Подобно на елен, що гори за водни извори, той пожела по някакъв начин да се наслади и да придобие нетленното съкровище на свещените мощи на преподобната. Като намери благоприятно време, той намисли един план, добър и достоен за похвала. Веднага изпрати при търновския княз едного от велможите си, за да поиска не сребро или зла-

то, не и нещо друго — тленно или малотрайно, — а всехвалния ковчег на преподобната. Защото що щеше да му бъде повече любимо, отколкото тялото на преподобната? Винаги той разсъждаваше в ума си така: «Дори до половината на моето богатство, готов съм да дам всичко — било злато, било сребро, било бисери, било скъпоценни камъни; от сърце всичко ще дам, от всичко ще се лиша, само да получа съкровището, що желая.»

Като чу за това, князът веднага стана благоразположен и с всяко усърдие и бързина както във всичко, така и в този случай го послуша и нам подари многожеланото. Като се научи за това, от радост царят помисли, че е нависоко, а не че стъпва по земята. С голямо благоговение като разцелува свещените мощи и като им се наслади достатъчно, той изпрати първом нас у дома. Когато вдигахме благоговейно святото и преподобно тяло и впрягахме колесницата, ние пак богато украсихме ковчега на свещеното съкровище, като го обвихме сияйно с багреници и платове. А след като го натъкмихме с благоуханни масла и с ароматични кадила, радостно се отправихме за у дома, пеейки и възпявайки господа.

Когато преминахме границата на онази страна и с божията помощ дойдохме в своята страна, щом се научил, целият църковен клир на нашия град заедно със свещенослужителите и левитите, облечени с бели и свещени одежди, със свещи и благоуханни кадила, още и целият монашески лик и простият народ от целия град и околността ни посрещнаха, всички викайки единодушно: «Слава богу във висините! На земята днес ни се даде мир и благословие!» Когато се сгъстеше безчисленото множество от христолюбиви и благословени люде изглеждаше като морска повърхност; при съпровода на тялото всички поради сгъстеността си образуваха единна маса, подобна на вода, която се вълнува. А когато достигнахме нашата

голяма митрополитска църква — всечестния храм на нашата владичица и Богородица, — тържествено положихме пречистото и много възпято тяло на преподобна Филотея.

На мене е необходим много ум, за да я възхваля. Ала коя достойна песен да ѝ поднесе нашата умствена нищета? С кои похвални цветовце да я украсим достойно? Действително земният дух изнемогва, когато види изложени извършените от нея велики дела. Блажен е наистина нашият град, който наследи всеосвещените ти мощи, за да ги притежава, триблажена Филотео! Нему те налагат тежкия дълг да ги съхранява и да се грижи за тях. Блажен е и самият цар Константин — по възраст млад, а по разум хилядолетен, — който при другите си големи подобрения прибави и това, че се погрижи да се пренесат мощите на тебе, преподобна, и на вечнопомнимата и всесвета преподобна Петка, а още и на триблажената царица Теофана: нему това принесе голяма прослава, охрана на тялото и закрила на душата. Също така блажени сме и ние, които приехме в нашия град наистина, справедливо казвам, вашето троично събрание: озарявайки го с лъчите на благодатта, вие раздавате вечно спасение на ония, които идват в него. Поради това, макар и да не можем да ти поднесем достойна песен, а според силата си, ако и да е дръзко, вярвам, че ще я приемеш като онези две лепти, що пуснала бедната вдовица в съкровищницата.

Григорий Цамблак (XIV-XV в.)

Пренасяне мощите на света Петка във Видин и Сърбия

Тогава, след многото тези години, когато българският цар Иван Шишман не очакваше и когато целият народ живееше в мир, а благочестието растеше поради молитвите на тази преподобна майка, дяволът, който отначало се показваше ратник на мира, повдигна небивал метеж и буря. Той опълчи варварския цар (Баязид) срещу онзи прославен град Търново. Когато дойде, царят зае всички български предели като гнездо. След като стигна до чудния град, той недоумяваше как да го превземе, защото видя твърдостта на мястото, заградено от планински стръмнини и високи хълмове и укрепено с високи стени, а отвът е пък заякчено за трети път с многочестните мощи на преподобната. Те бяха като непобедим воин всред жителите, които се намираха там. Поради тия неща варваринът искаше да се завърне без успех. До стените отчасти той би се домогнал, обаче срещу крепостта на преподобната той не би успял иначе, ссвен като сено срещу огън. Подобно на Мойсей и на Йеремия, и той чуваше било думите: «Не се моли за този народ!», било пък: «Излез из тоя град, защото като медна стена твоите молитви го отбраняват срещу моя гняв!»

И тъй — о, скръбна повест! — когато грехът надделя, изведнъж в ръцете на турския цар бе онова, което му се струваше, че никога няма да получи. Отпосле що? Ако на вашата любов писмено изложа онова, което стана тогава, зная сигурно, че ще ви опечаля и просълзя. Ала поради тържеството на деня ние премълчахме повестта, макар и да е полезна, но — на риданието.

Но думата ни е за светицата. Когато всички скъпоценни неща в града се донасяха пред лицето на царя, донесено биде и всечестното тяло на преподобната, оголено от многоценните одеяния, а облечено в някакви малки и дрипави одежди.

Като го изпроси, цар Константин — който с баща си Страцимир царуваше в град Видин на реката Дунав — го отправи за там. Но и във Видин не престоя много време. Когато унгарският крал заедно с подвластните си войски премина река Дунав, превзе Видин и стигна Никопол, варварският началник — като напусна Византия, с която люто воюваше тогава — се опълчи срещу унгарците с възможната скорост. И когато сражението стана, той съвършено ги победи и направи по-голямата част от унгарската войска да се издави в реката. Така, величаейки се със славни победи, измаилтянинът стигна до град Видин и изпрати в град Бруса свързан царя Страцимир, който беше излязъл насреща му, без да се бои поради онези обещания, които му бе изпратил султан Баязид. Той взе и неговите богатства, които бяха повече от всяко число, и ги изпрати у дома си.

Когато всичко това ставаше тъй, случи се там да бъде благочестивейшата княгиня на сръбската земя, съпругата на приспоменатия и свет княз Лазар, която бе дошла да се види с царя заедно с двете си благочестиви деца, деспот Стефан и Вълко — както и съпругата на великия и много храбър деспот Углеш, по име Евтимия, която е украсена с подвизи и добро-

 детели и която мнозина превъзхожда по премъдрост и остроумие.

Имайки смелост, те заедно поискаха от царя не града, не неговата околност, не богатства, нито пък нещо друго подобно, което носи малка и временна наслада, а безкрайна гибел. Напротив, обхванати крепко от любов, те паднаха пред царя, просейки нетленните мощи на преподобната майка. А той, като се присмя, рече: «Че защо не просите нещо от онези богатства, които имат много по-голяма цена, а само сухи и съвсем неподвижни кости?» А те — о, блажено съизволение, о, боголюбезно предложение на благите души! — отвърнаха: «Ние сме готови да предложим, ако искаш, да заменим всичките си богатства с мощите, които ние желаем.» И той похвали тяхното усърдие — защото добродетелите заставят и мъчителите да се учудват — и им даде в ръцете исканото. А те, като го прегръщаха с ръце, целуваха го, заедно с очите влагаха си душата и сърцето, от радост сълзи проливаха, възхваляваха, коленичеха и не знаеха как да се насладят на скъпоценния ковчег. А накрай, когато приготвиха светицата със скъпоценни масла и златни одеяния, много тържествено я отнесоха в своята земя, като всички се хвалеха и се радваха, че са придобили такова съкровище, което струва повече от целия свят.

И не сгрешиха премъдрите. Това съкровище биде поставено в светата църква в двореца им. То ги пази да не бъдат сполетени от навети — защото, което се върши в чест на служителя, въздава се на божия първообраз, а те, подкрепяни от сладки надежди, възрастват духовно все повече и повече. Ние се надяваме, че двете княгини ще царуват заедно с нея, защото заедно се смилиха над нея и я избавиха от варварски ръце — наистина, когато бог пожела, но и те много се погрижиха, защото пророкът рече: «Изведе своя народ, но с ръцете на Мойсей и Аарон.» Бог

опази и мощите на преподобната от варварско изстъпление, ала със старанието и ревността на тия боголюбезни и великопохвални мъже. Не ме упреквайте, че на женската немощ отдавам мъжко име: цени се крепкостта на разума, а не външният образ на човешката природа. Към мъжете се числят и Анна, и Юдит, и Девора, които сътвориха чудеса, покориха царства и посрамиха нечестиви царе.

И сега цялата им земя е щастлива и много почитана. Тя е украсена с всякакви неща и превъзхожда всички царства, които се простират от Изток, та дори до Западния океан. Веднага щом дойдоха, измаилтяните напълно покориха тези царства и направиха едва да се диша. Унищожиха благочестието и погубиха техните царе и князе. Рядко, и то с мъка би се намерило там църква или свещеник — при това светилището бива тайно и скрито в земята. А тука тези боговенчани господари, макар че много пъти биваха нападани от тях и макар че бяха оплячкосани като виноград, и то неведнъж в годината, но всеки ден и дори всеки час живеят закриляни от бога поради молитвите на преподобната, царуват над своите, както отначало, умножават благочестието и развъждат добродетелите. Кажи ми в кои страни, в кои градове има толкова манастири, и то велики и славни! Где има такова множество монаси, които надминават всяко число и които живеят ангелски и безбрачен живот? Едни от монасите — като съзерцават едно и също, като мислят за едно и също, като дишат еднакво и с обещанието, що имат помежду си — служат на себе си и за образец и подтик към добродетел; други пък — като стоят в небето на безмълвието подобно на серафимите — изпълняват божията воля, духовно като живеят и се наслаждават и постоянно като умножават молитвите си за управниците. Где има толкова архиереи? Где има толкова усърдие към бога и към божествените угодници? Где има такова благочиние

у народа — толкова всред управниците, колкото и всред подчинените? Никъде освен тук, където преподобната пожела да се предаде на покой. Владетелят отне от нея българската слава, а ѝ подари сръбската, без да остане нищо от онази, от българската.

Така бе пренесена достойната за похвала майка. И това бог извърши предумишлено, чрез нейното идване да се освети и да се напъти към по-добри дела и западната страна Сърбия.

Григорий Цамблак (XV в.)

Патриарх Евтимий в Търново

Когато пристигна там (в Търново), понеже не желаеше да се издаде, той не обърна внимание на любочестието на ония, които чрез него се стараеха един друг да се надминат. Той не се преклони и пред молбите, и пред умилителните сълзи на богатите, а се засели в някаква пещера. Тя се намираше доста далеко от градския и от всякакъв друг шум. Той въздигна при нея храм в чест на пресвета троица, на която беше поборник. При него се насъбраха и рояк ученици. Колко много, колко почтени, колко достойни да се нарекат ученици на такъв отец, колко търсещи лицето на Яковлевия бог! Освен това в нищо той не се проявяваше като човек, който дири другари, познати, любимци, сродници или каквито и да било други, а като свободен и по-горен от тях. Не само че за нищо в света не искаше да се отклонява от душевното любомъдрие, да смесва дребнавите с висшите и да сравнява плътските с умствените неща, но дори и поучаваше с думите на апостола: «Тия мои ръце послужиха на мене и на онези, които бяха с мене.» Той и на дело потвърдяваше казаното.

А с ръцете си що вършеше? Унинието ли отпъждаше, нещо малоценно ли придобиваше, или пък се грижеше за ежедневната си прехрана? Нито едното

 от тези неща. Унинието той беше изгонил по-рано. А всичко, ксето се счита полезно в тоя свят, за него беше равносилно на подхвърлена груба дреха. А и за храна не се грижеше. Той се стараеше да бъде полезен на братята, а това нещо струва повече, отколкото царските съкровища, и превъзхожда житниците на египетския препитател. Защото господните слова са слова чисти — сребро нагорещено и очистено от пръст, седмократно изпитано: «Сладки са на гърлото ми твоите слова! По-сладки от мед на устата ми!»

Но с що се занимаваше? — С превеждане на божествените книги от гръцки на български език. И никой, който ме слуша да казвам това, да не мисли, че се отклонявам от истината, понеже българските книги са твърде стари поради многото си години и понеже съществуват още от самото начало на покръстването на народа, па и защото тъкмо тези книги е изучавал и този велик между светците мъж, който достигна даже до наши дни. Това зная аз и иначе то не е.

Но било защото първите преводачи не познавали в съвършенство езика и учението на гърците, било защото те си служили с груб език, издадените от тях книги бяха несходни по реч и несъгласни по смисъл с гръцките книги и груби и нестройни откъм израз. И те бяха считани за точни само за това, защото бяха наричани благочестиви книги. А в тях се криеха много грешки и бяха несъгласни с истинските догми. И затова от тях са произлезли много ереси. Като унищожи всички стари книги, този нов законодател, носейки новите с ръцете, с които се труди, слезе от върха на планината на ума и предаде на църквата като някакви написани от бога скрижали истинско небесно съкровище: всички нови, всички точни, съгласни с евангелието, непоколебими в силата на догмите, като божия благодат за душите на благочестивите, като нож за езиците и като огън за лицата

на еретиците. И заедно с Павла се провикваше: 273
«Старото отмина; ето, настана всичко ново.»

Кажи ми: за колко големи похвали, за колко голяма почит и за колко големи награди е достойно това! По големината на ползата Евтимиевите книги не наподобяват ли онези начертани от бога скрижали, онези скрижали, казвам, върху които бидоха написани заповедите на божествената воля? Както на Мойсей, когато се почувствува над видимото и проникна в невидимите и непроницаеми за ума неща — това той нарича мрак, — провидението разкри божествените тайни, а той от себе си поведе всичките люде към познание на бога, така то се прояви и спрямо великия Евтимий.

— — —

Когато Евтимий пребиваваше така, народният пастир патриарх Йоаникий довърши блажения си и достоен за светците живот. Той остави тялото си на земята, а с душата си отлитна при небесните. Прилично беше, щото епископите и целият народ да не се загрижат за нищо друго освен за пастир. И когато молеха Евтимий, всички заедно, като по някакво съгласие, имаха една уста и един глас. И понеже не подобава на светилника да бъде скрит под шиник, а да се постави на свещник, той, заставен от епископите, които светият дух беше събрал за това, седна на църковното кормило, макар и да не желаеше.

Щом се възкачи на учителския престол, веднага прояви милост към сънародниците си — и то чрез видими дела. Така той не само че се уподоби на великия Мойсей, но дори го и надмина със законите си: защото онзи, като изведе народа из Египет, поведе го към обетованата земя, а пък Евтимий, който беше велик поради божествената си и човешка премъдрост — от земята към небето.

Пастирът имаше и тази сръчност: след като укротеше дивите овце, той ги присъединяваше към стадото. Виж и това негово достойнство: зверовете, колкото и много да биваха, далеко бягаха от стадсто, понеже непрестанно се боеха от него и трепереха от гласа му като от гръм, макар че не бяха преследвани нито от стрели, нито от прашка, нито от кучешки лай. От многото (примери) аз ще изложа един, който бил тогава известен на мнозина от тамошните.

Някой си Пирон, който бил горещ пазител на Несториевата и на Акиндиновата и Варлаамова ерес, а свръх това и поборник на иконоборческата слава, след като излязъл из Цариград, отишъл в Търново. Той бил вълк, който се прикрива с овча кожа. Покъсно той намерил там някой си лъжемонах Теодосий, наричан Фудуля, негов съмишленик и по всичко съгласен с него. И злите семена на коя злоба не пося тая двойка, която разлагаше църковното тяло, която разделяше множеството чрез развратни учения и повдигаше въстание и която най-вече чрез бесовски чародейства и измислици правеше да безумствуват придворните велможи и властначалници? Двамата тласкаха към голяма беда православното стадо, понеже подтикваха послушните — еднакво както добрите, така и злите — да подражават на началствуващите.

Прочее що извърши небесният човек? Щом узна за това, той уподоби гърлото си на онези свещенически тръби, от които се срутиха стените на Ерихон, и мъжки се зае да унищожи падението. Денем събираше людете в храма и ги насърчаваше и поучаваше, освобождаваше ги от недоумения, изобличаваше злите плевели. А нощно време се молеше със сълзи и просеше помощ от небето, от бога. И тутакси ги изверга като Иания и Амврия; победи ги като Ама-

лика; с ножа на словото закла позора като свещениците, които с нож бяха проболи всечестната икона на приснодевата. Той ги изгони далеко от църковните предели като аравийски вълци.

А кой е така милостив, че само като види бедни, да се облива със сълзи, като него, който живееше в нищета като тяхната? Поради това той превърна целия си град в странноприемница, а не построи такава тук или там. Той казваше: «Откъде да знаем, чеда, дали не ще се удостоим да приемем заедно с тези сиромаси и Христа? Защото сам Христос рече: «Истина ви казвам, доколкото сте сторили това на едного от тия най-малки мои братя, на мене сте го сторили.»

Ала той беше и лекар, който премъдро лекуваше душевните болести и другите страсти и който сръчно изрязваше от самата основа пораженията на греха. Покрай многото други примери това е ясно и от следното: Край град Търново се простира една местност, отделена от него само от една река. Тя е открита отвсякъде, пълна е със злак и обилно се напоява от изтичащите се води; водната ѝ хубост наслаждава очите, преди да наслади вкуса. Тя е обрасла с всякакви плодовити дървета и е пълна с различни цветя, а над нея се нахожда гъста и пространна гора. В тази местност беше храмът на приснодевата Христова майка и Богородица. Ежегодно в нея се събираше народът от целия град заедно с жените и децата. По обичая празнуването траеше осем дни. И когато се стичаха по случай празника и под предлог на моление, те вършеха всякакви нечисти дела — понеже местоположението и пустотата задоволяваха влечението на блудниците — и поради това си навличаха божието негодувание.

Какво направи премъдрият? Той отсече корена и изсуши плода на греха: той премахна пируването, като заповяда да не се събират на това тържество. И така се премахна погибелта за много души.

Така се грижеше благият лекар за общата полза.

Веднъж имаше голяма суша — почти такава, каквато била във времето на пророк Илия. По земята не се намираше нито следа от роса и влага; тя се попука от сушата и изпущаше пушек като из горяща пещ, а гладът всичко застрашаваше. Нивите заприличаха на утъпканите градски улици и никой вече не мислеше да почиства гумното и да си наостря сърпа.

Като отидоха при отца Евтимия, гражданите му се оплакаха от нещастието, което очакваха. Човеколюбивата му душа се смили над тях. И той ги посъветва да не се отчайват, а да се уповават преди всичко на господа, който е привикнал по волята си да превръща морето в суша, а твърдия камък и безводната земя — във водни извори. На другия ден той заповяда да го последват с жените и децата си заедно. И след като прекара цялата нощ в молитва, щом изгря слънцето, той излезе на полето с всички служители на олтара. След като обиколи цялата местност и се измори, сам се увери в предстоящата напаст. И когато дяконът каза: «Да преклоним главите си пред господа!» — той веднага падна на колене, повдигна свещените си ръце и очи и се помоли. Но присъствуващите не чуваха гласа му, защото той се молеше не с уста, а в сърцето си. И молбата му възлезе до ушите на господа Саваот. И тутакси той умилостиви бога. Дъждовни признаци се показаха на небето. Задуха северният вятър и донесе облаци, подобни на пълни мехове. А когато светителят влизаше в града, изведнъж заваля дъжд, и то не внезапен и бурен, а тих и напоителен; и той не престана да вали дотогава, докогато не се наляха плодовете и не ги подготви да узреят.

Така бог разкриваше предаността си към него. Но и Евтимий също така изтъкваше хубаво казаното от бога: «Който вярва в мене, ще върши делата, които аз върша.»

Поради този случай благочестието придоби по-голяма смелост. Навсякъде се разказваше за станалото, а любовта към пастира растеше. И казаното в книгата на Йов от рабите му: «Кой ще ни даде плътта му, за да се наситим?» — било, за да се види изпълнено върху целия народ, защото никой не се задоволяваше само с желанието да се насити със словата на отеца и да го види, ако не го поканеше и в своя дом. При посещението му всички в дома приемаха благословение. Отрупван с молби, той ги изслушваше и по случай на посещението насаждаше в душите им всякакви добродетели. От телесни той ги превръщаше в духовни, а от земни — на небесни и им даваше в заем думите на евангелския Закхей: «Господи, ето, половината от имота си давам на сиромаси и ако някого съм обидил чрез надвземане, четворно ще го върна.» Той похваляваше и усърдието им и ги утвърждаваше с благословението си: «Днес е спасението на този дом.»

От добродетелта му се привличаха отдалеко не само множество люде от българска народност, които той считаше за свои по апостолски жребий, но и всички на север — до океана, а на запад — до Илирик. И само ако го видеха, смятаха това за голяма придобивка; а ако ли пък се удостояваха и да го чуят, мислеха това за явно спасение. А когато узнаеше за тяхното усърдие, Христовият подражател ги повикваше при себе си и до насита ги напояваше с питието на благочестието. По този начин той ставаше на тях учител по благочестието, а пък те — на своите отечества.

А кой народ, който е сроден с българите по език, не възприе неговите писания, неговите наставления, неговите трудове и потове? Вместо да си служи с нозе, за да ходи да проповядва евангелските истини, той си служеше с ръка, а вместо с апостолски мрежи — с перото. С него той извличаше из дълбочината на невежеството спасяемите.

А понеже той като апостолите проповядва, поучава и заведе при бога всесъвършени люде, затова подобаваше и те да се подхвърлят всеки ден на гонения, на скръб и на смърт, та с небесната си слава да не изостане той, който във всичко е бил подобен на тях. Но понеже с апостолите са съгласни пророците, затова той се уподоби в случая с нещастията си и на тях, а най-много на онзи велик Йеремия, който бил осветен още в майчината си утроба.

Варварският цар [Баязид], който се беше възгордял с победите си и със завладяването на много народи, реши — доброненавистникът! — да разори града Търново, понеже бил слушал, че той е много голям, красив и укрепен със стени; че местоположението му е такова, че мъчно би бил завладян, защото освен със стени достатъчно е защитен природно, а освен това — че има големи богатства и многобройно население и че е прочут както с църковните, така с царските сгради. Затова, като повдигна всички източни войски, начевайки от персийските земи, Ликоания и Азия, премина Дарданелите. И след като намери всички западни войски събрани, както беше заповядал — за да надмине с тях не само Дария, царя на персите и на мидийците, но дори и Александра Македонски, — неочаквано нападна града. Той го обсади отвсякъде с войска, а не само откъм една или две страни. И голямо пространство заеха свирепите! Варваринът се лютеше и заплашваше. Той обещаваше, че с огън ще изгори жителите, на късове ще ги насече и на друга мъчителна смърт ще ги предаде, ако така продължават да се съпротивяват. И постигна той целта си, но не чрез силата си, а защото божията воля допусна.

И веднага иереят Евтимий биде изгонен из църквата, а нея заеха творците на безсрамието. Кивотът на завета изпадна в ръцете на другородците; светинята на светините стана подвластна на асирийците

и което е най-важно, светинята те предложиха на кучетата!

Що налагаше — кажи ми! — да страда светителят тогава, като гледа с очите си, за което не би могъл дори да слуша? Ако Давид, който беше цар, но не и свещеник, толкова е страдал, та казвал: «Жалостта на твоя дом ме изяде» и «Позорът на тия, които те позорят, пада върху мене» — то не се ли измъчваше още повече иереят, чиито трудове и усилия явно се тъпчеха? Що прочее направи? Нима се опечали повече, отколкото трябваше? Нима се изплаши? Нима се отдаде на малодушие или на леност? Нима избяга, когато видя как стадото му се пилее? Нима произнесе лека или тежка дума, недостойна за неговото любомъдрие? — Съвсем не! Той дори се яви пред царя, успокои неговата алчност за кръв, а страшното намерение на варварина превърна в благосклонно държане, както някога пророк Даниил укроти лъвовете в ямата и тримата момци угасиха пламъка в пещта. Защото и варварската свирепост обикновено се срамува от добродетелта на такива мъже!

Когато видя отдалеко, че той иде с присъщата си благочинност и замисленост, без да поглежда нито едно от зрелищата пред себе си, които привличаха върху си слуха и погледа на глупавите, и със сериозност на лицето да минава край тях като край стенни картини, царят не доседя, а веднага стана прав, отдаде му почит и го удостои с най-близкия стол. И той изслуша молещия се за народа, макар че не изпълни всичките му молби. И както някой доблестен воевода, който напълно не дава гръб, макар да е победен от вразите, а след като събере сили, побеждава, така и той постъпи.

Понеже беше изгонен из църквата, той отиде в другата, що беше посветена на върховните апостоли Петър и Павел. След като ги взе за застъпници, той се отдаде на много повече подвизи, отколкото по-

рано: грижеше се да запази народа от варварското изтребление; поучаваше, утешаваше, повдигаше падащите; простираше ръка на препъващите се; изправяше лежащите; поддържаше слабите; похваляваше и насърчаваше към мъжество борещите се. Някои пък отстраняваше като гнила част, за да не прогние цялото тяло, а прокаженото изгонваше от овцете, за да не се разнесе болестта по цялото стадо. И така вторите подвизи и победи на този мъж над лукавия бяха много по-големи, отколкото първите, когато в мир прекарваше живота. Божественият промисъл често пъти оставя дявола да повдигне буря срещу праведниците, та едни, като страдаха, да го победят и да се увенчаят, а други, като се борят и мъчат, да бъдат победени от тях — и стават те достойни за присмех. Така се случи с Йов: когато поради различните му и многобройни нещастия, що умът дори не може да побере, дяволът считаше страдалеца вече за победен и умрял, тогава окаяният се видя под нозете му стъпкан и немощен дори да диша. Така се случи и с апостолите: когато дяволът мислеше, че вече е прекратил евангелската проповед, че е повдигнал гонение, че е наострил мъчителя и подтикнал царя да избие християните, тогава той видя, че не една или друга страна, а цялата вселена, подобно на друго небе, е възприела евангелието,

Когато лукавият дявол се видя тъй свързан от пленниците си и наранен от стрелите си, без да му е възможно мълчаливо да понесе поражението на войските си и пълното си обезоръжение, произведе много по-голяма и по-люта буря, отколкото беше първата. Когато се разказва, езикът на човека се вдървява, а косите се разтреперват.

Воеводата — турчин, когото султан Баязид постави да управлява града — повика при себе си божиите люде, които превъзхождаха другите и по име, и по добродетел, и по произход, уж да обсъдят

някои общополезни въпроси. И те, вървейки след злия вестител, отиваха като глупавите овце, които вървят след онези, които ще ги колят, и бързаха да се доверят на убийствените десници, като всеки носеше своята кръв. Когато ги видя в ръцете си, кръвоядният звяр ги изкла всред църквата, или по-добре да се рече, ги освети, без да се засрами от белите коси, без да пощади младостта; гърлата им превърна в играчка за ножа. Одушевените жертви, словесните всецяло изгоряеми жертви, повторно се кръстиха в своята кръв. Към Захариевата кръв те проляха всред църквата своята кръв, та заедно с Авел да се провикнат от земята към господа всички, които са изпили чашата на мъчението, достойна да бъде изпита от приближените на бога, които с кръвта си са удавили всички важни сили, както военачалниците на гордия Фараон. О свето воинство! Не едни по-рано, а други по-после, но всички, като застанаха вкупом пред мъчителя, оплюха го и веднага, като се представиха на Христа, се увенчаха с мъченически венец! Мъчителят остави труповете им за храна на небесните птици, а владиката причисли духовете им към кротките ангели. О, воини, вие опазихте вярата и броя си не намалихте! А чуйте и броя: бяха сто и десет, чиято кръв обагри църквата! И макар да бяха толкова, не се разкъса мрежата на вярата.

Такива бяха чедата на блажения Евтимий! Така запазиха те ученията му, така отдадоха почести на многото му трудове, що положи той заради тях. Те бяха готови не само да се лишат от имоти, домове, деца и сродници, но и кръвта си да пожертвуват за благочестието — бащин жребий, що получиха от него!

Честната и прославена от ангелите смърт на тези е достатъчна, за да се тури край на похвалите за Евтимий, както и да не се изискват повече думи за историята на неговите подвизи.

А след това и той, възхитен от избитите воини,

смело застана пред мъчителя, без да се изплаши духом, без да се промени от страх. Със спокойствието на лицето си издаваше благодатта на духа, който пребиваваше у него. А когато му съблякоха одеждите и го отведоха върху градската стена, за да бъде смъртта му позорна, и извършиха всичко необходимо за заколението му, падна ли той на лицето си, потрепера ли, прояви ли с нещо обич към живота? Никак! Защото беше ученик на Павла и като него бързаше да се освободи от тялото си, за да заживее с Христа. Това се вижда от думите, които каза на варварина: «О, несправедливецо, защо така безумно и унизително си изложил величието на моето достойнство? Прилично беше първом да се пожертвува иереят, та тогава да последват жертвите; трябваше пастирът да върви пред овцете и бащата — пред децата. Те всички бяха поверени на мене, затова трябваше пръв аз да изпия чашата на заколението: работникът, който се труди, трябва пръв да вкуси от сладкия плод!»

Така каза великият мъдрец и призова палача. После си наведе главата, като с готовност си протегна шията. И той дойде и се приготви да му нанесе смъртния удар. Но който някога изведнъж вкаменил ръката на беззаконствуващия цар, която се била простряла да улови пророка, той по същия начин превърна убийствената десница в неподвижна и недеятелна. Сякаш тя заприлича на някоя ръка на мъртвец, която е прилепена на живо и движещо се тяло, и свидетелствуваше за това, за което Давид се молеше: «Отплати им според делата на ръцете им!» Това хвърли в ужас онзи горделивец и цялото измаилтянско сборище. При това те не само че не останаха, но избягаха от самото място. А на блажения повърнаха одеждите и му казаха свободно да ходи, където пожелае.

Видяхте ли — което и по-рано казах, — че лукавият бяс бива побеждаван и низвергнат с помощта на онези, чрез които мисли да победи великите мъже?

Ето, нашият отец изново сломи въображаемата му сила и го посрами при смъртния си час. И понеже на човека е невъзможно много пъти да умира, затова той доброволно изпълни казаното: «И заклан беше, и мъченик се прослави, без да пролее кръв.» И виж победата колко бе голяма, че застави да познаят непобедимата Христова сила дори онези, които дяволът бе опълчил срещу блажения Евтимий.

Като видяха мъжеството на този велик човек, презрението му към смъртта, вярата му в бога, грижите му за пасомите, както и преславното чудо с ръката на палача, те се увериха, че християнството е истинска вяра. То личеше от това, дето избягаха от мястото. Мъчейки архиерея, някои помислиха, че ще изпитат голям божи гняв, затова, като го оставиха, предпочетоха да избягат.

Но след това какво стана? Подир това чудо варваринът намисли да пресели людете на Изток — защото така изискваха и царевите заповеди, — а божия човек да изпрати на заточение в Македония. И той излезе заедно с людете като втори Йеремия. Гледката предизвикваше сълзи дори у самите камъни на града! Деца се разделяха от бащите си и братя от родни братя: защото не се отвеждаха всички заедно, та да се утешават поне като се виждат, а едни — които се отличаваха по род, по богатство или по красота на лицето си — се заточваха, а други се оставяха. Ония дни бяха дни на плач! Защото има ли нещо по-горчиво от преселението и по-тежко от разлъката с родни, отколкото споменът за родината и за своите, който винаги пробожда сърцето като жило? Ето защо те се прегръщаха един друг, целуваха се, прощаваха се. С риданието си огласяваха местността. А всред тях пеша вървеше великият Евтимий, подпиращ се с жезъл, облян от сълзи, с душа, наранена от хиляди стрели. Но не от тях страдаше той, не и защото беше сломен от болест и от старост, а защото

 бе разкъсан от страданието на народа и от нежната възраст на децата.

А когато дойдоха до мястото, където пастирът щеше да се отдели от тях против волята си — ах, кой би си спомнил това без сълзи! — те паднаха пред краката му; обливаха ги с поройни сълзи, допираха устните и лицата си, целуваха му ръка, наричаха го пастир, учител и чедолюбив баща. Неговото отлъчване за тях бе раздяла с душата. Едни от жените слагаха децата си пред него; други пък, които бяха наблизо, се удостояваха да целунат ръката му, а трети — дрехата му, що напояваха с горещи сълзи, когато се допираха до нея като до някоя ръка на светец. Други поради вяра скубеха тревата, въз която стоеше той, а други — притискани от тълпата и безсилни да се доближат до него — с горчиви сълзи стенеха отдалеко за последно благословение и молеха за прошка, защото бяха уверени в душата си, че вече не ще го видят жив.

А той ги утешаваше и им държеше напътствено слово. Той ги съветваше да не се отклоняват от господните заповеди, да пазят непорочна вярата. Чрез нея не само ще се познае любовта им към бога, но ще придобият и слава дори на самото място на преселението онези, които са я опазили. Така се случи — казваше той — и с Авраамовите внуци: най-напред с Йосиф, който бе несправедливо продаден от братята си като роб, но отпосле бе прославен като цар; после — с великия боговидец Мойсей, родения в Египет, в дома на робството: той наказа мъчителите, като извърши чудото с морската вода и като изведе вкупом сънародниците си из Египет, из дома на робството. Същото стана и със Зоровавел Саладиилов· поради благочестието си той, когато бил в плен, сияел в слава всред царевия дом и много спомогнал да се освободи Израил и да се издигне храмът. А що се случи с Даниил, укротителя на лъвовете, и с трите

момци, които угасиха огъня? Това и нещо повече не постигнаха ли те с вярата? Павел свидетелствува, като казва: «Угасиха огнената сила, затвориха устата на лъвовете.» А що се случи с великодушната и велика по вяра Естир? Като се помоли на бога, с пост и молитви тя не успокои ли пламналия гняв на мидийския цар и не освободи ли сънародниците си израилтяни, които, вместо да измрат в един ден, достигнаха броя на морския пясък?

И съветваше ги той да благодарят за сполетелите ги беди. Увещаваше ги да се надяват поради тях на неизказани блага. Изобщо да се изразя: със сладките си словесни поучения той правеше да пренасят леко страданията. С вдъхновения си от бога език, като изрече тези неща и като коленичи, той се помоли с тях. А после, когато се изправи подир молитвата, благослови ги за сетен път. И когато някой от народа извика, обръщайки се към него с ридание: «Кому ни предаваш, добри пастирю?» — той отвърна: «На света троица ви предавам сега и во веки!»

Що стана по-нататък? Когато стигна мястото, където го водеха, и пустинолюбивата му душа видя планината и забеляза, че мястото отговаря на желанието му, той се просълзи. И понеже сърцето му се сгорещи от прозрителната способност на духа, рече: «Ето покоището, където ще премина краткия си живот — що дължа на бога, който ме е ръководил, — докато не ме освободи той и от телесните окови.»

А с какво се занимаваше Евтимий, когато беше заточен? С ловитба, обичната на апостолите работа, ала не на риба, а на човеци. При това всеки ден и всяка нощ, просто — всеки час. Защото при него се стичаха от цялата местност около планината, както някога юдейският Ерусалим — при Йоан Кръстител. И едни се освобождаваха от различни ереси като от язви, други отбягваха тъмата на сарацинското нечестие (мохамеданството); трети напущаха безумния

 си живот като омърсена дреха. Насаждаха се началата на всяка добродетел. Хората се научаваха да познават господа; непросветените ставаха учители на другите. И не само че на онова място се стичаха тълпи, да видят този втори Илия, но и името на Евтимий подобно на някоя светиня се разнасяше по всички градове и села, по пътища и пазарища, по къщи и храмове. И уместно рече пророкът: «Ученията му се разнесе из цялата земя, а словото му — до края на вселената.»

За това, че тъй много той просия в родината си, в своя град, без малко мълвата за любомъдрата му душа щеше да се разнесе по цялата вселена. На някои се струва, че това не е вярно за него. Но бог благоволи и на чужда страна да се прояви така, та по този начин похвалата за него да стане още по-истинска, а пък и самите местни жители да станат проповедници и хвалители на този заточен, чуждестранен и измъчен затворник.

Често, след като занасяха при него на ръце децата си, болни от разни болести, родителите се завръщаха, гледайки как децата ходят със своите крака, променени от тежките окови на болестта. И всички оздравели трябваше като с тръба всячески да възвестяват лекарските му благодеяния.

При това и множество видни жени на управниците на онази област отиваха при него, а той ги напътваше към благочестие. Те пък, като намираха мъжете си чрез молитвите му, завеждаха ги при него, а той — при Христа. Освен това те му поднасяха и много злато и го молеха да го приеме, понеже е необходимо за спокоен живот. А той и от тези случаи им устройваше стълба за небето, понеже ги съветваше да го раздават с ръцете си на бедните. Един от тях го запита: «Владико, нима има някой, който да е по-беден и който повече да се нуждае от милостиня, отколкото ти, кой-

то си сломен от толкова страдания, от такава болест и от мъчения от неверниците?» А той, кротко като го погледна — защото волната душа никога не знае гневно да поглежда, — тихо отвърна с усмивка на лицето, сочейки евангелието: «Чедо, моето богатство е скрито тука! То ще бъде открито, когато онзи, който ни го е предал, седне да разследва що сме припечелили с него. При това то не е само мое, а на всички, които обичат господа.»

Какъв блажен апостолски глас! Какъв отговор на благородна душа! И на чужбина такава беше мъдростта на нашия отец! И когато беше гонен и заточен, неговата грижа беше людското спасение.

Константин Костенечки (XV в.)

Из живота на Стефан Лазаревич

Косовската битка

Когато умря Оркан, на престола се качи най-малкият му син Амурат, който покори много земи на запад. Сетне той се въоръжи срещу благочестивия княз Лазар, а този не се стърпя да чака и да нехае за своите членове, които бяха и Христови, да биват отсичани и отрязвани, но за да премахне техния срам съвсем или сам да умре, се вдигна и обзет от такива мисли, тръгна срещу измаилтяните. И боят, който се отвори на мястото, наречено Косово, стана тъй: между войниците, които се нареждаха пред знамената, имаше някой си много благороден мъж (Милош), когото от завист бяха наклеветили пред господаря като изменник. И той, за да покаже вярност и храброст, като намери удобен момент, упъти се право към най-големия военачалник и уж като че бяга, дадоха му път да мине. Когато наближи, тутакси се спусна и заби меча си в самия този горд и страшен самодържец, но още там и той падна убит от турците.

Изпърво надвиха тези, които бяха с Лазар, и одържаха победа. Но още не бе дошло време за избавление. Поради това и синът на оня цар пак се засили в същия бой и надви, защото бог тъй пожела, че и великият този княз Лазар заедно с тия, които бяха с него, да се увенчаят с мъченически венец. Що

стана след това? Настана краят на блажения Лазар, комуто отсякоха главата, но неговите любими другари го изпревариха с твърде умилна молба: да умрат те преди него, за да не видят неговата смърт.

Тоя бой стана в 6897 (1389) год. на 15 юни. Княз Лазар прие мъченическа смърт и сега в съградения от самия него голям манастир, наричан Равеница, се вижда като жив, явно приет от мъчениците, и с тях ликува на небето. Тогава, о, тогава не остана място в цялата тази страна, дето да се не чува тъжният глас на риданията и воплите, които нямаха равни на себе си, с които дори целият околен въздух се изпълни, сякаш във всички тези предели плачеше Рахил и не искаше да се утеши — не само за децата си, но и за този благороден господар, защото няма и него, и тях.

Мъжествена жена

А достославната и великомъдра майка (княгиня Милица), като си остана по-превъзходна от много прочути майки, или както би казал Соломон — мъжествена жена, като не изостави нито една добродетел, както знаят всички околни, които са получавали милости от нейни ръце, — за каквото се надяваше, това и получи. Но тя твърде много се прояви и в мирските работи, в които би било простено да се обърка не само една жена, но и опитният в съвети Одисей. А кой ще изкаже колко скъпоценни, божествени и свещени украшения е раздала на църкви и манастири? Кой не ще се учуди, като вижда такова съединение на тия, които се взират в единия бог и се стремят да се издигнат до установените заповеди, и живеят, изпълнявайки ги колкото е възможно по-добре?

След това онзи горд и велик (Баязид) замисли поход срещу угровласите и като се вдигна с всички свои сили, дойде и като премина Дунав в 6903 (1394) год., срещна се в бой с великия и самодържавен воевода Иван Мирча и там бе пролята неизказано много кръв. Там загинаха Крали Марко и Константин (*Драгаш*). Тук в тая битка се намери и княз Стефан, за когото говорим. Защото те всички бяха с измаилтяните, но не доброволно, а по принуда, както казват за блажения Марко, че рекъл на Константин: «Аз призовавам и моля бога да бъда помощник на християните, па нека бъда пръв между мъртвите в тая битка.»

Смъртта на княз Стефан

А блаженият Стефан или плодове и дарове пращаше на царя, или земята обхождаше, за да издигне още някой божествен храм. И оттук чу, че онзи остров е завзет. Като се вдигна, тръгна за Бялград. Когато пристигна в местността, наричана Главица, като обядва, отиде на лов и докато още вършеше лов, взе сокола на ръката си. Като го взе, не го носеше, както трябва — той, който досега правеше и вършеше всичко, както трябва и за учудване на всички, и се накланяше на една или друга страна — да падне от коня. Взеха го от двете страни подръка и го заведоха до стана. И лежеше в шатъра, а това беше за всички тъжна гледка; изпусна само една дума: «За Георги, за Георги (Бранкович).» И тъй не промълви нищо до утринта, когато и предаде богу дух.

Почина в 6935 (1427) год., 19-и ден на месец юли, в събота, в пет часа през деня. Когато са го свалили от коня, такъв гръм удари изведнъж в града, тъй страшен, какъвто никога не сме чували. От тоя час

падна тъмнина над цялата тая страна, та мислеха, 291
че е нощ, и едва при залез слънце малко се проясни. А това беше след пладне.

А когато това стана, какви ли жалостни гласове не се чуха тогава? Падаха хора с лице на земята и кръв течеше от тях; ридаеха за него не само като за владетел, но и като за мил баща. След това изпратиха за Георги (Бранкович), а сами като го взеха, понесоха го за гробницата (за това много се погрижи воеводата), която сам бе съградил в Ресава. О прекрасна войска на прекрасен господар! Тогава жените не гледаха нито децата си, нито къщите си, нито нещо друго. А тук някъде наблизо беше измаилтянската войска, но ония, които носеха деспота, не държеха сметка за своя живот — само да го положат на мястото, което бе определено.

Какви ли жалостни гласове не чуха ония, които бяха там? Хората деряха лицата си, скубеха косите си и смениха всичките си светли дрехи. Вместо в многосветли дрехи се обличаха във вретища. . .

Владислав Граматик (XV в.)

Възобновяване на Рилския манастир и пренасяне мощите на Иван Рилски в Рила

Исконният враг на човешкото спасение и противник на смирението, проклетият дявол — който някога се бе опълчил срещу създателя на всичко и заради надменността си бе смъкнат и предаден на адския мрак и който сам стана мрак поради лукавата си прищявка — навсякъде предизвиква постоянни войни и смутове. Като видя толкова преславните и предивни знамения и изцеления, които дълго време ставаха при ковчега на преподобния св. Иван, и главно поради злопаметност и вражда като се озлоби против преподобния много повече, отколкото в началото, той биде напълно обхванат от люг гняв и от горчива завист. И при това, като не можеше да го търпи, той тутакси прибягна до своите обикновени и пагубни войни.

След това, като се измина немалко време и когато властта на гръцкото царство отслабна, дори съвършено се изтощи, по попущението на бога и по неузнаваемите му предопределения измаилтянският народ съвсем неочаквано нападна всички източни и южни страни в Азия, които бяха под гърците, и ги завладя, па достигна и в Тракия и си я подчини.

След като поразиха напълно сръбските войски,

които бяха тогава в Тракия, при така наречената Марица, измаилтяните веднага се опълчиха срещу сръбското господарство. И стана жестоко сражение в местността, наричана Косово. В боя загина и лютият насилник султан Мурад, който ги предвождаше. Той твърде скоро получи достойна отплата заради своето безбожие, сиреч страшно и непристойно изпусна варварската си и нечестива душа: всред боя неочаквано той бе лишен от живот от сръбски воини. И така прочее, когато грехът надделя — уви, поради нашите престъпления! — сръбската земя падна под властта им.

Малко след това те завладяха и българските области, подобно на някое слабо гнездо, заедно с оня чуден град (Търново), в който лежеха чудодейните мощи на чудотворния отец. Войската се нахвърли пак буйно и безбожно, като всеки ден и във всяко време извършваше чести опустошения и кръвопролития. Никой не можеше да се противопостави по никакъв начин на страшния им пристъп. В бойните сражения навсякъде те превъзхождаха всички и им нанасяха сияйни победи. Благодарение на всичко това и тяхното пагубно зло навсякъде се разпространи и се наложи. Напълно запустяха много области и села заедно със светите манастири и с божествените храмове, унищожени от огън.

Тогава се събори и съвършено запустя и пресветата обител на богоносния отец, която е в Рилската пустиня — където преподобният, когато беше жив, прекара страдалчески и постнически, безплътен и ангелски живот и която отпосле много добре и благолепно издигна и създаде от основи, за прослава на бога и в чест на преподобния, прочутият кесар Хрельо, който прие иночески образ под името монах Харитон.

След дълго време, когато престанаха военните сражения, които по-преди ставаха по българските

 земи, и когато общественият живот потече пак спокойно, явиха се едни мъже миряни. Те бяха благочестиви и благородни по потекло, а по народност — българи. Те живееха край Кюстендил, в едно село, което отстоеше от него на две поприща и нещо и което се наричаше Граница. Те бяха украсени със свещенически сан и при изпълнението на службата си заставаха пред бога подобно на онзи Захарий в древността, който е баща на св. Ивана Предтеча. Богу те принасяха безкръвни жертви заради себе си и заради людските прегрешения.

Когато изпратиха при бога своите съпруги, те напуснаха мирския живот, като се натовариха със сладкото Христово бреме. И бидейки обхванати от голям страх от бога, заселиха се в Рилската пустиня, в гореказаната обител на преподобния, която беше тогава пуста и необитаема, както се каза по-рано. Те станаха образ и пример на добродетелен живот за всички, които дойдоха след тях. Те постоянно се упражняваха в труд и подвизи, в голямо търпение, в молене и пеене, в пост и в четене на божествени книги и в други подобни неща, които сега нямам време да опиша — за това е необходима друга, по-тежка работа.

Те бяха трима на брой и братя по плът. Бяха синове на блаженейшия епископ в Крупник кир Яков, който със светителствуването си в онова време твърде добре опази словесното стадо Христово. Единият от тях по име се наричаше Йоасаф; още от началото той заемаше първо място помежду им. Вторият се казваше Давид, а третият — Теофан.

Както се каза, трите дойдоха в гореспоменатата пустиня, защото искаха да се поселят в нея. При това те дойдоха не едновременно, нито пък заедно, а късно един след друг. И понеже намериха всичките манастирски здания съвършено съборени и разрушени освен единствената църква и кулата, те, подпо-

магани от бога, тутакси пак въздигнаха всичките от основи. И съвършено ги поправиха и изградиха, и благолепно ги украсиха, като положиха за тях много труд и грижи и като изхарчиха средства. Ала това извършиха не сами и не само със свои средства и със средствата, що притежаваше всичкото братство от целия манастир, но и с пожертвованията на някои боголюбиви мъже и преди всичко с настоятването и помощта на благочестивия господин и нов ктитор на светата обител кир Георги, който хубаво и много изредно набави всичко, от което се нуждаеха манастирските здания. Тяхното изящество и тяхната украса, подобно на някой силен магнит при вида на желязото, подтикват и сега към боголюбива ревност не само мнозина местни жители от тамошната област и съседните й страни, но вече и от по-далечни места. Те идват там с най-голяма ревност и със силна вяра и свръх силите си поднасят на светата обител от онова, що имат. А след като получат благословение и най-голяма полза там, особено когато се празнува денят на светеца, с радостни души и с най-голямо веселие се завръщат пак по домовете си.

Когато се вършеха всички тия неща и други подобни на тях и се трудеха и работеха още повече за изграждането на манастира, та за тях започна да се говори навсякъде из околността, внезапно достигна до тях неочаквана, но много радостна вест. И като огласи слуха им с истината, тя изпълни душата им с множество наслади и с духовна радост.

Един свещеник, по име Яков, който беше протопоп в град Пловдив, в Тракия, и който имаше голяма вяра и любов към преподобния отец и пустинен светилник Иван, когато дойде при тях в манастира, им разказа за чудотворния ковчег на преподобния: че дори още лежал (от много години) в Търновската архиепископия, покрит някак и неизвестен, и че напълно бил достъпен в това време за външните.

296 Той казваше още и това, че сам го е видял, когато ходил там със своя митрополит и с немалко други с него по някаква работа и когато се поклонил на свещените мощи на преподобния, и че си изпросил от тамошните свещеници една частица от тях за благословение. Като чуха това, тогавашният предстоятел на обителта, честният йеромонах кир Давид, и останалото во Христе братство, много се зарадваха от душа и най-грижливо го разпитаха за това. Йоасаф, който им беше пръв игумен, който най-напред постави у тях начало и основа на добродетелите и който по плът беше по-стар брат на тогавашния предстоятел, беше вече заминал при господа, като замени временния с вечния и нетленен живот.

Но ето че след малко време и друг вестител дойде при тях и им разказа същото. Също така и той рече, че бил по някакъв случай в Търново и че с очите си видял чудотворния ковчег на светеца, и че узнал всичко за него.

Обаче те все още не бяха напълно убедени в това. Даже и да беше то истина, те не можеха напълно да повярват, защото дотогава дори не бяха слушали, нито пък бяха разбрали, че ковчегът на преподобния тогава наистина бе в Търново. Въпросът беше предаден на дълбочините на забвението поради това, че беше се изминало много време, и най-вече поради неуредиците и метежите, които бяха станали в града през времето, когато нахлуха в него варварите. Те мислеха, че когато бог го предал в ръцете на врага поради нашите прегрешения и всичко свето и ценно, що се е намирало у него, било неочаквано разграбено и отнесено другаде, тогава и ковчегът е бил отнесен някъде.

И тъй, като не можаха, както се казва, напълно да повярват на донесението и като искаха да се осведомят за него дали то е истинско, веднага изпратиха едного от тамошните манастирски братя, който позна-

ваше оная земя. Те му поръчаха да се осведоми за всичко и сам да види мощите на преподобния, та когато се завърне оттам пак при тях, да им разкаже подробно какво е видял и какво е научил. Прочее, така и стана. Пратеникът като се осведоми най-подробно за всичко, съгласно поръката, и като се завърна скоро при тях и им извести, че всичко това е истина, с голяма бързина и ревност братята тутакси съобщиха за това на благочестивата царица госпожа Мария, която беше дъщеря на благочестивия деспот Георги (Бранкович), сръбски владетел в ония времена, а жена на великия и самовластен амир Мурад, който от древните най-много се прослави с множество войни и бойни победи. Тогава тя живееше в село Ежово. В него тя си имаше и жилище, което отстоеше на немалко стадии южно от гр. Серес. Вкупом те я молиха и убеждаваха да се погрижи да се пренесат оттам свещените мощи на преподобния в светата му обител в Рила, като казваха, че за това тя ще получи от бога голямо възмездие на небето.

Като ги изслуша и като биде обхваната душата ѝ от още по-голяма обич към бога, тя се преклони пред молбата им и се погрижи по-скоро да се осъществи желанието им. В удобно време като се яви пред самовластния велик амир Мохамед, който управляваше тогава царския скиптър, и като му говори за това, понеже пред него имаше голяма и силна смелост, тя получи искането, без да се измами в надеждата си. И като получи от царската власт писмена заповед до търновския съдия, за да им се предаде с най-голяма бързина искането, тя, след като се завърна от столицата в жилището си на село, ги повика при себе си и тутакси им предаде заповедта.

Щом получиха заповедта, най-усърдно и с голяма бързина се завърнаха в манастира. И като се свика събор, по общо решение на цялото братство и по заповед на игумена бидоха отредени и изпратени за Тър-

 ново онези, които щяха да отидат за светеца. Поименно те бяха: йеромонах кир Теофан, йеромонах кир Варлаам, брат Келасий, презвитер Йоан от Белчин и някои други. В тази важна служба те се предвождаха от йеромонаха Теофан, който беше същински по плът брат на тогавашния предстоятел на светата обител и втори след него попечител на всичко, що се отнасяше до манастира. Той беше надарен богато с всички способности и познаваше Свещеното писание. С постническите си подвизи и със силата на ума си особено пък превъзхождаше тези, които бяха в манастира. А оттук пък е явно, че той надвишаваше останалите монаси и по други добродетелни качества на примерен живот.

Когато пристигнаха пратениците в царствения български град Търново, настаниха се вече да живеят там, гдето светецът лежеше. Но като узнаха причината за тяхното идване, градските първенци по повод на това повдигнаха у населението немалка глъчка и голям метеж. То се караше и спореше с тях. То не искаше по никой начин да им позволи да изнесат светеца от града и всячески се грижеше да ги изпрати у тях си празни и без успех. И понеже прението и несъгласието между двете страни по този въпрос вече стана много голямо, почти цели три дни, а крамолата достатъчно обхвана и другите люде, дори проникна до онези, които решават тези работи, двете страни взаимно се съгласиха да отидат при градския съдия, за да разреши той веднага прението за мощите.

Тогава монасите връчиха на съдията царското писмо, което му заповядваше да предаде най-скоро на пустинните мъже пустинния светилник Иван. И съдията веднага им предаде в ръцете желаното от всички съкровище, с което нищо не може да се сравни на света — всечестния ковчег на богоносния отец. И така крамолата съвсем се прекрати, а спорът между двете страни напълно се разреши. А монасите тутак-

си получиха с голяма почит и радост свещения ковчег на преподобния и обвиха мощите в най-чисти покривки и ги поръсиха с благовонно миро. И без да се бавят ни най-малко в града, на следния ден, след като натовариха ковчега на светеца на муле, заедно излязоха из града и тръгнаха за дома си. От гражданите никой не ги съпроводи освен неколцина от бедните, както и от иноците.

В шестия час от тоя ден стигнаха до една река, от тамошните люде наричана Росита, която не отстои много от града. Реката беше много придошла и беше изпълнила цялото си корито, та по никакъв начин никой не можеше да я премине поради нейната буйност и стремителност. Те бяха завладени от силна скръб заради това, гдето не могат да преминат реката. И докато стояха в недоумение, ненадейно из ковчега им се показа един благоуханен дим и изпълни околността на два часа разстояние. Тогава те се осмелиха, нагазиха в реката и водими от молитвите на светеца, безвредно я преминаха и продължиха своя път радостни и весели.

Но когато наближиха град Никопол и щяха вече да влязат в него, срещна ги на две поприща вън от града заедно с други боляри някой си велможа Богдан жупан. Той беше много христолюбив и с голяма вяра в св. Ивана. Всички влязоха заедно с него в града, стидоха в палатите му и внесоха в неговия молитвен дом ковчега на светеца. Там имаше много запалени свещи, дим от благоуханен тамян и други аромати. След това, като извършиха божествената служба на светите таинства на Христа бога, те влязоха в църквата на името на светеца и пак се върнаха в дома, гдето бяха удостоени с голямо внимание и ги чакаше готова трапеза, изпълнена с всичко в изобилие. Тук се събра почти целият град с жените и децата, и малки и големи, радващи се и пеещи божествени песни. А дивният велможа заедно с голо-

главите си слуги се разпореждаше и не пожела никак да седне на стола си дори до четвъртия час на нощта. И едва когато веселието се привърши, всеки от тях отиде у дома си.

На заранта пък, когато станаха и изпяха обикновените песни и приготвиха всичко за път, зачуха пак глъчка и шум: целият град вече се беше стекъл, за да изпроводи светеца. И пак, както по-рано казахме, от ковчега на светеца се появи силно благоухание, което не престана да се разнася оттогава и деня и нощя. След това гореспоменатият велможа, като обсипа с почит и дарове носителите на ковчега на преподобния и ги снабди обилно с необходимите за път неща, а те поставиха на съответната носилка светеца, заедно с останалите боляри ги изпроводи чак до реката Осъм. И след като всеки от тях прегърна там ковчега на светеца и го обля с множество сълзи и се сбогува с тях, всички се отправиха за у дома си, като поглеждаха от време на време към другите.

Като пътуваха така, славейки бога, след няколко дни стигнаха в главния град Средец и внесоха ковчега във великия храм на светия великомъченик Георги, гдето лежи и светият крал Милутин, наричан Бански. И там, понеже двамата светци бяха на един одър и издаваха двойно благоухание за почуда на всички, тутакси се стече при тях целият град със свещи и кадила. Вече на другия ден иноците решиха да съобщят в манастира за своето пристигане заедно със светеца, като изпратят по едного от служителите си писмо със следното съдържание:

«До честнейшия между свещеноиноците йеромонах кир Давид, наш отец и игумен на светата обител на преподобния и богоносен наш Иван Пустиножител, и до другото братство во Христе — от най-малкия между иноците Теофан заедно с братята.

Радвайте се в господа! Нека ви бъде известно, че носейки със себе си всечестния ковчег на преподоб-

ния, излязохме из европските земи, във всичко добро подпомагани от божията благодат и от вашите молитви. Сега сме в град Средец и тук ще престоим пет или шест дни, след които ще тръгнем за манастира. Нека вашата светост се погрижи да излезе да посрещне светеца с подобаващата се чест.

Молете се за нас!»

След като изпратиха пратеника, иноците си отпочинаха през шестте дни в града, както вече се рече. През това време всички ги славеха и почитаха. А една жена от тамошните богаташки, ктиторица, направи на светеца ковчег от негниещо дърво, на цена сто пенези. И след като положиха светеца в новия ковчег, ктитор Георги, мъжът на жената, даде шест златици, та купи скъп покров, за да се покрие ковчегът на светеца.

Като дойде седмият ден и вече се извършваше обикновеното утринно славословие, гражданите узнаха, че рилските иноци ще си заминат заедно със светеца. Тогава всички, с жените и децата си, се събраха в църквата и помежду си решиха свещениците в светите си одежди и със свещи и кадила да изпроводят светеца. Но някои от народа не позволяваха и казваха: «Боим се от завистта на агаряните; може нещо неочаквано да ни напакостят.» Този съвет се понрави на всички. И така, като дигнаха светеца, народът потегли: мнозина, по-избрани мъже — на коне; други — пеша, а по-голямата част с жените и децата — боси. Когато стигнаха на четири поприща вън от града, те се притекоха със сълзи и стенания, целуваха ковчега на светеца, както си беше на носилката, и казваха: «Отхождаш си от нас, дивни отче, а нас оставяш пак сироти, както преди!» И като се биеха в гърдите, те се връщаха назад.

А велможите заедно със свещениците и иноците отидоха до местността, наричана Лешница (при с. Владая). И като нагостиха там рилци и се простиха

с тях по обичая, върнаха се. Но някои от тях заминаха с другите чак до манастира. Оттам нататък почнаха да носят светеца на раменете си, като го снеха от съответното муле, което го носеше. Като се научиха за пристигането на светеца, жителите от околните места се събраха при реката, наричана Герман, в едно село, далеч от манастира на ден и половина път,и там го очакваха.

Заедно с братята като узна и игуменът, че светецът се приближава, дигна се с подвластните нему свещеници и дякони в манастира, взе свещи и кадила и тържествено го посрещна в гореказаното село при реката. На това място престояха един ден и една нощ, за да си отпочинат. А на заранта, като запалиха свещите и кадилата и като извършиха молебствия, игуменът със свещениците си взе мощите на светеца и тръгна пред ковчега, като се радваше и пееше, както в древност богоотецът Давид пред скинията. И заедно с целия народ така вървяха дори до голямата планина (Рила).

Когато стигнаха до подножието на планината, игуменът поръча да седнат да закусят, да не би някои от глад да изнемогват. И така народът наляга по зелената трева, както някога било при чудесата на моя Христос. И много народ се беше насъбрал на това място! И за спомен на светеца поставиха знак там, където и досега всяка година на тоя ден народът от тази местност празнува паметта на светеца.

След това, като станаха оттук, стигнаха манастирския метох, наричан «Орлица», в църквата на светите апостоли; някога нея с усърдие беше издигнал от основи на това място самият тогавашен настоятел на манастира — кир Давид. На следния ден беше празникът на върховните апостоли Петър и Павел. Заедно с народа, като празнуваха и като почетоха деня, отправиха към бога благодарствена възхвала. На заранта, 30 юни, след като стана, пак игуменът със

свещениците и с епископа кир Йосиф, който също му беше роден брат, взе ковчега и го понесе, пеейки «Господи, помилуй», а народът вървеше пеша отподир чак до самия мост, що е над метоха. Тук някои от народа, като взеха светеца, окрилени от бързоходната лекост на божествения дух, скоро станаха невидими за другите, защото те тичаха по-силно от бързите елени и от летежа на орлите. Сякаш не те носеха светеца, а той ги носеше невидимо. Но това чудо бе последвано от други чудеса. Някои се качиха на коне и се втурнаха по тях, като ту възхождаха нагоре, ту се спускаха надолу, ала не можаха нито да настигнат светеца, нито пък с очи да го видят. Зачудени много от това, що видяха, многозина завикаха: «Какво ли ще бъде това дивно и преславно чудо?» А мъжете, които носеха светеца, с мъка едва успяха да удържат ковчега, за да дочакат там конниците и изостаналия народ. 303

Като се вдигнаха пак оттам и като изминаха нещо около половина поприще от това място, ето че изведнъж бяха посрещнати с икони и хоругви от братята, които бяха останали в манастира, в местността, наричана Върбица, по-долу от сливането на двете големи реки — споменатата вече Рила и така наричаната Илиина. И като се събра там заедно манастирското братство, запяха божествени песни, целуваха светеца, целуваха се и един друг взаимно. Оттам всички вкупом отидоха в манастира, внесоха светеца в църквата и с големи почести и псалмопения го положиха на мястото, което беше предварително приготвено за него в нея, в 6977 (1469) година, индикт втори, 30 юни. И до днес от неговите честни мощи, които почиват там, извира вечнотекущият поток на безвъзмездното изцеление за онези, които с топла вяра прибягват към тях.

А след като извършиха всенощното бдение и чествуваха деня, отредиха занапред всяка година на

1 юли заедно с почитането паметта на светите безсребърници Козма и Дамян да се извършва бдение в обителта на преподобния и тържествено да се празнува възвръщането на честните мощи на свети Ивана. Така също отредиха да му се пее и параклис в четвъртък всяка седмица. След това те уведомиха и благочестивата царица госпожа Мария за светеца и за светото шествие по пътя. Като прочете писмото и като узна за пристигането на светеца, тя много се зарадва заедно със своите благородници и им писа благодарствено писмо, казвайки: «Благодаря на моя господ бог, че в наши дни се възвърнаха мощите на светеца.» Там тя предаде на пратеника и скъп покров, за да бъде поставен върху ковчега на светеца за прослава на бога, в чест на преподобния и за нейно всегдашно възпоминание.

Прочее тия неща така се случиха със светеца отначало, та дори до днес. Откакто бидоха пренесени свещените мощи на светеца от Средечката митрополия в Търново от българския цар Асен, до тази година има 274 години. През нея година светецът извърши различни чудеса. Също и във възпоминателния ден на светеца оздравяха мнозина, които, мъчени през дванадесет и повече години, боледуваха от нечисти духове. Също така оздравяха и някои жени, които по неволя са напуснали мъжете си, и се завърнаха при тях. За слава на бога такива изцеления и досега върши светецът на ония, които отиват при него с вяра.

И тъй, така бе пренесен от прославния град Търново и от Загорската земя в славния манастир, който се намира в Рилската пустиня, предостойният за похвала наш отец Иван — наистина велико светило за целия свят, стена и основа на вярата, красота на пустинята и украшение на монашеството. И това бог извърши някак чинно и той съизволи то да бъде така, че чрез пристигането му и западните български земи пак да се осветят и да се напътят към добро.

Поп Пейо (XVI в.)

Борба срещу насилствените потурчвания в София

Из житието на Георги Нови Софийски

I

Той бе роден в Кратово от благочестиви родители. Името на баща му бе Димитър, а на майката — Сара. Когато детето стана на шест години, родителите му го дадоха да изучава свещените книги, които скоро изучи. След това го заведоха да изучава златарско изкуство, което също тъй добре усвои, като задоволи напълно и в двете неща учителите си, и получи и от двамата благословение и молитви. В това време баща му Димитрий почина и той остана сирак без баща. Понеже бе личен момък и много красив, че в града никой не можеше да се мери по хубост с него, страхуваше се да живее в това място, защото тогава царуваше измаилтянският цар Баязид бег, и от страх да не бъде насила заведен в двореца му напусна родното си място и отиде в Сардакийския град, наричан София. Там той живееше в къщата на един от свещениците и придобиваше добродетел след добродетел. Свещеникът с наслада виждаше неговото послушание и доколкото му бе възможно, поучаваше го в светото писание. А той бързаше да изпълни на дело поученията му, което и направи.

И както е невъзможно да се укрие град от върха на планината, и както никой не туря свещ под шиник, а я слага на свещника, за да свети на всички,

 когато влизат в стаята — така стана и с тоя момък. Видяха го мръсните мохамедански попове и насъсквани от дявола, не можеха да търпят неговото благочестие в християнската вяра, помъчиха се с всички сили да го привлекат и обърнат към себе си. И тъй те избраха едного от много учените си хора, известен и ловък в словото и готов да даде всекиму отговор, и го изпратиха да беседва с него. Той отива при него с хитрина, донася му едно ръчно изделие, дава му голяма цена и му носи още ядива, за да завърже уж с него приятелство. И така почва да го примамва с тънко ласкание и хитри думи, казвайки: «О, момко, ако ти би пожелал да напуснеш тая вяра, препълнена със скръб и непотребна на света, и да дойдеш при нас да възприемеш нашето хубаво и леко учение, ти би получил голяма слава и чест, би се оженил за дъщерята на първия и най-богатия човек в нашия град, би наследил голямо богатство, би приел почестите и поклоните на всички жители от града поради красотата си и наистина всички би те имали за пръв човек в целия град. Не е достойно твоята хубост да живее робски в такава нищета; но нека роби и робини те заобикалят и да ти служат.»

Като чу това Георги, рече му: «Благодаря ти, че ми мислиш доброто, но отговори ми право на това, което ще те запитам. Зная, че ти добре знаеш, и чувах за тебе, че ти основателно познаваш всичко, което е било досега и което ще стане в бъдеще според вашата вяра. Ако ти откровено искаш да говориш с мен, кажи ми: в тая слава, за която ти спомена, вечно ли ще пребивава човек, или тя ще престане тук?» «Всичко се свършва тук, но които добре поживеят и държат Мохамедовото предание, всички оттук ще идат в рая.» А Георги рече: «И какво значи добре да живееш тук, както ми рече?» Той отговори: «Преди всичко добра вяра и телесна чистота.» Георги каза: «Добре отговори — вяра добра, а каква чисто-

та?» Той рече: «Често да се миеш и често да се кланяш.» Георги отговори: «Ако човек живее в блудство или прелюбодейство, или пиянство и чревоугодие и се предава на всевъзможни плътски удоволствия, ще го приеме ли бог в рая?»

Той не пожела да засвидетелствува истината, но рече: «Всички тия бог няма да приеме, ако се не обърнат към него с велико покаяние, но ако умрат неразкаяни за делата си, ще отидат в мъките.» Георги каза: «Право отсъди, но всички ваши царе и князе, и съдии, и велможи, които виждам сега, са потънали в такива нечисти дела и до края на живота си без покаяние зле загиват, както и ти сам каза.» Но сарацининът пак каза: «Но бог може да бъде умилостивен и да прости греховете и чрез милостиня. Погледни колко църкви, мостове и чешми в божие име са направили нашите царе, князе и велможи за хората.»

Георги отговори: «Давид с дух свети пише: Жертвата на нечестивите е мръсота за господа. — И понеже, както виждам, от векове насам много царе и властители са направили големи добрини, но поради неверието си всички загинаха, без да оставят и спомен дори, а най-вече от вашия род всички загинаха и не може да се намери нито един свет във вярата или праведен — било цар, било паша, било войвода, било съдия, било учител, било някой от простите хора, — но всички загинаха. А в нашата вяра има и царе, и архиереи, и прости хора, от времето на Христа дори до днес, които са свети и праведни, и телата им пребивават цели и невредими от много години, и всички с разни недъзи, които идват при тях с вяра, се изцеряват, прогонват и бесовете от хората. Ако не вярваш, ела с мене да ти покажа крал Милутина, на име Стефан, който лежи в тоя град, как почива, като че е заспал в ковчега, и мощите му издават приятна миризма като от крин, и вярвай, че той е свет и всички ние сме свети, защото също така вярваме, както и

той. Та как можеш ти да ме учиш да напусна истинската вяра, която ще ме доведе при бога и ще ме направи наследник на царството небесно? И аз зная, че всичко това ти е добре известно, но съблазните на тоя свят не те оставят да пристъпиш към истинската вяра и да се спасиш. Понеже сам искаш да загинеш, и другите караш да споделят твоята гибел, но иди след мен, не ме мами, ти не можеш да ме разделиш от моя Христос.»

Като чу това, сарацининът остана посрамен и не можейки да отговори нищо, скри яда в сърцето си, па отиде, та събра своите другари и им разказа всичко по тънко, като им говореше: «Ако го оставим така, всичко наше е поругано от него.» И така ги настройва към вражда.

И отидоха при съдията и му разказаха всичко за него, като прибавиха и лъжа, казвайки: «Той поруга цялата наша вяра и нашия законодател, тъй също и царете, и князете, и съдиите — всички обрече на вечната мъка; ако го оставим християнин, да знаеш, че тяхната вяра ще се възвеличи, а нашата ще бъде поругана.» С тия думи те хвърлиха в ярост съдията. Той изпрати същия оня, който бе беседвал с Георги, като му каза: «Иди и го доведи при мене с хитрост, без да му казваш нещо за говореното.» Той отиде при него и след обикновения поздрав му каза: «Знай, о Георги, че нашият съдия има нужда от тебе. Казах му, че си много изкусен в златарството; той има нужда да му направиш много ковани изделия, за което ти ще бъдеш много обикнат от него и ще получиш награда, каквато му поискаш; стани да отидем при него!»

И той, бидейки незлобив и навикнал да вярва на всяка дума, помисли, че това е истина. И така двамата отидоха при съдията. Като го видя, съдията се учуди на хубостта му, покани го близо до себе си и му заговори с тих и умилен глас: «О, момко, обадиха ми,

че си бил майстор в изкуството; можеш ли да ми направиш ковани изделия, каквито обичам?» Той му отговори: «Дай ми да направя и мисля, че ще ги харесаш.» А този му каза: «От това разбрах, че си изкусен в тая работа, но ще ти кажа още едно и ако ме послушаш, ще бъдеш добре — в противен случай зле ще загинеш.» Той запита: «И какво ми заповядваш?» Съдията рече: «Отречи се от Христа, приеми нашата права вяра и ще се насладиш от всички блага тук, а след смъртта си ще отидеш в рая.» И много други измамни думи му говореше.

Георги, като чу всичко това, каза на себе си: «Виждам, че съм докаран тук не за изкуството си, а за да изменя на вярата си, но, господи мой, Исусе Христе, дай ми разумни думи да отговоря и научи ме според твоята воля.» И в тоя миг му се даде слово на премъдростта и той каза: «Христос е началото на нашия подвиг; когато ви предават на съдилищата и синагогите, не се грижете предварително какво или как ще говорите, защото не вие ще говорите, но светият дух.» И каза на съдията: «Вашето племе води началото си от Мохамед, къде отиват след смъртта техните души?» Той каза: «В рая.» Георги отговори: «Какво свидетелство, знамение или чудо ще приведеш за това?» Той каза: «Какви други знамения искаш? Не сме ли ние царе и не побеждаваме ли ние силни царства и превземаме градовете им? Не покланят ли се нам царете и князете от целия свят и ни плащат данък? Ако бог не беше наш, той не би издигнал нашата сила.» Георги рече: «И в древните племена имаше силни царе, които господствуваха над вселената и придобиха големи богатства и слава, но понеже не служеха на Христа, всички загинаха, без да оставят спомен дори; тяхното царство и земна слава не им принесоха никаква полза. Само християните, които служиха вярно на бога, получиха оправдание и царете, и простите се оправдаха и са праведни

 и свети. Ти сам много добре знаеш това, но царската сила не те оставя да изповядаш истината.»

А той каза: «Нашият началник Мохамед е разговарял с бога.» А Георги му рече: «Не е вярно, че Мохамед е разговарял с бога, защото, когато бог слезе на Синайската планина, в подножието на планината имаше множество евреи, които трепереха от страх, като видяха, че бог слиза в светкавици и огнен облак; той повика Мойсея и с него разговаряше. Когато се роди Христос, персийските царе, предвождани от звездата, дойдоха и му се поклониха. И той пак направи много чудеса пред всички: на слепите даваше зрение, прокажените очистваше, болните изцеряваше, мъртвите възкръсяваше, по водата ходеше като по сухо. И пак когато се възнесе от Елеонската планина на небесата, много хора заедно с майка му стоеха там, чудеха се, като го гледаха да се издига от облака; и в тоя час два ангела дойдоха и казаха на хората: тоя, когото виждате, че се възнася от вас, ще дойде пак да съди живите и мъртвите и да въздаде всекиму според делата — и които не повярват на това, ще загинат. А кой е видял вашия Мохамед или кой го е чул да говори някъде с бога, или какво знамение е направил той през живота си? Аз зная добре, че нито едно. Той сам съчини едно удобно и лъжливо учение, плътски мъдрувания, което предаде на хората и на неизкусните във вярата. Това учение прие цялото персийско племе. И вкорени се ученията му в сърцата им, и както той не беше нито свят, нито преподобен, тъй и всички, които му повярваха, загинаха, както и вие самите гинете досега.»

Стоящите наоколо множество агарянци, като чуха това, извикаха всички: «Махни го от средата ни, защото той всякак ни поруга.» И съдията заповяда да го отведат в тъмницата. И като вързаха ръцете му отзад, едни го биеха, други го блъскаха, а трети го плюеха. И го вкараха в тъмницата.

Като чу това, събраното множество се развика със силен глас и се устреми към него, скърцайки със зъби, и щяха да го разкъсат, ако съдията не бе забранил чрез слугите си да го бият. И им каза: «Защо тъй се нахвърляте върху него като диви зверове? Нима аз нямам власт от царя? Ако аз го осъдя, ще бъде осъден и ако го освободя, ще бъде свободен.» А те викаха: «Щом ти е дадено право да съдиш, съди праведно по нашия закон, защото и ние знаем целия наш закон, макар и да нямаме власт от царя!» А съдията каза: «Като знаете, какво трябва да направя с него?» А те казаха: «Да бъде изгорен с огън и пепелта му да развеем във въздуха!» А съдията каза: «Защото хвали своята вяра, а не приема нашата, за това ли да го изгорим?» А те казаха: «А който похули нашия законодател, а също и царя, и воеводите, и съдиите, просто всичко, нима той трябва да остане жив?» Съдията каза: «Не чух от неговите уста такива думи, които вие казвате.» А те крещяха: «Не само това, което казахме, но целия наш закон, и кланянето, и миенето оскверни и обруга.» Съдията каза: «Така ли е, Георги, както тези свидетелстват против тебе?» А Георги отговори: «Да не дава бог аз, божия твар, да похуля човек; не приемам само грешните дела, проповядвам истината за Христа и за него съм готов да умра.» И съдията им рече: «Хула ли е това, което чувате?» А те казаха: «Това не е хула, но порано, преди да го доведем при тебе, изрече хулни думи. Ако го пуснеш, и ти си разорител на нашата вяра и закон и ние знаем какво да направим за тебе пред царя.»

Като видя, че нищо няма да успее, но повече се увеличава възбуждението, съдията се обърна към момъка: «Признай, Георги, това, което тези свидетелстват срещу тебе.» А Георги каза: «Това, което

рекох, рекох — няма да намериш лъжи в моите уста.» Съдията каза: «Аз вярвам на тяхното множество повече, отколкото на тебе един, и понеже не се отричаш от Христа, заслужаваш смърт.» А на агарянския народ, който гледаше към него, рече: «Нека грехът за него легне върху вас и вашите думи; каквото искате, правете с него.»

А те се нахвърляха на мъченика, както вълци да разкъсат агне, и едни го удряха по лицето, други го плюеха, а трети го тласкаха насам-натам. И така, като му вързаха ръцете отзад, а също и врата му с желязно въже, преведоха го през целия пазар, а техният проповедник пред всички викаше със силен глас: «Елате всички пазители на нашата вяра и донесете дърва да изгорим тогова, който обруга нашия закон и който не иска да се отрече от Христа.» И така събират се множество перси, и едни го плашеха, други го препъваха или му обещаваха много дарове и не успяваха нищо, защото на всяка тяхна дума той отговаряше същото. Отведоха го близо до «Света София».

Като се приближи, свещеникът му говореше: «Претърпи, Георги, днес малко, за да ликуваш вечно с Христа.» А Георги рече: «Моли бога за мен, отче, да ми дава сила.» Като чуха това, ония, които го водеха, веднага прогониха свещеника да не се приближава повече.

Свещеникът имаше познат сарацинин, изящно облечен със сарацинско облекло, който в сърцето си имаше голяма любов към християнската вяра, но поради страх не смееше да я изповяда. Което презвитерът тайно му заповядваше, той приемаше всичко с радост. И му заповяда да върви близо до мъченика и да слуша всичко онова, което те ще му кажат и което ще им отговори. А свещеникът, като събра свещениците и християните, които се намираха на това място, им каза: «Братя, молете се бог да му даде си-

ли!» И всички почнаха да се молят на бога със сълзи за мъченика, говорейки: «Господи Исусе Христе, който някога си направил знамения със своите свети мъченици, ти си тук и сега и дай сили на тоя момък да те изповядва до смъртта си в тия последни дни. Направи с него някакво знамение, та тези, като видят и чуят за него, да прославят твоето име, защото си благословен во веки, амин.»

А агаряните събраха много дърва, направиха голяма грамада и започнаха да ласкаят Георги и да му обещават много дарове. Но той им каза: «Рекох ви веднаж и дваж, че аз от своята вяра няма никога да се откажа, та ако щете, хиляди мъчения да ми нанесете.» Като чуха това, заповядаха бързо да донесат огън и тъй мнозина побягнаха към близките къщи, и едни, взели главня, тичаха, други носеха горещи въглени, един друг се надпреварваха, тичайки, кой пръв да запали кладата, защото всеки мислеше в ума си, глупецът, че ще стори голяма служба на бога.

Като ги гледах, казах си, че сега се сбъдват над Георги Христовите думи: «Ще дойде време, когато всеки, който ще ви убива, ще мисли, че принася служба богу.» И така запалиха кладата. И съблякоха му дрехите, оставиха го само по риза, завързаха му ръцете отзад и така го хвърлиха в огъня и пак го извадиха и му казаха: «Окаяни, защо така се погубваш? Ние искаме да те съветваме добро, а не както ти си получил лош съвет от оня сребропродавец поп. Нима не знаеш, че той се радва на твоята смърт, защото ще наследи всичко, което имаш, и ще се похвали на своите приятели? Но ние се боим от бога и не искаме да умреш сега тук на тоя огън и да изгориш като восък. Послушай ни, откажи се от Христа днес пред нас, изпълни нашата воля и даровете, които ти обещахме, всичко ще ти дадем. А след това, ако ти е угодно, ще живееш с нас по нашия закон;

314 ако ли не, царската земя е пространна, а има също така и много други царства. Тогава иди с мир, където искаш да идеш, и изпълни желанията си, само сега пощади своята младост и не се погубвай така безумно.»

А Георги им каза: «Знаете ли, че в последния ден Исус ще съди всички, които са родени от Адама, и ще отдели праведниците от грешниците, както овчарят отделя овцете от козите, и грешниците ще изпрати във вечните мъки и в неугасимия огън, и ще се мъчат безкрайни векове заради малките сладости на тоя свят. А праведниците ще отдели и едни ще изпрати в небесното царство, а други в райските селения, трети в блажените жилища, всекиму според подвига, както тук се е подвизавал, или е постил, или е давал усърдно милостиня въпреки насилията, или е претърпял различни мъки и не е пощадил тялото си заради бога. Всички те ще получат голяма слава и чест, ще наследят веселие и безкрайна радост. Защо ме съблазнявате като някой невежа и препрост човек? Защото моят Христос рече: който ме изповядва пред хората, и аз ще го изповядам пред моя отец, който е на небесата. Както го казах и в началото, нищо не може да ме отдели от любовта на моя Христос. По-добре да ме изгори огънят докрай, но само да ме преселите от тоя свят в онзи, а вечният огън ще изгори всички невярващи, както ви казах.»

А те му рекоха: «Да знаеш, че така скоро няма да те преселим от тоя свят, но много ще пострадаш, доде се преселиш.» И започнаха да го блъскат в огъня, да се изприщи цялото му тяло. И пак го върнаха и му казаха: «Е, Георги, не усещаш ли огъня?» А той им рече: «Да, не усещам, понеже творецът на огъня го превръща в роса; вас, грешните, тоя огън може и в бъдеще да ви изгори. А аз с благодатта Христова не се боя нито от този огън, нито от бъдещия.»

Като чуха това, веднага го хвърлиха в огъня, до-

ри на три пъти го блъсваха и отново го изваждаха и като видяха, че няма да успеят нищо, хвърлиха го сред огъня. И той лежеше прострян в огъня възнак към изток. И като прегоряха въжетата на ръцете му, дигна дясната си ръка, прекръсти се и извика със силен глас: «Господи Исусе Христе, предавам в твои ръце моя дух!» И ония чуха това, и един от тях взе едно голямо дърво и го удари по главата, и така той изпусна дух. И макар небето да беше ясно, изведнъж излезе облак над кладата и такава голяма роса пусна, че се удивиха всички, които бяха се събрали да гледат. Като видяха това, християните силно прославиха бога, а агаряните със самия дявол останаха посрамени. И видях, че мнозина от тях си триеха сълзите от очите и си отиваха посрамени.

Християните получиха голяма смелост, отидоха при княза на града и му казаха: «Ето този християнин умря заради Христа. Дайте ни тялото му да го погребем.» Като чуха това, всички агаряни извикаха: «Не се надявайте, че ще получите някоя част от тялото му. Ние ще го изгорим и пепелта му ще развеем с вятъра, както направихме с други в Адрианопол и в царствуващия град.» А онези отново казаха на съдията така: «Ето нашият Георги умря заради Христа, дай ни тялото му да го погребем.» А той, като чу това, чудеше се и обърна очи към презвитера, казвайки: «Знам добре, че ти си виновен за гибелта му, и ти ще отговаряш пред бога.» А презвитерът каза: «Ако аз съм направил нещо лошо, нека бъде, както ти казваш, но аз го поучих на полезни неща. Бог постъпи, както пожела, и днес Георги умря в нашата вяра заради бога. Ето защо ние сме длъжни да го погребем.» Свещеникът каза: «Дай ми един от твоите служители, за да ги разгони, и аз ще взема тялото му от огъня, тъй като го исках, а те ми отказаха: да не се надяваш, че ще получиш нещо от него, ние и пепелта му ще развеем из въздуха.» Съдията

 му рече: «Понеже е така, дори аз да ида с голяма сила, не ще мога да го взема. Но иди, дано можеш да го получиш с молба.»

Като отиде с другите на мястото, където блаженият лежеше върху огъня, свещеникът започна едного да моли, другиму да обещава дарове, за да не го изгорят. Онези още по-лошо се спуснаха и хвърлиха дърва на кладата върху мъченика. А той лежеше сред огъня цял. И започнаха да чупят близките огради и да трупат върху него. Но и от това бяха недоволни и ако някой знаеше умряло животно, влечеше мъртвото му тяло и го хвърляше върху него. Мислеха, че с техните тела ще могат да смесят неговото тяло, за да изгори и то. Ония тела бързо изгаряха и ставаха пепел, а мъченикът оставаше цял.

Като виждаха това, те недоумяваха що да сторят и подбудени от дявола, се посъветваха и казаха: «Тоя поп чака да вземе тялото му и да го прослави като светец, но ние нека го горим до утре и ако не изгори, да го занесем и хвърлим в тъмния ров.» Това решение бе съобщено на презвитера от онзи, който, както казахме по-рано, бе облечен в сарацински дрехи. Като чу това, презвитерът го разказа на всички намиращи се при него християни. Един християнин, който бе на работа със заплата у някой агарянин от близките къщи наоколо, каза на презвитера: «Идете си всички оттук и надявам се на бога, тая нощ няма да заспя, докато не го откраднa и не го донеса в твоя дом.» Като чу това и като го поучи, презвитерът му даде няколко сребърника и му каза: «Ако направиш това, голяма чест и дарове ще получиш от нас.»

И така християните се разотидоха всеки в своя дом. На сутринта още по тъмно дохажда някой си Йоан презвитер от същия град и намира огъня още да гори силно, но няма никого. И той отива в двора на оня, който бе дал обещание, и като почука на вратата, онзи се явява и му казва: «Когато отидох по

първа стража през нощта и ги намерих всички да спят, взех го от огъня и го поставих в чувал, но боейки се от нощната стража, не посмях да го занеса на онзи презвитер, както му обещах вчера, но ако искаш, отнеси го ти.» Той с радост го взе и като го сложи на рамената си, занесе го в своята черква и отиде при презвитера и му разказа всичко. Презвитерът прослави бога и рече: «Редно е да го занесем в съборната черква.» И така стана.

И като изгря слънцето, събраха черковните клирици, разказаха им всичко станало и ги накараха да го погребат със слава. А те казаха: «За да не попаднем в беда, погребете го никой да не разбере. Ако не искаш, иди и попитай съдията; ако ти разреши, тогава ще го погребем.» И свещеникът отиде и молейки се богу, говореше: «Боже, научи ме какво да кажа на съдията.» И така отиде при него и му рече: «Да знаеш, о съдия, като станах тая сутрин и влязох в черквата по обичая си, ето сред черквата намерих Георги. Какво да направя с него?» Като чу това, съдията се удиви и каза на присъствуващите: «Да знаете, че е свят, защото ми казаха сутринта ония, които го горяха и тая нощ говореха: всички ние стояхме и седяхме, и накладохме дърва върху него, а въпреки това рано внезапно стана невидим.» Всички слушаха и се чудеха. И съдията каза на презвитера: «Иди и го погреби с чест, както знаете.»

И тъй презвитерът си отиде и разказа това на всички. И така събраха целия клир и останалите християни и със словословие и песни го погребаха в храма на света мъченица Марина в 7023 (1515) год., месец февруари, ден 11. Случи се тогава месопустна неделя, в третата година от царуването на измаилтянския цар Селим, при митрополит Панкратий.

Матей Граматик (XVI в.)

Нови потурчвания в София

Из житието на Никола Нови

Скоро безбройното множество богопротивници, начело с градския епарх, заобикалят тъмничното преддверие, подир което стана следното: един, който бе с епарха, се одърз сти да влезе при светеца преди всички. «Иди — заповяда му епархът — при оня, който иска да умре зле, и му речи: «Виждаш ли колко те щадим! Ако се покориш и вървиш по наша воля, то дори и от гърлото на смъртта ще те извадим и ще ти дарим живота.» И ако успееш да го увещаеш, ще се удостоиш заедно с него с голяма чест.» И като влезе, почна да се приближава с ласки до светеца, мислейки на края да заплаши доблестния. «Покори се, о Никола — говореше, — престани да изповядваш Христовата вяра. Ако не сториш това, днес ще умреш, изгорен на огън.»

Светецът стоеше на молитва неподвижен и бе вдигнал очи и ръце към небето. По едно време едва отговори тихо: «Труд си правиш само, нечестивецо; защо заплашваш със смърт вечния ми живот? Па ми показваш и огъня; ти и тия, които мъдруват с теб, ще изгорите във вечния огън, задето се отрекохте от Христа и почнахте да служите на дявола. Сегашният огън не може да ме разлъчи от любовта на моя Христос и бог. Аз се надявам, че той ще

превърне огъня в хладина, както направи някога с трите момци в пещта, когато превърна пламъка на роса. Ако ли се грижите за дървата, аз сам ще им заплатя стойността. Кажи на тия, които са те изпратили, това, което чу от мен. Прибави към това, че аз съм се отказал завинаги от вашата служба и я проклинам. Аз се привързах към моя Христос бог — на него възлагам надеждата си за спасение и за неговото славно и свето име готов съм да умра, за да ликувам с него до веки в царството му. Повече от това няма да чуете, както ви казах още в първия ден на страданията си.»

Като каза това, светецът го изпрати. А варварин-ът, като не получи исканото и като се обезнадежди, сложи ръка на устата си и се завърна безсилен, като предаде на епарха подробно отговора на доблестния светец. Когато сбирщината на ония убийци чу това, като че изгуби разума си и се лиши от надежда, та почнаха един по един да тършуват из тъмницата, като крещяха с голям глас, за да сплашат светеца, носейки в ръце всевъзможни мъчителни оръдия. И неочаквано почти целият град се стече: онези бързаха да присъствуват при убиването на подвижника, а християните — да видят доблестния Христов страдалец увенчан и да се удостоят със светите му молитви; те едногласно повтаряха: «Господи, помилуй!»

Достохвалният Никола, като почувствува, че ще отиде при бога, зарадва се духом твърде много и като се обля с горещи сълзи, падна на колене, дигна ръце към небето и после се помоли. . .

— — —

Но нека чуем какво става по-подир. Страдалецът, предаден вече на велик подвиг, се намираше във вътрешността на тъмницата и се грижеше как ще

320 се яви пред страшния божи престол. Той, за когото, по думите на апостола, не бе достоен целият свят, бе оставен на безбожната агарянска сган, прилична на диви лъвове. «Дайте ни — викаха те на стражата — непокорника!» А непреклонният духом и безболезен Николай, приготвен за това, излезе при тях, като даде благоговейно наставление на другарите си по окови, които му дадоха обещание, че ще се молят за него.

А агаряните сложиха тутакси ръце върху него, немилостиво го повалиха на земята, освободиха го от тежките железни окови, с които ръцете и краката му бяха оковани, и го оставиха почти гол, само по риза. После бързо му извиха ръцете отзад и ги свързаха с въже. А блаженият сияеше със светлото си лице, както някога боговидецът Мойсей, като пееше псаломски песни и говореше: «Хвала ти възнасям, Христе боже, защото извади душата ми от тъмницата, за да се изповяда пред твоето свято име! Ти ме спаси от падането ми в ямата и не ме затвори във вражески ръце, но постави на широко краката ми!»

И като се обърна и се поклони с глава, благослови християните, които бяха там, като желаеше твърде много да ги види. Но богопротивниците, като видяха това, завидяха на християните и като вълци ги разгониха. О, помрачени от нелепа помисъл, които си мислеха, че подвижникът ще се стресне от тяхната дързост! Те мислеха, окаяните, че ще могат да го уплашат в последния час. Откак бидоха прогонени християните, дойде заповед от епарха никой от християните да не се мярка и да не присъствува при светлото зрелище на мъченика.

После ето що стана: уловиха един момък от християните и му предадоха светеца да го води вързан на заколение. И това беше божия наредба, та поне оттук да се наслади на гледката на светите братя. Но и друг брат, който преди беседваше със светеца

и беше възприел в тъмницата словото и заветите му, си спомни казаното от него: «В деня на моето веселие, ако е възможно, нека който и да бил от вас, да се яви» — както малко по-горе по-обширно бе казано. Момъкът, като видя светеца тъй усамотен, като овца, определена за хвърляне сред зверовете, отблъсна далеч от себе си малодушие и леност, запали се от любов към мъченика и като се въоръжи с оръжието на кръста, уповавайки се на молитвите на светеца, изправи се пред всички и дързостно застана пред лицето на светия мъченик, минаваше пред него, вглеждаше се, обменяха се един друг с чести погледи и се изпълваше с любов в Христа.

И в това се вижда благоразумието на светеца, че не каза ни една дума на възхитения от него поклонник. И макар в такова трудно положение, той гледаше да не би с някоя дума да открие смелостта на онзи брат, та той да пострада нещо заради него. И само бога благодареше за това, като непрестанно се молеше.

Когато узна, че са наближили до мястото, наречено «Меден пазар», дето бе светият храм «Възнесение господне», той се поклони и бързо излезе напред, радвайки се. Па изпревари водача си и с духовните си очи видя царя на царете — Христа бога и зрелището на ангелите, които го очакваха. И пламна от любов или от ревност към бога, както някога Илия. Вървейки по-напред от всички, той пристигна на определеното място, дето трябваше да се сражава и с мъчителя-дявсл, за да го победи със силата на кръста и да получи след победата желания венец от Христа. Страдалецът имаше сила от светия дух, която го укрепваше. И като пренебрегна всичко низко и размишляваше само за небесни неща, очакваше кога ще се раздели от тялото си, за да съжителствува с Христа.

Такава е ревността на светците! За тях смъртта е като сън, като красота; те преминават от смъртта

 към живот вечно млад, защото са готови да изпълнят брачния чертог. Какво щяха да кажат на това ония, които треперят от смъртта и живеят постоянно с низките си страсти? Смъртта дохожда и ни грабва, без да искаме; но горко тогава на неготовите, когато чертогът се затвори и чуем: «Идете си — не ви познавам.» Ще има ли полза, кажи ми, за тленните, и каква ще бъде тогава? — Никаква; това е ясно.

Но да се върнем на предмета и да видим какво правят побеснелите убийци. Те бяха събрани в хилядно множество начело с яздещия пред тях епарх с първенците си, тържествено и суетно носещи мъчителски жезли и сопи и придружени от някакви викове и крясъци. Глашатаите викаха, а те цепеха въздуха с молитвите си. Но доблестният Никола дори не даваше ухо на техния устрем, защото бе обзет изцяло от мисълта за бога и се взираше постоянно във венеца. След това, когато мъченикът излезе извън града, преди да стигне на мястото, един от богопротивните взе голям камък и тежко нарани светеца в главата, та той почувствува силна болка и изтече много кръв. И увенча се свещената му глава; зачерви се рамото на светеца като от някой червен орар. Но епархът искаше да накаже заради удара този варварин, който без заповед дръзна да нарани мъченика. Търсеха го дълго, но убиецът, като видя това, скри се в човешкото множество и избяга от наказанието.

А светецът полека достигна до мястото на мъченията си, намери се на мястото, което се нарича Три кладенци, на запад от града Средец, и там го връзаха на върбите при малката шумлива рекичка, която течеше под краката му. Когато мъченикът се изправи мъжествено до върбата, смел и непреклонен, пред очите му застана пак казаният вече мъченик-олюбец и измолваше с очи от светеца последни молитви. Многострадалецът Никола го благослови с движение на главата си и с радостни очи посочи на духов-

ния си брат своето отиване от земята на небето. И двамата се поклониха с глава за последен път, без да ги види някой, защото ослепяха техните очи от силата на вишния, но продължаваха да го връзват с въжа о дървото. Светецът издигна очите си към небето и от видението на божествени неща почувствува блаженство. Светлият му зрак блестеше като огън; той шепнеше и се молеше. «В твоите ръце предавам духа си» — каза той. И още недоизрекъл молитвата си, неочаквано почнаха да го бият с камъни, като първомъченика Стефан, когото изпърво удариха с три големи камъка в името на света троица. След това благодарствено преклони колене. Един от убийците взе един голям камък от потока и с всичката си сила удари светеца по темето. И като уби тутакси мъченика, направи себе си най-скверен от всички мъченикоубийци.

АПОКРИФНИ ЛЕГЕНДИ

Тайната книга

Аз, Йоан, ваш брат, който участвувах в скърбите, за да бъда съучастник и в небесното царство и търпението на Исус Христос, когато на Тайната вечеря се бях облегнал до гърдите на господа нашего Исуса Христа, рекох: «Господи, кой ще бъде този, който ще те предаде?» И като ми отговори, каза: «Който затопи в блюдото заедно с мене. Тогава сатаната ще влезе у него и тоя ще поиска да ме предаде.»

После запитах: «Господи, преди да беше паднал сатаната, каква слава имаше той пред твоя отец?» — «Той имаше, отговори ми, такава слава, че заповядваше на небесните добродетели. Аз пък седях при моя отец. Сатаната беше строител на всички неща и подражател на отца. Той слизаше от небето в преизподнята и от преизподнята възлизаше до престола на невидимия отец. И като наблюдаваше славата на оня, що движи небесата, намисли да постави своето седалище над облаците и пожела да стане подобен на всевишния. Па като слезе във въздуха, той рече на ангела, що заповядваше на въздуха: «Отвори ми вратите на въздуха!»— и той му отвори вратите на въздуха. После, като се стремеше по-надолу, срещна ангела, що заповядваше на водите, и му рече: «Отвори ми вратите на водите!» — и той му ги отвори.

328 И като слизаше, той се вести пред лицето на земята, цяла покрита с вода, а като проникна под земята, намери лежащи на водите две риби, които бяха съединени като волове за оран и подпиращи по заповед на невидимия отец цялата земя от запад до изток. И когато слезе по-долу, срещна надвиснали облаци, които държеха морето, а още по-долу намери своя пъкъл, т. е. геената огнена. След това вече не можа да слезе по-нататък поради пламъка на горящия огън. Тогава сатаната, изпълнен от злоба, върна се назад и отиде при ангела на въздуха и при оня, що беше над водите, па им рече: «Всичко това е мое. Ако ме послушате да поставя седалището си на облаците, аз ще стана подобен на всевишния и като издигна едни от водите горе на тая твърд, а другите води събера в широки морета, тогава вече няма да има вода по повърхнината на цялата земя и ще царувам заедно с вас във веки веков.» Това като каза, възлезе и към другите ангели, дори до петото небе, и на всекиго от тях говореше така: «Ти колко дължиш на своя господар (бога)?» Първият отговори: «Сто мери пшеница.» И сатаната му рече: «Вземи перо и чернило и пиши: шестдесет.» И на втория каза: «А ти колко дължиш на своя господар?» Той отговори: «Сто делви масло.» «Седни — рече му — и напиши: петдесет.» И като възлизаше към всички небеса, все така говореше дори до петото небе и съблазняваше ангелите на невидимия отец.

И излезе глас от престола на отца, говорещ: «Какво вършиш ти, отстъпнико от отца, прелъстителю на ангелите? Ти, създателю на греха, скоро извършвай онова, каквото си наумил!» Тогава бог-отец заповяда на своите ангели, казвайки: «Вземете одеждите им!» И те взеха одеждите, престолите и венците на всички ангели, които бяха послушали сатаната.»

И пак аз, Йоан, попитах господа: «Когато падна сатаната, на кое място той обитаваше?» Отговори ми:

«Моят отец го преобрази поради неговото високомерие: светлината му бе отнета, лицето му стана на цвят като нажежено желязо и се уподоби изцяло на човешко лице. С опашката си той повлече третината божи ангели. Тогава той бе изхвърлен от божието седалище и лишен от управлението на небесата. Но като слезе сатаната тук, на твърдта, и не можа да намери мира нито той, нито ония, който бяха с него, замоли отца, казвайки: «Бъди търпелив спрямо мене, аз всичко ще ти върна.» Тогава боготец се смили над него, даде му спокойствие нему и на ония, що бяха с него, за да направи, каквото пожелае, до седми ден. И така сатаната седна на твърдта и заповяда на ангела, който беше над въздуха, и на оня, който беше над водите, и те повдигнаха земята, която беше във вода, и тя стана суха. После взе венеца на ангела, що беше над водите, от едната му половина направи светлината на месеца, от другата — светлината на звездите, а от камъните на венеца (короната) направи всички небесни воинства и звезди. И след това направи своите служители ангели според реда, установен при всевишния, и създаде гръмотевицата, дъжда, градушката и снега, и над тях изпрати свои служители ангели. Той заповяда на земята да произвежда всякакви хвъркати и влечуги, дървета и треви, а на морето — да произвежда риби и птици небесни.

После намисли да направи човека да прилича на него и да му слугува. За тая цел той заповяда на ангела на третото небе да влезе в глинено тяло, па като взе част от това тяло и направи друго във вид на жена, заповяда на ангела на второто небе да влезе в женското тяло. Ангелите, щом видяха, че са облечени в смъртна форма и че са различни по вид (т. е. мъж и жена), много плакаха. После сатаната им заповяда да извършат плътско деяние (съвъкупление) с глинените си тела, без да проумеят, че с това

правят грях. При това създателят на злото намисли в своя ум да направи рай и там въведе човеците. Сетне дяволът посади тръстика в средата на рая и от храчката си направи змия, на която заповяда да влезе в тръстиката. Така дяволът скри своето намерение от човеците, та да не узнаят неговата измама. После той влезе при тях и им рече: «Яжте от всичките плодове, които са в рая, но да не ядете от плода на дървото за познание на доброто и лошото.» А в туй време той влезе в змията и прелъсти ангела, що имаше женски вид, изля неговият брат греховна похот и изпълни похотта си с Ева при свистенето на змията. Ето защо са наречени рожби на дявола и рожби на змията ония, които вършат сладострастието на своя отец дявола дори до свършека на тоя век. И пак дяволът изля в ангела, що беше у Адама, своята отрова и сладострастие, което ще наплоди рожби на земята и рожби на дявола дори до свършека на тоя век.»

После аз, Йоан, запитах господа, казвайки: «Ако е тъй, как тогава разказват людете, че Адам и Ева били създадени от бога и настанени в рая, за да служат на заповедите на отца, и като ги престъпили, били обречени на смърт?» И господ ми рече: «Слушай, Йоане, възлюбен на моя отец. Невежите злоупотребяват също, като казват, че моят отец бил направил тела от пръст. Всъщност той създаде чрез духа светаго всички небесни добродетели; те обаче поради вероломството си получиха смъртни тела от пръст и бидоха осъдени на смърт.» А пък аз, Йоан, запитах господа: «Как тъй може човек от дух да бъде в плътско тяло?»—на което господ ми рече: «Паднали от небето ангели влизат в тялото на жените и приемат плът от плътска похот и от духа се ражда дух, а от плътта плът; така се свършва царството на сатаната в тоя свят у всички народи.»

И запитах господа, казвайки: «Докога сатаната ще царува в тоя свят над човешкия род?» Отговори

ми: «Моят отец му позволи да царува седем дена, които са седем века.» И пак запитах аз господа: «Какво ще бъде в това време?» — а той ми отговори: «Дяволът, откакто отпадна от божията слава и пожела да въздигне своята слава, седна на облаците и изпрати своите огнени служители ангели при людете, като се почне от Адам, та до своя служител Енох. Той издигна Енох над небесната твърд, показа му своята божественост и заповяда да му дадат перо и чернило. Енох седна и написа шестдесет и седем книги. После дяволът му заповяда да ги занесе на земята и да ги предаде на своите синове. Енох свали книгите на земята, предаде ги на синовете си и почна да ги учи как да принасят жертви и да извършват незаконни таинства, и така той скри от людете небесното царство. И дяволът им казваше: «Знайте, че аз съм ваш бог и освен мене няма друг бог.»

«Ето (продължава Исус), моят отец ме изпрати на тоя свят да разкрия на людете да познаят лошите намерения на дявола. И когато сатаната узна, че съм слязъл от небето на света, изпрати един ангел, който взе три дървета и ги даде на Мойсей, за да ме разпънат на тях; тия дървета и досега се пазят. Мойсей проповядваше пред народа божествеността на дявола, който му заповяда да даде закон на синовете Израелеви и да ги проведе по сухо през морето. Когато моят отец намисли да ме изпрати на тоя свят, проводи преди мене своя ангел по име Мария, който да ме приеме. Аз, като слязох, влязох през едното ухо на Мария и излязох от другото. Тогава сатаната, господар на тоя свят, като узна, че аз съм слязъл да диря и спасявам людете, що бяха загинали, изпроводи своя ангел пророк Илия, който кръщаваше във вода и който се наричаше Йоан Кръстител. Илия запита господаря на тоя свят: «Как ще мога да го позная (Исуса Христа)?» — на което господарят му рече: «Над когото видиш да слиза дух във вид на

 гълъб и да стои над него, той е същият, който кръщава с духа светаго за опрощаване на греховете, той е, който може да погубва и да спасява.»

И пак аз, Йоан, запитах господа: «Може ли човек да бъде спасен чрез кръщението Йоаново без твоето кръщение?!» Господ отговори: «Освен ако аз не бъда кръстил някого за опрощение на греховете, никой друг не може да види царството небесно чрез водно кръщение, защото аз съм хлябът на живота, слязъл от седмото небе, и тия, които ядат моето тяло и пият моята кръв, ще се нарекат синове божи.» После запитах господа: «А какво ще рече — който яде моето тяло и пие моята кръв?» — на което той ми отговори: «Преди още дяволът и всички негови воинства да бяха отпаднали от славата на отца, те го прославяха и му се молеха така: «Отче наш, който си на небето...» — и тъй всички техни песни се възнасяха пред престола на отца; а когато те паднаха, вече не можеха да славословят бога с тая молитва.»

И запитах господа: «Как тъй всички приемат кръщението Йоаново, докато пък твоето не всички приемат?» — на което той ми отговори: «Защото делата им са лоши и не дохождат при светлината. Учениците на Йоан Кръстител се женят и ходят по сватби; пък моите ученици никак не се женят, а са като божите ангели на небето.» Аз рекох: «Ако наистина е грях с жена, то човек не би трябвало да се жени?» Господ пък ми каза: «Не всички разбират тая дума освен ония, на които е дадено. Има скопци, които тъй са родени още от утробата на майка си; има скопци, които са направени такива от людете; а има и такива, които сами себе си скопяват за царство небесно. Който може да разбере, нека разбере.»

После попитах господа за съдния ден: «Какъв знак ще покаже твоето пришествие?» Господ ми отговори, казвайки: «Когато се навърши броят на праведните според броя на падналите венци, тогава сата-

ната ще се освободи от затвора си и много разгневен, ще отвори война на праведните, които ще нападат силен вик към господа. И на часа господ ще заповяда на архангела да засвири с тръба и тръбният глас на архангела ще се чуе от небето дори до пъкъла. Тогава слънцето ще се помрачи, месечината няма да праща своята светлина, звездите ще попадат, четирите ветрове ще излязат от своите източници и ще направят да се разтърси земята, морето, планините и хълмовете. Небето силно ще се разлюлее, ще затъмнее слънцето и ще свети до четвъртия час. Тогава ще се покаже знакът на сина человечески и всички свети ангели с него и той ще постави седалището си над облаците, и ще седне на престола на своето величие заедно с дванадесетте апостоли на дванадесет седалища на неговата слава. Ще бъдат отворени книгите и той ще съди цялата вселена за вярата, която е проповядвал.

Тогава синът человечески ще проводи своите ангели да изберат неговите избраници от четирите края на света, от висините на небесата дори до краищата им; и те ще ги преведат. Тогава син божи ще прати лошите бесове да доведат пред него всички народи и ще им каже: «Елате вие, които казвахте: да ядем и да пием и ще получим съответната награда от тоя свят.» После ще бъдат доведени всички народи, които, разтреперани, ще застанат пред съдния престол. И като бъдат разтворени книгите на живота, ще бъде открито неблагочестието на всички народи, праведниците ще бъдат похвалени за своето търпение, добри дела, почтеност, непоквареност и послушност спрямо ангелските заповеди. Що се отнася до неправедниците, върху тях ще се излее господният гняв и те ще бъдат обзети от скърби и притеснения. Тогава син божи ще изведе своите избраници измежду грешниците и ще им рече: «Елате, благословени на моя отец, да наследите приготвеното за нас царство

още от сътворението на света!» А на грешниците ще каже: «Махнете се от мене, проклети, идете във вечния огън, който е приготвен за дявола и за неговите ангели!» И те ще бъдат отлъчени и хвърлени в пъкъла. И по заповед на невидимия отец неверните духове ще излязат от затворите.

Тогава ще се чуе моят глас и ще има едно стадо и един пастир. А от най-долните части на земята ще излезе мрак, който е мракът на геената огнена: тя ще затъмни вселената отдолу, та до твърдта на въздуха; и господ ще бъде в твърдта дори до най-долните части на земята. И ако човек, който е на тридесетте години, вдигне камък и го хвърли долу, камъкът би стигнал на дъното едва след три години; толкова голяма е дълбочината на огненото езеро, гдето ще обитават грешниците. Тогава сатаната ще бъде вързан, както и всички негови войнства, и ще бъдат хвърлени в огненото езеро. Син божи пък ще излезе да се разходи със своите избраници по небесната твърд и ще затвори дявола, като го върже с яки, неразрушими вериги; плачещите пък и вайкащи се грешници ще рекат: «Погълни ни, земьо, за да ни довърши смъртта!» Тогава праведниците ще засияят като слънце в царството на своя отец, син божи ще ги изведе пред престола на невидимия отец, казвайки: «Ето ме, аз и моите чеда, които ми даде бог. Светът не те позна, но аз те познах в истината, защото ти ме проводи.» И тогава отец ще отговори на сина си, казвайки: «Сине, възлюбени мой, седни от дясната ми страна, докато положа за подножие на краката ти твоите врагове, които не ме признаха и казваха: «Ние сме богове и освен нас няма други бог»; които убиха твоите пророци и преследваха твоите праведници и ти ги прогони във външните мракове. Там ще бъде плач и скърцане със зъби.»

Тогава син божи ще седне вдясно от отца и отец ще заповяда на своите ангели, както и на правед-

ниците, които ще бъдат причислени в хора на ангелите, па ще ги облече в одежди неразрушими, ще им наложи неувяхващи венци, ще им даде неподвижни седалища и бог ще бъде посред тях. И не ще да имат вече ни глад, ни жажда, нито ще ги жари слънчев пек или друга горещина. Бог ще изтрие всички сълзи на очите им и син божи ще царува със своя свет отец във веки веков.»

Това е пълната със заблуждения тайна книга на еретиците от Конкорецо, донесена из България от Назарий, неин епископ.

Слово за Адам и Ева

Когато чедата на Адам и Ева и техните внуци се събраха — всички бяха две хиляди души, — попитаха всички Ева, като казаха: «О, майко наша, ти знаеш най-добре всички тайни на нашия баща Адам; кажи ни, майко наша, какво е това чудо, което виждаме?»

Тогава Ева рече:

«Ще ви разкажа, чеда мои, как ни излъга врагът. Преди това Адам наглеждаше източната и северната страна на рая, а аз — западната и южната страна. Адам наглеждаше мъжките зверове. И така влезе дяволът от онази страна, където беше Адам, повика змията при себе си и ѝ рече: «Нима не вярваш всички работи?» И научи я всичко. Змията, която аз мислех за ангел, дойде към мен; и дяволът си направи ангелски образ, дойде светъл при мене, пеейки ангелска песен, и ми рече: «Всички райски неща ли вкусихте?» Аз обаче, като мислех, че това е ангел, понеже дойде от Адамова страна, казах му: «Господ ни каза да не ядем само от дървото, което е посред рая.» Дяволът каза: «Много ви съжалявам, че не сте разбрали. Но аз ви казвам: това дърво е по-сладко от всички дървета. Ако ядете от това дърво, ще бъдете богове и светли ще бъдете като ангели.» Аз чух такива думи и когато ядох от това дърво, тогава ми

се отвориха очите и видях моята голота, а дяволът стана невидим.

И плаках силно, и събирах смокинови листа, за да покрия голотата си. Както бе разделен раят, които дърветата бяха на моята страна, всички хвърлиха листата си; само смоковницата не ги хвърли. И взех листове и се опасах, и влязох под дървото, от което ядох, и виках със силен глас Адама, като казвах: «Стани и ела при мене, ще ти открия чудо!» Дойде Адам при мене и аз отворих уста, но дяволът говореше в мене. . . Яде Адам и му се отвориха очите, видя своята голота и рече: «О, жено, какво ми направи? Защо се отдалечихме от божията милост?» Тогава чухме от небесата гласа на Архангел Михаил да свиква ангелите, като им казваше: «Да слезем в рая, за да слушаме съд: къде е съгрешил Адам и как ще отсъди господ бог.»

И слезе господ върху херувимски рамена и много ангели, които пееха непрекъснато песен, като хвалеха непрестанно бога. И застана посред рая престолът господен. Дърветата на Адама цъфтяха с разкошен цвят, а пък дърветата на моята страна бяха повехнали. И повика господ Адама: «Адаме, Адаме, къде си?» Адам рече: «Господи, гласа ти чух, но много се уплаших, понеже съм гол.» Бог каза: «Кой ти рече да ядеш от онова дърво, от което аз ти рекох да не ядеш?» И като ни емнаха ангелите, гонеха ни свирепо. А ние се молехме и казвахме на ангелите: «Потърпете да се помолим на бога.» И извика Адам със силен глас: «Смили се над мене, владико, много съгреших пред тебе, смили се над мене, грешника, владико!» Тогава ангелите престанаха да ни гонят. Адам се помоли и каза: «Господи, пусни ни нещо, с което да ти напомняме.» Тогава господ ни пусна ладан, ливан и тамян. Изведоха ни ангелите из рая и затвориха рая. Ангел Иоил непрестанно се молеше за нас: «Смили се,

господи, за първото твое творение!» Господ каза на ангелите: «Справедливо е така да пати Адам», но ангелите непрестанно казваха: «Справедлив е твоят съд, господи, наистина е справедлив!»

И седяхме пред райската врата, а Адам, като легна на земята, плака седем дни и седем нощи. И нищо не ядохме, та огладняхме много. И аз със силен глас виках: «Смили се, творче мое! Заради мене Адам тегли това тегло!» И казах на Адама: «Стани, господарю мой, да потърсим храна, понеже душата ми премаля и сърцето ми се вледени.» Тогава Адам ми рече: «О, Ево, понеже се каеш и призоваваш бога, то моето сърце не ще се отдели от тебе.» И стана Адам, та обиколихме цялата земя, но не намерихме нищо освен цвол, полска трева. След това пак се върнахме в Едем и едногласно извикахме: «Смили се, владико, творче наш, над твоите творения! Господи, пусни ни храна!»

И като се молихме непрекъснато 15 дена, тогава чухме, че и ангел Иоил се моли за нас. И заповяда господ на Иоила да вземе седем части от рая и да ги даде нам. Тогава рече: «Тръне и бодил нека излиза изпод дланите ти и от потта си да се храниш, да те гледа жена ти и да трепере от тебе.» И рече архангел Иоил на Адама: «Така казва господ: жена ти създадох, за да ти бъде послушна. Защо ти послуша жена си?» След това архангел Иоил заповяда на Адам: «Отлъчи животните, всички видове от хвъркатите и земеходните, направи дивите питомни и наречи всички видове с имена.» Взе Адам тъй също и волове, за да си изработи храна.

Тогава дяволът дойде и застана пред воловете, та не даваше на Адама да работи земята. Рече дяволът на Адама: «Моя е земята, а богови са небесата и раят! Ако искаш да бъдеш мой, тогава работи земята; ако ли искаш да бъдеш на бога, то иди в рая.» Адам каза: «Божии са небесата и божи е раят,

божия е земята и морето, и цялата вселена.» А дяволът рече: «Не ще ти дам да работиш земята, докато не ми напишеш запис, че ще бъдеш мой.» Адам рече: «Който е господар на земята, негов съм аз и моите хора.» Дяволът се зарадва, но Адам знаеше, че господ ще слезе на земята, ще се облече в човешки образ и ще стъпче дявола. И рече дяволът на Адама: «Напиши ми своя запис!» И написа Адам, и рече: «Който е господар на земята, негов съм и аз, и моите хора.»

И взе дяволът записа на Адама. Аз пък, чеда мои, казах на вашия баща Адам: «Стани, господарю, и се помоли на господа, за да ни избави от този дявол, защото толкова страдаш заради мене.» Адам ми каза: «О, Ево, понеже се разкайваш за своята злина, моето сърце ще те послуша, защото бог те създаде от моето ребро. Нека постим четиридесет дена; може би господ бог ще се умилостиви над нас и ще ни прати разум за живота.» И аз казах: «Господарю, ти пости четиридесет дена, а аз ще постя четиридесет и четири.» Рече ми Адам: «Иди в реката Тигър, вземи голям камък и го тури под краката си, и влез във водата: потопи се във водата до шията и моли бога с всичкото си сърце.» И аз рекох: «Господарю, как така да го призовавам с цялото си сърце?» И рече ми Адам: «Здраво се дръж! Ако не ме видиш, не излизай из водата; не вярвай кой каквото и да ти говори, за да се не съблазниш пак.»

И отиде Адам на река Йордан, влезе в йорданската вода, потопи се във водата и всичките коси на главата си потопи във водата. И като се молеше и пращаше молитви на бога, слязоха ангели и всички хвъркати неща, зверове, добитък, всички пернати птици, застанаха като стена около Адам, като плачеха и се молеха на бога за Адам. А дяволът дойде при мене под ангелски образ, там, дето стоях във водата, и ронейки едри сълзи на земята, казваше

ми: «О, Ево, излез от водата! Чу господ молитвата ти, послуша и нас ангелите, които се молехме на господа за вас. Прати ме господ при тебе, за да излезеш от тази вода.» Но аз го познах, че е дяволът, и нищо не му отговорих.

След четиридесет дни, когато Адам тръгна от Йордан, намери следите на дявола и много се уплаши да не би да ме е прелъстил. Но когато ме видя във водата, много се зарадва, хвана ме и ме изведе из водата. Тогава извика Адам със силен глас: «Млъкни, Ево, защото моят дух ще бъде победен от тялото ми. Стани и помоли се на господа, докато предам моя дух на бога.» Тогава Ева стана, излезе вън, легна с лице към земята и рече: «Съгреших пред тебе, господи, съгреших пред страшния твой престол и всеки грях заради мене стана.» Дойде тогава ангел при Ева и рече: «Стани, спри вече покаянето си, защото Адам излезе из тялото си и духът му се предаде на господа.»

Върна се Ева, където лежеше тялото на нашия баща Адама, и видя златна кадилница, три запалени свещника и три ангели, които ги държеха и кадяха тялото на Адам. И ангелите, като се събраха, молеха се пред страшния престол, казвайки (и с тях архангел Иоил): «Светиньо на светините, прости твоето творение, на твоите ръце творението!» И видя Ева големи чудеса, които стояха пред бога, и плака от страх. И повика Ева сина си Сит: «Стани, Сите, и ела да видиш чудо, каквото никогаж не е било.» Дойде Сит при майка си, а тя му каза: «Погледни, сине, на небето!» И видя Сит как всички ангели се молят пред господния престол, казвайки: «Смили се, господи, за твоето творение!» И рече Сит на майка си: «Един ангел престана да се моли и замлъкнаха всички ангели пред господа.» После пак викнаха ангелите с висок глас, като говореха и призоваваха: «Нека е благословена славата гос-

подня и да се смили над своето творение Адама!» Тогава дойдоха много ангели и херувими, и серафими и взеха тялото на Адам и го положиха в блатото Герус и го опяха.

Сит видя духа на баща си Адама, който стоя пред бога три часа. И седна господ на престола, простря ръка и взе Адама, та па го предаде на Архангел Михаил и му рече: «Занеси душата му в рая; там ще остане до моето възкресение.» Тогава архангелът пое Адама и го пренесе, където му заповяда господ. След това господ рече: «Вземи плащеница и порфира и покрий тялото на Адама, вземи маслинено масло и го прелей.» И повика господ Адама и му рече: «Адаме, Адаме, къде си?» Адам рече: «Ето ме, господи!» Господ рече: «Аз ти казах: земя си и в земята пак ще идеш, и пак на моето възкресение ще възкръснеш заедно с човешкия род.» И прекръсти господ гроба от четирите страни и каза: «Твой от твоите ти се принася.»

И след шест дни Ева, молейки и плачейки, говореше: «Дано погребат и Ева, където погребаха Адам!» И припадна на гърдите си и казваше: «Боже всесилен, приеми моя дух!» И тогава предаде своя дух на бога. Архангел Михаил научи Сита как да запази мъртвеца. И трима ангели взеха тялото на Ева и го положиха, където лежеше Адам и Авел, син й. Рече архангелът на Сита: «Така да запазваш всеки човек до деня на възкресението на господа. И на три дни го поменете, и всички правете помени, каквото и ние ангелите да се веселим с праведните души.» Тогава архангел Иоил прослави бога: «Свет, свет, свет, алилуя, свет е господ Саваот, изпълнил е небето и земята със своята слава, като чу молбата на своите ангели.»

Книга за Енох

Мъж мъдър и много изкусен, когото господ прие и обикна, та да види небесния живот и премъдрото, велико, непостижимо за мисълта и неизменяемото царство на бога вседържателя, както и предивното, славно, светло и многооко предстоение на господевите служители и недвижимия престол на господа, и чиновете, и образите на безплътните воинства, и неизказания състав на голямото множество стихии, и различните видения и неизказано пение на херувимските воинства, и да бъде самовиден на целия този безмерен свят.

В онова време рече Енох:

Когато навърших 165 години, родих сина си Матусала и живях след това 200 години, та изпълних всички години от живота си — 365. В първия месец, в избран ден, аз, Енох, бях сам в къщата си и почивах на леглото си, като спях. И когато спях, сърцето ми се наскърби твърде много и казах: Очите ми плачат (насън не можах да разбера що е скръб), какво ли ще ми стане?»

И явиха ми се двама извънредно големи мъже, каквито никога не съм виждал на земята. И лицата им светеха като слънце, очите им горяха като свещи, из устата им излазяше огън; облеклото им бе пяна,

плътта им на вид с много багри, крилата им — по-светли от злато, а ръцете им — по-бели от сняг. Те стояха при възглавницата на леглото ми и ме повикаха по име. Аз се събудих от сън и видях, че тия мъже стояха при мен. Погледнах ги, поклоних се и се ужасих, и замъгли ми се зрението от страх. А мъжете ми рекоха: «Дерзай, Енох, в истината и не се бой! Вечният господ ни изпрати при теб. Ето, ти днес ще се вдигнеш заедно с нас на небето, но преди това дай наставления на синовете си и на всичките си домочадци какво да правят без тебе на земята в къщата ти. И никой да те не търси, докато господ те възвърне при тях.» След като ги изслушах, бързо излязох от къщата си и затворих вратата, както ми бяха казали. И повиках синовете си: Матусала, Регима и Гаидада, и им открих това, което ми бяха казали тия пречудни мъже.

— Слушайте, деца мои! Не зная къде отивам и какво ще срещна. Сега, деца мои, не отстъпвайте от бога. Вървете пред лицето господне и изпълнявайте заповедите му; не пренебрегвайте молитвите за вашето спасение, за да не прекрати господ плодовете, които дават ръцете ви. Не лишавайте от дарове господа и господ няма да лиши тия, които събират съкровища и поднасят дарове; благославяйте господа с първенците на стадото! Не отстъпвайте от господа и не се покланяйте на лъжливи богове, които не са направили небесата и земята, нито другите твари, защото те ще погинат, а с тях и ти, който им се кланяш. Да заякчи господ сърцата ви в своя страх! А сега, чеда мои, никой да не ме търси, докато господ не ме възвърне при вас.»

Когато говорех това на синовете си, повикаха ме тия мъже и взеха ме на крилата си, и възнесоха ме на първото небе, и поставиха ме на облаците, и тръгнахме. И видях по-горе въздух и още по-горе въздух, и поставиха ме на първото небе. И показаха

 ми извънредно голямо море, по-голямо от земното, и доведоха пред мене старейшините и господарите на звездните чинове, и показаха ми 200 ангели, които владеят над звездите и небесния състав. Като летяха с крилата си и обикаляха всички планини, съгледах снежни и ледени пещери и ангели, които държаха техните страшни пазилища и скривалищата на облаците, отдето те влизат и излизат. И показаха ми пазилищата на росата и маслина като маст, и във видението нейният образ бе много по-голям от всеки цвят на земята. Видях и ангели, които пазеха съкровищата и как ги отварят и затварят.

И взеха ме мъжете — и възнесоха ме на второто небе. И посочиха ми, та видях тъмнина, по-тъмна от всички земни. И съгледах блудници, висящи на вериги, пазени от други, които очакваха страшната присъда; и тия ангели бяха по-тъмни от земната мрачина и пееха непрестанно. И рекох на мъжете, които ме придружаваха: «Защо се мъчат тия непрестанно?» И отговориха ми мъжете: «Това са отстъпници господни, които не изпълняваха божиите заповеди, но правеха всичко по своя воля и отстъпиха от бога заедно със своя княз; те са хвърлени на петото небе.» И нажалих се твърде много за тях, а ангелите ми се поклониха и рекоха: «Човече божи, помоли се за нас на господа!»И аз им отговорих и рекох: «Аз съм смъртен човек, но нека се помоля за ангелите. Кой знае къде отивам аз и кой ще ме срещне или кой ще се помоли за мен!»

И взеха ме оттук мъжете и ме издигнаха на третото небе и поставиха ме сред рая. Това място е неизказано хубаво: тук аз видях всички красивоцветни дървета и техните благоуханни зрели плодове. И всички донесени ястия бяха горещи и издаваха благовонен дъх. И на средата — дървото на живота — на онова място, дето отпочива господ, когато се изкачва в рая.

Това дърво е неописуемо по хубостта си и благовонието си, то е по-красиво от всички съществуващи твари: отвсякъде е златовидно и червено, и огнезрачно и покрива целия рай. То има по нещо от всички посадени дървета и от всички плодове; коренът му е в рая, при края на земята. А раят се намира между тленното и нетленното. Извират два извора: единият пуща мляко, мед, елей и вино и се разклонява на 4 части, които в тих вървеж обикалят нетленното. Оттам излизат, разделят се на 40 и се пръскат на тънко, на дребно по земята, и всеки има свой кръг на обръщане, както другите въздушни стихии. И няма тук неплодно дърво, а всички дървета дават хубави плодове. Цялото място е благословено и има 300 многосветли ангели, които пазят рая и непрестанно цял ден служат богу с хубавото си пение. И рекох: «Колко хубаво е това място!» И рекоха ми мъжете: «Това място, Енох, е отредено за праведните, които са претърпели всевъзможни беди в живота си и когато други са озлобявали душата им, те са обръщали очите си от неправдата и са въздавали справедлив съд. Давали са хляб на гладни, обличали са голи, подигали са падналите, помагали са на оскърбените и сираците, непорочно са вървели пред лицето на господа и само нему са служили. За тях е отредено това място във вечно наследство.»

И заведоха ме мъжете на север и показаха ми място много страшно, място на лютите мъки. Там имаше дълбока тъмнина и тъмна мъгла, без никаква светлина. Там гореше непрекъснато мрачен огън и огнена река протичаше по цялото това място; от една страна — огън, а от друга — студен лед: да гориш и да зъзнеш. Видях люта тъмнина и печални и немилостиви ангели, които носеха невидени оръжия и мъчеха немилостиво. И рекох: «Горко ви, колко страшно е това място!» И отвърнаха ми мъжете: «Това място, Енох, е приготвено за ония, които не

346 почитат бога, които вършат зло на земята: магии, баяния, бесовски гадания; които се хвалят с лошите си дела и крадат, окаяниците, човешки души, които притискат бедните и вземат имота им и които, бидейки в състояние да нахранят гладните, уморяват ги от глад; имайки възможност да облекат някого, съблича и ризите от гърба на голите. Те не зачитат своя творец, но се кланят на бездушни и лъжливи богове, като правят идоли, мръсно творение на ръката, и им се кланят. За тях е отредено това място във вечно наследие.

— — —

И дигнаха ме двамата мъже оттук и възнесоха ме на седмото небе. И видях тук извънредно голяма светлина и цялото огнено воинство на великите архангели и безплътни сили, господства, начала, власти, херувими и серафими, престоли и многооки, 10 пълкове светлостояния. И уплаших се, и потреперах от голям страх. И взеха ме двамата мъже, и заведоха ме в средата, и казаха ми: «Дерзай, Енох, и не бой се!» И показаха ми отдалеч господа, седящ на превисок престол. И всички небесни воинства пристъпяха и стояха наредени на 10 степени според чина си. И покланяха се на господа, и пак се връщаха по местата си с радост и веселие в безмерна светлина. А славите[1] му прислужваха, като ни денят, ни нощта се не отдалечаваха от господевото лице, изпълнявайки волята му. Херувимите и серафимите обикаляха около престола, а шестокрилите, покривайки престола му, пееха с тих глас пред лицето на господа.

И когато видях всичко това, двамата мъже ми

[1] Ангелски чин.

рекоха: «Енох, заповядано ни е да те съпътствуваме дотук.» И отидоха си, и вече не ги видях. Аз останах сам в края на небесата; и уплаших се, и паднах на лицето си, и рекох си: «Ох! Какво ме сполетя!» И изпрати господ един от славите си Архангел Гавриил, който ми рече: «Дерзай, Енох, не бой се, стани и върви с мене и застани пред лицето господне довека.» И отговорих, и му рекох: «Душата ми, господи, се смути от страх и трепет. Повикай при мен двамата мъже, които ме доведоха до това място, защото аз на тях се надявах и с тях отивам пред лицето господне.»

И издигна ме Гавриил, както се издига лист от вятъра; взе и постави ме пред лицето господне. И видях господа в лицето. И лицето му беше силно и преславно чудно, и преужасно страшно, и престранно. Кой съм аз, та да мога да предам необятното същество господне? И кой може да опише неизповедимото му и предивно лице, и многоучения му и многогласен лик, и превеликия и неръкотворен престол господен, и предстоянието на ангелския лик около него, и херувимските и серафимски воинства, и неумълкаемото пение, и неизменния и неописуем образ на красотата му, и велелепието на славата му?

И паднах на лицето си и поклоних се на господа. И господ със свои уста ми рече: «Дерзай, Енох, не бой се, стани и изправи се пред лицето ми завинаги.» И подигна се господният архистратиг Михаил, и приближи ме пред лицето господне, и рече господ на слугите си, изгледвайки ги: «Да се изправи Енох и да застане пред лицето господне довека.» И поклониха се ангелите на господа, и казаха: «Нека да застане според думите ти.» И каза господ на Михаил: «Пристъпи и съблечи земните дрехи на Еноха, помажи го с моето хубаво миро и го облечи в дрехите на славата ми.» И Михаил направи, както му заповяда господ: помаза ме и облече ме. И видът на това

348 миро бе по-светъл и от най-голямата светлина и бе като благодатна роса, а дъхът му и смирната блестяха като слънчеви лъчи. И огледах се и бях като един от славните му ангели, без никаква видима разлика.

И повика господ едного от своите архангели на име Вревоил, който имаше по-бърз ум, отколкото другите архангели и записваше всички господни дела. И каза господ на Вревоил: «Изнеси книги от хранилищата ми, вземи тръст и дай на Еноха и покажи му книгите.» И побърза Вревоил, и донесе ми изящни и благовонни книги — и даде ми бързописната тръст от ръката си. И изказа ми всички деяния по небето и земята, морето и всички дохаждания и отминавания на стихиите и техния живот: гърмежите им, слънцето, луната, звездите и техния вървеж, промените им, времената и годините, дните и часовете, издигането на облаците и духането на вятъра, броя на ангелите и песните им, живота на човека и заповедите, и поученията, и сладкогласното пение, и всичко, от което трябва да се поучим.

Вревоил ми разкриваше всичко това 30 дни и 30 нощи и не замлъкнаха да говорят устата му, а аз не престанах да записвам всички чудеса и хубости. И като се свършиха 30-те дни и 30-те нощи, каза ми Вревоил: «Ето всичко, което ти разказах и което ти записа. Седни и запиши сега всички души на човеците, които още не са родени, и отредените им места довеки: за всички души е определено кое де ще е преди още сътворението на земята.» И седях още 30 дни и 30 нощи и записах точно всичко. И написах 366 книги.

Откровение Варухово

След пленяването на Ерусалим от цар Навуходоносор Варух оплаквал съдбата на светия град. Бог му изпраща своя ангел Фануил, за да го възнесе на небето и да му открие божиите и световните тайни.

И ангелът ме пое и ме възнесе там, където бе небесната твърд. Това бе първото небе. На това небе ми показа превелики двери и ми рече: «Ще влезем в тези двери.» И като влязохме, вървяхме шест дни и ми показа божието спасение. Видях преголямо поле и там живееха човеци, които имаха волски лица, еленови рога, кози крака, овнешки снаги. И аз, Варух, попитах ангела: «Кажи ми каква е тази дебелина на небето и какво е това поле, за да разкажа и аз на човешките синове.» И рече ми ангел Фануил: «Дверите, които видя и през които преминахме — колкото е от изток до запад, толкова е дебелината на небето. И ширината му е колкото два пъти от земята до небето — това е преголямото поле, на което стоим.» И казах аз на ангела: «Господи, а тези другообразните — кои са?» И рече ангелът: «Тези са онези, които искаха да изградят кула, и бог ги преобрази.»

И ангелът ме пое и ме заведе на второто небе и показа ми преголеми отворени двери и ми рече: «Да влезем в тях.» И летейки, влязохме, като ги минахме в шест дни. И ми показа преголяма сграда, и в нея живееха другообразни човеци: лицата им бяха кучешки, краката им еленови и рогата им кози. И аз, Варух, попитах ангела: «Господи, тези пък как-

350 ви са?» И рече ми ангелът: «Тези строеха кулата; искаха да възлязат на небето, затова и градяха кулата. Те събраха мъже и жени от цялата вселена, за да я издигнат.»

Тук можеше да се види как едни секат дървета, други горят камъни, трети приготвят тухли, а други носят вар. И трябва да се каже просто — това бе голяма мъка за всички тези хора от изток до запад, така че всеки би отрекъл техния живот. И бе голяма скръб и мъка за тези хора. И като раждаха деца, жените не слизаха оттук да ги родят, но носеха вар и ги раждаха, и като повиваха детето, хвърляха го на земята и продължаваха да работят. Изградиха кула 8002 сажена на височина и 500 на ширина. И изковаха свредел и се покачиха да пробият небето и да видят какво е небето — каменно или стъклено, или медно. Бог, като видя тяхното буйство и високоумие, порази ги с невидима тояга и раздели езиците им на 52. И почнаха всеки да разговаря на своя език, защото преди това говореха един език — сирийски, — от Адам до изграждането на кулата.

И така ангелът ме пое и летяхме 32 дни. И показа ми преголямо поле, пред което човешкият ум недоумява. На това поле имаше много висока планина, на нея лежеше змия, която бе дълга от изток до запад; навеждайки се, тя отпиваше от морето един лакът всеки ден и ядеше земя като сено. И казах аз, Варух, на ангела: «Господи, змията пие от морето по един лакът. Как морето не се намалява, когато от него се отпива така всеки ден?» А ангелът ми рече: «Слушай, Варух, господ създаде 343 преголеми реки. Първата е река Алфея, втората е Авириса, третата — Горника, четвъртата — Дунав, петата — Ефрат, шестата — Азафа, седмата — Зетеус, осмата — Неус, деветата — Перикула, всичко 343 реки. Те всички се вливат в морето. Затова бог създаде тази змия и ѝ заповяда всеки ден да пие от морето един

лакът. Защото, ако змията не би пила от морето, не би имало на земята суша. Заради това бог заповяда така и създаде утробата на тая змия да пие от морето един лакът, та нито да прелива, нито да се намалява. И казах аз, Варух, на ангела: «Боже, колко голяма е утробата на змията, та тъй отпива един лакът от морето и яде земя като сено?» И ангелът ми рече: «Колко е адът на дълбочина и ширина, толкова голяма е и утробата на змията.»

И пак казах аз, Варух, на ангела: «Господи, покажи ми дървото, с което змията прелъсти Ева, та яде тя и даде на Адам, поради което бог ги изгони от рая?» И ангелът ми рече: «Слушай, Варух, когато бог създаде Адама, той заповяда на Архангел Михаил да събере двеста и три хиляди ангели, да насадят рая. И Михаил насади маслина, Гавриил — ябълка, Рафаил — дюля, Нопаил — орех, Саразил — калина; а Саманаил посади лоза — това бе първото му име, след изгонването се нарече Сатанаил. И така всички ангели насадиха различни дървета.»

И пак казах аз, Варух, на ангела: «Господи, покажи ми дървото, с което змията прелъсти Ева и Адам.» И ангелът ми рече: «Слушай, Варух, първото дърво е лозата; това дърво е греховната похот, която Сатанаил изля на Ева и Адам. И затова бог прокълна лозата, защото Сатанаил я посади и с нея прелъсти първосъздадения Адам и Ева.» И казах аз, Варух, на ангела: «Господи, щом като бог така бе проклел лозата и нейното насаждане, то защо тя сега се използува?» И рече ми ангелът: «Право ме питаш. Когато бог създаде потопа на земята и погуби 409 хиляди исполини, и водата се изкачи по-високо от високите планини — 20 лакти над планините, — водата влезе в рая и изнесе от лозите една пръчка. Когато господ прибра водите и биде суша, Ной излезе от ковчега и намери лежащата на земята лоза и не я познаваше, само бе слушал каква е на вид. Като си помисли, ка-

352 за: «Това е наистина лозата, която бе насадил Сатанаил всред рая и с която прелъсти Ева и Адам, и затова бог прокълна нея и нейното насаждение. Затова, ако я посадя, бог ще се разгневи над мен.» И като коленичи, пости два дни, моли се, казвайки: «Господи, ако посадя от това дърво, дали ще се разгневиш над мен?» И бог изпрати своя ангел Саразаил и му рече: «Стани и насади дървото, което намери, и аз ще го променя и ще го превърна в добро. Но внимавай, Варух, това дърво има още в себе си злост, както и Сатанаил не промени своите злини: защото по много вино пият; то създава цялата злина, нито брат брата обича, нито баща сина си. Поради виненото зло стават грабежи, прелюбодеяния и блудство; колко зло бива заради виното!»

И пак ангелът ми рече: «Ела, Варух, и ще ти покажа други тайни, ще видиш откъде изгрява слънцето.» И ми показа четворка колесница, с коне — ангели с пера. И в колесницата седеше човек, носещ огнен венец. Колесницата бе карана от 20 ангели. И пред тях летеше птица, чиито криле бяха от изток до запад. И казах аз, Варух, на ангела: «Кажи ми, господи мой, каква е тая колесница? Кой е тоя човек, който седи в колесницата и носи огнен венец? Каква е тая птица, кажи ми?» И ангелът ми рече: «Човекът, който седи в огнената колесница и носи огнен венец, това е слънцето, а птицата, която виждаш да прелетява, това е пазителят на целия свят.» И казах аз, Варух, на ангела: «Та какъв пазител на света е тая птица?» И ангелът ми рече: «Тази птица простира своите криле и взема огнените лъчи на слънцето. Ако не би отнемала слънчевите лъчи, човешкият род и всяка твар не биха изтърпели слънчевия пламък. Господ заповяда тази птица да работи за цялата вселена до края на света. Но виж какво пише на дясното й крило.» Пристъпих и го прочетох. Книгите бяха като голямо гумно и бяха златни. И ги проче-

тох — пишеше: «Нито земята ме роди, нито небето, но ме роди престолът на отца.»

И казах аз, Варух: «Как е името на тая птица?» И рече ангелът: «Името на тая птица е феникс.» И рече ми ангелът: «Почакай, Варух, и ще видиш славата божия.» И стояхме, и пеехме песни на бога. И чух много силен гръм от небето. И запитах ангела: «Какъв беше тоя гръм, господи мой?» И ангелът ми каза: «Гърмът, който чу, разделя светлината от тъмнината, ангелите изнасят слънчевия венец до божия престол.» И видях слънцето да върви, беше като унил и мрачен човек. Видях и птицата да върви с него, и тя бе също мрачна. И попитах ангела: «Защо птицата е така мрачна?» И ангелът рече: «Мрачна е от зноя и слънчевата горещина.» И чух я да вика: «Светодавче, изпрати твоята светлина на света.» Когато извиква: «Светодавче, изпрати своята светлина на света» — и веднага петелът пропява.

И пак казах на ангела: «Господи, кажи ми, много ли почива слънцето?» И рече ми ангелът: «Почива, откакто пропее петелът, докато съмне, и отново тръгва.» И пак ми каза ангелът: «Слушай, Варух, ще ти кажа още за слънчевия залез. Когато денят отминава и слънцето захожда, девет ангели взимат слънчевия венец и го отнасят при божия престол, защото той се оскверява от земята и земните грехове. Когато слънцето минава по небето, не търпи вида на беззаконията на земята: убийства, прелюбодеяния, и плаче, защото оскверява своя венец; поради това той се очиства при божия престол.»

И пак казах на ангела: «Господи, кажи ми да узная как залязва месечината.» И ангелът ми рече: «Месечината е подобна на жена, която седи в колесница и колесницата се тегли от 20 вола, и тези волове са също ангели; образът на месечината е подобен на жена.» И казах аз, Варух, на ангела: «Господи, отговори ми на това, което ще те запитам: защо

 луната няма светлината на слънцето и пак се възражда?» И рече ангелът: «Слушай, Варух, ще ти кажа за това, ще научиш всичко: когато змията прелъсти Ева и Адам, те се обнажиха и плакаха над своята голота. И плакаха всички твари за нея, небеса и звезди, и слънце, и всички твари се развълнуваха чак до престола божи; ангелските сили негодуваха много срещу Адамовото престъпление. Луната единствена се засмя. И затова господ се прогневи над нея и помрачи светлината ѝ, направи за по-малко време да остарява и пак да се възражда. Не беше така отначало — тя бе по-светла от слънцето и имаше дължината на деня.»

И пак ангелът ме пое и ми показа много широка река, и при нея имаше много голямо езеро. И аз попитах ангела: «Какво е това толкова голямо езеро?» И ангелът ми рече: «Това е езерото, от което облаците вземат вода и пращат дъжд на земята.» И казах аз, Варух, на ангела: «Но хората казват, че облаците слизат в морето, взимат морска вода и пращат дъжд на земята?» И ангелът отвърна: «Човешкият род се лъже, като не знае нищо, защото цялата морска вода е солена. Ако дъждът идеше от морето, на земята не биха расли плодове.»

И ангелът на славата ме пое, постави ме на петото небе и ми показа преголеми врати и на вратите бяха написани човешки имена. И ангелът ми рече: «Които ще влязат тук, само техните имена са написани.» И казах аз, Варух, на ангела: «Не се ли отварят тези врати, за да вляза вътре?» И рече ми ангелът: «Не се отварят, докато не дойде Михаил от царството божие; и почакай, и ще видиш славата божия.» И докато чакахме, чухме глас от високото небе да трещи като гръм. И казах на ангела: «Какъв е тоя глас, господи?» И рече ми: «Ето слиза Михаил да приеме човешките молитви.» И дойде глас да се отворят вратите. И отвориха се, и се чу гръм, по-силен от

първия. И дойде Михаил, и го посрещна ангелът, който беше с мен, и му се поклони. И го видях да държи много голяма хранилница, дълбочината ѝ бе колкото от небето до земята. И казах аз на ангела: «Господи, какво държи Михаил?» И ангелът ми рече: «В това влизат човешките молитви.» И когато ми каза това, дойдоха ангели от земята, носещи дарове, пълни с цветя. И казах: «Господи, кои са тези?» И рече ми: «Това са ангелите, които служат на праведните човеци, и от тях носят добри дарове.» Михаил прие тези дарове и ги сложи в хранилницата. И видях други ангели, които идеха празни, нищо не носеха: бяха помръкнали от грешните човеци, защото не намират у тях нищо, и въпиеха към първоначалника Михаил, говорейки: «Тежко нам, защото сме изпращани в помрачените човешки места и не намираме в тях нищо праведно. Ако е възможно, да не се връщаме при тях и да не дишаме техния смрад. Защото, когато техните жени дойдат в черква, оттук ги извеждат за блудство и ги водят на блудство, и вършат всяка мръсотия; не можем вече да живеем с непокорните човеци.» И рече им Михаил: «Чуйте, всички божи ангели, не ви е заповядано да отстъпвате от грешните човеци, но заповядано ви е да им служите, докато се покаят. Ако не се покаят и не се обърнат, аз сам ще ги съдя, казва господ.» И чу се глас от небето да казва: «Идете и служете на грешните, докато се покаят. Ако не се покаят, занесете им болести и недъзи, и внезапна смърт, скакалци и гъсеници, лют порой и гръмотевици, и град, и бяс, и разрушение на градовете им. Издавете техните чеда, защото не се побояха от бога и не се събират в черква на молитва, но вместо молитви произнасят клетви.»

И ангелът ми рече: «Погледни, Варух, и виж покоището на праведните и славата, и радостта, и веселието и виж покоищата на нечестивите, сълзи и въздишки, и червей, който не заспива. Грешните викат

356 към небето: «Помилуй ни, съдия.» И рекох аз, Варух, на ангела: «Кои са тези, господи мой?» И рече ми ангелът: «Това са грешниците.» И казах аз, Варух, на ангела: «Разреши ми, господи, и аз да заплача с тях.» И рече ми ангелът: «Плачи и ти с тях, може би господ бог ще чуе гласа ти и ще ги помилва.»

Дойде глас от небето, който говореше: «Свалете Варух на земята, да разкаже на човешките синове онова, което видя и чу, и да им предаде всички тайни.» На нашия бог слава и чест и поклонение на бога и сина, и светия дух сега и във вечните векове. Амин.

Видение Исаево

В двадесетата година от царуването на юдейския цар Езекия дойде Исай, син Амосов, и Иасус, син Саавов, при Езекия в Ерусалим. И като влезе, седна на царското легло и всички ерусалимски князе, царски съветници и евнуси стояха пред него. Дойдоха и от всички селища и от планините пророци и синове пророчески, когато узнаха, че Исай е дошъл от Галгал при Езекия и го е поздравил и заедно с това ще му извести за онези неща, които ще се сбъднат.

Когато говореше слова все истинни, слезе на него дух свети и всички видяха и слушаха думите на светия дух. Призова царят него и всички пророци и влязоха всички, колкото се намериха там заедно: бяха Михей и старецът Ананий, и Йоел, и колкото седяха отдясно и отляво нему. И когато чуха гласа на светия дух, преклониха колене и възпяха вишния бог, който почива на светиите и дава такава сила на словата на света. Като говореше той в духа свети на всеуслишание, внезапно замълча и след това не виждаше стоящите пред него: очите му бяха отворени, устата затворена, но вдъхновението на духа бе с него. И подозираха всички, че Исай бе във възвисение. А пророците разбраха, че той бе получил откровение.

358 Виденията, което видя, не бе от този век, но от онова, което е скрито за всяка плът.

И когато се освободи от виденията и дойде на себе си, разказа на Езекия и на своя син Ясон, и на Михей, и на останалите пророци следното:

— Когато пророчествувах гласно, което вие чухте, видях славен ангел, не по славата на ангелите, които винаги съм виждал, но който имаше друга, повелика и света слава, която не мога да изкажа. И като ме взе за ръката, възведе ме нависоко. И аз казах: «Кой си ти, как ти е името и къде ме възнасяш?» Защото ми бе дадена сила да говоря с него. Тогава, като ми отвърна, рече: «Когато те възведа нависоко и ти покажа видение, заради което съм изпратен, тогава ще проумееш кой съм аз, а моето име не ще узнаеш, защото пак ще се възвърнеш в своето тяло. И когато те възнеса, ще видиш.» И аз се зарадвах, че ми отговори кротко. И ми рече: «Зарадва ли се, загдето ти отговорих кротко? И по-велик от мене ще видиш, по-кротък и по-внимателен, желаещ да приказва с тебе, и по-голям от по-големия, по-светъл и по-мирен. Затова съм изпратен да ти известя всичко това.»

И се възкачихме аз и той на твърдта, и видях аз там велика битка на сатаната и неговата сила, противяща се на благочестието, и един завиждаше другиму. Както е на земята, така е и на твърдта, защото образите на твърдта са тук на земята. И рекох на ангела: «Каква е тази война и завист, и битка?» И той ми отговори и рече: «Това е войната на дявола и не ще престане, докато не дойде онзи, когото ще видиш, и го убие с духа на своята сила.»

После ме възведе на онова, което е над твърдта и което е първото небе. И видях там престол по средата, и на него седеше ангел с велика слава, а ангели седяха отдясно и отляво на него. Онези, които седяха отдясно, имаха друга слава и пееха с един глас, а

онези, които бяха отляво, пееха след тях и песента им не беше като на десните. Запитах ангела, който ме водеше: «Кому е отправена тази песен?» И като ми отговори, рече: «За великата слава на бога, който е на седмото небе, и на неговия любим син, отгдето аз съм изпратен при тебе.»

И пак ме възведе на второто небе. Неговата височина бе, както и от първото небе до земята. Видях там, както и на първото небе, отдясно и отляво ангели и песента им бе по-възвишена от тази на първите. И като паднах на лицето си, поклоних им се и не ме остави ангелът, като ме наставляваше: «Не се поклаияй нито на престола, нито на ангела от небесата — за това съм изпратен да те ръководя, — но само на оногова, когото аз ще ти покажа и който е над всички престоли и одежди, и венци, и когото ще видиш тепърва.» И зарадвах се много с голяма радост, защото такъв е краят на онези, които познават вишния и вечния възлюбен негов син и като ангели чрез светия дух те възхождат до него.

И възведе ме на третото небе. И там също така видях малък престол и отдясно и отляво ангели. Обаче там за този свят не се споменаваше, но славата на моя дух се променяше, когато възхождах на небето, и рекох: «Нищо от онзи свят тук не се именува.» И ангелът ми отговори и ми рече: «Нищо не се именува заради неговата немощ, но тук нищо не се скрива от онова, което там се върши.» И песента, която пееха, и славословието на седящия, и самият ангел бяха по-големи от втория.

И отново ме възведе на четвъртото небе. Височината от третото до четвъртото небе беше много по-голяма. И там пак видях престол и отдясно и отляво ангели. И тези пак пееха. И славата и пеенето на десните ангели бяха по-големи, отколкото на левите, и славата на седящия беше по-голяма от онази на

360 ангелите, които бяха отдясно; тяхната слава също надвишаваше славата на по-ниските.

И възкачих се на петото небе. И там също видях безчислени ангели, а тяхната слава и песен бяха по-славни, отколкото на четвъртото небе. Аз се учудих, като видях толкова голямо множество ангели, украсени с различни добрини и всеки със своята слава. И те славеха живеещия във висините, чието име не е казано на никоя плът, защото такава слава е дадена на ангелите на всяко небе. И отговори ангелът, като ми рече: «Защо се учудваш на това, че не са с едно лице? Защото не си видял непреодолимите сили на ангелските пълчища.»

И пак ме възведе на въздуха, на шестото небе. И видях там слава, по-голяма, отколкото онази, която видях на петото небе: видях ангели в голяма слава, делата на техните сили — почетни и възвишени, песента им беше света и чудна. И рекох на ангела, който ме водеше: «Що е това, което виждам, господарю мой?» И каза ми: «Не съм ти аз господар, но съветник.» И пак рече: «От шестото небе няма нито престоли, нито леви ангели, но от силите на седмото небе са устроени, гдето е именитият и единороден негов син, и всичките небеса и ангели го слушат. И аз съм изпратен да те възнеса тебе там, та да видиш тази слава и господа на всички небеса и ангели, и сили. Казвам ти, Исае, никой човек, който ще се върне в плътта на онзи свят, не е видял видението, което ти виждаш, нито може да се види, което ти ще видиш, защото по божи жребий ти е определено да дойдеш тук.» Аз възвеличих моя господ, пеейки, защото по негово жребие отивам. И каза ми: «Когато по волята на отца ще се завърнеш тук от плътта, тогава ще приемеш одеждата си и тогава ти ще бъдеш равен на ангелите, които са на седмото небе.»

И възведе ме на шестото небе. И там вече нямаше престоли, нито десни, нито леви ангели, но всички

имаха един облик и песента им беше еднаква. И даде ми се и аз да пея с тях, и аз, и ангелът, който беше с мене, бяхме със слава като тяхната. И славеха отца на всички и възлюбения син и светия дух, всички пееха с една уста, но не с такъв глас, какъвто имаха на петото небе, но с друг глас, и светлината бе много голяма. И когато бях на шестото небе, мислех светлината, която бе на петото небе, че е тъмнина, и се възрадвах много, и възпях оногова, който даряваше такава радост на ония, които приемаха неговото милосърдие. И помолих ангела, който ме наставляваше, да не се завръщам оттука в този плътски свят; защото, казвам ви, много тъмнина има тук. А ангелът, който ме наставляваше, ми каза: «Ако си се възрадвал за тази светлина, колко повече ще се възрадваш и ще се възвеселиш, когато съзреш светлината на седмото небе, гдето седи небесният отец и единородният негов син, гдето лежат одеждите и престолите на венците за праведните; а за това — да не се възвърнеш в своята плът — още не е дошло време да дойдеш тук.» Като чух това, много се наскърбих. И каза ми: «Не скърби, нито бъди печален.»

И възнесе ме на въздуха на седмото небе. И чух глас, който ми каза: «Защо, като ще живееш в плът, идваш тук?» И аз много се убоях и се разтреперах. И пак друг глас чух, който казваше: «Недейте, нека влезе достойникът божи, защото тук е одеждата.» И попитах ангела, който беше с мен: «Кой е този, който ми забранява, и кой е, който пък ми позволява да възляза?» И рече ми: «Забраняващият е онзи ангел, който стои над пеещите из небесата ангели, и повеляващият ти — това е синът божи, а името му не можеш да чуеш, догдето не напуснеш своята плът.»

И когато възлязохме на седмото небе и видях там чудна и неизречима светлина и безчислени ангели и праведници, видях други, излезли от плътските одежди и облечени във възвишени одежди, и бяха във

362 велика слава, стояха, но не седяха на своите престоли; венците на тяхната слава не бяха на тях. И попитах ангела и рекох: «Защо приеха одежди, а престоли на славата и венци не приемат?» И каза ми: «Не ги приемат сега, догдето слезе и син божи; той отнапред обаче знае чии са техните престоли и венци. Когато слезе и бъде във вашия облик, и князът на този свят заради неговия син ще простре своите ръце на него и ще го обесят на дърво и ще го убият, без да знаят кой е. И ще слезе в ада и ще направи голи и пусти тези видения, ще вземе пленник и княза на смъртта и ще погуби цялата негова сила, и ще възкръсне на третия ден, имайки други праведници със себе си, и ще изпрати свои проповедници по цялата вселена, и ще възлезе пак на небесата. Тогава тези ще приемат своите престоли и венци.»

И след тия слова му казах: «За онова, за което те запитах на третото небе, кажи ми, защото ми обеща тук да ми кажеш как онова, което става на другия свят, тук се знае.» Още докато аз говорех с него, ето друг ангел от стоящите, много по-славен от онзи, който ме възведе, и от всичките ангели, показа ми книга и като я разгърна, ми даде, и видях, че имаше писмена не както от този свят, и ги прочетох. И ето деянията ерусалимски бяха там написани; и на други човеци видях делата, които аз не знаех. И тъй узнах наистина, че нищо не се скрива на седмото небе от онова, което става по света. И попитах ангела: «Кой е този, който надвишава ангелите в своята слава?» И като ми отговори, рече ми: «Този, който надвишава ангелите, той е великият Архангел Михаил, който винаги моли за човечеството.» Видях много одежди и престоли, и венци, лежащи за ангелите. Тези одежди и престоли, и венци за тях се пазят. И каза ми: «Мнозина от онзи свят се лишават от тези одежди, като вярват словата на оногова, за когото ти се говорй.»

И като се обърнах, видях господа във велика слава и бях много ужасен. И пристъпиха към него всички праведници, които видях, и му се поклониха, като пееха в един глас. И той беше подобен на тях. И славата им бе, както на онези. И тогава пристъпи Михаил и се поклони, и с него всички ангели се поклониха и го възпяха. И пак се преобрази и бе като ангел. Тогава рече ми ангелът, който ме водеше: «На тогова се поклони и го възпей!» И поклоних се, и го възпях. И каза ми ангелът: «Това е господ на цялата слава, която видя.» И още докато той говореше, видях друг много преславен, подобен нему по всичко. И праведниците пристъпиха и се поклониха, и възпяха и тогова. И той възпя с тях и не се преобрази по техния вид. И с него дойдоха ангели и му се поклониха. И рече ми ангелът: «Поклони се и го възпей!» И се поклоних, и го възпях. И пак видях друг, че идва във велика слава, и попитах ангела: «Кой е този?» И каза ми: «Поклони му се, защото това е ангелът на светия дух, който говори у тебе и у всички праведници.»

И след това се яви друга неизречима слава, която аз с отворените очи на моя дух не можах да видя, нито ангела, който ме доведе, нито всички ангели, които видях, че се покланят на господа, освен само праведниците, които видях, че във велика сила се взираха в неговата слава. И пристъпи към тях найнапред моят господар и ангелът духовен и се поклониха и го възпяха само двамата. И тогава всички праведници се поклониха и с тях Михаил и всички ангели се поклониха и възпяха.

След това чух глас там и чух песни по небето, възхождащи на седмото небе, и всички славеха това, чиято слава аз не можах да видя. Песента на всичките седем небеса не само се чуваше, но и се виждаше. И каза ми ангелът: «Това е единият вечно жив във вишния век и почиващ на светиите, на когото

364 нито името може да се понася, който и е възпяван от светия дух в устата на праведниците.» И след това чух гласа на вечния, говорещ на господа: «Сине, излез и слез от всички небеса и бъди в света, и иди даже и до ангела, който е в ада, като се преобразиш по техния образ. И не ще те познаят нито ангелите, нито князете на този свят, и ще съдиш княза и неговите ангели и света, владян от тях, защото се отвърнаха от мене и казаха: «Ние сме и освен нас не съществува никой друг.» И когато се възнесеш от земята, при това не ще се преобразиш по небесата, но ще възлезеш във велика слава и ще седнеш отдясно ми. И тогава ще ти се поклонят князете и силите, и ангелите, и всяко начало небесно и земно и от преизподнята.» И чух, че велика слава заповядваше това на моя господ.

Тогава слезе господ от седмото небе и низлезе на шестото небе. И ангелът, който мен наставяше, ми каза: «Разбери, Исае, и виж бъдещото му преображение и слизане.» Като видяха ангелите, възпяха го и го възхвалиха, защото не се преобрази по техния вид. И аз го възпях с тях. И като слезе на петото небе и се преобрази по образа на ангелите там, и не го възпяха, нито се поклониха, защото неговият образ беше като техния. Слезе и на четвъртото небе и им се яви по техния образ, и не го възпяха, защото беше по техния образ. Дойде и на третото небе, и на второто, и на първото, като се преобразяваше на всяко от тях. Затова нито пееха, нито му се покланяха, защото се явяваше подобен тям, показваше знамения на онези, които пазеха вратите на всяко небе. Слезе на твърдта, гдето седи князът на този свят. И там даде знамение, и неговият образ бе, както и техният, и не го прославиха, и не го възпяха. Слезе и към ангелите на този въздух и беше като един от тях, и не им даде знамение, нито го запитаха.

И след това ангелът ми каза: «Разбери, Исае,

сине Амосов, защото затова съм изпроводен от господа всичко да ти покажа, което нито някой преди тебе е видял, нито след тебе може да види, както ти видя и чу.» И това видях също, как синът човечески, дори като поживя сред човеците на света, пак не го познаха. И видях, че възлизаше на твърдта и вече не се преобразяваше според техния облик. Видяха го всички ангели, ужасиха се и се поклониха, като казваха: «Как се укри всред нас господ и не познахме царя на славата?» И от първото небе възхождаше по-славен, и не се преобразяваше, но всички ангели, и десни, и леви, и седящи на средния престол, му се преклониха и го възпяха, като казваха: «Как премина покрай нас господ и не узнахме и не се поклонихме нему?»

И така възлезе на второто и на третото, и на четвъртото, и на петото, и на шестото небе, обаче на всички небеса неговата слава се увеличаваше. И когато възлезе на седмото небе, възпяха го всички праведници и всички ангели, и всички сили. И тогава го видях, че седна отдясно на великата слава, която не можах да видя. И видях духовния ангел, че седеше отляво. И ми каза: «Достатъчно ти, Исае, узна от това, което не узна никой от плътските синове, нито око видя, нито ухо чу, нито влезе в човешко сърце — това, което бог приготви на ония, които го обичат.» И рече ми: «Върни се в твоята плътска одежда, докато се изпълни времето на твоите дни, и тогава ще дойдеш тук.»

Това видях — рече Исая на онези, които стояха около него. И като чуха тези чудеса, прославиха и възпяха бога, който дава такава благодат на човеците. И рече на цар Езекия: «Краят на този свят и цялото това видение ще се изпълни в последния род.» И ги закле да не известяват на синовете Израилеви, нито тези слова да дават за писание на някой човек, но колкото разберете от царя и от казаното в пророците,

366 тези неща разберете всички. Вие бдете за светия дух, та да приемете вашата одежда и престолите, и венците на славата, лежащи на небесата.» И престана да говори и остави цар Езекия. Томува нашия бог слава и сега, и винаги, и навеки веков.

Ходене на Богородица по мъките

. . .И видя света Богородица мъж, увиснал за нозете си, и червеи го ядяха. И попита ангела кой е този и какъв грях е извършил. И рече ѝ архистратегът: «Този получаваше лихви от своето злато и сребро и затова ще се мъчи вечно.» И видя жена, увиснала за зъбите, и различни змии излизаха из устата ѝ и я хапеха. И като я видя пресветата, попита ангела коя е тази жена и какъв ѝ е грехът. И архистратегът отговори: «Тази, госпожо, ходеше при своите близки и при съседите си да подслушва какво говорят и съчиняваше сплетни, за да ги скарва. И затова така се мъчи.» И рече света Богородица: «Добре би било такъв човек да не се ражда.» И рече ѝ Михаил: «Ти, света Богородице, още не си видяла големите мъки.» И рече светата на ангела: «Да излезем да обиколим и да видим всичките мъки.» И рече Михаил: «Къде искаш, благодатна, да отидем?» И рече светата: «На север.»

И явиха се херувими и серафими, и 400 ангели и изведоха благодатната на север. И яви се огнен облак, по средата на който имаше одрове като пламък и огън. На тях лежаха много мъже и жени. И като видя светата, въздъхна и рече на архистратега: «Кои са тези тук и какво са съгрешили?» И рече архистратегът:

368 «Тези са, госпожо, които не са ставали и не са отивали в света неделя на утренна, но лениво са се излежавали като мъртви. Затова те се мъчат тук.» И рече света Богородица: «А който не може да стане, какво да прави?» И рече Михаил: «Послушай, пресвета! Ако някому се запали къщата от четирите страни, обземе го огън и не може да се подигне и изгори, само такива нямат грях.»

И видя на друго място огнени столове и на тях горяха много мъже и жени. И пресветата попита архистратега. «Това са тия, които не почитат поповете и не им стават на крака, когато излизат от божия храм. Затова се мъчат.»

И видя светата желязно дърво, на чиито клони върховете имаха железни куки и на тях увиснали за езиците много мъже и жени. И като ги видя светата, просълзи се и попита кои са тези и какъв е грехът им. И рече архистратегът: «Това са клеветниците клюкари, които разделяха брат от брата и мъж от жена.» И рече Михаил: «Послушай, пресвета, ще ти кажа: ако някой искаше да се кръсти или да се покае за греховете си, тези го раздумваха и той не получаваше спасение. Затова те вечно ще се мъчат така.»

И видя светата на друго място човек, който виси на четирите си краища и от ноктите му течеше много кръв, а езикът му бе свързан от огнен пламък, та не можеше нито да въздъхне, нито да рече: «Господи, помилуй.» Като го видя, пресветата Богородица се разплака и рече: «Господи, помилуй и чуй молитвата ми!» И дойде при нея ангелът, който владееше мъките, и развърза езика на този мъж. И пресветата попита: кой е този нещастен човек, който така се мъчи? И ангелът рече: «Този е служител на иконите и на църквата, но не изпълняваше волята божия, а продаваше съдовете — черковно имущество — и казваше, че който служи на църквата, от църквата трябва да

се храни. И за това се мъчи тук.» И рече пресветата: 369
«Каквото е извършил, такова е намерил.» И ангелът пак му свърза езика.

И рече архистратегът: «Ела, госпожо, да ти покажа къде се мъчат свещениците.» И тя видя увиснали попове. От краищата на ноктите и от теметата им излизаше огън и ги гореше. Като ги видя пресветата, попита кои са тези и какво им е прегрешението. И Михаил рече: «Тези са служители на литургията и предстоятели на божия престол, които се смятаха за достойни, но когато проскомидисваха просфората, не пазеха и ронеха частици, които падаха по земята като божии звезди. И тогава божият престол се раздвижваше и божието подножие трепереше. Затова се мъчат тъй.

И видя светата мъж и крилата змия с три глави. Едната, това беше в очите на мъжа, а двете — в устата му. И рече архистратегът: «Този нещастен човек, който не може да си отдъхне от змията, е оня, що четеше светите книги и евангелието, но не изпълняваше волята божия и живееше блудно и беззаконно». . .

И рече й Михаил: «Къде искаш да отидем, благодатна: на изток, на запад или в рая, надясно или наляво, гдето са големите мъки?» И рече пресветата: «Да отидем на лявата страна!» Като изрече това пресветата, явиха се херувими и серафими, и 400 ангели, които я изведоха от истока на лявата страна. И близко до реката имаше мрачна тъмнина и там лежаха много мъже и жени, които вряха като в котел. Водата покриваше грешниците като морска вълна. Когато вълните се издигаха и потопяваха грешниците на хиляди лакти, те не можеха да кажат: «Помилуй ни, праведни съднико!» И непрестанно ги ядеше червей и скърцаха със зъби.

А ангелите, които пазеха там, като видяха пресветата, викнаха всички едногласно, казвайки: «Свет,

370 свет си, свет, боже! Благославяме те, Богородице, от която се роди син божи! От векове не сме виждали светлина, а днес виждаме светлина поради тебе, Богородице!» И пак викнаха всички единогласно, казвайки: «Радвай се, светлина на вечната светлина! Радвай се и ти, архистратеже Михаиле, който се молиш на повелителя за целия свят! Ние виждаме грешниците, които се мъчат, и много скърбим.» И видя Богородица ангелите скръбни и печални заради грешниците. И пресветата се разплака. И всички викнаха в един глас, казвайки: «Добре сте дошли в тази тъмнина да видите мъките ни.» И помоли се пресветата с архангела, и чу плача на грешниците. Издигнаха глас, казвайки: «Господи, помилуй ни!» И като свършиха молитвата, речната буря и огнените вълни утихнаха и грешниците се явиха като синапови зърна. Като ги видя светата, просълзи се и рече: «Каква е тази река и тия вълни?»

И архистратегът ѝ рече: «Цялата тази река е от смола, а вълните ѝ са все огнени. А тия, които се мъчат, са евреите, които мъчиха господа наш Исус Христос, син божи, и всичките народи, които, макар и да се кръстиха в името на отца и сина, и светия дух, обаче и като християни вярваха в демони и отхвърляха бога и светото кръщение. Извършиха и блудство в името на кръщението с кумовете и майките си и с дъщерите си. Това са отровителите, които ядат с хората и ги тровят, с оръжие ги убиват и душат децата си. Та затова се мъчат според делата си.» И рече светата: «Да бъде според делата им!» И пак придойде буйната река и огнените вълни и ги покри мрак. И рече Михаил на Богородица: «Който се затвори в тази тъмница, бог не си спомня за него.» И рече пресветата: «О, горко на грешниците, пламъкът на този огън е неугасим.»

И рече ѝ архистратегът: «Ела, пресвета, да ти покажа огнено езеро и да видиш де се мъчи християнският род.» Тя погледна и чу плач и писък, но самите тях не виждаше. И попита: «Кои са тези и какви са грехо-

вете им?» А Михаил ѝ отговори: «Това са онези, които 371
се кръстиха, но кръста признаваха само на думи, а вършеха дяволски дела и пропуснаха времето за покаяние. Затова сега така се мъчат.» И рече пресветата на архистратега: «Моля ти се да се помолим заедно да вляза и аз да се помъча с християните, понеже се нарекоха чеда на моя син.» И рече ѝ архистратегът: «Остани в рая.» И рече пресветата: «Моля ти се, свикай войнствата от седемте небеса и всички ангели, за да се помолим за грешниците. Дали не ще ни чуе господ бог и дали не ще ги помилва?» «Жив е господ бог и велико е името му! Когато се молим на повелителя седем пъти на ден и седем пъти на нощ, ние се молим, госпожо, същевременно и за грешниците, но повелителят малко ни слуша.» И рече пресветата Богородица: «Моля ти се, заповядай на ангелското войнство да ме издигне в небесната висина и да ме остави пред невидимия отец.»

И заповяда архистратегът, и се явиха херувими и серафими, които възнесоха благодатната в небесната висина и я поставиха пред престола на невидимия отец. Тя издигна ръце към благодатния си син и рече. «Смили се, владико, над грешниците, защото ги видях и не мога да изтърпя. Искам да се мъча и аз с християните.» И тя чу глас, който ѝ казваше: «Как ще ги помилвам, като виждам гвоздеите в дланите на моя син! Не мога да ги помилвам.» И рече: «Владико, не моля за неверните евреи, а за християните прося твоето милосърдие.» И тя чу глас: «Аз виждам, че те не помилваха моите братя, и затова не мога и аз да ги помилвам.» И пак рече пресветата: «Смили се, владико, над грешните! Господи, те са творение на твоите ръце; по цялата земя прославят твоето име; и в мъките си, и на всяко място, и по цялата земя казват: «Пресвета Богородице, помогни ни!» И когато се ражда човек, пак казва: «Света Богородице, помогни ми!» Тогава господ ѝ рече: «Послушай, пресвета Богородице владичице! Няма

 човек, който да не призовава твоето име. Такива аз не оставям нито на небето, нито на земята.»

И рече пресвета Богородица: «Къде е пророк Мойсей, къде са всички пророци и вие, отци, които никога не сте правили грях? Къде е божият възлюбен Павел? Къде е света Неделя, похвалата християнска? Къде е силата на чистия кръст, чрез който Адам и Ева се избавиха от проклятието?» Тогава архистратегът Михаил и всичките ангели рекоха: «Владико, смили се над грешниците.» Тогава Мойсей извика, казвайки: «Помилвай ги, владико, защото аз им дадох твоя закон!» Тогава Йоан извика: «Помилвай ги, владико, защото аз им проповядвах твоето евангелие!» Тогава и Павел извика: «Помилвай ги, владико, защото аз предадох твоите послания на църквите!» И рече господ бог: «Послушайте всички вие! Ако са живели според евангелското учение, което им проповядва Йоан, и според посланията, които предаде Павел, то те ще получат и присъда според това.» И не знаеха какво да отговорят ангелите, а само рекоха: «Смили се! Справедлив си, господи!»

И рече пресветата Богородица: «Помилвай, владико, грешните, защото те приеха твоето евангелие и опазиха закона ти.» Тогава господ й рече: «Послушай, пресвета! Ами ако някои от тях са вършили зло и не са се покаяли за делата си? Ти добре казваш, че са се поучавали в моя закон, но пак са вършили зло и не са се отдалечили от злото. И какво да кажа аз, когато е речено: «Ще им се въздаде според злините им.» Тогава и всичките светии, които чуха владиката, не посмяха нищо да отговорят.

И като видя пресветата, че никой не успя и господ не послуша светиите, но отдалечаваше милостта си от грешниците, рече: «Къде е архистратег Гавриил, който ми извести да се радвам и който преди всички векове се вслуша в отца, а сега не поглежда грешниците? Къде е великият, който владее всичко? Самата земя бе осквернена от злите човешки дела, та господ изпра-

ти своя син и възстанови земния плод. Къде са служителите на престола? Къде е Йоан Богослов? Защо не се явят с нас на молба пред владиката за християните грешници? Не виждате ли как аз плача за грешниците? Елате, всички ангели, които сте на небето, елате, всички праведни, които господ оправда, защото вам е дадено да се молите за грешните! Ела и ти, Михаиле! Ти си пръв от безплътните до божия престол. Заповядай на всички да припаднем пред невидимия отец и да не се помръднем, докато бог не ни послуша и не помилва грешните.» Тогава Михаил падна с лице надолу пред престола; припаднаха и всички небесни сили и всички безплътни чинове.

И чу владиката молбата на светиите и се умилостиви заради своя единствен син. И рече: «Слез, обични ми сине, чуй молбата на светиите и покажи лицето си на грешниците.» И слезе господ от невидимия престол и го видяха всички, които бяха в мрак, и извикаха в един глас, казвайки: «Помилвай ни, сине божи, помилвай ни, царю на всичките векове!» И рече владиката:

«Чуйте всички! Рай насадих и създадох човека по свой образ и го поставих господар на рая. И живот вечен дадох на хората; и те не послушаха и в желанията си съгрешиха и станаха смъртни. Аз не бих искал да гледам делото на своите ръце измъчвано от дявола. Затова слязох на земята, приех плът от девица, разпънат бях накръст, за да избавя хората от плен и от първото проклятие. Вода поисках — дадоха ми злъчка, размесена с оцет; ръцете ми създадоха човека, а той ме положи в гроб. И в ада слязох, и врага покорих, своите избраници възкресих, Йордан благослових, за да ви спася от първото проклятие, а вие не се стеснихте да правите грехове. Показахте се християни само на думи, а заповедите ми не спазихте. И затова се намерихте в неугасим огън. Така че няма да ви помилвам, но сега заради милосърдието на моя баща, който ме изпрати

374 при вас, и заради молитвите на майка ми, която много плака за вас, и заради обещанието на архистратега Михаил и заради множеството мои мъченици, които положиха много труд за вас — ето давам на всички, които се мъчат денем и нощем, почивка от велики четвъртък до светата петдесетница, за да прославите отца и сина, и светия дух.»

И отговориха всички: «Слава на твоето милосърдие! Слава на отца и сина, и светия дух и сега, и винаги, и във вечните векове!»

Детство Исусово

Аз, братя, израилтянинът Тома, ще ви разкажа, за да знаете от моите уста, историята — как направи голямото чудо нашият господ Исус Христос, който се роди в града, наречем Витлеем.

Когато Исус бе на пет години в града Назарет, играеше като дете с еврейчетата, негови връстници. Там течеше малка речица. И събра Исус чисти клончета и макар млад, в миг направи следното: взел кал и направи 12 птичета. А тоя ден, когато Исус направи птичките, беше събота. И имаше много еврейчета, които играеха с него. Един от юдеите, като видя какво върши Исус в събота, отиде, та обади на баща му Йосиф, като му каза: «Твоето момче играе при речицата; то взе кал и направи 12 малки птичета, и с това оскверни съботния ден.» Исус плесна с ръце и каза на птичетата: «Литнете, запейте и помнете мене живия.» И литнаха веднага птичетата и летяха, пеейки. И видяха хората, и ужасиха се, и отидоха, та обадиха на други за видените чудеса, които направи Исус.

А синът на книжника Ананий беше в това време с Йосиф. И взе Ананий върбова пръчка, та му развали вирчето, и изтече водата, която бе заприщил Исус. Като видя Исус, че вирчето е развалено, не му стана добре. И каза му: «Нечестив и неразумен содомянино,

376 какво ти стори моето вирче или моята речица? Ето сега, като дърво ще изсъхнеш и не ще даваш ни плод, ни листа.» И веднага детето изсъхна в същия миг и отслабнало го заведоха в къщи при родителите му, които оплакаха младостта му и казаха на Йосифа: «Такова ли дете имаш ти?»

Друг път, като вървеше Исус, друго момче тичаше подире му и скочи на рамото му. И разгневи се Исус и рече му: «Да умреш по пътя, преди да стигнеш в къщи!» И веднага падна момчето и заплакаха родителите му и рекоха: «Отде се взе това момче, което е готово всичко да направи?» И срещнаха родителите на Исуса и казаха на Йосифа: «Ти, имайки такова момче, не можеш да живееш с нас в тоя град; ако ли пък искаш да живееш с нас, то учи го да благославя, а не да кълне децата ни.»

И като повика Йосиф Исуса, учеше го, като му казваше: «Защо кълнеш тъй чуждите деца да страдат и да ни мразят? Ще ни изгонят из тоя град.» А Исус му отговори: «Аз зная, че това не са мои думи, но нека премълча заради тебе, татко, а те нека получат според делата си!» И веднага гледащите ослепяха и се уплашиха твърде много. И не смееха вече да го разгневят, защото, каквото и да кажеше той — добро или зло, — сбъдваше се. А Йосиф, като видя какво прави Исус, разгневи се, хвана го за ухото и го опъна. Момчето Исус възнегодува и му рече: «Ти трябва да ме привържеш към себе си, побойнико! Знаеш ли ти наздраво, че съм твой? Не ме оскърбявай, защото аз съм твой само защото живея при теб!»

Тук бе един учител на име Закхей, който, като чу какво говори Исус на баща си, чудеше се много, че момчето говори такива думи. Той бързо дойде при Йосиф и му каза: «Ти имаш умно момче. Предай ми го да го науча на книга и мъдрост, да слуша старците, другарите си да обича, дедите си да поменува и родителите си да почита, за да бъде и той почитан и обичан от

своите деца.» Йосиф се разгневи и рече на учителя: «Та кой може да го научи?» Исус каза: «Защо ми говорите? Аз ви зная кои сте и кога сте се родили. Истина ти казвам, учителю, че когато ти се раждаше, аз съществувах и те знаех, преди да се родиш. Ако ти, учителю, искаш да бъдеш съвършен, слушай мене и аз ще те науча на такава мъдрост, която никой не знае освен мене и оня, който ме изпрати при вас да ви науча. Аз съм учител на тебе, а ти ще се наречеш мой ученик, понеже аз зная колко години си живял и колко ще живееш. И когато видиш кръста ми, ще повярваш, че онова, което рече моят отец, е наистина, и ще повярваш, че аз съм господар над всичко, а не вие.»

Децата, които бяха там, слушаха, чудеха се, па извикаха високо и рекоха: «О ново и преславно чудо! Това дете няма още пет години, а говори такива думи! Никога не сме чули да говори така нито архиерей, нито законоучител, нито книжник, нито фарисей, ни друг някой, както това дете.» И рече Исус: «Вие се чудите и пак не вярвате в истината; аз зная кога са се родили вашите бащи и тържествено ви говоря. Истината зная аз и тоя, който ме изпрати при вас, преди да бе създаден светът.»

А юдеите, като чуха какво говори той, уплашиха се и не можаха да възразят. И отиде детето Исус да скача и играе. И укоряваше ги, като им казваше: «Виждам, че вие сте малоумни и невежи, та не разбирате как се прояви в мен славата.» И рече учителят на баща му Йосиф: «Доведи детето при мен на учение; аз ще го науча на книга.» Йосиф улови Исуса за ръка и даде го на учителя. Учителят почна да го учи, написа му азбуката и много пъти му повтаряше написаното. Момчето мълчеше и дълго време само го слушаше. Учителят се разгневи и го удари по главата. Исус му рече: «Не стори добре. Аз искам да ти кажа неща много по-високи и не искам да се уча при тебе. Аз зная книги, чрез които ще те науча, защото те, книгите, са в мене; те като мед

 звънят и като кимвал звучат. А вие нямате глас, нито мъдрост, нито пък силния разум на душата.»

И Исус помълча и после изговори всички букви от алфа до вита с голям жар. И като погледна на учителя Закхея, рече му: «Лицемерецо, ти алфа не знаеш, а вита учиш; трябва по-рано да знаеш алфа, за да ти повярвам на вита.» И почна да тълкува на учителя смисъла на първата буква пред всички, които го слушаха, като казваше на Закхея: «Слушай, учителю, и най-първо разбери направата на първата буква. Тя има две прави черти и една в средата, както ги виждаш, събрани и извисени с остри върхове, които ликуват през тия три еднообразни уста (върховете) и възхвалят закона. Името ѝ е алфа (А).»

Като чу учителят тия думи от детето за устройството на първата буква, дивеше се на тоя отговор и на знанията му и каза: «О, горко ми! Обезумях, нещастният аз, посрамих се! Вземи детето, Йосифе, брате мой, и отведи го по-скоро, защото не мога да търпя да го ръководят боговете, нито погледа му, нито хубавите му думи. Детето не е от земен род. Наистина, дали това не е сам бог, или ангел? Коя утроба го износи или коя майка го откърми? — Не зная. О, горко ми, другари мои! Аз се забравих и не бях с ума си. Измамих се, нещастният аз! Исках да имам ученик, а си намерих учител. Посрами ме едно дете; посрамих стариите си; озлобен ще умра. Не мога да гледам повече дете, нито лицето му, защото останах победен от едно малко дете. Какво има да кажа или да изповядам, не зная, не мога да свържа началото с края. Вземи, Йосифе, детето и го заведи в къщата си.»

Детето Исус се изсмя високо на юдеите, които бяха при Закхея, и рече: «Вие няма да ми принесете плод; слепите ще прогледнат, глухите ще чуят, а неразумните по душа ще разберат, че аз съм дошъл от небето да ви избавя и да ви повикам към висотите, както заповяда и оня, който ме изпрати при вас.» Когато детето за-

млъкна, всички се повалиха на земята, понеже бяха прокълнати, и никой не смееше да го сърди, за да не ги прокълне и да ги стигне зло.

Подир няколко дни Исус играеше по покрива на зида; през прозореца блесна слънчев лъч. Исус скокна и седна на лъча. Друго дете, като видя това, искаше да седне с Исуса на лъча, но падна от покрива и умря. Останалите деца, които бяха с него, като видяха това, затекоха се да обадят на родителите му, че тяхното дете е паднало от стряхата. Дойдоха родителите на умрялото и говореха на Исуса: «Ти си бутнал нашето дете.» Исус отговори: «Не съм го бутнал аз, но то искаше да седне на лъча и падна.» Родителите обаче уловиха Исуса и го заведоха на съдилището, като крещяха пред съдията срещу Исус, казвайки: «Този уби нашето дете и е виновен за кръвта му.»

Съдията попита Исуса: «Ти ли уби детето?» А детето Исус отговори: «Питайте самото дете!» Те казаха: «Как можем да питаме разкъсан труп и счупени кости?» Исус го улови за ръка и рече: «Еноний (тъй беше името му), стани и кажи кой те бутна!» И веднага детето скочи пред всички и рече: «Не ме бутна Исус, но аз паднах сам.» И всички, които бяха в съдилището, като видяха това, чудеха се, а родителите на детето прославиха бога, който извърши чудото, и се поклониха на Исус.

Друг път едно момче цепеше дърва у съседите си и като удари със секирата, преряза си десния крак и в ужас умираше. Чу се това наоколо и се събраха много хора. Детето Исус се затече и едва се промъкна между народа; па улови съсечения за болния крак и кракът му веднага оздравя. И рече на момчето: «Момче, стани, та цепи дърва и спомняй си за мен, Исуса.» Всички се поклониха и рекоха: «Наистина, бог живее в него.»

Когато бе на шест години, един път майка му го прати да налее вода и да я донесе в къщи. Исус изпусна стомната и я счупи. И простря дрехата, с която бе обле-

380 чен, и я напълни с вода, па я занесе в къщи на майка си. Като видя майка му мъдростта и чудото, което направи Исус, целуна го.

Друг път, във време на жътва, детето Исус излезе с баща си да сеят пшеница на нивата. Когато баща му Йосиф сееше, Исус му поиска един спуд и го посея, пожъна и овърша и направи 100 големи спуда и повика на хармана бедните, и им раздаде много пшеница и взе Йосиф от посева и остана му още 20 спуда.

В това време Исус беше на осем години. Баща му дялаше един чукан за врата на някой си богаташ по име Тектон, но не идеше по мярка, защото едното дърво бе късо. И наскърби се много Йосиф. Рече му Исус: «Не скърби за това, но постави там двете дървета равно.» Йосиф направи, както му каза Исус, притегли късото дърво и го изравни с другото. И рече Исус на Йосифа: «Направи, както искаш.» Йосиф взе детето, целуна го и си каза: «Блазе ми, боже, че имам такова дете, което бог ми даде!»

Български апокрифен летопис

Аз, пророк Исай, възлюбен в пророците от бога господа наш Исуса Христа, дойдох по божие повеление да кажа онова, което ще стане в последните дни на рода човешки по цялата земя. Не аз разказвам това, братя, но небесният отец чрез своя дух свети ми разказа на мене.

Тогава изпрати при мене своя свети ангел и вдигна ме от земята на височината небесна и там видях пеене на ангели, които пееха и славеха господа. И въведе ме отново на второто небе и там видях много други наредби и възрадвах се много за онова, което видях, и се смутиха всичките мои кости. И рече ми ангелът, който ме водеше: «Повдигни се, Исае, да видиш великата и неизречена божия слава.» И въведе ме пак оттам на третото небе, и на четвъртото, и на петото, и на шестото, и достигнахме даже и до седмото небе. И там видях съдия, който седеше на висок и превъзвисен престол, а около него видях да тече горяща и клокочеща огнена река и хиляди, хиляди ангели му служеха и безброй други стояха пред него. И отново видях отдясно нему ангелско пение, а от лявата му страна плач на грешниците.

Тогава запитах ангела, който ме водеше, и му рекох: «Господине, покажи ми господа мой, който ме е призовал от утробата на мойта майка.» И рече ми ангелът

на силите господни: «Слушай, избрани божи пророче Исае, невъзможно е да видиш в тяло своя господ, но ще чуеш само неговия глас, отправен към тебе.» И след това прочее чух гласа на господа бога мой, който ми говореше: «Исае, Исае, възлюбениче мой, иди и разправи на човешкия род по цялата земя всичко това, което видя и чу, и какво ще бъде в последните времена на последния род.» Аз му казах: «Господи, добре ми е да бъда тук и не ме възвръщай там, отдето дойдох.» Тогава чух гласа на господа мой, който ми говореше: «Исае, възлюбени мой пророче, та как ще се поучат живеещите на земята люде? След тебе не ще има друг пророк, нито ще има след това, нито ще възлезе на небесата, нито ще разкаже тези мои слова.» И след това веднага ангелът господен ме свали от небесата и ме постави долу на земята.

И след това чух глас, който друго ми разказваше: «Исае, възлюбен мой пророче, иди на запад от най-горните страни на Рим, отлъчи третата част от куманите, наречени българи, и насели земята Карвунска, която опразниха римляни и елини.»

Тогава аз, братя, по божия повеля дойдох на лявата страна на Рим и отделих третата част от куманите, и поведох ги по път, посочвайки с тръст, и ги доведох до реката, която се нарича Златиуса, и при друга река, наречена Ереуса. И тогава имаше три големи реки. И населих земята Карвунска, наречена българска; беше опустяла от елини през 130 години. И населих я с множество люде от Дунава до морето, и поставих им цар из тях: името му беше цар Слав. И този цар прочее насели села и градове. Няколко време тези люде бяха езичници. И тоз цар сътвори сто могили в земята българска; тогава му дадоха име «стомогилен цар.» Из тези години имаше обилие от всичко. И имаше сто могили в неговото царство. И той беше първият цар в българската земя, и царува 119 години, и почина.

И тогава след него се намери друг цар в българската земя, детище, носено в кошница три години, на което се даде име Испор цар, който прие българското царство. И този цар създаде велики градове: на Дунав Дръстър град; създаде и голям зид от Дунава до морето; той създаде и Плюска град. И този цар погуби голямо множество измаилтяни. И този цар насели цялата Карвунска земя, и бяха прочее преди това етиопи. И роди Испор едно отроче, и го нарече Изот. Цар Испор царува на българската земя 172 години и след това го погубиха измаилтяните на Дунава. И след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи, а по-рано бяха при Испора царя езичници и безбожни и в голямо нечестие, и бяха всякога врагове на гръцкото царство през много години.

И след това отново прие българското царство синът на Испора царя; името му бе Изот. И този цар погуби Озий, царя на изток, със своите войски, и Голиат, франка поморски. И в годините на българския цар Изот имаше много велики градове. И роди цар Изот две отрочета: едното назова Борис, а другото Симеон. Цар Изот царува 100 години и три месеца и в града, наречен Плюска, почина.

И след смъртта на царя Изот пак прие българското царство син му Борис, и бе благочестив и много благоверен. И този цар покръсти цялата българска земя и създаде църкви по българската земя, и на река Брегалница, и там прие царството. На Овче поле създаде бели църкви и отиде на Добрич и там завърши своя живот. И царува 16 години, без да има грях, ни жена. И бе благословено царството му, и почина с мир в господа.

След това пак прие българското царство Симеон, неговият брат. И създаде градове велики по морето; и великия град Преслав той създаде, и там в него прие царството, което се простираше до града, на-

384 речен Звечан, и до Солун. И Преслав град той гради и създаде в 28 години. И много знамения сътвори цар Симеон. Царува 130 години и роди свети Петър, царя български, мъж свет и напълно праведен. И тогава, в това време, когато цароваше цар Симеон, той взимаше данък от цялата своя земя по всяка област на своето царство: едно повесмо и лъжица масло и яйце на година. Това бе неговият данък от неговата земя, от неговите люде и нищо друго не искаше той. И много изобилие имаше в онова време при тоя цар Симеон.

И след неговата смърт пак прие българското царство син му цар Петър, и той бе цар на българите, още и на гърците. И царува на българска земя 12 години, без да има грях, ни жена, и благословено бе неговото царство. Тогава прочее, в дните и годините на свети Петър, царя български, имаше изобилие от всичко, сиреч пшеница и масло, мед, мляко и вино и вреше, и кипеше от всяко божие дарование и нямаше скъдност от нищо, но имаше ситост и изобилие от всичко по изволение божие. И тогава, в годините на свети Петър, царя български, намери се една жена вдовица, млада и мъдра, и много праведна в земята българска, на име Елена. И роди цар Константин, мъж свет и праведен. Този прочее бе син на Константин Зелени и на майка Елена и този Константин бе наречен Багренородни, цар римски. И поради завист неговата майка Елена избяга във Виза град от римските елини, понеже се намери непразна, и там роди цар Константин. И томува се яви ангел господен и му благовести за честния кръст на изток.

Обичаха се цар Петър и цар Константин. И събра своята войска, и взе своята майка, и отиде на изток, по море, в Крайниево място. Там, гдето бе цар Константин, там бе малък град, на име Византия. И дойде Константин до това място и видя място пусто от море до море, и помисли в себе си: Ако отида в Крайниево

място и намеря честния кръст Христов, на който бе разпнат Христос, и пак ще се възвърна тук на това място, и ще съградя град, и ще му нарека име Нови Ерусалим, покоище на светии, а на царе украшение. Но докато отиде цар Константин в Крайниево място, тогава дойдоха някакви насилници като исполини и погубиха българската земя по морето и Петър, цар български, мъж праведен, остави царството и избяга на запад в Рим и там завърши своя живот.

След това се издигна друг цар, на име Селевкия, а неговото прозвище бе Симеклит. И този прочее излезе из планините, наречени Витоша, и отиде на полето, наречено Романия, и там прие царството. И този създаде пет града по българската земя: 1. Пловдив; 2. Срем; 3. Брезник; 4. Средец; 5. Ниш. И царува цар Селевкия в града Средец и по българската земя 37 години. И там цар Селевкия завърши своя живот под града Брезник. Докато създаде Селевкия пет града по българската земя, през това време цар Константин намери честния кръст Христов. Върна се пак и отиде в град Византия и като помисли в себе си, рече: «Къде е това пусто място? Аз ще съградя град и ще го нарека Константинград.» И изпрати цар Константин в Рим един зъл куратор: «Иди, каза, изгони римската войска за шест години.»

Този отиде и ги изгони за три години. Зъл бе кураторът и се бе съвещавал с елините да погубят цар Константин и майка му Елена. Тогава видя господ тяхното високоубийство и ги порази с невидима палица (тояга) и станаха невидими. Злият куратор нямаше ни деца, ни жена. И взети бяха римляните в Новия Ерусалим. Тогава свети Константин устрои цялото Ерусалимско царство, царски палати и тръгна с войска на Дунава и създаде град, наречен Бдин, а прозвището му бе седмовърхи Вавилон. И пак Константин насели българската земя от западните земи. И създаде Константин девет града след заемането на

 всички тези земи, и там прекара в своето си царство 62 години и почина.

След него пак настана друг цар в българската земя; неговото име бе Симеон и царува 12 години и почина.

И след това пак се намери друг цар, на име Никифор, и прие българскто царство. И той погуби беззакония цар Максимиан и неговата войска. И той създаде Мстик и Морунец, и Сер, а на запад Белград и Костур и на Дунава Никопол. И той царува 43 години и погина.

И той имаше отроче, чието име бе Симеон Премъдри. И прие българското царство, бидейки непочтен и зъл за людете, и погуби българската, еруслимската и римската земя, областта на цар Константин. И тогава възззоваха всички люде на цар Симеон: «О, горко ни, братя, от този цар!» Прекара цар Симеон в царството си четири години и почина.

И след това се намери цар от друго коляно, на име Василий. Тогава падна венецът на благочествия и христолюбив цар Константин на неговата глава. И прие Василий царството, и погуби всички вражески земи и езически народи като някакъв храбър мъж. В дните на цар Василий много блага имаше сред людете. Прекара Василий в царството си 30 години без жена, ни грях и благословено беше царството негово.

И в дните на цар Василий намериха се царе трима братя от вдовица пророчица: Мойсей, Арон и Самуил. И имаше един отрок Самуилов, на име Августиан, и той прие българското и гръцкото царство, и царува 37 години.

И след това се въздигна друг цар от същата вдовица, прие царството, царува три години и почина.

И след това се въздигна друг цар, на име Роман, пак от това коляно, и прие българското царство. И той събра своята войска и се разсърди на източния

цар, и отиде по море на изток, като да погуби два царя, а своята войска погуби. И възвърна се от изток в град Преслав. И прекара в царството си Роман девет години и почина.

И след това се намери друг цар, син на праведната Теодора, благоверен и благочестив цар. И той създаде големи манастири по българската и гръцката земя. И в неговото царство имаше всички блага. И прекара в царството си този цар 23 години и почина.

След това излезе друг цар, на име Гаган, а прозвището му беше Оделян, много красив. И този прие българското и гръцкото царство. И погуби в Кумида два града, които бяха оттатък морето. И създаде три града на българската земя: 1. Червен; 2. Несебър; 3. Щип. И там царува 28 години, и бе посечен от другоплеменник на Овче поле.

И след това се яви друг цар от Константиновия град, на име Арев, седна на престола на царя Константина, царува седем години и почина.

И след това се яви друг цар от южните страни, на име Тургой. И този взе венеца на цар Константин и взе цялото българско и гръцко царство, царува 17 години и почина.

И след това пак излязоха някакви насилници и измамници, наречени печенеги, неверни и беззаконници.

ЛЕТОПИС И ИСТОРИЯ

Първобългарски каменни надписи (IX в.)

Кан ивиги Омуртаг. Копанът Окорсис беше мой хранен човек и като отиде във войската, удави се в реката Днепър. Той беше от рода Чакарар.

●

Кан ивиги Омуртаг. Зера-тарканът. . . Онегавон беше мой хранен човек и като отиде във войската, удави се в реката Тиса. Той беше от рода Кувиар.

●

Кан ивиги Омуртаг (!). Жупан-тарканът Охсун беше мой хранен човек и умря във войската. А родът му беше Киригир.

Търновски надпис на хан Омуртаг

Кан ивиги Омуртаг, обитавайки в стария свой дом, направи преславен дом на Дунава. И като измерих разстоянието между двата всеславни дома, направих

могила на средата, а от самата среда на могилата до стария мой дворец са 20 000 разтега и до Дунава са 20 000 разтега. Самата могила пък е всеславна и като измериха земята, направих този надпис. Човекът и добре да живее, умира и друг се ражда и нека роденият последен, като гледа това, да си спомни за този, който го е направил. А името на владетеля е Омуртаг кан ивиги. Бог да го удостои да живее 100 години.

Чаталарски надпис на хан Омуртаг

Кан ивиги Омуртаг в земята, гдето се е родил, е от бога владетел. Оставайки в стана Плиска, направи дворец на Туча и премести войската си срещу гърците и славяните, и направи изкусно мост на Туча заедно с двореца и постави в същия дворец четири стълба, а върху стълбовете постави два лъва. Бог да удостои от бога поставения владетел, като тъпче с крака императора, докато тече Туча и докато... като владее над многобройните българи и подчинява своите врази, радостен и весел да живее сто години. Времето пък, когато се съгради, беше по български сигор елем, по гръцки индиктион петнадесети.

Кан ивиги Маламир от бога владетел. Старият негов боил кавханът Исбул направи този водоскок и го даде на владетеля и владетелят много пъти даде на българите да ядат и пият и на боилите и багаините даде големи дарове. Бог да удостои владетеля от бога да живее сто години заедно с кавхана Исбул.

[Кан инвиги Маламир] от бога владетел. Моят дядо Крум [воюва срещу гърците] . . . и баща ми [владетелят Омуртаг], като направи 30-годишен мир и добре живя с гърците и аз някога добре живях [с тях, но], гърците опустошиха моята страна и владетелят Маламир, като управляваше с кавхана Исбул, с войска дойде срещу гърците и крепостта Проват. . . крепост и крепостта Бурдепто и страната на гърците и всичко направи славно, и дойде до Филипопол и даде да ядат, и тогава кавханът Исбул среща. . . преславния владетел. . .

Ако някой търси истината, бог вижда и ако някой лъже, бог вижда. Българите сториха много добрини на християните [ромеите], а християните забравиха. Но бог вижда.

Надпис от Балши (Албания)

[. . . Покръсти се от бога владетелят на България] Борис, преименуван на Михаил, с даденния му от бога народ, година 6374 [865].

Надпис от Наръш, Солунско

Година от сътворението на света 6412 (?), индиктион 7, граница на ромеи и българи при Симеон от бога владетеля на българите, при олгутракана Теодор, при комита Дристър.

Именник на първобългарските ханове

Авитохол живя 300 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемане на властта дилом твирем. Ирник живя 150 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемането властта дилом твирем. Гостун, наместник на тогова, управлява две години. Родът му беше Ерми, а годината му на заемането властта докс твирем. Курт управлява 60 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемането властта шегор вечем. Безмер управлява три години. А родът на тогова беше Дуло, а годината му на заемането властта шегор вечем. Тези пет князе управляваха княжеството оттатък Дунава 515 години с остригани глави. И след това дойде отсам Дунава Исперих, княз също и досега. Исперих княз управлява 61 година. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането властта вереииалем. Тервел управлява 21 година. Родът му беше Дуло, а година на заемане на властта текучитем твирем. . . 828 години. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането на властта дванш ехтем. Севар — 15 години. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането на властта тох алтом. Кормисош — 17 години. Родът му беше Вокил, а неговата година на заемането на властта шегор твирим. Този княз измени рода Дулов, сиреч Вихтун. Винех — седем години, а родът му беше

Укил, а неговата година на заемането на властта 395
шегор алем. Телец — три години. Родът му беше Угаин, а неговата година на заемането на властта сумор алтем. И този беше от друг род. Умор — 40 дни. Родът му беше Укил, а неговата година на заемането на властта дилом тутом.

Из допитванията на Борис до папа Николай I (IX в.)

На допитванията ви не е нужно пространно да отговаряме, пък и не сме възнамерявали да се спираме по-надълго върху всяко едно от тях, тъй като ние с божия помощ се готвим да отправим в родината ви и до славния ви княз, възлюбения ни син, не само книгите на божия закон, но и достойни свои пратеници, които да ви поучават в отделните случаи, както времето и работата налага; тям поверихме и книгите, които, както предвидихме, сега им са необходими.

— — —

12. Относно запитването ви, дали е позволено в празниците на светците да се произвежда съд и дали трябва в това време да се осъди на смърт човек, ако е заслужил, трябва да знаете, че в ония празници, в които, както по-горе посочихме, е необходимо да се откажете от всяка светска работа, ще трябва съгласно нашето решение много повече да се въздържате от житейски занятия и още повече от смъртни наказания. . .

13. А между въпросите и допитванията вие заявя- 397
вате, че искате светски закони. Затова ние бихме ви изпратили на драго сърце книги, които, както бихме могли да си помислим, засега ви са необходими, ако знаехме, че у вас се намира някой, който би могъл да ви ги изтълкува. Но ако сме дали на пратениците си някои книги от светския закон, то не искаме, като се върнат пратениците, там да останат книгите, за да не ви ги изтълкува някой превратно или да ги оскверни с някаква лъжливост.

14. Освен това вие обаждате, че някой си грък лъжливо заявил, че бил презвитер, докато не бил такъв, и тъй бил покръстил мнозина в родината ви. И тъй, щом сте узнали чрез божие вдъхновение, че не бил презвитер, вие сте били отсъдили да се лиши от уши и нос, да бъде най-жестоко бит и изгонен от родината ви. . .

— — —

17. И тъй, разправяйки как сте възприели по божия милост християнската вяра и как сте накарали да се покръсти целия ви народ; как обаче ония, след като били покръстени, въстанали единодушно с голямо ожесточение против вас, като твърдели, че не сте им дали добър закон, и искали да убият и вас и да си поставят друг княз и как вие, подготвени срещу тях със съдействието на божията сила, сте ги надвили от мало до голямо и заловили със собствените си ръце, пък и как всичките им първенци и по-знатни хора с целия им род били избити от меч, а не толкова знатните и по-малко видните не претърпели никакво зло, желаете да знаете относно ония, които са лишени от живот, дали имате грях поради тях. . .

18. Вие заявявате, че искате да знаете какво трябва да направите с ония, които се отрекат от християнския закон. . .

19. Какво трябва да се направи по право с ония, които са въстанали, за да убият княза ви, подробно ще ви научат свещените закони, които ще изпратим заедно с посланието си. . .

20. Какво трябва да се отсъди за свободния човек, който се е изплъзнал чрез бягство от отечеството си, ако бъде хванат? . . .

21. Ако роб побегне от господаря си, трябва да му се прости, когато се залови; но изобщо да не се прекрачват спрямо него постановленията на законите. . .

22. Относно ония, които ударят на бяг, когато влезете в сражение с неприятелите, ако състраданието милосърдно не се намеси по-рано, поне да се смекчи суровостта на законите. . .

23. За ония, на които е заповядано да отидат срещу неприятелите, па се отказват да се подчинят на заповедта, съветваме същото. . .

24. Какво трябва да претърпи отцеубиецът, т. е. оня, който убие баща си или майка си, или също оня, който погуби брат си или сестра си, посочват законите. Но ако избяга в църквата, постановяваме да се направи онова, което предвиди епископът на мястото или свещеникът, който е поставен от него. . .

25. Вие заявявате, че е по обичая на отечеството ви всякога пазачи да бдят на границата между вашето отечество и това на другите; и ако роб или свободен

избяга по някакъв начин през тая същата стража, то незабавно вместо него се избиват пазачите. . .

26. За ония, които убият близък, т. е. свой сродник, какъвто е брат, братовчед или внук, нека свещените закони запазят собствената си сила. Но ако избягват в църквата, нека се избавят от законите на смъртта...

27. За ония, които предадат на смърт другаря си, постановяваме това самото, което по-горе постановихме. . .

28. Какво трябва да се отсъди за оня, който бъде хванат при съпругата на другиго, ще намерите, като прочетете законите. Но ако блудникът избяга в църквата, ние постановяваме, че от епископа ще трябва да се отсъди онова, което несъмнено са определили свещените канони или което ясно са постановили светите предстоятели на апостолския престол. . .

29. Подобно мислим и за оня, който посегне на близка по собствена кръв. Но проказата на такова голямо престъпление предоставя по-скоро на размишлението на свещенослужителя и на неговия съд. . .

30. За оня, който неволно убие човек, отреждаме онова, което отреждат свещените правила. А тях трябва да има винаги при себе си наръки вашият епископ, настанен у вас. . .

31. Спрямо крадци на животни ако не състраданието, то поне постановленията на законите да се спазват. . .

32. Същото допущаме и спрямо ония, които отвлекат мъж или жена. . .

400 33. Вие заявявате, че откак сте свикнали да влизате в сражение, чак досега сте носели като военно знаме конска опашка, и искате да узнаете какво трябва да носите вместо нея. Какво друго във всеки случай освен знамението на светия кръст? . . .

34. Освен това вие се допитвате дали трябва веднага да потеглите, щом дойде вест, че е нужно да вървите на война, или има известно време, в което не трябва да се отправяте на война. . .

35. Вие разправяте, че сте били свикнали, когато отивате в сражение, да съблюдавате дни и часове и да извършвате заклинания, игри, пеения и някакви гадания, та желаете да ви поучим какво трябва да вършите сега в подобен случай. . .

— — —

40. Вие заявявате, че има обичай в отечеството ви да се изпраща от вашия господар, преди да пристъпите към сражение, един проверен или преблагоразумен мъж, който да прегледа всички оръжия, коне и вещи, които са необходими за сражение; и оня, у когото се окажат немарливо приготвени, се наказва със смърт. Сега обаче желаете да узнаете какво по тоя повод постановяваме да се върши. . .

41. За ония обаче, които отказват да възприемат благото на християнството и жертвуват на идоли или свиват коляно пред тях, нищо друго не можем да ви пишем, освен да ги убедите в правата вяра по-скоро с напомняния, увещания и разсъдък, нежели чрез насилие. . .

42. Вие твърдите, че когато вашият княз седне на стол, както е обичаят, до трапезата, за да яде, никой не сътрапезничи с него, за да яде също, нито дори жена му, докато вие далеч от него насядате на ниски столчета и ядете на земята, и желаете да знаете какво за това ви поучаваме. . .

— — —

51. Вие питате дали е позволено да имате едновременно две съпруги и ако това не е позволено, желаете да знаете какво трябва да сторите с оня, у когото бъде това открито. . .

— — —

66. Вие твърдите, че гърците ви забраняват да влизате в църква с повезка от ленен плат, която носите на главата си. . .

— — —

79. Заявявайки, че у вас има обичай да вземат немощните заради здравето си някаква повезка и да я носят окачена под шията си, питате дали ние заповядваме да се върши това и по-нататък. . .

— — —

86. Ако бъде хванат крадец или разбойник и откаже онова, що му се приписва, вие твърдите, че у вас съдия го бие по главата с бич и друг боде ребрата му с железни шипове, докато изтръгне от него истината. . .

96. Каквото и да помисли жена ти против тебе или да ти стори, дори и да те наклевети, не трябва да я отхвърлиш освен в случай на прелюбодеяние, нит изцяло да я намразиш. . .

Писма на цар Симеон до Лъв Магистър (IX в.)

I

Симеон, княз на България, до Лъв Магистър, изпроводен в България като пратеник за първи път.

По-миналата година твоят цар се показа премного достоен за учудване, като ни съобщи за слънчевото затъмнение и времето му: той посочи не само месеца, седмицата и деня, часа и минутата, но така също и колко време ще трае това затъмнение. Казват, че той знае и много други неща за движението и хода на небесните тела. Ако това е истина, разбира се, той знае и за пленниците; и понеже знае, той би могъл да ти каже дали ние ще ги пуснем, или ще ги задържим. И тъй обади ни едно от двете и ако познаеш нашата скрита мисъл, то като награда както за предсказанието, тъй и за пратеничеството, бог ни е свидетел, ще получиш пленниците. Здравей!

II

Симеон, княз на България, до Лъв Магистър.

Никак не позна, о магистре, бъдещето и тайната, като ни написа това, що си написал. А и твоят цар прочие, който се занимава с небесните движения, никак не знае бъдещето. Наистина, имах на ум,

имах — бог ми е свидетел — да възвърна пленниците. Обаче няма да ги върна, тъй като ти не позна бъдещето и лъжливо помисли, че няма да бъдат изпратени, нито можа да получиш награда за предсказанието. Здравей!

III

Симеон, княз на България, до Лъв Магистър.
О магистре Лъве, не съм обещавал за пленниците; нищо не съм ти казвал; няма да ги изпратя и особено понеже не позна бъдещето точно.

Приписка към словата на Атанасий Александрийски

Тези благочестиви книги, назовани Атанасии, преведе по повеля на нашия княз български Симеон от гръцки на славянски език епископ Константин, ученик на Методий, моравския архиепископ, в годината от началото на света 6414 [906], индикт 10, а ги написа по повеля на същия княз черноризец Тудор Доксов на устието на Тича в годината 6515 [907], индикт 14, дето е съградена светата златна нова църква от същия княз. В същата година, на втория ден от месец май, в събота вечер почина рабът божи — бащата на този княз, — великият и почтеният, и благоверният наш господар княз български, именуван Борис, а християнското му име е Михаил, който живя в благоверие и добро изповедание на господа наш Исуса Христа. Този Борис покръсти българите в годината от бехти. В името на отца и сина, и светаго духа. Амин.

Из закона за съдене на хората (IX—X в.)

2. При всички разпри, обвинения или донесения подобава на княза и на съдиите да не съдят без много свидетели. Но да казват на спорещите и на обвинителите, и на доносителите, ако не представите свидетели, както повелява божият закон, очаквайте да получите същото наказание, което сте гласели за другите. Божият закон така повелява и който го не спазва, проклет да бъде.

4. Който има своя жена и се съвъкупи с робиня, оказала се безчинница, тя подобава да се продаде от княза на тая земя през земя в друга земя, а цената й да се даде на бедните. Също така и блудникът подобава по божия закон да се отдели от божите раби в пост седем години, да стои през време на литургията извън божия храм две години; две години да влиза в църквата до светото евангелие, а през останалото време да стои вън, да слуша литургията през другите две години до «верую во единаго бога», а седмата година да стои през цялата литургия, но да не взима нищо; но като приключи седмата година, в осмата година да приема всичко. Подобава също така да бъде поставен на хляб и вода през седемте години.

5. Който блудствува с чужда робиня, да даде 30 стъленза на господаря на робинята, а сам да се подложи на пост през седем години, както казахме, но самата тя да не се продава. Ако ли е беден, имотът му да се даде против него на господаря на тая робиня, а сам да се подложи на казания пост.

6. На блудствуващия калугер следва по светския закон да се отреже носът, а по църковния закон да се подложи на пост в продължение на 15 години.

7. Който своята кума си вземе за жена, следва по светския закон да се отреже носът и на двамата и да се разлъчат, а по църковния закон да се разлъчат и да се подложат на пост в продължение на 15 години. А редът на поста е: пет да стоят вън, като плачат и слушат литургията; четири в църквата до своето евангелие, а три — до «верую во единаго бога»; три до края. И през всичкото време да са на хляб и вода. Така, като свършат своя срок, в шестнадесета година да взимат всичко. Под същото наказание подпада и оня, който възприема дъщеря си от светото кръщение, също така и ония, които се съвъкупят с омъжена жена.

7а. Над всичко това подобава на княза и на съдиите по всяка разпра да извършват разследването с всякакво внимание и търпение и без свидетели да не съдят, но да изискват свидетели правдиви, богобоязливи, почитани, нямащи никаква вражда или лукавство, или омраза, ни тъжба, ни препирня, но свидетелствуващи от страх пред бога и заради неговата правда. А броят на свидетелите да бъде единадесет и не повече от това число, а в малките препирни от седем до три и не по-малко от това число. Власт да имат съдиите, да говорят, да предупреждават и да казват на свидетелите, че ако някога се окаже да е

 лъгал, очаква го или проклятие, или продажба, или същото наказание. Не подобава да се приема нито в една препирня свидетел, който е бил някога изобличен като лъжец и престъпил божия закон или който води скотски живот, или който се отклонил от клетва като несведущ.

8. Който се съвъкупи с девствена девица, но против волята на родителите ѝ и след това се помирят, да стане сватба, ако той пожелае да я вземе и родителите ѝ се съгласят. Ако ли почне по някакъв начин да не желае и е почитан със своето богатство, да заплати на девицата за срам литър злато, сиреч 72 стъленза. Ако ли няма толкова, да даде половината от имота си. Ако ли пък е беден, съдията на земята да го бие и да го изпъди от своята област. Провиненият да се подложи на пост седем години, както вече писахме.

9. Който се съвъкупи принудително с девствена девица в пусто място, дето не ще бъде възможно да ѝ се помогне, да се продаде, а имотът му да се даде на девицата.

11. Който се съвъкупи с девица, обречена на мъж, даже да е извършил това по нейна воля, да му се отреже носът.

15. Който поради някоя вражда или за да извърши разграбване на имот, с огън запали сграда, ако е в град, да го изгорят на огън; ако е в паланка или в село, да го съсекат с меч, а по църковния закон да се предаде на пост 12 години, понеже е враждебник. Ако някой, поискал да изгори стълба или тръне на нивата си, запали огън и тоя огън, като премине, запали чужди ниви или чуждо лозе, предстои да се обсъди и разследва и ако е запалил огън било поради

незнание, или поради бавност на ума, да обезщети пострадалия. Ако ли в някой ветровит ден е запалил огън и не е пазил, като си е рекъл, че огънят не ще премине, или се е поленил, или не е могъл, да бъде съден, а ако е направил всичко, но буря дойде внезапно и поради това огънят премине далече, да не бъде съден. Ако от облак се запали нечия сграда и изгори нещо от тая сграда, а огънят премине и изгори други сгради на околните му съседи, понеже внезапно е било опожарено това, тоя да не се осъжда.

16. Никой да не насилва прибягналия в църква. Но прибягналият разкрива на попа спора и вината от него извършена, и да се приеме като прибягнал, а неговият простъпък да се установи и разгледа по закона. Ако ли някой се опита със сила да изведе от църквата прибягналия, да получи, който и да бъде той, 140 удара до нараняване и тогава, както подобава, да се разследва простъпкът на прибягналия.

17. Ако някой има спор с другиго и не се довери на владетеля, но действувайки самоволно или с власт, или със сила, принудително постъпи, когато е направил това, за да получи наистина своето, да се лиши от своята вещ и да я възвърне. Ако ли вземе чуждо нещо, да се бие от владетеля на тая земя, понеже не е било в неговата власт да бъде за себе си възмездник и понеже е станал възмездник, да възстанови в полза на тогова, от когото е взел.

19. Който от странници купи пленник с всичкото му съоръжение, а тоя има цената, която е дадена за него — като я даде за себе си, да си иде свободен. Ако ли няма, да има изкуп от своя възмездник, додето се отработи. Колкото до неговата цена, наречена отплата, тя се определя пред свидетели за всяка го-

дина по три стъленза и така като привърши, така да се пусне свободен.

22. Ако някой изпроси кон до уречено място или го прати и се случи да се увреди или да умре, на изпросителя предстои да обезщети господаря на коня.

25. Господарят на крадец роб, ако иска да има такъв роб, да плати обезщетение; ако ли не иска да има тоя роб, да го предаде в робство на окрадения.

27. Който мъртвец от гроба съблича, да се продаде.

28. Влезлият в олтара през деня или през нощта и взел някой от светите съдове или одежди, или всяка друга вещ, да се продаде. Ако ли пък извън олтара вземе нещо от църквата, да се бие и да се подстриже, по земята да се изпрати като нечестив.

29. Който открадне свободен и го продаде или го пороби, да се пороби. Понеже той свободния е поробил, да встъпи в същото това робство.

30. Присвоилият чужд роб, ако го крие и не може да го възстанови, повинен е за това на неговия господар да достави друг роб или да му даде цената.

Надпис на Мостич в Преслав (X в.)

Тук лежи Мостич, който бе чъргубиля при цар Симеон и при цар Петър. На осемдесет години той остави чъргубилството и цялото си имущество, стана черноризец и като такъв завърши своя живот.

Надпис на цар Самуил (X в.)

В името на отца и сина, и светия дух. Аз Самуил, ра божи, полагам помен на баща си и майка си, и брата си на този кръст. Това са имената на покойните: раб божи Никола, [Рипсимия] и Давид. Написа се в годината от сътворението на света 6501 [992/93], индикт [6].

Приписки
към Болонския псалтир (XII в.)

Помени, господи, твоите роби Йосиф и Тихота, които написаха тази книга с помощта на бога и на светата приснодева Богородица Мария. Написано бе в града Охрид, в селото, наречено Равне, при българския цар Асен.

— — —

Аз, грешният Белослав, грешен и дързък на зло, а на добро ленив, чието отечество е гробът, а богатство — суховете, блудта — слава, написах за брата си Осиф страница от псалтира. Слава навеки, амин.

— — —

Тази книга я купих аз, грешний йеромонах Данаил, от граматика Теодор от Равне и я донесох за подвързване с позлата (?) и два перпера всред града в Битоля. . .

Из Битолския Триод (XII в.)

Аз, грешният Георги, в стълп (кула) върху блюдо писах в Светите врачове, на 30-ия ден от декември. Поменувайте ме, братя мои, защото ми мръзнат ръцете: тук пишех, тук ядях, тук лежах без огън. . .

— — —

[Бог да прости] Пирсовия син, който ми донесе два листа от заек, 3-и ден на януари.

— — —

. . . А що изстрадах, като пишех ноще, ако и грубо, непълно. . .

— — —

Донесоха тази хартия Петър и Иван ковач, а аз се мъчех да пиша, докато не ми вземат триода. Простете, братя, всички и попа Георги от Въпи.

Душице моя грешна, що ми желаеш наистина да видиш края на книжката, както и корабоплувецът края на морето, както и болният здраве, както и бедният храна и одеяние за себе си. Поменувайте ме, а вас бог. . .

— — —

Поменувайте, братя, Ивана, зетя на Емностина, за това, че ми даваше пресол и млечице.

Преписка с римския папа Инокентий III (XIII в.)

Цар Калоян отговаря на писмото на папа Инокентий III (1202 г.)

Писмо на Калоян, господар на българите и власите, изпратено до господин папа Инокентий III, преведено от български на гръцки и после от гръцки на латински.

До уважаемия и пресвети отец, върховния първосвещеник. Аз, Калоян, император на българите и на власите, ти желая радост и здраве.

Известяваме на ваша светост, че получихме вашето пресвето писмо, което ни донесе благочестивият бриндизийски архипрезвитер, и че ние го сметнахме по-скъпо от всяко злато и кой да е скъпоценен камък. Затова въздадохме много благодарности на всемогъщия бог, който по своята неизказуема доброта ни посети нас, своите недостойни раби, обърна поглед към нашето смирение и ни припомни за нашата кръв и отечество, от което произхождаме. И сега, отче свети, ти като добър пастир и глава на всички верни християни, желаейки да събереш наедно чадата на светия католически и апостолически престол, ни издири нас, отдалечените телесно. И макар моите блаженопочивши братя още отдавна да бяха искали да изпратят пратеници до ваша светост, то все пак не са могли да достигнат до вас поради многото наши неприятели. И ние, опитвайки се по същия начин веднъж, втори и трети път да изпратим

 до вас пратеници, не можахме да доведем до успешен край това, което желаехме. И сега, виждайки, че ваша светост е сметнала за достойно да изпрати пратеник до нашето царство, ние като собствени и твърде любими чада изпращаме на ваше милосърдие като на прелюбим и прежелан отец благочестивия бранически преждеосвещен епископ, верния наш презвитер Власий заедно с вашия пратеник, бриндизийския архипрезвитер, които ви носят като на духовен отец и върховен първосвещеник от наша страна изразите на благодарност, приятелство и подчинение.

Пресвети отче, вие ни известихте чрез вашето свето писмо да ви съобщим какво желаем от Римската църква. А нашето царство иска от апостолническия престол ние да бъдем утвърдени като с майчинско чувство от Римската църква. На първо място ние като любим син искаме от нашата майка, Римската църква, царска корона и достойнство, според както са ги имали нашите стари императори. Както намираме записано в нашите книги, един е бил Петър, втори — Самуил и други, които са ги предхождали по царуване. Сега обаче, ако ваша светост реши да ни изпълни това желание, каквото сметнете, че трябва да се възложи на нашето царство, то ще се изпълни за слава на бога и на Римската църква. Не се учудвайте, че вашият пратеник не се е завърнал бързо при вас, тъй като ние го бяхме заподозрели нещо, защото в нашето царство дойдоха мнозина, които замислят да ни лъжат. Ние обаче знаем да се предпазваме добре от всички. Но ние получихме свидетелството на Претекстат за него и се успокоихме относно него. Но ако вие, пресвети отче, благоволите, изпратете ни пратеници от висок ранг, за които ни съобщихте с вашето писмо. Изпратете с тях и този и тогава ние ще се уверим едновременно за първото и второто посолство. Господ да ви даде много години.

Писмо на Василий, архиепископ на Загора, до папа Инокентий III (1202 г.) 417

До почтенейшия и светейши върховен първосвещеник — папата. Аз, Василий, недостойният архиепископ на ваша светост и пастир на Загора, заслужено ви изпращам като на наш духовен баща поздрав, привет и поклон.

Въпреки че не можем да ви се поклоним тялом, все пак ние ви се кланяме духовно и съобщаваме на ваша светост, че когато видяхме изпратения бриндизийски архипрезвитер Доминик, ние благодарихме на бога, който не презря нас, смирените и недостойни раби, алчущи и жаждущи за благословението на светата Римска църква, понеже нашите господари — императорите — и ние желаехме от много години да изпратим пратеници до вас, но не можахме. И сега вие постъпихте твърде добре, че по волята на всемогъщия бог и на ваша светост изпратихте на нашия господар император молитва и благословия. Когато научихме това от нашия император, който прати да ни извикат, ние вдигнахме ръце към небето заедно с целия народ и казахме така: «Господ не ни е забравил, което ние не вярвахме.» Затова всички ние, малки и големи, подобно на добри чада в и молим като добър баща нашият господар император да получи това, което иска от вас, защото той е достоен да го получи, тъй като и сам той, и цялото му царство като наследници, произлизащи от римска кръв, имат добро чувство на преданост спрямо Римската църква. Ние молим пак ваша светост да приемете като облечени с доверие нашия син и събрат презвитер Власий, епископ на град Браничево, заедно с най-верния ваш пратеник Доминик, бриндизийски архипрезвитер, понеже нашият господар император Калоян им довери своите тайни, и да смятате за вярно

това, което те и нашето писмо ви кажат. И ние молим ваша светост да побързате да изпратите пратениците си, защото тогава ще бъдем по уверени във вашето посолство. Господ да ви даде много години.

Княз Белота иска общение с Римската църква (1202 г.)

Аз, княз Белота, преголям грешник, изказвам почит към ваша светост, прославена по цял свят. Известявам ти, че ни бе твърде приятно, когато при нас дойде вашият пратеник — архипрезвитер Доминик — и ни съобщи за ваша светост и за молитвата ви. И аз в името на бога приветствувам великата ваша светост и моля за молитвата и благословията на твоя светост, за да мога да участвувам аз, жена ми, децата ми и целият ми род в благодатта на Римската църква. И първият, който мине през наша земя, нека ни донесе писмо и благословия от вас, за да бъдем утвърдени във вашите молитви.

Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III (1203 г.)

Калоян, император на българите, до пресветия господин патриарх римски, папа на християнската вяра от Изток чак до Запад.

Аз ти пращам послание, като се радвам, ако моят пратеник те намери здрав и весел заедно с всички, които са с тебе, и с всички твои сродници и приятели. Аз съм здрав по добродеянието на господа и на блажената дева и чрез молитвите на своите апостоли Петра и Павла, и чрез светите твои молитви. Аз, Калоян, император на българите, разбирам, че ти имаш власт от бога да свързваш и развързваш, както

е имал блаженият апостол Петър, комуто господ рече: «Каквото свържеш на земята и прочие», така и на тебе възложи бог тази благодат. Затова, когото свържеш, е свързан и когото развържеш, развързан е. Известявам на твоя светост, че се изминаха шест години, откак аз веднъж, дважди и три пъти изпращах при вас, но моите пратеници не можаха да стигнат при твоя светост и да предадат моето слово и да ми донесат твоето утешение. Господ вдъхнови твоя светост да ми изпроводи бриндизийския архипрезвитер Доминик, от когото разбрах, че не си ме забравил мене — твоя роб. Аз го почетох като твой човек и му дадох писмо, което да отнесе на твоя светост и което бог знае дали е донесъл, или не е донесъл.

Откакто гърците узнаха това, патриархът и императорът пратиха при мене пратеник с предложение: «Ела при нас, ще те коронясаме за цар и ще ти поставим патриарх, защото царство без патриарх не бива.» Но аз не пожелах, а, напротив, прибягнах до твоя светост, защото искам да бъда роб на св. Петър и на твоя светост. И нека знае твоя светост, че аз изпроводих при тебе архиепископ с всяко устроение и богатство, и копринени платове, восък и сребро, коне и мулета, за да почете той твоя светост вместо мене, твоя роб. И аз моля чрез молитвите на блаженния апостол Петър и чрез светите твои молитви да изпроводиш кардинали, на които твоя светост да поръча да ме коронясат за цар и в моята земя да поставят патриарх, та да съм твой роб през времето на моя живот.

[Добавка от архиепископ Василий, направена в Драч.]

Освен това да знае твоя светост, че аз, архиепископ Василий, идвах с това богатство, за да почета твоя светост, и стигнах до Драч, гдето видях пратениците на граф Валтер, които заедно с мене се зарадваха и се разпореждаха да преплуват заедно с

420 мене. Но гъркът, който идваше с тях, след като се посъветва с дука на Дирахиум, не ми позволи да премина с тях, уверявайки, че ако премина, ще бъде неприятно на императора. Когато чуха това, архидяконът и латинските свещеници, които се намират в Драч, също ме посъветваха да не преминавам и ако постъпя иначе, щял съм да загубя вещите и себе си. Поради това изпроводих при теб знатните мъже и верни на царя люде коместабул Сергей и презвитер Константин, на които е поръчано да ти известят истината. Нека годпод те вдъхнови да постъпиш добре в това дело.

Писмо на архиепископ Василий до папа Инокентий III (1203 г.)

[Като изпращам] много поклони и големи молитви към господина и преславния и съпрестолен на апостолическия престол отец на цялото християнство и мой господар папа Инокентий III, аз Василий, малък и най-смирен архиепископ на цяла България и Влахия, моля вашето съвършено благословение.

Моля премилостивия бог и преблажената Богородица моето послание да намери ваша светост здрав и радостен, и онова, що моята душа желаеше в течение на осемнадесет години — благословението на престола на блажения апостол Петър и на твоя светост, — ето днес ни го даде бог и светата твоя молитва. Нека знае твоя светост колко много аз претеглих, като търсех твоето благословение. На четвъртия ден от месец юли 6711 [1203] год., индикт шести, потеглих мое смирение към светия и преславен наш отец Инокентий, папа Римски, и прекарах тридесет дни в Драч на морето. И когато исках да стъпя в кораб, за да преплувам, тогава гърците ме въз-

пряха и не ме пуснаха да премина, но ме държаха при Драч осем дни и благодарение на многото мои молитви към бога и преблажения княз на апостолите Петър, чрез твоите свети молитви латините ме освободиха. Защото гърците бяха решили да ме хвърлят в морето, но ме спаси бог и твоята света молитва. Като излязох обаче от града, завърнах се в селището, назовано Краватохори, и останах там 15 дни и оттам изпроводих двама мои благородни мъже в Рим при твоя светост. Дали преминаха, или не, бог знае. Но пристигна ми писмо от страна на моя господар, царя, господин Йоан, в което ми се съобщаваше: «Завърни се бързо, защото тук пристигна кардинал от страна на господина папата.»

Като прочетох писмото на царя и видях, че ме вика, завърнах се и пристигнах в Търново през месец септември и намерих мъж свет, праведен и честен, изпратен от твоя светост, на име капелан Йоан. И той ми даде всички писма от страна на твоя светост и ми бяха прочетени. Възрадва се много поради това душата ми и като прострях ръце към небето, въздадох благодарност богу, че навести господ своя народ и нашият блажен отец папата потърси овцата, която беше загубена, за да я прибере в светата кошара. И както се съдържа в писмото на ваша светост, така постъпи капелан Йоан според волята на великата ваша светост — даде ми вашато благословение и ми дари палиум за пълнота на свещенослужителския сан на осмия ден от месец септември, на празника рождение на пресветата наша Богородица. И аз, като получих с голямо смирение и преданост палиума, представих задължение за вярност в присъствието на епископите, които пишат на ваша светост, и на нашия владетел, и на мнозина други, които присъствуваха в църквата. И, от друга страна, свети отче, аз моля ваша светост да обзаведеш и изпълниш църковния ред и да разпоредиш как трябва да упра-

 влявам паството, което ми е поверено от бога и от твоя светост. Нямаме свето миро — бяхме го получили от гърците. Гърците обаче мразят нас, както и вас.

И знайте, господине мой, че всички тези неща останаха за твоя светост, която трябва във всичко да се разпореди и да ни поучи за светото миро и как трябва да кръщаваме людете, за да не останат те без свето миро и да се допусне грях. Но във всички неща ни поучи, добри отче, нас, твоите загубени и загиващи синове, и прати ни палиуми за двамата митрополити на Преслав и Велбъжд и каквото друго твоя светост знае, което е потребно за пълнотата на моя свещенослужителски сан, нека ми го изпрати ваша светост.

Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III (1203 г.)

До пресветия повелител и вселенски папа, седящ на престола на блажения Петър, и господин отец на моето царство Инокентий III, папа на апостолическия престол и на Римската църква и учител на целия свят.

Надявам се в господа, спасителя на людете, че твоя светост е добре и много добре заедно с всички кардинали на светата Римска църква, които седят около престола на твоя светост. Нека знае великата твоя светост, че синът твой и на Римската църква — царят на всички българи и власи — заедно с всички князе на моето царство са много добре благодарение на бога и на твоята света молитва. Много пъти изпроводи моето царство свои пратеници при твоя светост, но не намериха сгода да преминат при твоя светост. Те не можаха да преминат, защото онези, които не бяха в мир с моето царство, пазеха пътищата. След това през миналия месец юни царството ми изпроводи своя архиепископ и глава на цялата българска земя и на всеобщата света и велика църква на Търново и

велик човек на моето царство, сега въздигнат в примат и архиепископ на цяла България и Влахия, на име Василий, който, като пристигнал в Драч, не бил допуснат да премине при твоя светост, за да изпълни твоя светост желанието на моето царство, съгласно обичая на моите предшественици, царете на българите и власите — Симеон, Петър и Самуил, прародители мои, и на всички останали царе на българите.

Обаче с помощта на бога и със съдействието и молитвите на твоя светост пристигна при мене настоящият пратеник на апостолическото седалище и първопрестола на княза на апостолите и на светата и всемирна Римска църква капелан Йоан и ми донесе палиум по повеля на твоя светост и на апостолическия престол и украси с този палиум казания архиепископ, и го въздигна в примат и архиепископ на цяла България и Влахия, като донесе на моето царство писмо от твоя светост и изложи отново, що му поръчала твоя светост. Изпълни се сърцето ми с голяма радост, защото бог и твоя светост ме дариха според искането на моето царство. И аз моля и умолявам твоята велика светост да изпълни желанието на моето царство и да изпрати пастирски жезъл за събиране на овцете и останалите неща, които е обичайно да притежава патриархът, и да въздигне сегашния примат за патриарх в светата и велика църква на Търново, първи град на цяла България, и тази църква да има патриарх винаги, дори след смъртта на този патриарх, по повеля на твоя светост. Понеже ще е тежко поради дължината на пътя и войната между людете след смъртта на всеки един патриарх да се прибягва към Римската църква, нека бъде предоставено на църквата в Търново да може да си избира и посвещава патриарх, за да не остане тази земя поради липса на патриарх без благословение и твоето посвещение — непълно и да не падне грях върху твоя светост. Но сега молим по повеля на твоя све-

424 тост да бъде приготвяно миро за кръщението на християните в светата и велика църква на град Търново. Нека знае твоя светост, че когато ромеите узнаят, че сме получили посвещение от твоя светост, не ще ни дадат миро.

И друго моля от твоя светост: да изпратиш кардинали при моето царство — или този, който дойде при мене, или някого другиго от апостолическия престол — и да им дадеш корона и скиптър според благословията на апостолическия престол и на княза на апостолите, и да изпратиш привилегиум, подпечатан със злато, по подобие на този, за да се пази винаги в църквата на Търново, и всичко това те да дадат на моето царство и да посветят и коронясат моето царство. Но всички гореказани неща, които трябва да се изпратят на моето царство от твоя светост, нека ги види настоящият пратеник, браничевският епископ Власий, за да може да донесе онова, което ти ще напишеш с твоята ръка. И ако изпълни твоя светост всичко това, тъй ще смятам заедно с рода на моето царство и на всички българи и власи, а именно, че съм възлюбен син на православната света Римска църква. А въпроса за границата между Унгария, България и Влахия предоставям на присъдата на твоя светост, да уредиш това дело честно и справедливо, та да няма грях душата на твоя светост и царството ми да има право над България и Влахия така, както кралят на Унгария да има права над Унгария, и да престанат убийствата на християни между мене и него. Нека знае обаче твоя светост, че на моето царство принадлежат петте епископии на България, които унгарският крал нападна и завладя заедно с църковните им правдини, и тези епископии са унищожени — дали е справедливо това да стане? Онова, което каже на твоя светост настоящият пратеник на моето царство, браничевският епископ Власий, да приемеш за вярно, защото ще го каже от мое име.

Изпратих на твоя светост три двойни екзамити и златна чаша, и четири либри перпери, и три сребърни чашки, и сребърна обкова за книга.

Калоян, император на България

Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III (1204 г.)

Калоян, цар на цяла България и Влахия, до благовъздигнатия и пресвети и възлюблен в Христа и преуважаем отец на моето царство Инокентий III и пресвети папа на Рим и приемник на княза апостол Петър.

Посланикът на апостолическия престол господин кардинал Лъв донесе на моето царство писанието на твоя светост. Като узнах прочее за неговото здраве и невредимост, възхвалих всемогъщия бог и пресветата негова майка. Дано писанието на моето царство намери твоя светост жив и пребиваващ във всяка радост и веселие. А моето царство по благодатта на всемогъщия бог и на преблажената Богородица и чрез застъпничеството на ваша светост е здраво и много добро с всяка радост и веселие. Нека бъде известно на ваша светост, духовни отче на моето царство, господине папа, че господин Лъв, посланик на апостолическия престол, пристигна при моето царство и ми донесе корона и като я благослови, постави я на главата на моето царство и в моите ръце ми даде скиптър и знаме и благослови пресветия патриарх на моето царство и на цяла България по поръка на ваша светост, а ние възвеличахме много бога и преблажената Богородица, както и съобразителността на ваша светост за това, че ваша светост изпълни според искането на моето царство цялото ни желание. Цяла Бъл-

гария и Влахия, и владенията на цялото ни царство много прославиха и възвеличиха ваша светост.

Пиша ви обаче и за унгареца, че моето царство няма никаква общност на владенията или нещо друго с него, нито му вреди, а, напротив, той напада и уврежда владенията на моето царство. Също и господин кардинал Лъв видя и ще извести на ваша светост право или неправо, що се отнася до моето царство, и дали аз не зачитам унгареца, или пък самият той не зачита моето царство. Нека му пише ваша светост да стои далече от моето царство, понеже моето царство нито има намерение да не го зачита, нито да отива против неговите земи. Ако обаче той сам дойде против земите на моето царство и бог помогне да бъде победен, нека ваша светост да не подозира моето царство, но да съм свободен от подозрение. Също за латините, които навлязоха в Константинопол, пиша на ваша светост да им пишете да стоят далече от моето царство и така моето царство не ще им стори никакво зло, нито пък те нас да не зачитат. В случай че те наченат нещо против моето царство и не го зачетат и убият от онези люде, които са му подвластни, нека ваша светост да не подозира моето царство, но всичко да е свободно от подозрение. При твоята пък велика светост изпроводих две момчета, едното се казва Василий, а другото Витлеем. Нека бъдат дадени по нейна повеля да научат в училището латинско писмо, защото тук нямаме граматици, които могат да превеждат писмата, които ни изпращате. И когато те се изучат, нека бъдат върнати при моето царство. Изпратих засега също в знак на малък спомен два екзамита, двойни еписими — единия червен и другия бял — и един камей. Наистина, когато изпращам пратеници при ваша светост, винаги ще си спомням за ваша светост.

Събор против богомилите при цар Борил в 1211 г.

След тези [първите Асеновци], прочее, когато прие царството техният сестринец, преблагочестивият цар Борил, изникна като някакви зли тръни триклетата и богомерзка, и богомилска ерес, чийто начинател тогава се яви прескверният поп Богомил със своите ученици, както някога Яний и Ямврий, които се противяха на Мойсея. Те като някакви жестоки вълци безпощадно разхищаваха Христовото стадо, за което проля своята пречиста кръв. Като узна това прочее благочестивият цар Борил, разпали се от божествено желание, изпрати да ги съберат по цялото негово царство, подобно на някакви плевели в снопи, и повели да се събере събор.

Когато прочее се събраха всички епископи, свещеници и иноци, а също така и всички боляри и голямо множество избран народ и когато царят узна, че всички те са се събрали, веднага излезе със светла багреница, седна в една от тогавашните големи църкви, а съборът насяда оттук и оттам. Той заповяда да доведат сеятелите на нечестието, но не ги отрече изведнъж, а ги улови с голяма хитрина, като им рече да отхвърлят от себе си всякакъв страх и с дръзновение да изкажат своето хулно учение. Те с цел да уловят царя и онези, които бяха с него, подробно изло-

428 жиха цялата своя замислена ерес. Царят и намиращите се с него с мъдри въпроси им отговаряха в много неща из божественото писание, докато изобличиха зломисленото тяхно мъдруване. А те, като стояха безгласни, подобно на риби, бяха обзети напълно от недоумение. Благочестивият пък цар, като ги видя съвсем посрамени и дяволът паднал и победен, а Христос възвеличен, изпълни се с радост. Той повели да бъдат поставени под стража те самите, както и прелъстените от тях. Те, щом като видяха това, отново се възвърнаха към съборната църква. А онези, които не се покориха на православния събор, бяха предадени на различни наказания и заточение.

След това благочестивият цар Борил повели да бъде преведен от гръцки на неговия български език Съборникът. По негова повеля и този свет събор бе вписан между православните събори, за да бъде прочитан в първата неделя на светите пости, както светите отци предадоха изначало на съборната и апостолска църква. Преди неговото царуване прочее никой друг не е свиквал такъв православен събор. Всичко това бе сторено и заповядано от благочестивия цар Борил в годината 6718 [1211], индикт 14, година на луната XI, година от слънчевия кръг XV, месец февруари, 11 ден, петък на сиропостната неделя. И като нареди добре всичко това, православният наш цар завърши събора, влезе в църквата и след като благодари богу, отпусна всекиго в своята област — вечна му памет! Трижди.

На триклетия Богомил и неговия ученик Михаил, и Теодор, и Добре, и Стефан, и Василий, и Петър, и останалите негови ученици и едномисленици, които бледословеха, че Христовото въплъщение е станало само привидно, а не че е приел плът от светата и пречиста наша владичица Богородица, на тях всички анатема!

На всички архиереи, епископи, свещеници, иноци и на всички български боляри, които се събраха с цар Борил против тази триокаяна ерес и я сразиха, вечна памет! Трижди.

Из Синодика на цар Борил (1211г.)

Понеже вселукавият наш враг разсея по цялата българска земя манихейската ерес, като я смеси с масилианската, на онези, които са начинатели на тази ерес, анатема!

На поп Богомил, който при българския цар Петър възприе тази манихейска ерес и я разпространи в българската земя, като прибави и това, че Христос бог наш се е родил от светата Богородица и приснодева Мария само привидно и привидно е бил разпънат, а възприетата плът я възнесъл и я оставил във въздуха, нему, на неговите минали и съществуващи понастоящем ученици, наречени апостоли, анатема!

И на всички, които поддържат тази ерес, техните обичаи, техните нощни събрания и таинства и безполезното тяхно учение, както и на онези, които ходят с тях, анатема!

На онези, които се обичат с тях и в единодушие с тях ядат и пият и получават дарове от тях като техни единомисленици, анатема!

На онези, които на 24 ден от месец юни, на рождеството на Йоан Кръстител, извършват влъшвения и влачене на плодове и каквито скверни и подобни на езическа служба таинствена се вършат през тази нощ, анатема!

На онези, които наричат сатаната творец на видимите неща и го назовават разпоредител на дъжд, град и на всичко, което произлиза от земята, анатема!

На онези, които говорят, че сатаната е създал Адама и Ева, анатема!

На онези, които отхвърлят свещените писания, що боговидецът Мойсий, Илия Тезвитянин и останалите свети пророци и патриарси приеха от бога, и казват, че те са на сатаната, и тези, подтиквани от тогова, са написали онова, що са написали, и което казаха за Христа, и без да желаят и по принуда са говорили и поради това богомилите отхвърлят написаните в стария завет книги и просиялите в него свети пророци, анатема!

Но онези, които казват, че жената зачева в утробата си поради помощта на сатаната и оттогава сатаната пребивава неотстъпно дори и до рождението на младенеца, което не може да бъде прогонено чрез светото кръщение, но само чрез молитва и пост — на онези, които говорят така, анатема!

На онези, които се подиграват с Йоан Кръстител, като казват, че той идва от сатаната, както и кръщението във вода, и поради това се отвръщат от водното кръщение и се кръщават без вода само като кажат «Отче наш», анатема!

На онези, които се отвръщат от всички пения в свещените и божествени църкви и от самия дом божи, какъвто е църквата, и казват, че трябва да се пее само «Отче наш» на което и място да се случи, анатема!

На онези, които отхвърлят и подиграват светата и свещена служба и цялото светителско устроение, като казват, че те са изобретение на сатаната, анатема!

На онези, които отхвърлят и подиграват причастието с честното тяло на нашия господ Исуса Христа, както отхвърлят и цялото таинство, което е било

 извършено от Христа Исуса господа наш заради нашето спасение, анатема!

На онези, които отхвърлят поклонението на честния и животворен кръст и на светите и свещени икони, анатема!

На онези, които приемат някого от тези еретици в светата божа църква, преди да са дали своето изповедание и проклятие на цялата ерес, както е казано, анатема!

На Василий врача, който разсея тази триокаяна богомилска ерес на Константиновия град при православния цар Алексий Комнин, анатема!

— — —

На Петър Кападокийски, средечки дедец, на Лука и Манделей Радоболски, анатема трижди!

На всички еретици, анатема!

— — —

На онези, които не вярват, че ще има възкресение, въставане с телата на умрелите от вековете и пришествие пред съд господен, анатема трижди!

На всички онези, които се противят на закона божи и не приемат апостолските и отчески предания, анатема трижди!

На онези, които са преминали от каквато и да е ерес към православната вяра и я държат с цяла душа, вечна им памет!

На всички, които се приобщават към арменската вяра, техните служби и мъдрувания, анатема трижди!

На онези, които говорят, че бог не ще приеме човека, който се кае за своите грехове, анатема трижди!

На онези, които твърдят, че дяволът е светодържец, анатема трижди!

На онези, които не изповядват, че синът божи е творец на небето и земята, анатема трижди!

На онези, които не вярват в Йоан Кръстител и всички останали пророци, които са проповядвали за светата троица, анатема трижди!

На онези, които не приемат светото причастие като същинска плът и кръв Христова, анатема трижди!

На онези, които не се кланят на светите мощи, които различно дават божествена благодат на всички, пристъпващи към тях с вяра, анатема трижди!

На онези, които не се кланят на честния и животворен кръст или хулят светата литургия и всички църковни песни, анатема трижди!

На онези, които наричат прости къщи светите божи църкви, в които се освещава и обновява цялото християнство и се слави божието име, анатема трижди!

— — —

На онзи, който чрез каквато и да било хитрина или билки, или чародеяние, или обайване, или вражески влъхвувания, или отрова се опита да увреди царя, помазаника господен, нему анатема трижди!

На онези, които се отдават на някакво влъхвуване или обайване, или чародеяние, или прорицателство, анатема трижди!

На всички боляри, малки и големи, свещеници и монаси и на целия народ, които с благопокорство хранят всякаква чиста и права любов към царя и архиереите, вечна им памет!

На всички крадци и убийци, и разбойници и на онези, които им помагат, анатема!

На благоверния цар Калиман и неговия брат Михаил, Тамара и Елена, благочестиви деца на великия цар Асен, вечна им памет!

На севастократора Александър, брат на великия цар Асен, и на севастократора Стрез и деспота Слав вечна им памет!

На Елена, новата и благочестива царица, майка на великия цар Иван-Асен, приела след това ангелски образ и наречена Евгения, вечна памет!

На царица Анна, наречена Анисия, и на другата Анна, благочестива царица на христолюбивия цар Асен, и на Ирина, благочестивата майка на христолюбивия цар Михаил, наречена в монашески образ Ксения, вечна памет!

На Мария, христолюбивата царица на Тертерий Стари, и на другата благоверна царица Кира Мария вечна памет!

На Ефросина, благочестивата царица на цар Светослав, вечна памет!

На Кераца, благочестивата деспотица, майка на великия цар, Иван-Александър, приела след това ангелски образ и наречена Теофана, вечна памет!

На Теодора, благочестивата царица на великия цар Иван-Александър, приела след това монашески ангелски образ и наречена Теофана, вечна памет!

На Теодора, благочестивата царица на великия цар Иван-Александър, която бе от еврейски род, приела след това светото кръщение и запазила цяла благочестивата си вяра, обновителка на много църкви, въздигнала различни манастири, майка на великия цар Иван Шишман, вечна памет!

На Кера-Тамара, дъщеря на великия цар Иван-Александър, велика госпожа съпруга на великия амир Амурат, която му е отдадена заради българския род. А тя, като отиде там, запази православната си

вяра, рода си освободи, живя добре и благочестиво и с мир почина, вечна памет!

На госпожа Десислава и госпожа Василиса, дъщеря на великия цар Иван-Александър, вечна памет!

На Кира-Мария, благочестивата царица на великия цар Иван Шишман, вечна памет!

На госпожа Десислава, майка на благочестивата царица Мария, (съпругата) на великия цар Иван Шишман, наречена в ангелския образ Девора, вечна памет!

На Кераца, дъщеря на великия цар Иван Шишман, вечна памет и на неговия син Асен, и на другия негов син Асен, и на другите починали негови чада вечна памет!

— — —

На всички български митрополити и епископи, архимандрити и игумени, които са починали в благоверие, вечна им памет!

На всички боляри, малки и големи, поборници и сътрудници на благоверието и приятели на светата и божествена църква на българското царство, вечна им памет!

На Семир, Йончо, Добромир, Иваншо и на всички, които заедно с тях проявиха мъжество против безбожните турци и проляха кръвта си за православната християнска вяра, вечна им памет!

На Арцо, Трошан, Ратен и неговия брат Карач, Потръц, Ханко, Стан, Михаил, Богдан, Шишман, Ботул, Радослав, Воисил, Константин, Годеслав, Чръноглав вечна им памет!

На новосвещения велик крал Стефан Урош вечна памет!

На краля Вълкашина вечна памет!

На деспота Углеш вечна памет!

На молдовския господар Стефан вечна памет!

На молдовския господар Йоан-Петър вечна памет!

И на неговата госпожа Елена и на техните чада вечна памет!

На всички, които окрадват християнските домове или крадат коне или волове, или обират по пътища за погуба и щета на християните, и на всички, които ги изпращат към такова зло или ги знаят, че са такива и ги прикриват, анатема!

На Акиндин, Варлаам и поп Прохор Кидоний, които изрекоха хули за бога и повече от всички еретици, а също бледословеха, че божествената светлина, която се е явила на планината Тавор на апостолите [била сътворена, която светлина господ] показал тогава на учениците си за уверение на всички, че при възкресението така [ще възсияят] праведниците, както сам себе си (?) показал спасителят, и [всички] ще се преобразят и тъй ще просияят и ще пребъдат на вечни векове заедно с господа, както учи апостолът, — на тях, като на нечестивци и противници на господните думи, както и на техните единомисленици, анатема трижди!

На Фудул и неговия учител Пиропул, които тъпчеха всечестните икони на пречистата Богородица, занимаваха се с различни влъхвувания, нападаха с различни хули владиците, свещениците и иноците, опоганиха свещените църкви, животворния кръст, чрез който бяхме белязани [за деня на] избавлението, показаха и много други безчинства, анатема!

— — —

Начало на българските царе: на Борис, първия български цар, наречен в светото кръщение Михаил, който приведе българския род към богоразумение чрез светото кръщение, вечна памет!

На неговия син Симеон и неговия внук светия цар Петър, на Пленимир, Борис, Роман, Самуил, Радомир-Гавриил, Владимир, Владислав, древни български царе, които със земното царство наследиха и небесното, вечна памет!

На древната българска царица Мария вечна памет!

На Кирил философ, който преведе божественото писание от гръцки език на български и просвети българския род, новия втори апостол, през царуването на Михаил и православната царица Теодора, неговата майка, които украсиха божествената църква със свети икони и утвърдиха православието, вечна памет!

На неговия брат Методий, архиепископ на Моравия Панонска, тъй като и той много се е потрудил за славянската книга, вечна му памет!

На неговия ученик Климент, епископ на Велика Морава, и на неговите ученици Сава, Горазд и Наум, тъй като и те много са се потрудили за славянската книга, вечна им памет!

На царя Иван-Асен Белгун, който освободи българския род от гръцко робство, вечна му памет!

На неговия брат цар Теодор, наречен Петър, и на неговия брат цар Калоян, който постигна много победи над гърци и франки, вечна им памет!

Възобновяване на българската патриаршия в 1235 г.

Великият и благочестивият цар Иван-Асен, син на стария цар Асен, който, като имаше голяма любов към бога, прослави и просвети българското царство повече от всички български царе, които бяха преди него, който създаде манастири и ги украси богато със злато, бисери и многоценни камъни и всички свети и божествени църкви надари с много дарове и обяви пълна свобода за тях, а всички свещенически чинове: архиереи, свещеници и дякони, почете с голяма чест. Още повече той потърси с голямо желание да възобнови патриаршията на българското царство. Това обновление прочее стана така.

Преосвещеният вселенски патриарх Герман по благоволение божие и поради голямата ревност от страна на христолюбивия велик цар Иван-Асен, син на стария Асен, с останалите свои братя патриарси: Атанасий, всеосвещения патриарх на Ерусалим на Христовите страдания и на неговото възкресение — светата църква Сионска, майка на всички църкви и на цяла Палестиня; Симеон, всеосвещения патриарх на божия град Антиохия и на цяла Сирия; Николай, всеосвещения патриарх на Александрия и на целия Египет. Тези всеосвещени патриарси прочее получиха

послание, изпратено до тях от благочестивия гръцки цар Калоян Дука, написано така:

«Нашето самодържавно царство моли и призовава ваше отечество да изпълните нашето моление към вас, като съставите ваше послание и го изпратите на моето царство в утвърждение на нашето и ваше решение да се прогласи и да се дарува равна вам патриаршеска степен на града Търново — на църквата «Възнесение Христово», майка на църквите в българското царство, защото и христолюбивият български цар Иван-Асен, брат и сват на царството ми, настойчиво иска от нашето царство и от вашето свето отечество да се дари това на неговото царство.»

След като преосвещените патриарси прочетоха това писание, решиха, че това е добро решение, и всеки от тях даде своето съгласие на царските пратеници до тях. Те също така написаха и на Герман, като му съобщиха следното: «До Герман, вселенския патриарх, наш брат, поздрав. Получихме изпратеното ни от тебе и като го приехме за добро решение, даваме на твоята обич подписа на нашето свидетелствуване. Стори, както е угодно нам и на ваше отчество, тъй като имаш властта на по-висш [патриаршески] престол.»

Когато гръцкият цар заедно с патриарха получи това, събра от цялото свое царство митрополитите, архиепископите, епископите и всечестните монаси, архимандритите и игумените. Така също и христолюбивия цар на българите Иван-Асен свика от цялото свое царство митрополитите, архиепископите, епископите и всечестните монаси от Света гора. Те се събраха с източния цар Калоян на Понтийското море и провъзгласиха за патриарх благоговейния и свет мъж, прославен с постнически дела и живот, преждеосвещения архиепископ Йоаким, не само устно, но и с писание на патриарх Герман, което всички източни епископи подписаха, запечатаха го с печат и го дадо-

ха на благочестивия цар и на новоосвещения тогава патриарх Йоаким за вечно неотменимо поминание. Заради това прочее вписахме тези неща за всички православни, за знание на онези, които слушат, и за спомен на българския народ. На този велик и благочестив Иван-Асен, цар на всички българи, вечна му памет!

Станимашкият надпис на цар Иван-Асен II

В годината 6739 [1231], индикт 4, Асен, от бога въздигнатият цар на българите и гърците, както и на останалите страни, постави Алексия севаста и изгради тази крепост.

Търновският надпис на цар Иван-Асен II

В лято 6738 [1230], индикт 3. Аз, Иван-Асен, в Христа бога верен цар и самодържец на българите, син на стария цар Асен, създадох из основа и с живопис украсих докрай тази пречестна църква в името на светите 40 мъченици, с помощта на които в дванадесетата година от моето царуване, в която година се изписваше този храм, излязох на бран в Романия и разбих гръцката войска и плених самия цар кир Теодор Комнин с всичките му боляри, а цялата земя от Одрин и до Драч завладях — гръцка, още и арбанаска и сръбска. Франките владееха само градовете около Цариград и самия този град, но и те се повинуваха под десницата на моето царство, понеже нямаха друг цар освен мене и благодарение на мене прекарваха своите дни, защото така повели бог. Понеже без него ни дело, ни слово се изпълва. Нему слава на векове. Амин.

Кричимският надпис на цар Иван-Асен II

На този камък седя цар Асен, когато завзе Кричим.

Дубровнишка грамота на цар Иван-Асен II (XIII в.)

Моето царство дава тази повеля на дубровнишката страна, на обичните и всеверни гости на царството ми да ходят по цялата страна на царството ми с каквато и да било стока, да внасят или изнасят или каквато и да е стока да пренасят и до която и да е земя или област да дойдат: до Бдин ли, или Браничево и Белград дойдат, или ходят до Търново и цялото Загорие, или достигнат до Преслав и Карвунската област, или до Крънската област, или Боруйската, или в Одрин и в Димотика, или в Скопската област, или в Арбанаската земя, или отидат в Солун — навсякъде да купуват и продават свободно, без всякаква щета, да нямат запрещение по всички области на царството ми и в градовете и клисурите, но да ходят и купуват, и продават без грижа, като всеверни и обични гости на царството ми. Който ли пък напакости в каквото и да било в клисурите, на тържищата или гдето да бъде против закона за търговията, то да се знае, че той е противник на царството ми и милост не ще има, но голям гняв ще изтърпи от царството ми.

Асен, цар на българите и гърците

Приписка върху Хлудовия паремейник (XIII в.)

Слава на изпълнителя господа бога, който със своята мъдрост е създал всичко — небесата и земята, и морето, и онова, което е в него. С волята на отца и светия дух биде написана тази книга от ръката на многогрешния и недостойния да се нарече раб божи Никола, назоваван по мирски Брата, в дните на благоверния цар, господин Андроник Палеолог, и при неговия син цар господин Михаил. Написах тази книга за брата си поп Дедослав. Та моля ви се, честни отци, попове, дякони и дяци, всички, които четете тази книга, четете, като поправяте, а не проклинайте. Защото медът, дори и на кора от беснурка да е, пак е сладък. Така и словата божи, дори и [да са написани] просто и неправилно, пак са божи, и ще се спасят всички, които ги четат — понеже пише не дух свети, а грешна ръка. Когато свършите работа, поменете и мене, грешния, и родителите ми, а вас да прости бог в този век и в бъдните [векове]. Амин, амин, амин.

Боянски надпис

Въздигна се от земята [сиреч из основи] и се съгради (този) пречист храм на светия йерарх Христов Никола и на светия и великославен мъченик Христов Пантелеймон с усърдието, труда и голямата любов на севастократор Калоян, братовчед царев, внук на сръбския крал свети Стефан. Изписа се пък при българското царство, при благоверния и благочестив и христолюбив цар Костадин-Асен, индикт 7, в годината 6767 [1258/9].

Приписка върху Свърлишкото евангелие от времето на Ивайло

. . .Аз, раб божи Костадин четец, назоваван Воисил Граматик, написах тази книга за презвитер Георги, назоваван поп Радослав, в град Свърли, в дните на цар Ивайло и при нишавския епископ Никодим, в 6787 [1278/9], индикт 7, когато гърците обсаждаха град Търново. Та моля ви се, отци и братя, до когото дойде тази книга, четете, като изправяте, а мене грешния не злословете, но по-скоро благославяйте, та и вас да прости бог и пресветата негова майка. Амин. амин, амин.

Латините нападат Зограф (XIII—XIV в.)

В старите книги се разказва как Юда Макавей, като воювал с иноплеменниците в Сион, града на великия цар, и като видял мнозина от своите войници избити, внимателно претърсил пазвите им и намерил идолчета. Но от братолюбие към тях той принесъл за тях очистителни жертви и молитви към щедрия и готов за милости бог. Ако прочее Юда Макавей се бе нажалил за тия неверници, защото бяха негови едноплеменници, и това бе записано да се споменава, колкото повече подобава да пожалим и да разкажем за ония благочестиви и боголюбиви монаси, наши едноверци, едномисленици, живущи дружно и в същия манастир добродетелни наши събратя, които, далеч от света и от мирските суети, прекараха живота си в добродетели, в ревност към благоверие и загинаха, като бидоха изгорени. И както някога тримата отроци не поискаха да послушат вавилонския цар, така и тези, като не пожелаха да чуят жестоките и свирепи латини, бидоха живи изгорени от тях. Те наистина не се избавиха като отроците, но получиха по думите на апостола по-добра небесна награда.

Когато някога царуваше над гърците нечестивият и суетнословният оня Матеолог, който беше съмишленик на латините и ги превъзнасяше, тогава се подиг-

наха тия латини от Италия и Рим, за да дойдат в 449
Цариград при току-що споменатия техен съмишленик Палеолог. Из пътя си те воюваха и срещу ония, които обитаваха в Атонската гора, наричана още Света гора поради добродетелния и богопредан живот на нейните жители, а още и за това, че измежду всички други места тя бе избрана в жребие на пресветата и пречистата света Богородица.

Латините водеха война, както се рече, и против други и сетне дойдоха и в манастира на светия и славен великомъченик и добропобедник Георги, наричан Зографски. И понеже латините не бидоха пуснати в манастира от неговите монаси, те влязоха насила, завладяха го и запалиха кулата на цар Асеня на 10 октомври, в година 6784 [1275]. Кулата и църквата изгоряха съвсем заедно със 193 книги, с църковните съдове и златни епитрахили, с многоценните завеси и с всички други църковни утвари, които бяха останали от благочестивите и приснопаметни царе, именно от св. цар Петър, от великия Иван-Асен и от Симеон. Едни от предметите бидоха задигнати от нечестивците, други погинаха в пламъците, а заедно с това изгоряха и двадесет и един инок и четири мирски лица. Имената на изгорелите иноци са следните: Тома, Варсонофий, Кирил, Михей, Симон, Иларион, Яков, Мартимиан, Козма, Йов, Киприан, Сава, втори Яков, Сергей, Мина, Йосиф, Йоаникий, Павел, Антоний, Евтимий, Доментиан и Партений. Последният от тях, еклисиархът Партений, като гледаше насилническата и жалостна смърт на своите събратя, както и своята, която щеше да последва наскоро, хвърли се от кулата долу, но не умря веднага, а проживя още тридесет дена и се помина и той в господа, на 1 ноември, като премина в незагиващия и безконечен живот.

Общият наш враг, който ненавижда доброто и му се зловиди нашето спасение, още открай време не е

450 преставал да подбужда разни царе, князе и народи срещу ония, които живеят благочестиво. Така той подигна някога варварите против преподобните отци в лаврата на св. Сава, които бидоха избити и чиято памет се чествува на 10 март; после подигна етиопите, които избиха отците в Синай и Раита. Тъй и сега нашият враг докара срещу зографските отци безсрамния и суров народ франки, който извърши над тях своите неистовства. Достойно е прочее да кажем нещо за тях, защото те едва ли не приеха мъченическа смърт, ако и некому да се види дързостно това сравнение. Ако прочее мъчениците са загинали за изповеданието на Христа, така и зографските монаси — за богоугодния си живот и за вярата си, че не се присъединиха към латините, които си служат с безквасна комка.

Нека прочее с надлежна почит възкликнем към тях: О, вие, жертви одушевени, словесни всесъжения, страстопобедители, венценосци господни! Вас земята няма да ви укрие, паметта ви живее между нас, които сме на земята, а небето, надяваме се, ще ви приеме, ще се отворят за вас райските врати и там като пребивавате, ще се наслаждавате от дървото на живота, от дървото на Христа, а не от онова, заради което изпадна Адам. Помолете се, прочее, о вие, преподобни наши отци, щото и ние, когато напуснем тоя многоболезнен свят, да бъдем под закрила заедно с вас при водите на покоя, в недрата Аврамови, в невечерната [незаходима, вечна] светлина, в райски злак, защото вашата ограда е недостъпна за вълците, а нашата е слаба, временна и изисква много пазители поради неведение на онова, което има да дойде. Молете се прочее да бъде запазено това малко стадо от вълците, които го погубват, т. е. от надигащите се ереси и от нападенията на външни народи.

Тия гореречени наши отци се поминаха в господа през текущата, както се каза горе, година от създа-

ние на света 6784 [1275], месец октомври, 10 ден. 451
Това се написа за спомен, та да не бъдат помрачени такива неща в дълбочината на забравата, а да се припомнят винаги в бъдните поколения до векн. С молитвите на тия наши отци господ бог да запази нашите благочестиви и православни царе, да покори под нозете им варварските народи и всеки враг и противник и да умири своя свят, а нас да укрепи в любовта си.

Приписка на инок Лаврентий (XIV в.)

В годината 6856 [1347/8], индикт 1, бе написана тази душеполезна книга за благоверния и христолюбив, превисокия и самодържавния цар на българите и на гърците Иван-Александър, за живот, здраве и утвърждение на неговото царство и на децата му и за полза на всеки християнин, който чете с вяра и любов. Защото всички божествени книги са подобни на извори с чиста вода и всеки, който пристъпя с усърдие, се насища с жива вода, която води към вечния живот. Поради това вие, които четете и се ползувате, въздавайте дължимото — сиреч молби и моления — за споменатия благоверен цар, та да се сподобите с награда от оногова, който изпълнява молитвите на онези, които се молят, и благославя годините на праведните. Амин.

Труд и мъка на многогрешния уж свещеноинок Лаврентий.

Из Лесновския паренесис (XIV в.)

. . .Написана бе тази книга, наречена свети Ефрем, в Злетовската земя, в мястото, наречено Лесново, в обителта на светия първоначалник Михаил, във времето на благоверния и христолюбивия български цар Иван-Александър и на благоверния и христолюбивия свети цар на сръбската и гръцката земя Стефан, и на великия деспот Йоан Оливер, ктитора на този храм, и при свеосвещения архиерей на тази земя господин Арсений, който повели на моята бедност, монах Тахота (?), да напише тази книга. . . По повеля на моя господар епископа Арсений написах тази книга в годината 6861 [1352/3], индикт 6. . .

Приписка от времето на цар Иван-Александър (XIV в.)

Понеже прочее по божие благоволение благоверният и христолюбив Иван-Александър биде помазан на царството на българския престол, с божия помощ завладя и покори много земи на други царе и бе украсен с всякакви добродетели, то той пожела — всред всички свои добри дела — да потърси точно с всяко усърдие и духовна любов, като добър боголюбец, и това — да бъде преведена от гръцки език на български тази книга, сиреч деянията на светите апостоли, съборните послания и тези на великия Павел. В това време се случих и аз, нищият и още по-непотребен за такова дело, и бях принуден за това от този благочестив и благоверен цар и не проявих непослушание спрямо неговата благоугодна повеля, а с всяко усърдие и старание, а още повече с голям труд, колкото можах според силите си, сторих и преведох тази боговдъхновена книга от гръцки език на български. Направих три книги послания на Павла, деяния. . . трета. Тук е писано. . . апостолски и съборни послания.

И аз моля онези, които четат и преписват тази книга, това, което поради моята неспособност не е извършено, ако ли някой е способен — да го извърши; ако ли не — молете се за многогрешния и недостойния да получи опрощение на греховете от чо-

веколюбеца бог и да се сподоби чрез вашите молитви с вечен живот.

А царят, който е поръчал тази книга, да царува тук дълги дни заедно със своята благоверна и новопросветена царица, а там да получи небесното и вечно царство заедно със светите и праведни царе по благодатта и човеколюбието на господа наш Исуса Христа с неговия безначален отец и пресветия благ и животворен негов дух, сега и винаги, и на вечни векове. Амин.

Послеслов към Лондонското евангелие на цар Иван-Александър (XIV в.)

Слава на бога, прославян в троица, който изпълва всяко добро начинание, що се начева за него, и дава начало и край. Написан бе този животочен извор на новата благодат, на пресладкото учение на Христа и на неговите божествени самовидци, ученици и апостоли, наречен Четвероблаговестник не само по външен шар или злато, или пресукан лен, или по украсата с камъни и бисер, но по излияние на вътрешното божествено слово и по изпълнение на тайнственото предусмотрение, проявено в господнето и божествено въплъщение и чудотворство, което той извърши заради нас, както и милосърдието и милостта, даже до кръста и погребението, и славното възкресение на третия ден, и възнесението. И кой може да изброи или изкаже поред даденото в него изложение на делата Христови, бидейки наистина подобно на извор в безводна и жадна земя, та който пие от него, да не ожъднява? Източва струи и наслаждява душата, весели сърцето и мисълта, или пък прилича на съкровище, скрито в сърдечното поселение.

Като го потърси, благоверният, христолюбивият, превисокият и богоувенчаният самодържец цар Иван-Александър го намери подобно на светилник, положен на тъмно място и забравен, поставен в нерадение

от древните царе. Този христолюбив цар Иван-Александър го намери с божествено желание и като го изяви, биде преведено от гръцки слова в нашата славянска реч и бе положено за показ. Биде обковано отвън с позлатени дъски, а вътре биде украсено художествено от живописци с животворни образи на господа и на неговите славни ученици, изписани със светли шарки и злато. Това бе сторено за утвърждение на неговото царство.

Както великият в светиите цар Константин заедно с майка си Елена извади из недрата на земята животворния господен кръст, така и той — този Четвероблаговестник. Тогава той владееше скиптъра на българското и гръцкото царство заедно със своята благоверна, боговенчана и многопросвещена царица госпожа Теодора, едноименна с божия дар и със своя роден и превъзлюбен син цар Иван Шишман. За слава на твореца на всичко и на неговите благовестници Матея, Марко, Лука и Йоана, с чиито молитви да получи от бога победа над врговете, които воюват против него, и да съкруши главите им под своите нозе. Амин.

В годината 6864 [1355/6], индикт 9. А този, който написа тази книга, се нарича монах Симеон, раб на господина моя цар.

Приписка в евангелие за цар Иван-Страцимир (XIV в.)

Слава на предвечното и (благо) начало, на събезначалното слово на светия дух, сиреч на безначалното и неразделно, и съвечно божество на света троица. С изволението и съдействието на света троица бе наченато това свето и божествено дело — книгата, наречена по гръцки «Тетраевангелие» — с голям труд и внимание за силата на моята бедност, по времето, когато носеше на глава венеца на царството и държеше в ръка скиптъра благочестивият и велик цар Иван-Александър заедно със своя син, младия цар Иван-Страцимир, а църковния стълб управляваше патриархът господин Теодосий. Писано бе прочее това свето дело във великия и многолюден град Бдин по повеля и желание на великия всеосвещен митрополит господин Даниил. А аз, недостойният и груб, се боях да начена това дело в Христа, надвишаващо моите сили, но бидейки сродник на този свети митрополит, а още повече свикнал на послушание, не пожелах да непокорствувам. Поради това моля ви вас, които четете и преписвате, не злословете, но по-скоро благославяйте, та и вие да се сподобите от оногова, който изпълнява молитвите на тези, които се молят, и благославя годините на праведните.

Приписка във Видинския сборник (XIV в.)

С волята на отца и с изпълнението на сина, и със съдействието на светия дух, в дните на благоверния, превисокия, самодържавния наш цар на българи и гърци Иван-Страцимир. Благоверната, светородна царица Ана се погрижи, та по нейна царска повеля се написа тая книга, наречена Съборник за светите преподобни и мъченици жени. Нека помагат на царя и на царицата и на техните деца за укрепване на тяхното царство, за телесното им здраве и за душевното им спасение.

Написа се в град Бдин в 6868 [1360] година. Слава до веки на нашия бог. Амин.

Приписка в рилски сборник (XIV в.)

Боже господи, царю, укрепи верните наши царе, утвърди вярата, укроти народите, усмири света и добре запази тази света обител. Въведи починалите по-рано наши отци и братя в селенията на праведните. . . Приеми, господи, в православната вяра. . . бог и човеколюбец.

Приписка от XIV в.

Грешник, варе, как се забравих, та съгреших: превърнах аз, грешникът, два листа.

— — —

Бог да прости калугерицата за греховете, защото ми донесе мек хляб и яйца да се наситя.

Боженишки надпис (XIV в.)

Аз, Драгомир, писах.

Аз, севаст Огнян, бях кефалия при цар Шишман и много зло патих. В това време турците воюваха. Аз държах за вярата на цар Шишман.

Из Манасиевата хроника (XIV в.)

Царуване на Никифор Геника

Колелото на държавата прочее от едни на други се претъркулна и се преобърна по пътища неравни, та достигна някога да издигне горе и Никифора, човек убиец, злонравен, злообичен, роб на златото, златолюбец, лют, злодумец — същински Мидас, който някога владеел Фригия, — който градските власти продаваше, като раздаваше почестите не за слава, но за богатство. Той имаше прочее злато на устните, а вол на езика, злато на своята трапеза, злато и насън продаваше и пред другите се показваше мрачен и унил. Ако пък някой принасяше мяра злато в пазвата си, само тогава показваше весел взор и на лицата нямаше вече мъгла от мрачност. Поради това той издирваше всякакви хитрини и начини и изравяше всички злонамерни измами, та ако негде се намира злато, да бъде опразнено и пренесено при него. О сребролюбие! Той наложи на византийците тежък товар, нито лек, нито лесно поносим, нито удобен за носене, за подновяване на овехтелите [градски] стени, който властелите назовават дикератон. Затвори всичко с ключовете и извън вратата не изнасяше нито сребро, нито злато, нито доброткани одежди и според езическите притчи показваше много следи от внасяни богатства, но никакви изнасяни, нито

464 опразняни. Той лиши и войската от дължимото ѝ — сиреч от заплатата ѝ.

Поради това изникна злогласен вой и гибелна крамола, всички се стекоха заедно и с мощен вик искаха да стане цар воеводствуващият по това време Варданий, като прибавяха и насилие. Той, като не познаваше накланянето на мерилото на съдбата и се съмняваше в превратливото нейно желание, отиде при един божи и богоносец човек, озарен от богати духовни зари, изяви му тайната, разказа всичко: крамолата, метежа и насилието на людете. Изслуша това старият по ум и коси духовен кикнос (лебед) — кикнос е име на птица, — който пее божествени неща. Забрани му, поучи го нищо да не новотвори, «за да не се лишиш и от очните си зеници, всичко да погубиш и всичко да загубиш» — каза. Старецът видя Вардания разгневен, видя онези, които държеха поводите на неговия кон, и веднага повика воеводата: «Ти, прекрасни и превелики военачалнико, рече, не ще получиш властта, дори ако извършиш хиляди неща. Някои от подчинените под твоята длан ще си препашат пояса на самодържавието. Виждаш ли онези трите мъже, твои оръженосци? Лъв, Тома и Михаил са имената им. От тези мъже пръв Лъв ще получи властта, а след него царството ще премине към Михаил. Третият, Тома, ще дръзне усърдно да приеме царството, обаче не ще може да изпълни докрай своята воля, а ще бъдат загасени зарите на неговите очи.»

И тези неща прочее се сбъднаха в своето време, както възгласи духодвижимата тръба. Зоречивият пък цар Никифор, като завърза силна битка с обитаващите близо до Истра (Дунава) българи, стана жертва на оръжието и храна на меча, като остави скиптъра на своя син Ставракий.

Но и Ставракий наскоро умря, бидейки прободен от копие в същото сражение, и загина от кървите на раната. На Михаил Рангаве, мъж на Никифоровата дъщеря Прокопия, се усмихна властта. Видя тогава Византия свободен ден, без кърви и убийства и насилствени грабежи, непомрачен, непомътен и незатъмнен от мъжеубийствен, мрачен и мътен облак. Видя тогава Византия свободен ден и светлости на блага и лъчи на дарове. Защото Михаил сияеше с всички добрини и бе свободен, тих и кротък мъж, който не се веселеше от кървите, нито се радваше на убийствата, но представяше богонасадна градина, поле на добродетели, рай, напояван от боготочни води.

Но отново шипката отпадна преди часа, прокапа като злак, подхранен от роса, и премина. Като цвят се яви и отпадна, като дим и като сън. Издигна се плевел с многобройни тръни и див глог, който уязвява сърцата. Злоименитият Лъв — лют месоядец на овците Христови — нападна властта. Когато цар Михаил узна дързостта, устрема и бунта на мъчителя [тиранина], сам по своя воля той отстъпи от многовъзжеланията престол, като изпълни и в това божествените Христови закони и се яви за гонителя подобен на друг кастор. Разказват прочее книгите на древните писатели, че на сушата има звяр, наречен кастор, чиито плодни яйца, сиреч тайни удове, служат за лекуване на някои неизлечими болести. Като знаят това, мнозина от ловците преследват животното с мрежи, изплетени от лен, и използуват за свои помощници бързи кучета. Касторът, понеже знае причината на борбата против него и като види, че не може да убегне от мрежите на ловците, изгризва семенотворните и дететворните удове и ги хвърля на онези, които ги желаят, а сам той с бяг се спасява.

466 Поради това напразни се явяват всички неща — и тичането, и гонението, и преплитането на мрежите, и тичането на кучетата.

Царуване на Лъв Арменец, иконоборека

Така доброволно остави Михаил венеца на зверообразния и злоименития Лъв, който бе издънка злорасла от арменските предели. И съживи се отново лютият корен на началния трън, отново избуя издънки, по-бодливи от прежните, и заплаши да задуши златния плод. Отново се раздвижи змийската опашка, сиреч иконоборската мерзост, като голяма и страшна зинала змия пропълзя и съскаше да погълне отново църквата като млади пилци на късопера птица. Иконите на светиите и на Христа биваха изтривани, с вар биваха замазвани, в огън изгаряни, издирвани бяха пещерите и църковните жилища, храмовете на душите, които живееха според живота на ангелите. Прогонван бе всеки поклонник на честните икони. Ридаеше тогава и дъщерята на божествения Сион и като ронеше сълзи, носеше жалейна дреха, вдовишка одежда — вместо невестинска украса. Жалееше тогава и ликът на небесните звезди и се взираше към земята с потъмнели очи.

Този (Лъв), като се стараеше да погуби рода на Михаил, изряза плодотворните удове на неговия син Никита, та да му попречи някога да има дете. Бидейки скопен, синът на Михаила стана по-късно архиерей на новия Рим, като бе назован Игнатий при промяната на своя живот.

Този лют звяр, рикаещият Лъв, като си спомняше свещените пророчества на онзи дивия старец, златоперия кикнос, и се боеше от Михаил, който бе от Амория, да не се обърне към него колелото на държавата, затвори го свързан в здрава тъмница и раз-

мисляше в себе си как да го погуби. Но немощен е всеки човек към дланите господни, но малосилна е мощта на земните същества, а бог е велемощен и със силни мишци. Кой би преодолял неговата сила? Михаил, като се надяваше на пророчествата на доброезичния старец и пророк, откри, изяви и показа тайната пред пазителя на царския дом — паиия се назовава той по гръцки — и с него и чрез него подготви делото и чашата на съзаклятието приготви за владетеля. Въведоха прочее нощя заедно с певците мъже, облечени в щитове и копия, и оръженосци, които нападнаха лютия звяр, когато извършваше службата на утренните песни, с меч го съсякоха и го заклаха като агнец. Михаил стана повелител вместо затворник и свободен от тъмница — цар и самодържец.

Цар на гърците Михаил

Такива са тези неща, а какви са онези, които следват? Ненавиждаше прочее и Михаил светите икони, но не мразеше онези, които им се покланяха, нито с рани плътта им покриваше. Като погреши в немалки сражения с агаряните, стана за игра и подигравка. Агаряните често разбиваха гръцките полкове и отвеждаха в плен техните военачалници, като наричаха владетеля страшлив и мекосърдечен. От това Михаил имаше сърдечна болка и душегубно зло, и скръбна горест. Болееше от люто и злосторно зловерие, което го отстраняваше от божието око. Много злини налитаха на него и като многобурно море го заплашваха, а още по-люта вееше многомътната буря и затресе сърцето му като ладия. Защото Тома, за когото погоре спомена словото, човек много хитър и огнен в дързостта, събра войнствена сила отвсъде, въоръжени мъже, които се радват на кръвта, твърди и храбри по

сърце, убийци, силни, многодръзновени, дръзки на война, и се опълчи против Михаил с голям устрем, като вятър из гора и гъста дъбрава или като малък лъв, чадо на кръвожадна лъвица, отхранван в горите. Всички тракийски градове той обсади с морски сили и с пешеходни воини и им навлече всяко тежко зло, като ги зароби, разори и разруши. Той стигна до самия славен град. Но щом всесилният бог се съпротивява на смъртните, то подобни на паяжина са всяка замисъл и дело. Тома прочее нямаше на своя страна защитата на божеството, на пясък съгради стълбовете на съзаклятието и положи основи на нещо нетвърдо. Поради това и съграденото от него бе превърнато изкорен и той с убийства оскверни своите войнолюбни ръце и всяко копие зачерви с кръв. Найсетне той бе заловен и бе лишен от очи — угаснаха неговите добросветли очни светилници. След това той люто бе съсечен с меч.

Български добавки към Манасиевата хроника

[*Към разказа за имп. Теодосий II Малки*]

Това се случи на стария Рим, а нашият нов Цариград цъфти и расте, укрепва се и младее; нека и докрай да расте, ей, царю, царствуващ над всички, като има такъв светъл и светоносен цар, великия владетел и изряден победоносец, от корена на преизящния Иван-Асен, царя на българите, сиреч Александър прекроткия, милостивия и монахолюбивия, хранителя на бедните и великия цар на българите, чиято власт нека безчислени слънца да отмерят. . .

[*Към времето на имп. Анастасий, 491—518*]

При императора Анастасия наченаха българите да завземат тази земя, като преминаха от Бдин и пър-

вом почнаха да завземат долната земя Охридска, а 469
след това цялата тази земя. От изхода на българите досега има 870 години.

[*Към царуването на имп. Константин IV, 668—685*]

При Константин Брадати стана шестият свети събор.

При този цар Константин преминаха българите през Дунава и отнеха от гърците, след като ги разбиха, тази земя, в която живеят и до днес. По-рано тази земя се наричаше Мизия. Бидейки многочислено многобройни, те изпълниха и тази страна на Дунава, и онази до Драч и по-нататък, защото и власите, и сърбите, и всички останали са все едно.

[*Към царуването на имп. Лъв III, 717—741*]

В дните на този цар Рим се отвърна към франките заради неговите хули.

При този цар Лъв куманите нападнаха Цариград и цялата земя, но потънаха в морето, избивани от гърците, а всички останали ги съсякоха българите.

[*Към царуването на имп. Лъв IV, син на Константин V, 775—780*]

При този Лъв бе княз на българите Кардам.

[*Към царуването на Константин VI и майка му Ирина, 780—802*]

В царуването на този Константин и неговата майка стана светият седми събор против иконоборците.

[*Към царуването на имп. Никифор I, 802—811*]

Този цар излезе против българската земя при княз Крум, отначало го победи и разхити носеното тогава от него богатство. След това обаче Крум се събра със своите, които бяха останали от поражението, на-

падна нощя царя и не само разби гърците, но отряза главата и на самия цар и като я окова отгоре със сребро и наливаше вино в нея, даваше на българите да пият.

[*Към царуването на имп. Михаил I Рангаве, 811—813*]

С този цар княз Крум отново направи бран под Одрин и го разби, та и самият цар едва избяга и българите взеха цялотб богатство на царя и на гърците.

[*Към царуването на имп. Лъв V, 813—820*]

С този цар Лъв Крум отново се би в Тракия и отначало българите победиха. Когато българите невнимателно гонеха гърците, тези се обърнаха и ги разбиха, та без малко и сам Крум щеше да бъде заловен, тъй като конят му падна под него.

[*Към царуването на имп. Михаил II, 820—829*]

При този цар въстана някой си грък, на име Тома, събра многочислени войски, почти цялата гръцка земя, и дойде, като желаеше да отнеме царството от Михаил. Но излезе българският княз Муртаг, разби го и победи, понеже имаше голяма обич с Михаил.

[*Към царуването на Михаил III, 842—867*]

При този цар Михаил и при неговата майка се покръстиха българите. Оттогава досега има 511 години.

Някога, не зная как, сестрата на българския княз бе пленена от гърците и бе предадена в царския двор, покръстена бе и научена на книга. В царството на тези царе, понеже съществуваше голям мир между гърци и българи, тя бе разменена за един болярин на име Теодор Куфара. Когато пристигна, тя не преставаше да поучава своя брат относно Христовата вяра, догдето го покръсти. След като той се покръсти,

българите въстанаха против него, като искаха да го убият, понеже оставил тяхната вяра. Но той, като излезе на бран, победи ги и оттогава покръсти едни доброволно, а други насила.

[*Към царуването на имп. Василий I, 867—886*]

При този цар Василия се покръстиха русите.

[*Към царуването на имп. Лъв VI, 886—911*]

Този цар Лъв поради омраза изведе маджарите против царя на българите Симеон, понеже той разби многократно неговата войска. Те го разбиха и опленихa българите, а Симеон се затвори в Дръстър. Симеон отново воюва против маджарите, оплени тяхната земя и самите тях разби, а когато се завърна оттам, отново завърза бран с гърците и ги победи.

[*Към царуването на имп. Александър, 911—912, и Константин VII Багрянородни, 912—959*]

При този цар Константин българският цар Симеон влезе с мир в Цариград, биде благословен от патриарха и обядва с царя и с него. А когато излезе оттам, той начена да опленява; стана бран и дважди победи зле гърците.

[*Към царуването на имп. Роман Лакапин, 920—944*]

Внучката на този цар стана жена на българския цар Петър.

При този цар Роман българският цар Симеон много пъти оплени до самия Цариград, опожари дори царския двор, завладя и Одрин и при този цар умря.

[*Към царуването на имп. Роман II, 959—963*]

При този цар Роман умря българският цар Петър, а синовете му Борис и Роман, които бяха заложници

 в Цариград, бяха пуснати да се върнат в своята страна.

[*Към царуването на имп. Никифор II Фока, 963—969*]

При този цар Никифор русите опленихa българската земя дважди в две години, тъй като цар Никифор изпрати Светослава против българите.

[*Към царуването на имп. Йоан I Цимисхи, 969—976*]

Този цар Цимисхи завзе Преслав, взе всички царски белези и отведе самия Борис в Цариград, съблече го там от царските одежди и го направи магистър, което е голям сан у гърците. След завладяването на Преслав, тъй като руският княз Светослав бе опленил българската земя, бе я покорил и се намираше в Дръстър, Цимисхи отиде там с много войска, победи го и го отпусна на воля. Но и той, като дойде при печенезите, там погина заедно с всички свои люде.

[*Към царуването на имп. Василий II и Константин VIII, 976—1025*]

Този цар Василий разби българския цар Самуил дважди и завзе Бдин, Плиска, Велики и Мали Преслав и много други градове. Също и Скопие му бе предадено от Роман, сина на цар Петър — там му бе дал цар Самуил да владее, защото българите царствуваха до Охрид и до Драч и по-нататък.

Този цар Василий извърши много и безчислени пленения на българи и им нанесе люти поражения. Като разби цар Самуил, той ослепи 15 хиляди българи, остави на стоте един с едно око и ги изпрати при Самуил. Когато ги видя, той умря от жалост.

От този Василий българското царство бе под гръцка власт, даже и до Асеня Първи, цар на българите.

Зографска грамота на Иван-Александър от 1342 г.

Понеже прочее бе желание на бога отца и господа наш Исуса Христа по застъпничеството на същинската и истински пречиста и преблагословена владичица и богородителница, на Света гора Атонска да бъде пристанище за спасението на всяка душа християнска, а още повече православна, прибягваща в нея с усърдие, поради която причина бяха въздигнати трудолюбиво множество велики и дивни свети домове от страна на благочестивите царе и благолюбивите велможи и преподобните иноци и бидоха украсени и обогатени всячески — с многоцветни камъни и бисер, със злато и сребро, с богатства и много други правдини, движими и недвижими, та да бъдат в доволство и изобилие онези, които живеят и пребиват в тези всечестни и божествени домове, като възпяват и славят единния бог, прославян в троица, и пречистата и прославена негова майка, да поменуват също и православните и христолюбиви и приснопаметни царе и другите блажени ктитори, и целия християнски род. Защото на това място се намират ктитори не само от един или два рода, но понеже общо е спасението в него за онези, които го търсят, общо бе и мястото на онези, които изказват върху него своето благоволение. Поради това там се намират

474 строежи на всякакъв православен род и език, първом и особено гърци и българи, а после сърби, руси и иверци, като всеки има упоменание според своите трудове, още повече според своята ревност. Там се намира и божественият и всечестен дом, който е почитан в името на светия и славен великомъченик и победоносец Георги, наречен Зографски.

Този дом прочее отдавна се владее от православните, благочестиви и христолюбиви български царе, деди и прадеди на моето царство, и всеки от тях, дори и до нашето царство, е придавал и го е крепил според своето благоволение, за своето упоменание. Откакто пък е благоизволил господ бог мой Исус Христос по милостта и застъпничеството на пречистата негова майка и ме постави на престола на българското царство, който е дядов и прадядов на моето царство, то също и моето царство прилагаше и даваше според възможността си през всички свои времена. Но всички тези неща не бяха смятани за нищо от моето царство, съобразно с онова желание и попечение, което имаше, и то жадуваше много ден и нощ, като промишляваше как и коя вещ или дело да изнамери и да подари на този всечестен дом на светия и славен великомъченик и победоносец Георги, някакво недвижимо и неотемлимо достояние. И понеже отвъд в гръцката държава, при реката Стримон, се намираше селото, наречено Хантак, и за него бе известно на царството ми, че е било искано много пъти от мнозина в прежни времена, а също са искали това село и бившите преди нас царе и крале, като давали за него много хиляди, но не го получили. Това бе, както се вижда, усмотрение на светеца.

Сега прочее, понеже това село подобаваше да бъде достояние на този всечестен дом на светия и славен великомъченик и победоносец Георги, моето царство, като се обърна към щедростта на бога и на пречистата

негова майка и към застъпничеството и помощта на 475
светеца, а също и към истинната и нелицемерна любов, която царството ми имаше с превисокия гръцки цар, възлюбения брат и сват на моето царство господин Андроник Палеолог даже и до неговата смърт, а след неговата смърт царството ми пак не измени своята любов, но я удвои и върху неговия син — превисокия цар на гърците Калоян Палеолог, възлюбения племенник и сват на моето царство, — поради което и с дръзновение моето царство изпрати при него и поиска от него това село, наричано Хантак, за името на светия и славен великомъченик и победоносец Георги, което нещо и биде сторено веднага, без всякакво прекословие и пререкание, а, напротив, с любов, и той даде това село, наречено Хантак, в разпоредбата на моето царство. По този начин го поиска царството ми не някак насилствено, нито прикрито, но по любов и той, като благочестив и превисок цар, разбра и подари това село заедно с всичките му прилежания и правдини по своето благоволение гласно и с изявление на цялото свое царство и чрез златопечатно слово на своето царство, та да бъде неотстъпно и неотемлимо от всечестния дом на светия и славен великомъченик и победоносец Георги, поради молбата и искането на моето царство. Също и относно петдесетте перпера, които засягаха владенията на тази всечестна обител и се взимаха заради житарство и горнина, и градозидание, повели да бъдат премахнати и те и да не се вземат нито до една златица, докато съществува и пребъдва казаният всечестен дом.

И понеже царството ми успя да постигне тази отдавна желана и добра молба, то моето царство благоизволи и издава настоящото златопечатно с л о в о на царството ми, чрез което царството ми повелява споменатият манастир на царството ми да има и владее казаното село Хантак без крамоли, напълно

 неприкосновено и непоколебимо, и неотемлимо, с всички негови прилежания и приходи.

Също така да не се задява владението на този всечестен манастир за заплащането на казаните петдесет перпера, които се плащаха заради житарство и горнина, и градозидание, понеже ги измоли и тях царството ми от превисокия гръцки цар Калоян Палеолог, възлюбения племенник и сват на моето царство.

И така това да бъде ненакърнимо чрез мощта и силата на настоящото златопечатно слово на царството ми и да владеят и държат преподобните иноци, които пребивават в дома на светия и славен великомъченик и победоносец Георги, реченото село без крамоли, напълно без пречки и незиблемо, с всичките му прилежания и доходи, без обаче някой да задява владението на този всечестен манастир за заплащане на петдесетте перпера, понеже, както бе казано по-горе, царството ми ги измоли заедно с останалите свои моления и свърза, и утвърди, и укрепи по благоволението на бога отца и господа наш Исуса Христа и застъпничеството на пречистата Богородица и с помощта на светия и славен великомъченик и победоносец Георги, според силата си, та да се свърже и царството ми към това свето място, както и другите православни и благочестиви царе, деди и прадеди на моето царство.

Затова бе издадено и златопечатното слово на моето царство и бе изпратено през месец март, на всяко явно утвърждение, в годината 6850 [1342], индикт десети, в което и нашата благочестива и богопредопределена държава се подписа.

Иван в Христа бога верен цар и самодържец на всички българи Александър.

Рилска грамота на Иван Шишман от 1378 г.

Нещо благочестиво и много приятно, и похвално за всички христолюбиви царе е това да обичат и да имат горещо желание към светите и божествени църкви, в които се изписват образите на богочовека и на неговите светии. Защото царят се украсява с венец, с многоценни камъни и бисер, но също така и с благочестие и вяра към бога и с почитание към светите негови църкви.

Поради това и моето царство, което владее по помазание от бога и по ангелско предание престола на светопочиналите царе заради благочестивото християнство и топла обич към бога и почитание към светите негови църкви и към божествения негов образ, и към всичките негови светии, но най-много за обновение, помен и милостиня на светопочиналите първопрестолни царе на българския престол — заради всичко това и моето царство, като узна за този закон и предание, благоизволи царството ми да дарува това благообразно и всенастоящо златопечатно с л о в о на моето царство на манастира на царството ми на светия отец Иван Рилски, който се намира на мястото, наречено Рила, за всички негови села и за всички негови метоси, за всички негови владения и правдини, сиреч нови и стари.

478 А това са селата на светия отец Иван Рилски: селищата Варвара, Чрътов дол, Кръчино, Българино, Бъдино, Дриска и Гаган, което е планина, Орлица, манастирски метох, до Бруждим, та на височината Бруждим, на височината Лохотица и низ Лохотица в Рила и през Рила въз планината на Марешница, та на Будурица, та на Каменица и низ Каменица в Рила и въз Рила у Бруждим. Освен това също и намиращите се отдясно на Царев вир, на Богородична църква, та на свети Прокопий на двата камъка и низ Рила до Варвара, та на свети Илия, та на Габровец и покрай брега, на свети Георги и на свети Архангел, та на Дриска и до крепостта пак отново горе над Царев вир нивите и лозята са манастирски. Но освен това и Ломница с Крушевица и Арменица, нивите, които са над село Пъстра въз Рила, и това всичко е все манастирско. Също така село Бъзово, село Дебър, Абланово, Пъстра, село Гнидобрадско и Разложките попове, село Лешко, село Селище, село Дрянов дол, градище Церово, село Долене, село Градечница с людете по име: поп Тодор с децата си и с рода си и Петър Теодосов с братята си, и всички правдини на това място. Също и средната планина, отдето изтича Рила, та на Злана, та на Лепшор, така също с река Илийна, догдето се слива с Рила, и от Лепшор, на Комаревски връх, та на Камен връх, та на Царев връх, та на Шипочен, на манастирския метох и отдясно на града Стоб, в Рила, и низ Рила — в Струма и въз Струма до Германщица, и въз Германщица до Българино, и въз Българино, та на Песи прескок, и на Агупови колиби, и на Шаак, и на Рибното езеро, и на Прекукувица, та пак на планина Рила. И над всички тези земи да има неотомлима власт този пустинножител Иван Рилски при показа на това златопечатно слово на моето царство.

Към тези още и това: гдето се намират селища или сенокоси, или воденици, или места за воденици, или

риболовци, или лозя, или ниви, или каквито и да било владения, които принадлежат на тези селища и тези люде, намиращи се под властта на този манастир на моето царство, над всички тях да има неотменна власт този манастир «Свети Иван» на царството ми.

Моето царство с чисто и ясно отпущение отпуща и освобождава всички люде и всички села на този манастир на моето царство, та да не смее да ги безпокои никой — сиреч севасти, практори, примикюри и алагатори, нито съдии, после нито перпираки, нито житари, нито винари, нито десеткари пчелни, свински и овчи, нито аподохатори, нито комиси (?), нито стратори, нито сенари, нито митати, нито пък крагуяри, нито кучкари, нито градари, нито варничи, побирчии и находници, нито някой друг от всичките боляри и служители на царството ми, велики и малки, които биват изпращани по всяко време за всякакви данъци и служби на царството ми, никой от тях да не смее да безпокои людете на светия отец, нито техните ниви, които имат в полето и които са в планините, нито да взима за служба някой негов човек, нито техните работници, нито техните зевгари да се взимат ангария, нито коне, нито добитък. Към това също и следното: никой от тези да не смее чрез насилие да влиза в селата и при людете на този манастир на царството ми на светия отец, за да взима силом хляб, нито да убива птици, нито дори нога да сложи в двора им, но всички да бъдат прогонвани и да отстоят далече при показа на това златопечатно слово на моето царство. Също така и градът Стоб никак да няма власт над манастирските люде, нито над техните владения, дори на косъм.

Към това още и следното: Ако някой от манастирските люде начене да ходи със стока за своя търговия по цялата държава и област на моето царство, нека купува и продава свободно и без да бъде възпрепятст-

480 вуван от някого при показването на това златопечатно слово на моето царство и да не му се взима кумерк, нито диавато, нито нещо друго. Към това още и следното: ако в манастирската област се дава някакво аерико, този манастир на царството ми на светия отец да взима всичко в изправност, а никой друг от тези да няма власт и да взема тварико (?). И така да пребивава този манастир на моето царство «Свети Иван пустинножител» с всичките си имения, които изредихме по-горе, свободно и без да бъде обезпокояван от някого, догдето слънце сияе на земята и докато живее моето царство.

След като моето царство видя така устроената красота и чиста свобода на този манастир на царството ми и цялото му достояние, от прадеди и деди, от родителите на царството ми — светопочиналия цар Асен и цар Калиман, от всички български царе прадеди, деди и родители на моето царство, — и като видя тази свобода царството ми, дадох на този манастир на царството ми това благообразно и всенастоящо златопечатно с л о в о, когато дойдоха людете на този манастир в земята на царството ми в Средец, да не може никой да ги насилва нито на косъм, но да са свободни по повеля на моето царство за всичките му правдини и за всяко негово достояние, сиреч ново и старо, с всички свои достояния да пребивават свободно и необезпокоявани от нищо.

Обаче и след смъртта на моето царство, когато господ бог, вечният цар, благоизволи и постави на моя престол било превъзлюбения син на моето царство, било някого от братята и сродниците на моето царство, то той да не размисли да отнеме нещо или да наруши, или да потъпче това дарение на моето царство, но още повече да поднови, потвърди и придаде, както е добре да правят православните царе. Който ли пък от тях се опита, наруши и отмени това златопечатно слово на моето царство и отнеме нещо

от писаните тук и начене да безпокои людете на този 481
пустинножител отец Иван Рилски, то тогава господ бог да изпита чрез праведния свой съд да бъде съпричастен с предателя господен Юда, проказата на Гиезия, да наследи и за противник да има светия отец тук и в бъдния век. Амин.

Затова прочее бе дарувано на този манастир на царството ми това благообразно и всенастоящо златопечатно слово на царството ми, за всякакво явно утвърждение и чиста свобода. Писа и подписа царството ми с обичайния царски подпис в годината 6887 [1378], индикт 2, месец септември, ден 21.

Иван Шишман в Христа бога благоверен цар и самодържец на всички българи и гърци.

Монах Исая (XIV в.)

Разорение на Македония от турците

. . . В добри времена почнах да превеждам тази книга на св. Дионисий, когато божествените църкви и Света гора процъфтяваха като рай, като постоянно напоявана градина. Свърших я обаче през най-злочестото от всички зли времена. Тогава бог бе излял гнева си над християните от западните области, тогава деспот Углеш дигна всички сръбски и гръцки войски и брата си крал Вълкашин, и други мнозина велможи, нещо около шестдесет хиляди избрана войска, която тръгна в Македония да изгони турците, без да помислят, че срещу божия гняв никой не може да се противопостави. Те не само не изпъдиха турците, но сами люто пострадаха, защото бяха избити и костите си там оставиха непогребани; други, множество голямо, погинаха от острието на меча или бяха закарани в плен; трети, малцина, бяха получили да се спасят и да се върнат. Никога ухо не е слушало или око не е виждало неволите и злочестините, що се изсипаха на всички западни градове и области.

Като убиха юначния деспот Углеш, турците се пръснаха и полетяха по цялата земя, подобно на птици по въздуха. Едни от християните бяха изклани, други отвлечени в плен, а онези, които останаха,

и тях смърт несретна ги покоси, защото погинаха от глад. Такъв глад настана тогава, какъвто никога от създанието на света не е бивал и какъвто, Христе милостиви, да не настъпва никога вече. Които пък се спасиха от тази напаст, те по божие допущение биваха изпояждани от вълци. Дене и нощ те нападаха и разкъсваха хората. Уви! Какво прискръбно зрелище бе настанало! Опустя земята, лиши се от всичките си блага, погинаха людете, изчезна добитък и плодове. Не остана княз или вожд, или наставник някой между людете, нямаше кой да ги избави и спаси; всички бяха обзети от турския страх и юначните някога сърца на доблестните мъже сега се бяха обърнали на слаби женски сърца. В това време се довърши, мисля, и седмият владетелски род на сръбското племе. И наистина, тогава живите облажаваха по-рано умрелите. Но вярвайте ме, не само аз, който съм неопитен във всичко, но и изкусният някога у елините Ливаний не би могъл да опише неволите, що се изсипаха над християнския свят в западните области. . .

Ако искате да узнаете моето име — името на недостойния инок, — то неговото начало е осмица, средата — двеста и едно, а краят — единадесет [Исаіа]. Тогава течеше годината 6879 [1371], индикт 9.

Неизвестен автор

Безименна българска хроника (XV в.)

В 6804 [1296] година се вдигна от източните страни, от планината, назовавана Ефтра, някой си Отман, произхождащ от измаилски род, нападаше на кармианците, биеше се и се сражаваше с тях постоянно, побеждаваше ги, а също и обитателите на Харсан. Така също той постепенно дойде и в земята на Аидин, Филаделфия и Малаина. Като опленяваше и завладяваше всички тези земи, Отман умря, след като преживя 30 години.

Неговият син Оркан му бе наследник. Той начена още по-голямо дело, като водеше войни и покоряваше, докато стигна до гръцките страни, там, гдето се намира градът Бруса. Той обсади с войските си града, опожари околностите му и го завладя заедно със сина на Аморат Велики. И така, той се настани там с престолнината си. Не след много дни умря и Оркан в 6870 [1362] година. Остана Аморат, който бе млад и буен и се опълчваше силно против българите. Той искаше от гърците да го пропуснат, но бе възпиран от множеството кораби и катърги, които Кантакузин много добре хранеше и поддържаше, за да пазят брода на Галиполи. Аморат, както казахме, бе принуден да премине морето.

И когато Кантакузин видя, че не може да прехран-

ва войниците по катъргите, понеже не достигаше хляб и свинско месо, а и самата съкровищница всекидневно се изпразваше и дукати и сребро не достигаха, обмисли това и изпрати пратеници в Търново при българския цар Александър да му помогне за прехраната на морската войска, за да пазят брода. Българите обаче, когато чуха това, насмяха се и поругаха гърците, като не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха празни. Когато видя това, Кантакузин се нажали много и изпрати пратеници и при сръбските господари Урош, деспот Углеш и крал Вълкашин да помогнат за морските войски. И тези, като чуха това, се надсмяха и поругаха гърците, не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха празни. Когато Кантакузин чу това, той се нажали много и недоумяваше що да стори. Тогава Кантакузин изпрати при българските царе и при сръбските господари и им рече: «Не пожелахте да ни помогнете, обаче после ще се каете.» Те обаче никак не обърнаха внимание на тези думи, а отговориха: «Когато турците дойдат против нас, ние ще се браним от тях.» Тогава Кантакузин се споразумя с Амората, положиха клетви и си дадоха един другиму писма, които се пазят и до днес, да не увреждат турците в нищо на гърците навеки, нито в Романия, нито в Македония. Турците обещаха да спазват тези неща и тогава Кантакузин даде на турците да преминат през Галиполи.

И премина Аморат, синът Орканов, с турците в 6834 [1326] година и се отправиха против Средец. Българските войски се събраха под началството на Александровия син Асен и стана голям бой. Тогава убиха Асеня и погина голямо множество от българите. Българите отново се събраха под началството на Михаил, сина на Александър, но и него убиха турците, като плениха множество народ и го отведоха през Галиполи.

486 Кантакузин, след като царувà 25 години, умря. Калоян стигна зряла възраст и прие царството на своя баща в 6845 [1337] година. Калоян имаше двама синове — Андроник и цар Мануил. Андроник се споразумя с Аморатовия син Челеби Велики да убие своя баща Амората, а Андроник да убие своя баща цар Калоян. Цар Калоян и Аморат узнаха това и двамата. Аморат улови Челеби и му извади очите, както и цар Калоян улови своя син Андроник и му извади очите. И царуваха двамата заедно — Аморат и цар Калоян — в мир помежду си и с голяма обич.

Аморат отново се вдигна да отиде или против българите, или против Углеш. Когато Углеш и крал Вълкашин узнаха това, събра се множество сръбска войска, а също и от Далмация, и от Требине. Защото Углеш и брат му крал Вълкашин слязоха чак до града Сер. Тогава дойдоха и множество турци заедно с Аморат, разрази се голям бой и настана страшно кръвопролитие на река Марица. Турците зовяха силно и тъй като сърбите се обърнаха на бяг, те убиха при река Марица Углеша и крал Вълкашина. Двамата загинаха в 6879 [1370] година, на 26 ден от месец септември. Турците взеха множество пленници и ги преведоха през Галиполи.

Преди това сражение прочее умря търновският цар Александър в 6870 [1362] година, на 17 ден от месец февруари. На престола се възкачи цар Шишман, син на Александър. Аморат изпрати при него да му даде сестра си за жена и той, ако и да не желаеше, даде сестра си, царицата госпожа Тамара.

Тъй като по това време в Цариград царуваше Калоян Палеолог, турците тогава престъпиха клетвите, които бяха сключили с гърците, и си засвоиха града Галиполи и околните му села, завзеха Македония и така наченаха да воюват, както им бе угодно. На брода поставиха свои стражи с катърги, като изгониха и отпратиха гърците по домовете им.

Цар Калоян, след като царува 35 години, умря в 6680 [1372] година и на престола се възкчи неговият син Мануил Палеолог. Тогава прочее се събра голямо множество турци, потеглиха и наченаха да завоюват и опленяват земи и градове. Те завладяха също и Аморея до Вавилон, а като се завърнаха оттам, завзеха Драч, дори до Далмация; завладяха и цялата арабска земя, тъй като християнските държави бяха немощни и нямаше кой да им се съпротивява. 487

След няколко години прочее те се отправиха против сръбската земя и там се разрази бран, в която от тях бе погубено преголямо множество — безчислено воинство — и настана кръвопролитие, така че се изпълни писанието: «Боже, дойдоха племена в твоето достояние и оскверниха твоята света църква, като превърнаха Ерусалим в пазалище на овощия, оставиха труповете на твоите роби за храна на птиците небесни, а телата на твоите светии — на земните зверове. Тогава прочее един от воините, на име Милош, бидейки много храбър — както някога свети Димитрий нападна царя Скилоана, когато дойде против Солун, и го прониза с копие, — така и той прониза нечестивия Аморат, изхвърли с копието му всичките му вътрешности и неговата всескверна душа. Турците убиха сръбския княз Лазар в 6897 [1389] година, месец юни. Баязид завзе царството на своя баща Аморат, покори под властта си и сръбската земя, принуди ги да му дават дан, да му пращат войска и да ходят на война с него, а деспота Стефан постави да владее бащиния си престол над сърбите.

Не след много дни отново се повдигна преголямо множество турци, отправиха се против власите на Мирчо войвода и се разрази голям бой, така че всред турците паднаха мнозина избрани между силните, както и от християнските владетели, между които бяха Константин Драгаш и крал Марко. Такова безкрайно множество копия бе преломено, че не мо-

 жеше да се вижда въздухът от множеството стрели. Там протече кървава река от множеството човешки трупове, така че и сам Баязид се уплаши и побягна. Той постави обаче едного от властелините да управлява тази страна, тъй като Мирчо избяга в маджарската земя. А и сам Баязид се обърна в бягство, като искаше да премине Дунава. Той постави стража по целия брод на река Дунав. Той залови българския цар Шишман и го погуби в 6903 [1395] година, на 3 ден от месец юни; завладя също и българската земя и постави свои управители там, по цялата българска земя.

Не след много години се вдигна маджарският крал Сигизмунд, в 6905 [1396/7] година, като събра всичките западни войски — сиреч крале, князе, властелини, панове и кардинали, мощни и свободни люде, — накратко казано, преголямо множество господа — едни по сухо, други по Дунава, с голям брой кораби и ладии, така че не можеше да се види дори водата от множеството кораби. Кралят пък открито, както казахме, пое пътя по сухо, като беше облечен бляскаво с много злато и бисери, оръжие и железни обкови. Напредвайки, той слезе към долната земя покрай Дунава. Когато пристигна на българска земя срещу град Никопол, пристигнаха и 30 катърги из Венеция и из Цариград, застанаха под града Никопол и очакваха да вземат Никопол. Нечестивият Баязид събра и той множество от своите измаилтяни и колкото войска се намери от източните страни. Той идваше с усърдие, за да се сблъска бързо със западните войски. Когато турците се приближиха, те никак не почакаха, но веднага наченаха бран. Настана голямо сражение, кръвопролитие и гибел на множество началници и воини, та потъмня небесният въздух от множеството стрели и копия, подобно на плява, издигната от вятъра. Земята затътня и екна като от голям шум поради множеството копия и

щитове, и падането на коне и люде. Когато кралят се видя не твърде добре, той веднага влезе в една от катъргите и замина с другите катърги като посрамен. Баязид, след като победи, излезе със своите измаилтяни и ги преследва чак до Дунава. Настана пак нова гибел във водите и удавяне на людете в реката Дунав, подобно някога — когато фараонът гонеше Израиля в Червеното море. Кралят прочее с колкото високомерие и самовъзхвала дойде, с още по-голям срам и безчестие си отиде, като загуби множество люде и остави множество кости, та не можеше човек да премине от кости.

Баязид обаче не почака нито най-малко, но се вдигна оттам и отиде на запад, като завладяваше царства и земи. Той залови и подчини цар Сраципир в 6906 [1397/8] година. Нахлу в маджарска земя, като опожаряваше и палеше: както пламък опожарява планината, така и той оплени областта до самия град Буда. Оттам се върна с голяма победа — както някога в старината Навуходоносор се завърна от Израиля във Вавилон, — като караше пред себе си множество боси и със свързани ръце, за да се изпълни отново писанието: «Обърнах се към страданието, когато трън ме убоде.» Като се завръщаше с голяма победа и пристигна в Македония, Баязид премина през Андрианопол и Неапол, отгдето възнамеряваше да отиде против Константиновия град. Като остави Галиполи надясно от себе си, той се отправи натам и премина гръцката земя. Гърците излизаха и с усърдие му се покланяха, а той никому не увреждаше, но само бързаше да стигне до светия град. Когато пристигна с големи войски, обсади градските стени, а целият град се тресеше и трепереше поради страх от измаилтяните. Убоя се и самият цар Мануил, и целият синклит заедно с него. Баязид изпрати при царя да го пусне да влезе в града. Понеже не знаеха що да сторят и недоумяваха гърците, само казваха:

490 «Господи Исусе Христе, сине божи, помогни», въздигаха ръцете си към небето и отправяха молби и моления към Богородицата, както обичайно правят в своите злочестници.

Патриархът, господин Антоний, повели да бъде взет от целия причт и клир честният кръст и иконата на пречистата наша владичица Богородица и образът на нашия господ бог и спасител Исуса Христа и така обхождаха стените на града с пост и молитви. Той повели да се пее и акатистът, казвайки и някои други молитви: «Господи, помилуй, в нашето отчаяние ние ти поднасяме тази молитва.» А царят се посъветва със синклита, като каза да се изпратят на Баязид много дарове, за да сключи мир, а и го молеха да му дават и дан. Изпратиха му много дарове, но той не пожела да приеме даровете, а настояваше да влезе в града. Те видяха неговото неукротимо свирепство — защото бе по-възможно да бъде укротен звяр, но никак не и той, тъй като рикаеше подобно лъв и казваше: «Утре ще завладея вашия град, а вас голи ще изпратя да отидете, където желаете.» Бедните гърци, като чуха това, от все сърце простенаха към бога и със силен зов казаха: «Господи боже, обърни мощта и посети твоето лозе, което твоята десница посади, стори им, както на Авим и Сисара в потока Кисон, които казаха — да наследим светилото божие.»

Турците обаче не обърнаха внимание и като се повдигна цялото множество, пристъпваше към градските стени и пращаше толкова стрели, та не можеше да се вижда въздухът, нито слънчевото сияние от многото стрели, подобно на плява, развята от вятър. От многото възгласи по въздуха се носеше глас като гръм. Нищо не можеха да сторят със своите заплахи, но хвърляха с прашки, други приспособления, цагри и ломбарди, избягвайки някъде далече със своите коне, и бегом стигаха чак при Галата, като отправяха

силно и там неудържими викове и страшни погледи. Баязид застана на високо място и като видя «Света София», каза на своите велможи: «Там ще направя жилище за себе си и за моите жени.» Така също и всички велможи си разпределяха да си направят жилища в светите църкви. Но донесоха и тръбачи за разрушаване на града.

Наченаха най-напред прочее да удрят Галата и извършиха много щети, като сваляха зъбците на града, а понякога пробиваха и част от стените. Когато преминаваше денят и наставаше нощ, градители франки по цяла нощ градяха и на сутринта (стените) бяха цели и нови, та измаилтяните се учудваха. Обаче и франките не бездействуваха, а се бореха и те: хвърляха своите цагри и самострели с ломбарди, с пушки правеха огън с дим и ги отблъскваха далече. Веднъж измаилтяните нападнаха и веднага стигнаха под стените на града, така че франките се убояха и поискаха да избягат от светия град, но гърците им се притекоха на помощ. По този начин прочее те един другиму си помагаха с приятелство, сякаш майка обгръща своя младенец — така също и гърците се притичаха и помагаха на галатчаните, за да се изпълни писаното: «Майка се весели за чадата си.»

Като чуха това обитателите на Трапезунд, Кафа и Амстро и на всякакъв техен остров, пристигнаха със своите катърги, с оръжие, самострели и цагри, носейки и достатъчно храна. Всички от Венеция и от Митилин се стичаха в светия град, с плуване стигнаха там, в светия град, със своята храна и препитание, влизаха вътре и се възкачваха на кулите и на градските стени, стреляха със своите самострели и цагри, съпротивяваха се, колкото им бе възможно, и прогонваха турците далече от града. Често някои от гърците ноще тайно събираха войска, излизаха извън града и избиваха от тях. Така правеха в продължение на почти седем години. Когато нечестивият Баязид

492 видя, че нищо не може да постигне, обладан от силен гняв, той взе цялото свое военно множество и си отиде. И като не искаше да стори това със срам, положи ръка на устата си и само тези думи каза, както някога Юлиан се хвалеше към свети Василий Велики Кесарийски, когато отиваше против персите: «На следната година ще превзема града.»

И не след много дни бог го даде за храна на етиопските люде. Защото от слънчевия изток се вдигнаха агарянските чада със своите войски, нечестивецът бе убит от тях и с шум погина споменът за него в 6910[1402] година, 28 ден на месец юли. Възцари се неговият син Челеби Мусулман.

Гърците пък запяха благодарствена песен, като казваха: «Велик е господ и много възхвален, велика е неговата сила, защото не праща благоизволението си в мъжки множества. Господ благоизволява върху онези, които се боят от него и се уповават на неговата милост.» По божия благодат запазен е светият град даже и до днес от всички вражески иноплеменници.

В 6917[1409] година, приживе на Челеби Мусулман, почина благочестивият цар Калоян, внук на царя господен Мануил. В същата година излезе Муса в дунавските области и събра големи множества власи, сърби и българи. С него бе и сръбският деспот Стефан. Те дойдоха против Цариград и там, извън града при Космидия, стана голям бой с Челеби, погубиха Челеби Мусулмана и погина споменът за него с шум. Пукна и Муса бег в 6922[1414] година и се възцари султан Крисчи в 6925[1417] година.

Методий Драгинов (XVII в.)

Потурчване на Чепино

Когато турскии амира цар Мехмет[1], нарукан[2] Ловец, подигна сефер[3] на Мора[4], та изпрати 105 хиляди войска по море и 150 000 по сухо, тогис додоха ва Пло-[в]дин град 6 паши, та преминаха из Пещера. И Мехамет пашя[5] са много йеничар доде ва Цепина на Костантово и сабра васи попове и кметове, та ги тури на веруги и каза: «Брех[6] хаинлар[7], вас Али Осман патишя[8] милува, та не давате царьево[9], само кога трьеба, помагате на нашата воскя. И ние ви милуваме като нашите йеничаре, а вие сти искали да дигате глава на вашя цар.»

Тогис бан Велю и протопоп Костантин отговорихa: «Честити везиро, нашите момчета доскоро са били

---

[1] Мехмед IV, царувал от 1648 до 1687 г.
[2] Наречен.
[3] Война.
[4] Морея, Гърция.
[5] Вероятно великият везир Мехмед Кюприли (1656—1661), по-долу наречен «везир», или друг някой паша с име Мехмед.
[6] Бре.
[7] Предатели.
[8] Господар.
[9] Данък.

са царските воиски по Тунос[1] , по Траболус[2] и Мисир[3]. Че що видяхте грозно от нас?» И пашата каза: «Вие лажете. Мене обади карабашот[4] ва Филибе (плодински митрополит проклети Гаврил[5]).» И тье казаха: «Он нас не заповеда, та че оти му не даваме верим[6], та ни клевети.» И пашата отговори: «Ели сте и вие кауре[7], оти да не давате? Ето че сти асии[8].» И повеле на йеничерете да ги изколят сите. Тогис некои Кара имам[9] Хасан оджя[10] умоли пашата да ги прости, ако се потурчат.

И на Гергювден се потурчиха бан Велю, протопоп Константин, поп Гюрге и поп Димитър ва Костантово, и сите кметове и попове от друзите села. И като бьеше много гладия, пашата остави още четири оджи да ни турчат и кои се потурчат, да им дадат жито за яденье. И он отиде прьез Разлога ва Солун. Нашите се турчиха до Богородица (августа). Които се не изтурчиха, едни изклаха, други бегаха по гората и тям изгореха кащите.

Асан оджя пусна много конье ва градот[11], та докараха жито от Беглик хан[12] и стовари го ва цръквите «Светаа Петка» и «Светии апостол Андрея» ва Костантово, и раздаде на потурчените кащи по две мьери рож и две мьери просо. Та че на Петковден доде ферман от царот да се саберат блъгарете,та да станат рая, да дават харач[13] и верим и да ходят на ангария,

---

[1] Тунис.
[2] Триполи.
[3] Египет.
[4] Черноглавият, калугерът, владиката.
[5] Стъпил на пловдивски митрополитски престол в 1640 г.
[6] Данък.
[7] Неверници, християни.
[8] Бунтовници.
[9] Турско духовно лице.
[10] Ходжа, учител, духовно лице.
[11] Пазарджик.
[12] По-късно Куршум хан.
[13] Данък, плащан от всеки мъж немохамеданин.

и само турцето да отиват на воискя. И събраха се бежанците, та сагрядиха кащи ва Камъньец и Ракитово. Тогис повечето бежанци от страхот отидоха при Стара рьека, та сьгрядиха ново селище Батьево. Асан оджя за кашмер[1] натера[2] потурняците, та расипаха сите цръкви от Костьенец до Станимъка, 33 монастире и 218 цръкви.

И така, божию попущению, расипаха се блъгарете ва Цепина. Помени, господи, грьешнааго и недостоинааго раба твойего поп Методийе Драгинов от село Корова. Записа се ва лето 1600[3].

---

[1] Подигравка, присмех, гавра.

[2] Накара.

[3] Датата не е предадена вярно. Събитието е станало по-късно.

ПУБЛИЦИСТИКА

Черноризец Храбър (IX—X в.)

За азбуката

И така изпърво славяните нямаха книги, но с черти и резки четяха и гадаеха, бидейки още езичници. Когато се покръстиха, принудени бяха да пишат славянската реч с римски и гръцки букви, както прилегне (без устроение). Но как може да се пише добре с гръцки букви: богъ или животъ, или sѣло [много], или црькъ (църква), или чаѧние (очакване), или широта, или ѧдъ (отрова), или ѫдоу (къде), или юность, или ѧзыкъ (език) и други подобни на тези? И така се продължава много години.

Подир това човеколюбецът бог, който строи всичко и не оставя човешкия род без разум, но всички хора довежда до разум и спасение, смили се над славянския род, та му изпрати свети Константин Философ, наречен Кирил, мъж праведен и истинолюбив, който им сътвори тридесет и осем букви, едни по образец на гръцката азбука, а други според славянската реч; отначало започна по гръцки: те прочее казват *алфа*, а той — *азъ*. И тъй двете азбуки почват с *азъ*. И както гърците направиха своите букви по подражание на еврейските, така и той — по образец на гръцките. У евреите първа буква е *алеф*, което ще рече учение: като се заведе дете на училище, казва му се: «Учи се» — това е *алеф*. По подражание на

500 това и гърците казаха *алфа*. И тоя еврейски израз така се пригоди към гръцкия език, че вместо да казват на детето: «Търси учение», казват *алфа*, което на гръцки значи *търси*. Подобно на това и свети Кирил постави като първа буква *азъ*. И като първа буква *азъ*, дадена от бога на славянското племе, за да се отворят устата при обучението на разум чрез буквите, тя се произнася с широко отваряне на устата, а другите букви се произнасят и възгласят със слабо отваряне на устата.

Ето тези са славянските букви и така трябва да се пишат и изговарят: а, б, в, г, дори до ѧ.

Някои прочее казват: «Защо Кирил е създал 38 букви? Може и с по-малко да се пише, както гърците пишат с двадесет и четири.» А те не знаят с колко пишат гърците: те имат двадесет и четири букви, но с тях не се изпълват книгите, та са прибавили 11 двугласни и три за числа — шест, деветдесет и деветстотин. Така се събират тридесет и осем. Подобно на това и по същия начин свети Кирил създаде тридесет и осем букви.

Други пък казват: «Защо са славянските книги? Тях нито бог ги е създал, нито ангелите, нито са изначални, както еврейските, римските и елинските, които са още отначало и са приети от бога?» А други мислят, че сам бог е създал буквите, и не знаят какво говорят окаяните — и че бог бил заповядал на три езика да се пишат книгите, както пише в евангелието: «И имаше дъска, написана на еврейски, римски и елински.» А славянския език го нямаше там, затова и славянските книги не са от бога. Но какво да речем на това или какво да кажем на такива безумци? Но все пак нека им кажем онова, което научихме от светите книги — че всичко поред иде от бога, а не от другиго. Бог не е създал еврейския език по-напред, нито пък римския, нито елинския, а сирийския, на който е говорил Адам, и от Адам до потопа, и от пото-

па, докато бог раздели езиците при стълпотворението, 501
както пише: «Размесени бяха езиците.» И както се размесиха езиците, така стана и с нравите, и обичаите, и наредбите, и законите, и изкуствата между народите. На египтяните се падна землемерението; на персите, халдеите и асиряните — звездобройството, гаданието, лечението, магиите и цялото човешко изкуство; на евреите — светите книги, в които е написано, че бог сътвори небето, земята и всичко, що е върху нея, и човека, и всичко поред, както се пише; на елините пък даде граматиката, риториката, философията. Преди това обаче елините нямаха на своя език букви, а пишеха своята реч с финикийски букви. И така беше много години. Като дойде отпосле Панамид, почна от алфа и вита и изнамери на елините само шестнадесет букви. После Кадъм Милиски прибави още три букви. И тъй, дълги години пишеха с деветнадесет букви. После обаче Симонид изнамери и прибави две букви, а писателят Епихарий изнамери три букви и така се събраха двадесет и четири. След много години Дионисий Граматик изнамери шест двугласни, после друг — пет и друг — три за числата и така мнозина през дълги години едва събраха 38 букви. Подир това, като се минаха много години, по божия заповед се намериха седемдесет мъже, които преведоха от еврейски на гръцки език светото писание. А славянските книги сам Константин, наречен Кирил, и буквите сътвори, и книгите преведе за малко години, а онези мнозина, седем души, за много години техните букви наредиха, а седемдесет души направиха превода. Затова славянските букви са по-свети и повече за почит, защото свет мъж ги е сътворил, а гръцките — елини езичници.

Ако пък някой рече, че не ги е нагласил добре, защото и сега още се доуреждат, ще дадем този отговор: и гръцките букви многократно са били пре-

правяни от Акила и Симах и от други мнозина. Полесно е едно нещо после да се поправи, отколкото за пръв път да се създаде.

Ако попиташ обаче гръцките книжовници, като речеш: «Кой ви е създал буквите, или пък превел книгите, или в кое време?» — то рядко измежду тях някои знаят. Ако попиташ обаче славянските книжовници, като речеш: «Кой ви е нагласил азбуката или превел книгите?» — то всички знаят и ще ви отговорят: «Свети Константин Философ, наречен Кирил: той ни създаде буквите и преведе книгите, и Методий, брат му», защото има още живи хора, които са ги видели. И ако попиташ в кое време — то знаят и ще рекат, че във времето на гръцкия цар Михаил и Борис, българския княз, и Растица, моравския княз, и Коцел, блатенския княз, в година 6363 (863) от сътворението на света. Има и други отговори, както другаде ще кажем, а сега няма време. Така, братя, бог е дал просвещение на славяните. Нему слава, чест и власт сега и винаги в безкрайните векове. Амин.

Климент Охридски (IX-Хв.)

Похвално слово за Кирил

Ето блести за нас, христолюбци, светозарната памет на преблажения наш отец Кирил, новия апостол и учител на всички земи. Чрез своето благочестие и красота той изгря на земята като слънце, което пропъжда бесовската измама и с божествените си лъчи осветлява езическия мрак. Божията премъдрост си съгради в сърцето му храм, а светият дух се спря на неговия език като на херувим и непрестанно му даваше своите дарове според заслугата на вярата му, както е казал и апостол Павел: «Всекиму от нас ще се даде благодат според вярата, която имаме в Христа.» Който ме обича, казва бог, и аз ще го обикна, сам ще му се явя и ще го направя своя обител, и ще ми бъде син, а аз ще му бъда баща. И затова нашият преблажен отец и учител, който искаше да получи тази благодат, презря всички хубости, слава и богатство на този живот, остави баща, майка, братя и сестри. Той още от младост се отличаваше с чистота на ангел, като се пазеше и отбягваше от житейски съблазни, винаги прекарваше времето си в пение на псалми и черковни песни и изпълняваше заповедите на черквата, като следваше само онзи път, по който се възлиза на небето. И затова в неговата уста се изля божията благодат, както е казал премъдрият Соломон: «На устните

 премъдро пое благоразумието, а законът и милостта носеше на езика си.»

С тази уста той затвори злохулните уста на еретиците, когато във времето на цар Теофил се яви ерес и много години наред светите икони бяха преследвани и унищожавани. А при благоверния цар Михаил биде устроен събор, където извадиха него срещу еретиците и той с духовната си сила съкруши всичката им злоба. Глава на тази ерес бе патриарх Аний, който бе изобличен и изпъден от престола. Такъв беше този учител. Щом дочуеше някъде някоя хула за божествения образ, като крилат той прехвръкваше на всички страни и с ясни думи разпръсваше всички лъжи и поучаваше на права вяра. Той довърши това, което Павел не бе успял да свърши, прелитайки като орел по всички страни — от изток на запад, от север на юг.

И у хазарите, и у сарацините той ходи, и на съборите им, където се подигна спор за светата вяра, той, светнал като слънце с трисветли зари, разпръсна всички техни бледословия. А във Фулст той опровергна безбожната лъжа на народа, който се кланяше на едно дърво, издялано като идол и наречено Александър; блаженият учител, обиколен от блясъка на трибезначална светлина, го изкорени, просвети народа и го научи на права вяра. А на славянския народ, който се намираше в невежество и греховен мрак, по милостта на господа наш Исус Христос той биде посочен за пастир и учител. Като лъв той з.твори устата на триезичните еретици, които, помрачени от завист и със злобата си станали съучастници на Пилат, твърдяха, че не подобава на други езици да се слави бог освен на еврейски, латински и гръцки; и той, разпален от силата на светия дух, отхвърли техните лъжи с ясните си доводи. Като преведе църковния устав от гръцки на славянски език, той отиде в Рим, за да изведе на добър край избра-

ното си стадо. С радост той свърши своя живот, като господ бог благоволи пречестното негово тяло тук да почива.

И като се сметнат неговите подвизи, трудове и обиколки, няма кому другиму да се отдадат повече похвали. Защото, макар и по-късно да възсия, той надмина всички, както денницата, последна изгряла, със своята светлина надминава по блясък целия звезден лик, като пролива чрез слънчевите си зари светлина. Така и този преблажен отец и учител на нашия език блести повече от слънцето със своите троични зари и просвети безброен народ, който тънеше в мрака на невежеството. И кое място остана незнайно, което да не бе осветено от неговите стъпки? Кое изкуство остана тайна за неговата блажена душа? Като изяви на всички народи разумно скритите тайни и явни слова, той ги тълкуваше на едни чрез писмена, а на други чрез учение, защото в неговата уста се бе изляла божествената благодат. Затова бог го благослови навеки.

Но коя уста може да предаде сладостта на неговото учение или кой език ще може да разкаже неговите подвизи, трудове и добротата на неговия живот? Тази уста, по-светла от светлината, откри господа, като просвещаваше помрачените от греховна лъжа. Неговият език изля сладки и животворни думи, неговите пречестни устни цъфнаха като цвят чрез премъдростта; неговите пречестни пръсти създадоха книгите, тези духовни органи, и украсиха славяните със златозарни букви. Чрез неговите богогласни уста се наситиха ония, които жадуваха за разум божи; чрез тях се насладиха мнозина с жизнена храна; чрез тях бог обогати мнозина с богоразумение и с богоизтъкан венец увенча многоплеменния славянски народ, при който той (Кирил) биде изпратен нов апостол. От неговите устни извря източникът на живата реч, която напои пресъхналата наша

506 сухота; те свързаха многохулния език на еретиците.

Тази уста прочее се яви като някой серафим, който прославя бога, и от нея ние познахме трисветлото божество, което се съвместява в едно същество, по свойствата и имената си разделяемо и равно прославяно, същество на присносъщия отец, син и свети дух.

И затова аз облажавам, о преблажени отче Кирile, твоите устни, от които се изля духовна наслада на моите устни. Облажавам твоя многогласен език, който, като възсия над моя народ със зарите на трибезначалното божество, отпъждаше греховния мрак. Облажавам и многопресветлото, озарено от светия дух твое лице, от което изгря многоразумната светлина и което съкруши многобожеската лъжа. Облажавам твоите златозарни очи, които излекуваха нашата неразумна слепота, и така изгря богоразумната светлина. Облажавам ангелозрачните твои зеници, озарени от божествена слава, които ме просветиха с боговдъхновени слова и очистиха сърдечната ми слепота. Облажавам пречестните ти ръце, от които се изля върху моя народ богоразумен дъжд, който накваси с боготечната си роса изгорелите от греховна суша наши сърца. Облажавам богодвижимите твои пръсти, които написаха за моя народ освобождение от греховното иго. Облажавам светозарната ти утроба, от която изтече за моя народ волята на живота, падаща отгоре чрез твоите молитви. Облажавам светлите ти нозе, с които ти обходи като слънце целия свят, като просвещаваше с боговдъхновеното си учение. Облажавам пречестната твоя църква, в която почива многоразумният и богоречив твой език.

Блажен е този град, който даде покой на третия изпълнител на божието провидение; той прочее завърши недовършеното дело на двете върховни светила [апостолите Петър и Павел] и стана блажен. Затова господ бог му заповяда да иде на пречестен

покой при тях. Той почина с мир в господа в годината 6377 от сътворение на света, месец февруари, 14 ден [869]. И след като бе свършил всички служби и трудове, поради живота си и вярата си той се причисли към светите отци. И стана с ангелите ангел, с апостолите — апостол, между пророците — пророк и между всичките светци — съпричастник на божията слава. С тях, преподобни учителю, ти се моли за нас, които чествуваме твоето преславно успение, за слава на светата троица — отец, син и свети дух — сега, винаги и навеки. Амин.

Константин Преславски (IX в.)

Пролог към Учителното евангелие

Добре е, братя, всякога да почваме от бога и да свършваме с бога, както е казал Григорий Богослов, да се почуваме деня и нощя в господния закон, както е казал пророкът, и да раздаваме господните слова на душите, които ги желаят (според думите на Давида): «Не утаих твоята милост и твоята истина пред великото събрание», и пак: «Ще възвестя твоето име на братята си и всред събранието ще те хваля.»

Ето защо и аз, смиреният Константин, убеден в това от твоите молби, брате Науме, и от споменатите по-горе заповеди, преклоних се пред твое смирение. А вие всички, мои братя, бащи и синове, които искате да се поучите, не ми придиряйте, че се осмелих да се заема с това, но постарайте се да се насладите, като напрегнете слуха си. Не е мое това, но следвам онова, който е дал на безплодните много плод и на немите да говорят. И то се вижда от това, защото намирам, че и Валаамовата ослица, която някога е проговорила с човешки глас, и сухият камък, от който бликнала вода за жадуващия народ — във всичко това се възвеличаха господните дела.

Затова и аз, нищожният, като бях убеден, както казах, да преведа тълкуванието на светото евангелие от гръцки език на славянски, убоях се и треперех,

като виждах слова, които надхвърлят моето разби- 509
ране и сила. Но като се боях от бъдещата смърт зарад непослушание, започнах само уставните неделни евангелия, понеже не можех всичко да напиша. Като моля всички христолюбци да се молят за успех в работата, нека общият бог и господ наш Исус Христос ме удостои да изпълня докрай работата си за слава на отца и сина, и светия дух. Амин.

Йоан Екзарх (IX в.)

Пролог към Небеса

Понеже светият божи човек Константин, ще каже Философът, много труд положи, като начерта букви за славянските книги и преведе избор от евангелието и апостола, и колкото можа, докато живя на този тъмен свят, толкова и преведе, затова влезе в безконечния живот и получи светлина за награда на своите дела. След като той премина у бога, остана в този живот великият божи архиепископ Методий, негов брат, който преведе всички 60 уставни книги от елински език, т. е. гръцки език, на славянски.

А аз, слушайки много пъти, исках да се опитам да преведа вярно на славянски език тълкованията на учителите; онези, 60-те, бе ги вече превел Методий, както бях слушал. Като размислих обаче, уплаших се — като се потрудя за полза на поколението да преведа на свой език учителските съчинения, да не би да ги изопача, защото познавам тъпостта и грубостта на своя ум и физическата си немощ. Това всичко като размислих, въздържах се.

Като минаха няколко години, честният човек Дукс черноризец настоя пред мене, когато бях отишъл да го посетя, като ми поръчваше и ме молеше да преведа учителските съчинения и припомняйки ми, каза: «Поповете каква друга работа имат освен поуче-

нието? И ако си поел тази служба, тогава длъжен си това да завършиш.» Аз обаче, понеже стоя между двете: грубостта и леността, уплаших се повече от леността и заплахата на бога към пророците, чрез които казал: От тази заплаха твърде се боя, този страх ме е обзел и ми суши слепите очи; да не дава бог господ този грях да падне на когото и да било от нас, комуто тази служба е възложена.

Аз пък, вълнуван от два вида страх, казах: непослушалият ще намери смърт, а послушалият — живот. И понеже мощният бог дава на слепите зрение, на глухите — слух, на грубия и дебел ум — острота и разбиране на вярата, защото всеки добър подарък и всяка дарба слиза от тебе, баща на светлината, чието име аз споменах, и от неговия син Исус Христос и светия дух — заех се с това дело и преведох книгите на св. Йоана презвитера Дамаскина.

Затова не придиряйте, братя, ако някъде намерите не същата дума, защото в нея е вложен същият смисъл, така говори и свети Дионисий: «Неуместно е, мисля, даже криво е, ако не се обръща внимание на чувствата и смисъла, а повече на думите.» И не е уместно, ако желаейки да разберат божието слово, хората би внимавали само на голите звукове, а самото слово не достига до слуха и се оставя навън и не се иска да се знае какво означава думата. И как е възможно с други досъщ разнозначни думи да се изказва човек, като се държи в предметите и несмислените букви и образи на речта и непознати думи, отминавайки вложения в тях смисъл, вслушвайки се само в това, което шуми на устните и на ухото? Защото не е уместно числото четири да се изказва чрез израза — два пъти по две, — или пък друго нещо да се предава чрез много части на речта.

Моля вас, които четете тази книга, да молите

512 бога за мене грешника, с добро мисленѣ и с вниманиѣ да четете и да ме простите, където мислите, че иначе съм превел думите: не винаги може точно да се превежда елински език в друг; и с всеки език, когато се превежда на друг, същото става.

Презвитер Козма (X в.)

Беседа против богомилите

За еретиците

Случи се, че в годините на правоверния цар Петър в българската земя се появи поп, по име Богомил — по-вярно е да се нарече Богунемил. Той пръв почна да проповядва ерес по българската земя. Лъжеучението му ще изложим по-нататък.

— — —

Като почвам да изобличавам думите и делата на еретиците, аз мисля, че и въздухът се осквернява от делата и проповедите им. Но заради христолюбивия народ ще разкрия техните лукави речи, за да не попадне никой в мрежата им и като разберат техните измами, да отбягват учението им. «Защото, рече господ, всяко дърво по плода си се познава.»

Външно еретиците са като овце: кротки, смирени и мълчаливи. Наглед лицата им са бледи от лицемерния пост. Дума не продумват, не се смеят с глас, не любопитствуват и се пазят от чужд поглед. Външно правят всичко, за да не ги отличават от правоверните християни, а вътрешно са вълци и хищници, както рече господ.

Като виждат тяхното тъй голямо и тъй особито

514 смирение и като мислят, че те са правоверни и способни да напътват към спасение, хората се приближават към тях и ги запитват за спасението на душата. А те, подобно на вълк, който иска да вземе ягне, първо се преструват, че въздишат, и смирено отговарят, а когато проповядват, представят се, като че са на небето. Където пък видят човек, който е прост и неучен, там сеят плевелите на учението си, като хулят предадените на светите църкви наредби, за което ще говоря по-нататък.

Които са такива, ние ще ги оставим да вървят по своя път към погибел. По-скоро ще вразумиш добитъка, отколкото еретика. Свинята отминава бисера, а събира боклука. Така и еретиците поглъщат своя смрад, а отбягват божествените поучения. И както онзи, който стреля срещу мрамор, не само че няма да го пробие, но стрелата, като отскочи, ще удари тоя, който стои назад, така и този, който поучава еретика, не само че не ще го поучи, но ще изврати и някого от по-слабоумните.

Но към кои прочее да ги причислим? Кому да ги уподобим? По-лоши са от глухите и слепи идоли. Идолите, понеже са от дърво и камък, нито виждат, нито чуват. Еретиците пък, понеже имат човешки мисли, доброволно се вкамениха и не познаха истинското учение. Но към бесовете ли да ги причисля? Та те са по-лоши от тях. Бесовете се боят от Христовия кръст, а еретиците секат кръстовете и си правят от тях оръдия. Бесовете се боят от образа на господа, нарисуван на дъска; еретиците не се кланят на иконите и ги наричат идоли. Бесовете се боят от мощите на божиите праведници и не смеят да се доближат до ковчезите, в които лежи безценното съкровище, дадено на християните да се избавят от всякаква беда. Еретиците пък се гаврят с тях и се надсмиват над нас, когато ни виждат да им се кланяме и да просим от тях помощ. Те забравиха думите на господа: «Тези,

които вярват в мене, ще вършат делата, които аз върша, и дори по-големи от тях ще вършат.» И като не искат да отдадат слава на светците, те хулят и божиите чудеса, що извършват мощите им със силата на светия дух. Те казват: чудесата не се извършват по воля божия — тях върши дяволът, за да мами хората.

И много друго бледославят за тях, като клатят главите си като евреите, които разпъваха Христа. О, търпеливи боже, докога ще гледаш човешкия род толкова да те разгневява?

Наистина еретиците са по-лоши и по-мерзки от бесовете. Защото кой бяс някога се е противил на божеството или е дръзнал да хули божия свят, както еретиците? А що говорят? — Че не бог е сътворил небето, нито земята, нито всичките видими неща.

А всъщност, понеже са слепи и глухи, те не разбират, което казва Йоан Богослов: «В начало беше словото и словото беше у бога, и бог беше словото. Всичко стана чрез него и без него не стана нищо от онова, което е станало.» Същото разказва и Павел: «Защото от бога бе създадено всичко, което е на небето и на земята, видимо и невидимо, било тронове и господства, било началства, било власти: всичко чрез него и за него съществува.» И пак същият преблажен Павел заедно с Давид се обръща към бога с думите. «В началото ти, господи, основа земята и дело на твоите ръце са небесата.» И много пъти светите пророци, апостоли и други праведници прогласяват бога за творец на всичко видимо и невидимо. Но защо ли говоря за праведниците? Било езичника, било простака, било самия дявол запитай: «Кой е творец на всичко видимо и невидимо? — и те ще ти отговорят: Защо си толкова прост, човече? Що може някъде да стане без божие повеление? — А вас, еретиците, кой ви научи, че бог не е създал всички тези твари?

516 Тежко на вашето неверие, защо огън събирате върху главите си!»

Себе си заблуждавайки, така говорят за господния к р ъ с т: «Как да му се кланяме? Понеже евреите разпнаха на него божия син, затова кръстът е най-омразен богу.» Ето защо те учат своите да го ненавиждат, а не да му се кланят, като казват тъй: «Ако някой би убил царски син с кръст от дърво, може ли това дърво да бъде мило на царя? Същото нещо е и с кръста спрямо бога. «О, колко ненавижда дяволът човешкия род! В колко пагубна пропаст го е въвел! Както едно време евреите, като четяха пророчествата, не разбираха що се разказва за господните страдания и макар да ги четяха всеки ден и всяка събота, сами станаха Христови убийци, като намислиха да убият безсмъртния, така и еретиците, които всякога четат господните и апостолски слова, не разбират техния смисъл. И с право блаженият Павел ги нарича погинали, като казва: «Словото за кръста е безумие за тези, които гинат, а сила божия е за нас, които се спасяваме.» И пак: «А за мене — да се прославя само чрез кръста на нашия господ Исус Христос.»

Впрочем аз бих изтъкнал и чрез други книги, че господният кръст е свет, но еретиците не ще повярват. Затова с право е писал по това Павел към галатяните: «Проклет да бъде всеки, който не изпълнява постоянно всичко, което е писано в книгите на закона.» Затова ние и да мълчим, те сами се проклинат с апостолските думи, понеже мислят, че господ бил разпнат не по своя воля и не заради човешкото спасение, а по необходимост. «Ако, рече, ние или ангел от небето ви благовестеше нещо друго, различно от онова, което ви благовестихме, да бъде проклет.» И още повече, като иска да потвърди мисълта, повръщайки се повторно, казва: «Както и по-рано казах, и сега пак казвам: който ви проповядва по-друго от това, що приехте, да бъде проклет!»

Ето вече трети път ви посочих не от себе си, а с думите на светите апостоли, че проклет ще бъде всеки, който не почита преданията, дадени нам чрез светите книги.

Кой християнин не се просвещава чрез господния кръст? Кой не се радва, като вижда кръстовете по високите места, където по-рано хората принасяха жертви на бесовете, като колеха своите синове и дъщери? Кой не се избавя от злото, когато се прекръсти от сърце, в каквато напаст и да е изпаднал?

Преди да бъде разпнат, господ е предизвестил за своя кръст, говорейки на апостолите: «Както Мойсей издигна змията в пустинята, тъй трябва да се издигне син человечески, за да не погине и да има живот вечен всеки, който вярва в него.» Наистина, братя, няма да загинат тези, които с любов гледат господния кръст. Защото, когато гледаме кръста с телесните си очи, с духовните си пък гледаме разпнатия на него и него славим с думите: «Слава на тебе, Христе, боже наш, който си благоволил да умориш чрез кръста онзи, който някога умори в рая нашия прадед Адам, и който си ни дал своя кръст, за да побеждаваме всяко дяволово нападение!»

Надеем се с това да затворим устата на богомерзките еретици, които не говорят истината за бога, и да достигнем безконечен живот. Но аз още няма да престана да изобличавам безбожните еретици, за да се опази божията църква, т. е. християнската вяра, която те се опитват да разрушат.

Какво говорят за светото п р и ч а с т и е? — «Причастието не се извършва по божие повеление, нито е Христово тяло, както вие говорите, а е като всяка проста храна. Христос, когато е действувал, не е извършвал литургия, затова ние не го почитаме» — (казват те).

О, колко е голямо заслепението им! О, колко е голямо окаменението им!

А защо хулите светите о б р е д и, които ни са предадени от светите апостоли и богоносни отци? — Говоря за л и т у р г и я т а и другите моления, които се вършат от добрите християни. Казват, че не апостолите са установили литургията и причестяването, а Йоан Златоуст; че от рождество Христово до Йоан са се изминали повече от триста години. Нима толкова години божиите църкви са били без литургия и без причестяване? Та апостол Петър не създаде ли литургия, която и досега държат римляните? Яков, господният брат и първи епископ в Ерусалим, поставен от самия господ, не създаде ли литургия, която и досега слушаме да пеят над гроба господен? Едва след това великият Василий в Кападокия, като прие откровение от бога, нареди причестяването и ни предаде литургия, като я раздели на три, както му заповяда светият дух.

Ами защо вие казвате, че причестяването и църковните обреди не са отредени от бога, и хулите и е р е и т е и всички ц ъ р к о в н и с а н о в е, като наричате правоверните свещеници слепи фарисеи и лаете много по тях, като псета по конник?

Понеже сте слепи с умствените си очи, когато четете посланието на блажения Павел, не можете да разберете кой е поставил свещениците, епископите и останалия църковен клир по цялата земя. Но, както е писано, «като искаха да изтъкнат своята правда, не се покориха на божията правда».

Дори и да живеят в леност правоверните свещеници, както вие говорите, когато ги критикувате, ала те не хулят божеството като вас. Но и да биха извършили те нещо скритом — «а кои сте вие, които съдите чуждия слуга?» — както каза апостолът. «В един голям дом има не само сребърни и златни съдове, но и глинени, и дървени: едните са за чисто,

а другите — за нечисто. Ако някой се очисти от тези неща, ще бъде съд почетен, осветен.» Затова, ако не са били добри, не щяха да бъдат осветени.

Ако ли вие, еретици, не вярвате на тези думи, че иереите всякога биват осветени от бога, послушайте какво казва на филипяните великият апостол: «Павел и Тимотей, слуги на Исуса Христа — до всичките светци в Исуса Христа, които са във Филипи, с епископите и дяконите: благодат и мир на вас от нашия бог, господ Исус Христос.» И на Тита: «Заради това те остави в Крит, за да довършиш несвършеното и да поставиш свещеници във всички градове, както аз ти заповядвах.» А на Тимотея, сам като го постави за свещеник, така пише: «Не занемаряй дарбата, която ти е дадена чрез възлагане ръцете на свещенството.» И пак, като му заповяда да има честни свещеници, казва: «Свещеници, които добре извършват своите длъжности, да се удостояват с двойна чест, а най-вече — които се трудят със слово и учение.»

Като чуват тези думи, еретиците пък ни отговарят: «Ако сте свети, както казвате, защо не живеете, както ви е заповядано и както пише Павел на Тимотея: «Епископът трябва да бъде непорочен, мъж на една жена, трезвен, честен, целомъдър, страннолюбив, поучителен, не пияница, не пакостник, кротък, не крамолник, не златолюбец, добър уредник на своя дом; така и дяконите да са честни, не двоезични, да не пият много вино и да са много известни; да се изпитват по-напред дали са такива, че тогава да служат, ако са непорочни.» А ние не ви виждаме да сте такива. Свещениците вършат всичко наопаки: опиват се, грабят, скритом вършат и други лоши неща и няма кой да ги възпре от тия лоши работи, както казва Павел: «Пред всички изобличавай тези, които съгрешават, за да имат страх и другите.» Епископите пък, които не могат да се въздържат, както ние се

520 въздържаме, въздържат нас от моления, а после ни вкарват в грях.»

Ние пък ще им отговорим така: Еретици, нима не чувате Павла, който пише и говори за това на Тимотея: «Не приемай обвинения срещу свещеник освен при двама или трима свидетели.»

Като не се срамуват, безсрамните и високомерни еретици пак казват: «Скритом колко ли съгрешават, когато явно живеят плътски, а не духовно, както ние живеем! А плътските дела са тези, рече Павел: «Прелюбодейство, блудство, разпътство, идолослужение, магия, вражда, завист, ревност, ярост, убийство, пиянство, игри и всичко тям подобно; онези, които вършат такива дела, не ще наследят царството божие.»

Ние пък ще им отговорим, като кажем: «Защо ли толкова ни се хвалите, еретици? Не чувате ли господа, който казва: «Всеки, който се възнася, ще се смири, а който се смирява — ще се възнесе.» И пак: «Господ се противи на високомерието, а на смирените дава благодат.» А кажете ми, каква е вашата молитва, когато е примесена с хула към божеството? Сбъдва се, което Давид е писал за вас в Псалтира: «И тяхната молитва да им бъде в грях.» И че жреците са честни пред бога, чуй що казва господ на апостолите: «На Мойсеевия стол седнаха жреци и което ви кажат да вършите, вършете и спазвайте, но не вършете според делата им, защото те говорят, а не вършат.»

Виждаш ли, еретиче, че ти е заповядано да почиташ жреците, макар и да са лоши? Ако бог заповядва на апостолите, които са толкова велики и свети, да слушат тези, които седят на Мойсеевия стол, колко е още по-хубаво вие и всеки човек да почита тези, които сядат на Христовия стол!

Еретиците, като слушат апостол Павел да казва за идолите: «Не е прилично да се покоряваме на злато или сребро, «изработено с човешко изкуство», мислят, окаяните, че то е казано за и к о н и т е. И като намират оправдание в тези думи, те не им се кланят насаме. Но поради страх от хората и в църква ходят, и кръст, и икона целуват, както ни разказват тези от тях, които се възвърнаха към нашата истинна вяра, говорейки: «Всичко това вършим за хората, а не от сърце; тайно пазим вярата си.»

А ние, правоверните люде, когато видим господния образ, написан на икона, като прострем ръце към него, като обърнем духовните си очи към небето, към самия онзи, който е с отца и светия дух, викаме: «Господи Исусе Христе, който в този образ се яви на земята заради нашето спасение и се съгласи доброволно да приковеш на кръста своите ръце и който ни даде кръста си, за да пропъждаме всеки враг, смили се над нас, които се уповаваме на тебе!

А когато видим иконата на св. Мария, божията майка, също така й се молим из дълбината на сърцето си, викайки: «Пресвета Богородице, не забравяй своите люде, нас! Ти си чрез нам застъпница, а на грешните — помощница. Чрез тебе се надеем да получим опрощение на греховете» — и прочее.

Когато пък видим образа на някой светец, също тъй казваме: «Божи светецо — казваме името му, — който си пострадал за господа, ти имаш смелост пред владиката; моли се за мене, за да се спася с твоите молитви!

Виждаш ли, еретиче, че лъжовни и прелъстиви са твоите думи, които говориш, когато казваш: «Които се кланят на иконите, приличат на елините.» Когато се кланяме на икона, ние не се кланяме на баграта, нито на дъската, а на онзи, който е бил с този образ

522 и който е нарисуван на себе си подобен, какъвто е бил на вид — било стар, било млад. Както жената, която е доброумна и която обича своя мъж, когато види в стаята си дрехата или пояса на мъжа си, когато е отишъл на дълъг път, поема я в ръце, целува я до очите си и я полага не защото обича пъстротата на дрехата, но защото ѝ напомня за нейния любим; така също и ние, христолюбивите християни, когато намерим каквато и да било част от дреха, в която е страдал божият угодник, или кост от неговото тяло, или пръст от гроба му, смятаме ги за всечестни. И като ги поемеме със страх, ние любезно ги целуваме, но не защото почитаме пъстротата на дрехата, а светеца или, по-право, Христа, комуто той е угодил, както казва божественият Давид: «Боже, много ми са мили твоите другари!»

— — —

Еретиците се опитват да разорят и онова, което светите апостоли съградиха и научиха с много труд. За тях право казва божественият Давид, като говори: «Враговете на господа, които се прославиха и възгордяха, ще изчезнат, като дим ще изчезнат.»

Та как да не са врагове на бога и на хората, когато не вярват в господните ч у д е с а? Те наричат дявола творец, а не признават Христос да е вършил чудеса. Като слушат евангелистите велегласно да проповядват за господните чудеса, изопачават тяхната проповед за своя погибел. Те казват: «Христос нито сляп е излекувал, нито хром е изцерил, нито мъртвец е възкръсил.» Това било само приказки и басни, защото казват, че лекуването на сакати евангелистите по погрешка излагат. Те не вярват, че в пустинята народът е бил нахранен с пет хляба. Те казват: «Това не са били хлябове, а евангелията на

четирите евангелисти и петият — апостолските деяния.» Изобщо да речем: всичко изопачиха за своя погибел.

Как се молят богомилите? Моленията, според заблудата им, са безброй. Те се кланят четири пъти през деня и четири пъти през нощта, като се затварят в своите стаи, но като държат отворени всичките пет врати, при все че е заповядано да бъдат затворени.

Когато се молят, казват: «Отче наш, който си на небето.» Но и затова трябва да се осъдят, защото на дума наричат твореца на небето и земята отец, а неговото творение смятат за творение на дявола. Когато се молят, кръст не правят на лицето си.

Ние ги питаме, казвайки: Според вашето безумие, ако дяволът е създал всичко видимо, то защо ядете хляб и пиете вода, щом като всичко това е творение на дявола? И защо се обличате в нашите дрехи? Осъждате ни заедно с оногова, що ги е сътворил, ала без да искате, предавате ни богу, защото бог е създал и нас, и всичко видимо и невидимо. А вашите мисли и думи е посял дяволът. Като не си намерил място под небето, като птица дяволът си свил гнездо в сърцата ви, влял мислите и ученията ви.

Кой ви научи в неделя, деня на Христовото възкресение, да постите, да не се молите и да работите? Вие казвате: «Това хора са отредили, а не е писано в евангелието.» Защо не почитате и всички господски празници, и паметта на светите мъченици и отци?

Това са сплетните на тяхната заблуда, това е знакът на тяхната гибел. Другите думи на тяхната гнусота ще оставя, защото са някакви съчинени басни. Тям е прилично да ги говорят, понеже те нямат ум.

Ако биха имали ум, не биха учили, че пресветата божия майка е сгрешила; ако биха имали ум, не биха наричали дявола творец на небето и земята; ако биха имали ум, не биха казвали, че светият кръст е божи враг; ако биха имали ум, не биха хулили све-

 тите църкви и предадените им служби; ако биха имали разум, не биха наричали измама чудесата, които се извършват над светите мощи, щом слушат, че господ казва: «Който вярва в мене, делата, които правя аз, ще ги прави и той, даже и по-големи от тях.» А като не искат да отдадат слава на светците, еретиците хулят и божиите чудеса.

Ако ли някой пък ги запита: «Така ли правите и говорите?» — те отричат и се кълнат: «Не сме такива, каквито ни мислите!» И толкова се отричат от своите дела и моления, че не би се помислило, че те вършат нещо лошо. «Всеки, който върши зло, ненавижда светлината — рече господ — и не отива към светлина, за да не се открият неговите зли дела.» Те заблуждават своите, като казват: ако бъдат узнати от хората нашите моления и нашите дела, целият ни труд ще погине. Опитват се да се прикриват с думите на писанието, които господ каза: «Когато се молите, не бивайте като лицемерите.» Намазват си лицата, за да изглеждат пред хората като постници. «А ти, когато се молиш, влез в своята стая, затвори си вратата и се помоли на своя отец, който е в тайно; и не говорете излишно, когато се молите, но така: отче наш, който си на небесата.» «Защото, рече, лицемерите обичат да се молят, заставайки по кръстопътища», и прочее. Като четат всичко това, еретиците го изопачават.

Църквите смятат за кръстопътища, а литургиите и другите служби, които се извършват в църквите — за многодумие. Ала горко вам, както е писано, според думите на господа: «Горко на тоя свят от съблазни, защото неизбежно съблазните ще дойдат, но горко на онзи човек, чрез който съблазънта дохожда!» И пак: «Който съблазни едного от тези, които вярват в мене, по-добре би било за него да биха окачили на шията му воденичен камък и да бяха го потопили в морската глъбина.»

Но познай и другите им думи, с които улавят душите на простите люде. Те казват: «Не е прилично да се трудим, да вършим земни дела, както е казал господ: «Не се грижете какво ще ядете или какво ще пиете, или с що ще се облечете, защото всичко това търсят езическите народи.»

И затова едни от тях ходят празни, не искат да вършат нищо с ръцете си, ходят от къща в къща и ядат чуждото имане — на измамените от тях хора. «Ала те, според господнята реч, ще получат поголямо наказание.» Да чуем и апостол Павел, който даром не е ял хляба на никого: «На мене, рече, и на тези, които бяха с мене, служиха тези ръце.» И за ленивите пише, като казва: «Празният, който не работи, да не яде.»

Еретиците се осъждат двойно, като разпространяват друго учение, понеже са нови апостоли и предтечи на антихриста и понеже подготвят хората да приемат погибелния син.

Като хулят богатите, учат своите да не се подчиняват на господарите си; ненавиждат царя; ругаят старейшините; укоряват болярите; мислят, че са омразни на бога, които работят на царя, и заповядват на всеки слуга да не работи на своя господар.

Но и по този въпрос да напомним на христолюбците апостолските и пророчески думи и поучения, за да посрамим безсрамните еретици, защото царете и болярите са поставени от бога. Послушайте какво казва божията премъдрост: «Чрез мене царете царуват и повелителите в мене управляват земята; аз обичам, които мене обичат; и които ме търсят, ще ме намерят; богатството и славата са мои.» Богоотецът Давид пък учи да се молим на бога за царя, като казваме: «Господи, спаси царя и ни изслушай в онзи ден, в който те призовем.» Сам пък казва богу за това: «Господи, с твоята сила царят се весели и за

526 спасението от тебе безмерно се радва. Ти му даде каквото сърцето му желаеше и не го лиши от онова, което поискаха неговите устни; на неговата глава положи венец от скъпоценен камък; голяма е славата му в спасението от тебе; ти го облече със слава и величие; ти му даде благословение навеки; развесели го с радостта на лицето си, защото царят се уповава на господа и по милостта на вишния няма да се поклати.»

За монасите

Слушаме, че и между нашите има добри монаси, които се мамят по законната женитба и не вършат достойното за спасението на тия, които живеят на това творение, т. е. на света. Други пък, които странствуват и не се подстригват по закона, отиват в Ерусалим, трети пък в Рим и други градове. И като се наскитат така, завръщат се по своите домове, каейки се за безумния си труд. А някои от тях си вземат жени, та стават за смях на хората. Други не снемат от плещите си монашеския сан, при все че много малко мислят за него. Други пък ходят от къща в къща и като не затварят устата си от словоохотливост, разказват и описват онова, което има по чуждите земи. С това искат да бъдат прославени от хората. А други пък и по-лошо правят.

Това говоря, като не хуля монашеството — не дай боже! Всички са свети, които са узаконени от бога.

Но искаш ли да бъдеш монах и да приемеш кръста, наречен Исус Христос, стой си у дома. Защото да понасяш твърдо напастите, които идат от бога и от хората, без да се отчайваш, и да не хулиш онзи, който ти причинил напастта; да не завиждаш; да не ревнуваш; да не лукавствуваш; да се пазиш от всяко лошо

дело, слово и мисъл — това значи да вземеш господния кръст, да се отречеш от себе си и да вървиш след господа. «Който иска, рече, да дойде след мене в царството небесно, да се отрече от себе си и да вземе кръста си, и да върви след мене.»

Ако ли се противиш обаче на тези думи и казваш: «Не е възможно да се спасят, които живеят на този свят, понеже има да се грижат за жена и деца, да помагат насила в работите и на земни господари, да понасят от войската всякаква пакост, а от старейшините — насилие, то това да знаеш, брате: много простотия живее у тебе, та затуй така говориш.

Но послушай да те поуча не от себе си, а от светото писание, че не вършиш прилично, като изоставяш тези, които се уповават на тебе и се препитават от тебе. Послушай какво казва на Темотея блаженият Павел: «Ако ли някой не се грижи за своите, а още по-малко за домашните си, той се е отрекъл от вярата и е по-лош от неверника.» И пак му казва: «Верни са тия думи: който желае епископство, добро дело помислюва. Но епископът трябва да е непорочен, мъж на една жена, чист, не пияница, кротък, не златолюбец, добре да управлява своя дом. Защото, ако не умее да управлява своя дом, как ще се грижи за божията църква?» Та ако това е казано за епископа, колко повече за тебе!

Ако ли денем ти работиш на земните господари, както казваш, или нищетата, или човешка разпоредба, или нещо друго ти пречи да се молиш на бога, не обвинявай тях, но още по-добре изпълнявай, което ти е поръчано, като чакаш да получиш от бога награда за това според твоя труд, както и по-горе го изтъкнахме със светите книги. Освен това имаш и толкова време през нощта, колкото през деня: раздели го по угодата си и една част отреди за почивка на тялото, а друга — на молитва към бога. Бог не е на едно място, а, както рече божественият

528 Давид: «на всяко място на владичеството му благославяй господа, душо моя!» И ако бъдеш възненавиден от някого, пак не скърби! Щом като нашият господ прие разпятието и неговите светци пострадаха от горчива смърт, макар да са били без грях, ние, грешните, не сме ли още по-длъжни да страдаме, да преживяваме люти мъки? Сам господ е казал: «Блажени сте, когато ви възненавидят и изгонят, и кажат против вас лъжовно каква и да е лоша дума заради мене. Радвайте се и се веселете, защото голяма е наградата ви на небето.» «През много скърби, каза апостолът, трябва да влезем в царството небесно.»

Но аз, каза, съм богат и искам да страдам в манастир и да си спася душата, като живея в нищета; тука, в света, не е възможно да се спася. Апостолът казва: «Не обичайте този свят и нещата, които са в него.»

Но ако ли не знаеш, човече, за какво е казано това, то послушай Йоан Богослов, за да ти покаже какво не трябва да обичаш: «Ако някой, каза, обича света, той няма любовта на отца, защото всичко, което е в света — похотта на плътта, похотта на очите и гордостта житейска, — не е от небесния отец, а от този свят.»

Виждаш ли за какво говори това светият апостол? Всичко, което е в този свят — похотта на плътта и похотта на очите, и гордостта, — не от бога, а е от този свят. Затова, човече, и в манастир да отидеш, и в пустиня да избягаш с тия похоти, безумно и напразно ще се скиташ, ако не ги отмахнеш от себе си. Мнозина погинаха в пустинята и планините, защото мислеха за светски неща, но и мнозина, които и с жени живееха в градове, се спасиха. Светите апостоли и сам господ, когато е ходил по света, са поучавали хората да отбягват всички тези похоти. Защото храбрецът не може да изпъкне, ако не убие противника. Господ допусна скърбите да нападат рабите му, та

когато ги преодолеят, да се явят по-светли. И злато- 529
тото става толкова по-светло, колкото повече се нагрява на огън. Не можем да ковем златния и сребърния съд, нито да изправим изкривения, докато не го положим на наковалня и не ударим с тежък чук. Затова и ти, ако искаш да бъдеш съсъд на своя владика — но си се разсипал от грехове, ала и досега не си се изковал чрез сълзи, нито си се поправил чрез покаяние, — поне отсега се опомни, сепни се, потърси ходатай, който знае да ти укаже пътя към божието царство. Ние не сме родени да угаждаме на корема, а главно на бога. Ето защо и аз, грешният в господа, моля ви, като виждаме толкова ратни беди и всички сегашни злини на тази земя поради човешки грехове, нека всеки от нас да се замисли, казвайки: нима заради мене бог е изпратил война на земята? И всеки от нас се приготви, защото не знаем в кой час ще дойде душевният крадец. «Бъдете будни, каза господ, защото господарят на къщата ще дойде във време, когато вие не го очаквате.» И пак казва: «Бъдете будни и се молете през всяко време, за да може да избегнете всичко това през всяко време, за да може да избегнете всичко това, което ще бъде, и да се изправите пред божия син.» Затова, братя, нека всичко вършим според закона и според съвета на тези, които знаят, за да не затънем в пристанището.

Мнозина пък от тези, които отиват в манастир, като не могат да понасят тамошните моления и трудове, избягват и се завръщат като псета на своя бълвоч. Други пък, като изпаднат в отчаяние, прегрешават по-тежко и от това. Те се скитат без място, от град на град, като ядат напразно чуждия хляб. А понеже са свободни от молитва и работа, изживяват си дните, назирайки къде стават угощения, понеже са слуги на корема, а не на бога. «И за такива по-

следното състояние бива по-лошо от първото, според апостола. Затова, братя, ако и да сте на света и да живеете в богатство, послушайте какво казва блаженият Павел на Тимотей: «На богатите в този свят заръчвай да не се надигат, нито да се надяват на непостоянното богатство, но на живия бог, който ни дава всичко в изобилие за наслада; да вършат добро; да богатеят с добри, щедри дела; да бъдат щедри и общителни, като си събират имот — добра основа за бъдещия живот, за да постигнат вечен живот.»

Виждате ли, че богатството не е зло, ако добре се управлява?

Ако ли някой, като бяга от немотията, отива в манастир или като не може да се грижи за децата си, бяга от тях, той вече там не търси божията любов и не отива, защото иска да послугува на бога, а защото иска да почива и да угажда на корема си. Такъв се отрича от вярата и е по-лош от езичника, както рече апостолът, и става причина за много клевети. Защото осиротените от него деца, когато мрат от глад и зиме страдат, в честния си плач го проклинат, казвайки: «Защо ни роди баща ни, а нашата майка ни остави всред такова голямо страдание и всякаква беда?»

Ако ни е заповядано да храним чуждите сироти, колко повече не трябва своите да морим! Бог навсякъде ще приеме нас, които живеем точно по закона. Черните ризи няма да ни спасят, нито пък белите ще ни погубят, когато вършим, което е угодно богу. Затова, ако си богат, ще можеш да се спасиш с милостиня и молитви — като прочиташ често светите книги и като вършиш, което се заповяда от тях. Ако ли пък си беден, с ръцете си като си изкарваш хляба, с него прехранвай и себе си, и своите, като отбягваш кражбата и всяко зло. Благодари на бога и за това, гдето ще получиш и по-голяма награда, понеже поради бедността си ти си се

потрудил повече за невинността си пред бога, отколкото богатите. «Кому е дадено много, и много ще се иска от него», рече господ. Затова една твоя троха, дадена на бедния, ще заслужи повече, отколкото големите дарове, дадени от богатите. Не на монасите е казано това: «Гол бях и не ме облякохте; странен бях и не ме прибрахте, боледувах и не ме посетихте.» Не е полезно за монасите да излизат нито из манастира, нито из килиите, когато не е необходимо. Какво ли ще дават, когато сами искат облекло от другите? Не и на постниците, които не знаят има ли нейде тъмница, е казано: «В тъмница бях и не ме посетихте.» А тези думи са казани от Христа заради живеещите в този свят. «Когато постиш, рече, помажи си главата и си измий лицето, та да се покажеш, че постиш не пред хората, но само пред бога.» Затова, братя, и ние да помажем душевната си глава с маслото на нищелюбието, като измиваме тайно лицето си със сълзи!

Виждаме други да скитат с чорлави глави и небрежни към тялото. Уподобили се на лицемери, според думите на господа, те погубват своята награда.

А има и други, които възразяват и не слушат тези, които ги поучават, и се причисляват към големите светилници. Те казват: «Та Антоний, Сава и другите отци, като избягаха от този свят, не отидоха ли в пустинята?» Ние пък им отговаряме: «Наистина, брате, добре мислиш и добре ще започнеш работата, ала помисли, ще можеш ли да поемеш техните страдания? Защото те не само че не са имали покой нито един час, но и много беди са изпитали от зли бесове. Па и постните им мъки са били големи. Кой ще разкаже за тяхната жажда за вода, за техните земни мъки? А ти, понеже се обещаваш по същия начин да страдаш, изпитай се по-рано със своята стая, като седиш

532 поне три години, учейки душата си да понася мъките, които прие за нас нашият господ Исус Христос. Ако някой говори лошо за тебе, не позволявай на гнева да излезе из твоите уста чрез думи! Ако някой извърши върху тебе някакво насилие, не роптай против него! С духовния пост се постига повече, отколкото с плътския. Когато врагът ти страда, не се радвай и не скърби, когато брат ти богатее всеки час: и името господне да не излиза из твоето сърце. Било когато ядеш, било когато пиеш, било когато вършиш нещо друго, казвай: господи Исусе Христе, смили се над мене! Всичко това да става тайно.

И ако видиш, че си съвършен във всичко това, пази се от лукавия и високоумен бяс да не се всее в сърцето ти пагубната мисъл, че ти си велик. И ако ти каже, че вече си голям и си угодил на бога, помисли за своите първи грехове, като кажеш: «Ако и да ми е простил греховете милосърдният господ заради безконечното божие царство, драго ми е да изтърпя двойни мъки. Ако ли ти припомни множеството грехове, които си извършил на младини, говорейки: много си съгрешил и не можеш да бъдеш простен — не го слушай, нито се отчайвай, но кажи: Моят господ Исус Христос е дошъл да помилва грешниците.

И ако видиш, че си силен да претърпиш всякакви мъки, тогава иди в манастир и заради Христа се покори на своя игумен. И като се отречеш напълно от волята си, до смъртта си изпълнявай неговата воля. Почитай игумена като бога, а братята — като апостоли и не давай воля на сърцето си да дири нито Рим, нито Ерусалим. Пребивавай в своята килия, като извършваш моленията, що ти е наложил игуменът. Макар и там да си, сам господ Исус Христос ще дойде при тебе със своя отец и светия дух, водейки със себе си Петра и Павла и другите светци, които търсиш далеко. И ще видиш, че те са не само в килията, но и в сърцето ти, защото сам Христос се обеща

да дойде с отца у такива и да си направи у тях обиталище.

Ако ли се случи да се разори мястото поради нахлуване на войска или поради друга причина, където те господ отведе и където ти покаже място, вече там заживей, като подхванеш първите си занимания. Господ не ще умори от глад душите на праведните. Както умира рибата, когато е без вода, така погива монахът, когато се отлъчи от манастира. И както кокошката създава запъртъци, когато често става от яйцата, така и монахът забравя отредената нему служба, когато често излиза из манастира по своя воля. Всичко това написаха светите отци, за да се спасят послушните.

Има пък други, бесни на дума, които се противят на писанието. Като искат да живеят по своя воля, построяват си други жилища, като оставят своите близки без причина и там узаконяват своите навици. Искат с това да се прославят на земята — което и става. А като се обогатят телом, а не духом, заживяват по старому. Те се завръщат към първите си привички, както свинята към тинята, според писанието; гиздят се с облекло и се перчат на тези, които вървят след тях. И кой от тези, които мислят добре, не ще се натъжи, когато ги види така да постъпват? И ако да са такива, повече укоряват нас, които пишем това, а не себе си. А кой ще разкаже насилията, които извършват над немощните? Макар че прочитат книги за закона и устава за монашествуването, сами вършат някои простъпки и дела противозаконни. И като искат да изтъкнат своята правда, не се покоряват на божията правда. Но горко им! — както каза пророкът: «Горко на ония, които са мъдри в своите очи и разумни пред сами себе си!»

Когато бяха миряни и живееха в много неправди,

534 казваха: когато станем монаси, ще се разкаем за това. Но и когато достигнат този голям ангелски образ, пак ходят според първия си нрав и обичай, за да се сбъднат думите, казани за тях: «Защото по-добре би било за тях да не бяха познали истината, отколкото да се отклонят от предадената им света заповед, след като са я познали.» Зарад тях добрите и законни монаси се ненавиждат от хората.

А за храната и за веселбите им и за подобни тям неща невъзможно е да се говори, защото на трапезата си имат много и различни ястия, както богатите, които живеят светски; вдигат голяма врява и ту се обиждат, ту се сприятеляват — не по закона. Щом престанат да се карат, отдават се на пиянство, като се помиряват и сприятеляват в името на виното, а не на бога. «Ала приятелството със света е вражда против бога», както рече апостолът. «Който прочее иска да бъде приятел на света, става враг на бога.» И при все че са такива, мислят, че са монаси и че служат на бога. «Но не може, рече, да служите богу и мамону.» Длъжни сме да си направим приятел от неправедното богатство, като задържим за себе си, което се пада и ни е достатъчно, а с излишъка да нахраним недъгавите сираци. А ние, с което сме длъжни да бъдем приближени на бога, със същото ставаме негови врази.

Знаем, че тези думи са ненавистни на такива, ала не и богу, защото не от себе си говорим, а от светите апостоли и пророци. Вземаме думи като бисери и с тях ковем венец за главата на всинца ни — сиреч за Христа. Затова, който ненавижда нас, ненавижда тях, а най-много — светия дух, който е говорил чрез устата им. А Йоан Богослов казва: «Ние сме от бога; който знае бога, слуша ни; който не е от бога, не ни слуша.» И пак: «Който казва: познавам бога! — а заповедите му не спазва, — лъжа е, и истината не у него.» «А без дела вярата е мъртва.»

И тъй, спомнете си, братя, колко светци претърпяха всякакви страдания и различна смърт заради божието царство! А ние поне гърлото си да затворим за различна и ненавременна храна. Ако на богатите, които живеят в света с жени, е забранено ненавременното хранене, то колко повече на монасите? Пътници и пришълци сме, братя, в тоя свят.

— — —

А други се затварят в килия и се отдават на волята си. Там те живеят, гоейки се като свини в кочина. Те се задоволяват с подаяния. Поради това, като отбягват манастирския закон, не искат да работят, нито да се покоряват на игумена и нито ден не могат да преживеят в мир с монасите. Като искат да минат за почтени на земята, предават ни свои завети и закони, чрез изповед опрощават греховете и вършат безумия, когато сами трябва да бъдат опростени от другите. И което е най-ненавистното и най-мръзко пред бога — високоумието, — то пребивава у тях. Мислят за себе си, че са велики и свети, че всички хора са по-долни от тях и че само те са угодливи богу. И като стоят тук, уреждат чуждите домове, а от безумие своите отбягват; често купуват и продават, и уреждат имения от ниви и ливади.

И други безумия те вършат: изпращат всякакви разкази и книги, поръчвайки да бъдат разпространени и по други страни, ако е възможно.

Такъв е прочее лукавият дявол. По волята си той отклонява всички от правия път, за да се сбъдне Давидовото пророчество, което казва: «Всички вкупно се отбиха и станаха непотребни: няма кой да прави добро, няма нито един.» Това било писано заради злите и незаконно скитащи се по всички градове. Като забравиха поученията на апостола Павла, те, ядейки чуждия хляб в леност, зле прекарват дните си.

Зная пък други отци, които наистина подобава да наречем монаси. Дори погледът им показва, че са ангели божии. Думите им са светлина за душите, а те са като небесни ангели по планините и живеят също като тях. Непрестанно славят бога, не се грижат да натрупат богатства, нито се красят с блестящи одежди, но през всяко време като че се пекат в огнената геена и като че виждат вече господа, който иде от небето, да съди. Кой ще разкаже за доброволните им сълзи и скърби?

Други пък се скитат, както казва Павел, по планините и земните пещери, като се лишават от всички блага на този свят. За тях целият мир е недостоен. Те пребивават по двама или по трима в една душа, носейки всред себе си Христа, според писанието. Ако се случи някому от тях да изпадне по необходимост в града или на пазара, той, като си покрие лицето и като се наведе, извършва необходимото. Те не се гнусят от жените, както еретиците, ала от голямо смирение сами смятат, че са недостойни да гледат хората. Странят от всяка злоба, сами се осъждат, сами се укоряват и със знака на честния кръст просвещават вътрешния и външния човек. И ако им се случи да бъдат познати от някого, като от огън бягат от човешката слава, защото знаят писаното: «Което е високо у човеците, то е мерзост пред бога.» А другите им доброти кой може да разкаже?

А ти, човече, ако искаш да монашествуваш, ето, показахме ти всички пътища на спасението. И ако си изпитал душата си и ако сърцето ти е силно за всякакви неволи и за лечните страдания, «то с радост тичай към подвига, който ти предстои, като имаш

пред вид началника и завършителя на вярата — Исус».

Ала варди се от отрова: жена си напущаш, без да си настанил децата си, и оставяш земята, без да си ги поучил в страх господен и без да си се погрижил за техния живот. Защото всеки християнин е длъжен да научи всички, които са в неговия дом, да се боят от бога, понеже ще отговаря за тях пред божия съд.

Ако ли бягаш, понеже мислиш, че този свят е скверен, и хулиш живота с жена — понеже не позволява да се спаси, който така живее, — ти с нищо не си далеч от мисълта на еретиците. Защото и те учат, че съпружеството е скверно и че месоядението и винопиенето ни отлъчват от бога. Но те се мамят. Това никъде не намираме в светите книги. На светите събори светите отци най-много проклеха онези, които хулят божия свят и писаните устави, казвайки: Които хулят тези, които ядат месо или пият вино с мярка, или носят бляскави одежди, и поради това са безсилни да добият спасение, да бъдат проклети! Всички сме длъжни да изпълняваме съветите на тези, които умеят, за да не отиде трудът ни напусто и безсмислено.

За брака

Има мнозина мъже, които имат зли, слабоумни жени и които се въздържат по волята им. На такива мъже въздържанието се преобръща на разврат. Заради това апостолът казва: «Всеки да си има своя жена и всяка да си има свой мъж.» Блаженият Павел влезе в дома на верните и като седна на одъра, поучаваше мъжете и жените, казвайки: «Не се лишавайте един от други освен по съгласие до уреченото време, сиреч поста, било че искате да прекарате в пост, било че искате да се очистите поради някоя друга причина; всичко

538 да става със съгласието на вашите жени; и пак се събирайте наедно, за да не ви изкушава сатаната в помислите.» Тези думи не са мои, а на Йоан Златоуст, а най-вече апостолски.

Въздържаш ли се, жено, и не искаш ли да се събираш с мъжа си, той, понеже не се насища, бяга от тебе и другаде съгрешава. Ала неговият грях се отдава на твоето въздържание. Затова кое е по-добро, с тебе ли да се събира той, или с блудница? Но твоето събиране с него не му е забранено от бога, с тебе да се съедини не е грях. Ако ли лежи с друга, ти погубваш част от тялото си. Защото, ако той извърши грях, еднакво съгрешава цялото тяло, а мъжът и жената не са две, а една плът, както е писано: «Затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си и ще бъдат двамата в една плът.» Когато евреите запитали господа, той рекъл: «Което бог е съединил, човек да не го разлъчва.» Виждаш ли, че за това ти си поел жена, а тя е отишла за това след мъж — за да бъдете мирни, а не неспокойни. Ако ли искаш да се въздържаш, убеди си мъжа, та да добиеш два венеца — на въздържание и на любов, а не на невъздържание и на кавги. Защото, ако ти се въздържаш, а той мислено се възбужда, то каква полза — с едната половина да обичаш бога, а с другата да го гневиш?

Сам бог е заповядал и узаконил честната женитба. Затова всичко вършете по съгласие, както казахме и по-рано. Защото, където има мир, там е Христос; където има мир, там сияе въздържанието; дето има единение и единомислие, там въздържанието се възнаграждава. Павел, учителят на народите, не се срамува, като казва: «Всеки брак е честен и леглото — чисто, а блудниците и прелюбодейците ще съди бог.» «Всеки грях, рече, що прави човек, е извън тялото, а блудникът против собственото си тяло греши.» И бог в началото на този свят, когато създал Адама и Ева,

благословил ги, както пише боговидецът Мойсей, и заповядал от тях да се намножат хората на земята. А нашият господ Исус Христос бе с учениците си на сватбата на Кана Галилейска, направи от водата вино и благослови брака.»

Тези три степени има у хората: девство, брак и блудство. Девството е велико и възвишено; женитбата не е същото, но е без грях; а прелюбодейството и блудството водят в ада. Затова, които искат да девствуват, не трябва само тялото да въздържат от грях, но и мислите.

Ако някой, който мислено се възбужда, се ожени по закона, той не съгрешава. Ако ли може телесно и мислено да се въздържа, бива по-добър, защото чистото девство се равнява на ангелите. Ако ли такъв съгрешава мислено, по-добре е да се ожени и да посяга в господа, отколкото мислено да прелюбодействува. «Който погледне с пожелание жената на своя брат, вече той е прелюбодействувал с нея в сърцето си.»

Когато коринтяните запитали апостола за това, той им писал: «А за което ми писахте, добре е да не се докосва човек до жена. Но, по причина на блудството, нека всеки да има своя жена и всяка — свой мъж; мъжът нека отдава на жената дължимата любов, а също така и жената — на мъжа. Жената не е господарка на тялото си, а мъжът; така също и мъжът не е господар на тялото си, а жената. Не се лишавайте един от друг, освен по съгласие на известно време, за да пребъдвате в пост и молитви, и пак бъдете наедно.» «А на неженените и на вдовиците казвам: добре е за тях, ако останат така, като мене. Ако ли не могат да се въздържат, нека се женят и посягат. А на оженените заръчвам — не аз, а господ: жена от мъжа си да се не разделя; ако ли се раздели, да остане без мъж, или пък да се примири с мъжа си.» Защото, според думите на господа: «Който вземе на-

 пусната, прелюбодействува.» «Всички, в каквото звание сте призвани, братя, пред бога в него останете.» «Свързваш ли се с жена, не търси развод; разведен ли си с жена си, не търси жена. Но ако се ожениш, не съгрешаваш и ако девица се омъжи — не съгрешава.»

Аз искам да бъдете безгрижни; нежененият се грижи за това, което е господне — как да угоди богу, — а жененият се грижи за това, което е световно — как да угоди на жената. Между жена и девица има разлика. Девствената жена и девицата се грижат за това, което е господне, за да бъдат свети тялом и духом, а омъжената жена се грижи за това, което е световно — как да угоди на мъжа. Това говори на всички ви за ваша полза; нека се женят и нека посягат. Но който е твърд в сърцето си, без да е в нужда, и е властен над волята си, па реши в сърцето си да пази своето девство, добре прави. И тъй, и който се жени, и която се омъжва, добре прави, ала по-добре прави, който се не жени и която се не омъжва.

Къде са, които казват, че законната женитба е скверна? Ако сте по-умни от Павла и ако сте посвети от Христа, тогава да ви послушаме; ако ли не, със срам трябва да се покорите на тия думи, макар и да не искате.

Колкото на вдовиците е заповядано да се женят, толкова повече на омъжените е заповядано да не се развеждат. «Жената, рече, е свързана чрез закона, докато мъж ѝ е жив; ако ли умре мъжът ѝ, свободна е да се омъжи за когото ще, само в името на господа. Ала, по мое мнение, тя е по-блажена, ако така си остане.» И на Тимотея казва, пишейки му: «Заръчвам младите вдовици да се женят, да раждат деца, да въртят къща и да не дават никакъв повод на противника за похула. Защото някои вече се повлякоха след сатаната.» И пак: «Старците да се държат свещенолепно; да поучават невестите да обичат мъжете

и децата си, да бъдат къщовници, да се покоряват на мъжете си, та да не се хули божието слово и учение.»

— — —

За книгите

Ти си богат, всичко имаш напълно — Вехтия и Новия завет и други книги, пълни с поучителни слова и всякакви речи. А и сам всичко знаеш. Само едно още не си узнал: да жертвуваш душата си за своите братя.

Защо затваряш пътя към спасението пред очите на човеците, като криеш божествените слова от братята си? Те са били написани не да бъдат ядени от плесен и за храна на червеите, а и братята ти да се спасят чрез тях. Ако ли си прочел в някои книги да се крият божествените слова от братята ти, такива книги наистина са достойни не само да бъдат изядени от плесен и от червеи, но да се изгорят от огън. Понеже учат несъгласно с господа и неговите светци, те ще те изгорят във вечния огън.

Не, човече, не крий божиите слова от тези, които желаят да ги четат и преписват! Радвай се дори, че и брат ти ще се спаси чрез тях! Те не са били написани, за да ги крием в сърцето или в жилището си. Не затваряй божието царство за тези, които искат да влязат! Не заравяй божия бисер в своето скъперничество и алчност! «Не поставяй запалена свещ под одър и крина», защото господ ни заповяда да я прикрепваме на свещника, «за да видят всички божията светлина». А ти ги четеш тайно, за да обориш брата си. Но не ще се спасиш и ще станеш причина да погинат мнозина, понеже душевен глад въвеждаш в целия свят!

За смъртоносния и пагубен глад, който отлъчва хората от бога, чуй пророка, който казва от бога: «Настъпват последните дни; ще изпратя глад на зе-

мята — и не глад за хляб, нито жажда за вода, но глад за слушане божието слово. И ще скитат, търсейки божието слово, и не ще го намерят.» Виждаш ли, че не говори за хляб, но за твоята ревност. Понеже ревнуваш спасението на братята си, не им даваш да преписват и да четат божиите слова. От гордост искаш чрез тях да се показваш за мъдрец, всички люде да те мислят за умен и почтен. Понеже те не са чували божествените слова освен от тебе и понеже виждат, че ти си тъй умен, когато се възвръщат към злото сами, считат тебе виновен за това. Чуй що рече апостолът: «Гневът божи се открива от небето върху всяко безчестие и неправда на човеците, които държат истината в неправда, тъй като онова, що може да се знае за бога, известно е на тях, защото бог им го яви. Понеже те, като познаха бога, не го прославиха като бог, заради това предаде ги бог на извратен ум, за да правят, което е неприлично, бидейки изпълнени с всяка неправда, блудство, лукавство, користолюбие, злоба; пълни с ненавист, убийство, ревност, измама, злонравие; бидейки клюкари, клеветници, хулители, самохвалци, горди, измислители на злини, непокорни на родителите си, безразсъдни, вероломни, небратолюбиви, клетвопрестъпници, немилостиви; (те, ако и да знаят правдата божия), че тези, които вършат такива работи, са достойни за смърт, не само ги вършат, но са и благосклонни към онези, които ги вършат.»

Виждате ли в колко голямо зло ни въвежда нечетенето и незнанието на книгите? Прочитайте често светите книги, за да погубите своите грехове, защото и капката, каза, която капе често, издълбава камъка. И господ каза: «Който ме обича, в моя закон ще се поучава и денем, и нощем.» А светите книги са ходатаи за много добрини. Ако бихме ходили по божия закон, не бихме приемали наказания от небето. Както рече: «Ще дойде от небето божи гняв за всяко чо-

вешко безчестие и неправда.» Каква полза да се нарича християнин, който не върши делата, които Христос е заповядал?

Много от хората повече тичат по игри, отколкото в църква, и обичат повече кощунниците и басните, отколкото книгите. «Защото ще дойде време, каза, когато не ще слушат здравото учение, но по своите похоти ще си насъберат учители и от истината ще отвърнат слуха си, а ще се обърнат към кощунниците и басните.»

И наистина, не е прилично да се наричат християни, които вършат такива дела. Защото не са християни, щом като пият вино с гусли, танци и бесовски песни, вярват в срещи и сънища и във всяко сатанинско учение.

Комуто някой извършва волята, нему той е и слуга. А на всичко това дяволът ги е научил. Ето защо, който от вас върши такива дела, не е прилично да се нарича християнин.

За епископите

А откъде се ражда всичко това? Не е ли явно, че е от нечетенето на книги и от леността на иереите? Що да кажем против това?

О, пастири на божиите словесни овце, които вземате мляко и вълна от стадото, а не се грижите за овцете! Какъв ответ ще дадем пред божия съд, какъв отчет ще дадем на великия пастир на пастирите, който е казал и с устата на пророка: «Ако не извлечеш онзи, който пада в греховния ров, кръвта му ще подиря в твоите ръце, каза господ.» А епископът е длъжен да ръководи свещеника, но по-напред сам трябва да страни от всяко зло, както казва Павел, а най-вече Христос: «Защото, рече епископът, като божи разпоредник, трябва да е непорочен, не себеугодник,

 не гневлив, не пияница, не буен, не лаком за печалба, да се придържа о истинското слово, според както е научен, та да бъде готов да утешава със здравото учение, да изобличава противниците на вярата», самичък като служи за пример по всичко, що е добро.

Послушайте, пастири, защото към вас е това слово! Послушайте, всички, които управлявате божите люде! Послушайте гласа на старейшината на пастирите, който е казал: «Добрият пастир полага душата си за овцете; а който е наемник, а не пастир, комуто овцете не са свои, ако види, че иде вълк, той бяга, като остави овцете, а вълкът ги напада и ги разпръсва.»

А откъде идат тези вълци, злите псета — еретическите учения? Не ли от леността и невежеството на пастирите? Откъде са разбойниците и крадците, сиреч греховете и неправдите? Не ли от това, че епископите не поучават? Но как ще се изпълнява божието слово от човек, който е прост и не познава закона и който става законодател повечето пъти чрез откуп, което е второ идоложертвие?

Пак казвам: послушайте, о пастири, и пазете стадото, което ви е поверено! Учете го с кротост и го напътвайте с любов, за да не се сбъдне с вас реченото: «О, горко вам, слепи вождове, защото затваряте божието царство пред човеците и нито сами влизате, нито позволявате другиму да влезе.» Послушайте, старейшини на пастирите, и не преставайте да поучавате поверените вам люде! Не забравяйте таланта в храната, не крийте господния бисер в пиянството!

Веднъж един слуга получил от своя господар един сребърник. Понеже не го погубил, той го занесъл на господаря си и казал: «Уплаших се от тебе, понеже си жесток; жънеш, където не си сял, и събираш, където не си разпръсвал; затова и отидох, та скрих твоя сребърник. Ето ти твоето!» Какъв отговор чу? Каква награда получи? — Зри, рабе, каза, познаваш

ме, че жъна, където не съм сял, и събирам, където не съм разпръсвал. Тогава защо не даде среброто ми на търговците, та когато си дойда, да си го получа с лихва? — И каза на тези, които стояха пред него:— Хвърлете непотребния слуга в огнената геена!» 545

Пастири, чуйте този страшен отговор! Защото, ако толкова е бил мъчен този, който не е изгубил сребърника на господаря си, а му го повърнал без лихва, колко повече да не получат двойни и тройни мъки онези, които са получили два или три сребърника и не ги опазили, а ги погребали в леност! Послушайте върховния апостол Петър какво ви учи, казвайки: «Пазете божието стадо, което е между нас, като го надзиравате не принудено, а доброволно, не за корист, но от обич; не като че владеете страната, но като давате пример на стадото. И когато се яви началникът на пастирите, ще получите неувяхващия венец на славата. Измийте се и бъдете бодри; защото вашият враг, дяволът, ревейки като лъв, ходи и търси кого да глътне; противостойте му с твърда вяра.»

Като слушаме тия думи, о епископи, колко хубаво е да се грижим за повереното ни стадо, та да се удостоим да получим обещаните дарове!

Епископът и свещеникът е нищо, ако от пост си извие врата като халка, според писанието, а не поучава с любов хората, които му са поверени, в страх от бога. На тези думи ми е свидетел пророк Исая и апостол Павел, който казва: «И да раздам всичкия си имот, да предам и тялото си на изгаряне, щом нямам любов, аз не съм нищо.» «Защото съдът ще бъде безмилостен към онзи, който милост не е проявил.» Ето защо, който поучава, нека поучава с любов не само тези, които го обичат, но и онези, които го ненавиждат. Защото господ каза: «Ако обичате само които ви обичат, каква награда вам? Та и грешниците вършат това. А вие обичайте враговете си; правете добро на тези, които ви ненавиждат; молете се за тези,

546 които ви правят пакости, за да бъдете синове на вашия отец, който е на небєто.» Ако ли не се вслушваме в тези думи и не изпълняваме всичко, което ни е заръчано, и с нас ще се сбъднат страшните думи, които бог изрече с устата на пророка: «Аз възпитах и въздигнах синове, а те ме оскърбиха.»

Подражавайте на тези, които отгледват лозята. Както те бдят ден и нощ, като се разхождат около тях, и пляскат и викат, за да не дадат нито на звяра, нито на крадец, нито на птици да озобат лозето — така и вие, епископи, правете, за да не озобе господнето лозе дивият глиган, дяволът. Защото, ако само на себе си угаждате, като умножавате молбите, а не изкоренявате скръбта на сирак и на вдовица, пророкът ще ви рече: «Защо ми са многото молитви? — казва господ. — Всички те са ми отвратителни. Когато простирате ръцете си към мене, аз закривам очите си от вас; и когато умножавате молбите си, аз не слушам, защото ръцете ви са пълни с кръв.» А книгите наричат кръв стенанията и сълзите на бедните.

— — —

И тъй, като виждаме всичко това, което бог обеща на добрите и злите, колко е хубаво ние да бъдем за поука на хората! Защото ние сме причина за греховете и за унищожението на своите хора. Ние не даваме отчет за тях. Ако някой от нас се въздържа от месо и вино и отбягва всяка сласт, той по нищо не се отличава от добитъка, защото и конят, и волът правят това. Но ако поучаваме в страх божи хората, поверени нам, тогава наистина сме епископи и предстоятели на бога и светите апостоли.

Из дамаскинската книжнина (XVIII в.) Йосиф Брадати

За жените

Пишет в книга, нарицаеми Лампсаик, како беше един человек бесан, и приведоша го при единаго пустиножителя, и помоли се богу и изгна беса от человека. И свети отец запрети бесу и рече му: «Запрещаю ти, лукави враже, право да ми скажеш — у муката кои души по-многу имат, дали мужие или жени?» Рече враг: «По-многу жени имат в муката.» И рече отец: «Не верувам те, лукаве враже. Жени не стрежут пътища да убивают и да убирают человеци, или да ходат сас баряк да крадат. Како да те верую, враже, како да имат по-много жени у муката?»

Рече враг: «Да те скажу, отче, почто ради помногу есу жени у муката. Не им аресова това лице, което им бог дарува, нъ поставляют белило и червило и пременуют се в красни премени, и поставляют на себе сребро и злато. И колико оне украшают се, толико ние, бесове, радуем се, понеже многу человеци прелащают. И коя не имат да се применат, а тие се присмиват на другите. А които есу безчедни, а тие ги укоряют и осуждают. Егда се две скарат, една

548 друга до самрът не прощают. Егда им умрет чедо или сародник, хулат на бога и тужат, и плачат до самръти. И искат лекове да раждат мъжки деца.

Яко же рекох те, отче, велика радост имат наш господар Велзевул на магесници жени. Егда умрет некоя магесница жена и принесем душата ей у пеклоту, и почитает я наш господар Велзевул, и поставит ю в преизподну адову и тамо, где су елински богове и еретици, тамо где ест и предател Юда. Такова почест творит наш господар на самовиле и бродници и магесници и обаялници. И поставляет ги, где огн не угашает и черви не умирают.

И толико угодни са нам магесници. Аще що им речеме, послушают нас. Егда им покажеме некое лекове и буряне или другое некое зло да сатворат, оне от нас по-добре сатворут злоту. Ниа мало им показуемо, а оне на многу разумевают. И велика помощ имаемо от них, и вси наши работи велики оне савръшают. И многу помощ имаемо от магесници. Ниа рекохме да ги научиме, а оне по-хитри станаха от нас. И ниа, бесове, убояхме са от магесници жени, понеже оне многи незлобиви души прелащают и приведут ги при нашего господина. Колико мужие имат у муката, повеке есу от жени прелащени, нежели от други грех.

Тако ниа учиме жените, догде са млади, да се накитат и да се пременуват, прелащают незлобиви души. Егда се застареют, оне станут магесници. И станут люти и сръдити, почнут да клънут и да се заклинят и да не прощают кой им нещо сагрешит.»

Такова словеса рече враг ономува духовнику и невидим бист. И аз по многу земле ходих, и не сам видел толико многу магесници като у тая наша земля блъгарска, и самовили и бродници. По други земли имат други грехове, нъ лесно приходут на покаяние, понеже не имат по-тежки грех, егда се отвръжет человек от Христа.

— — —

Помислих да седу да пишу женски враговщини, кои творут магия, и воспоменух премудраго Соломона. Защо он поче да пишет колку имат жени враговщини и рече: «Аще кой может да изчетет морскии песок, он может изчести женски враговщини ради магии.» И аз престах писати.

За учителите

Того ради подобает нам, кога искаме да дадеме наши деца да учат книга, да избираме учителя не токмо да знает добра книга, защо много има чатци и певци, а ум и житие имат развращено. Якоже рекохме, на добри учителе да даваме свои чеда да учат или книга, или занаят и да ги научат и на душевна потреба и на телесна.

За духовниците

Тако твориме ние духовници — облече себе в украшение духовническо, капи и раси, и длъги коси разрешени и широки бради, и патерици дръжиме в руце и с великою гръдинею стоиме посреде народа, и егда прииде некой и вапросит нас ради некое вещ, а ние не знаеме не кое биле да го напоиме, сиреч не знаеме кой грех со що может да се изцелит.

— — —

Кога пастир соберет овци да ги кармит и не дава им трици и сол, ами почнет да им свирит, а они жално блеют. Тако творят и мирски попове. Егда соберут

550 людие во церков, а они почнут да читат псалтир, да поют каноне. Где могут прости людия да разумеют псалтирское тълкование и канонское четание? Мирски цръкви друго правило требуе да имат, книги поучителни по прости язик да се разбират и прости людие безкнижни да разумеют.

За пиянството

Знайте, благословени христиане, мали и велики, защо беззаконно пианство на царието пуста земята струва и людие в робство заводи, а на други людие длъг наноси, а на хитрим майсторям майсторията им заборваря и сбръкува им умът, та не можат да смислат със ръцете си каква работа да чинят. А на други людие болест и срамота и безпочест и сиромашиа и зло струва, братиа сважда, жени парясуват се от мажете си, чедата им в ратайство заводи, нозете им болни струва, ръцете им треперят, не могат да дръжат, очите им не могат да гледат. . . Пианство хубост загубя и на трезви смях струва. Кому млъва, бикрию, кому присмех, бикрию, кому сини очи, бикрию, кому ох и кому тежко и горко, бикрию? . .

— — —

Разумей, през онзи ден что щеше да уработиш, загубил си, и готовото разнесе, и телото ти отегне, и душата си оскврьниш, и умът си помрачиш, и език твой не знае что тлапи и празнослови, и очите криво гледат, и нозете ти падат и не могат да ступат, и руцете ти не знают что посегают. И что много да думаме, сичкото тело и душата от много пиянство потъмне и помрачи се и напокон кое беззаконство в пианаго человека не чини се.

Многу пути помислих нищо да не говорим вам, понеже не слушате моя словеса. Нъ аз есам яко некой сребролюбац — никогда не может да се наситет сребро. Такожде и аз никогда не имам насищение да скажу вам како ни една душевна полза не имате от таковое сабрание. Донели же вижду ваше неизправление, никогда не имат покой душа моя. Егда приведу вас на изправление, тогда възрадуйет се душа моя.

За несговора на балканските народи

Тако рекохме, въсаки християнин да се покорит другому християнину. Аще бихме ми християне имели покорение един другому, не би бог предал нас в руце агаренцки да досаждают нам и да биют нас и да нарицают нас неверни и како не знаеме бога. И такива люти и горки досади тръпиме от них и ни една мъзда не имаемо, понеже ради непокорство наше тръпиме досади от агарени. Догде имахме благочестиво царство, грък не покори се блъгарскому цару, блъгарин не покори се гръческому цару. Егда виде бог нихно непокорство, отет от них царство и въсака власт и предаде ю агареном. Рече господ: Дадох вам царство и господарство и ви не восхотесте един другому да се покорите. И аз да предам вас в руце нечестивому агаренину и сас сила да се покорите нечестивому и да нарицает вас неверни и беззаконници. — Тако сотвори вам непокорство ваше да станете подручници под послушание и покорение нечестивому цару.

Теофан Рилски

За самовилите и магесниците

Услишите, богати и нищи, услишите, мужие и жени, услишите, стари и млади, услишите, праведни и грешни, услишите, постници и въздръжници, услишите, смирени и гръделиви, услишите и не разленитe се, понеже хощу сказати вам от светое писание. Понеже много человеци имат и нарицают се християне, тъкмо име Христово нарицают, а дело нихно все елинско. Како можеши такови да ги наречеши християне, понеже елински дела делают. И говорат — едни дни имат зли, а други добри. И идут по самовили и по магесници и предают себе врагу и бесу. Какови християне есу, които говорат: «Болен бех и отидох на самовила и оздравех.» И тврьдо веруют, како от магесници оздравел ест, и похваляет магесници, а самаго бога и свети мужие, угодници божи, уничижает и похуляет. Какови християне есу, егда веруют, егда пропеет кокошка или врана, или друга некоя птица и говорат: това ест на добро, а това ест на зло. И веруют гади и птици, и тому ест среща добра, а тому ест зла; и сън веруют. . .

По-велика почъст имат на самовили и на магесници, нежели на светии и на духовници. И друга хула на бога говорат: Аще кому умрет чедо или жена, или мъж, или брат, и они рекут: «Господи, право

не судиш. Почто оному и оному не умреха, нъ моите умреха? Кое зло сътворил есм?» Како могу такива да ги наречем християне? Егда приидет им некоя болест, а они творат магии, да изтерат зло или от град, или от каща, или от село. А други носат при себе билавища и от змиини очи. Уфатат змиа жива и изпечут я и узмут очи, и зашиют ги на себе — да ги чуват от зла. На змии и на гущере, и на жаби, и на билавища, и на буряне, на мух, на гусеници велика надежда имат да ги чуват от зло, а на въсем силнаго и на въсем могущаго бога ни една надежда ие имат.

Други носат при себе си от мрътва человека рука да ги чуват от зло. Имат други—егда нещо озолеют, скору идут на магесница да искат лек. И она им дадет обаятелна вода да се поливат и речет им: напойте го той и той. И они, яко прелащени и помрачени от врага, запоюват го человечески пикоч; и от въси звери и скоти и смрад, и миши лайна, и други много смрадове запоюват болнаго и хранат го.

Много имах такова писовати, нъ погнуси ми са и не възхотех.

Против потурчванията

Вънимайте себе, кои сте робие у турци, чувайте свою православною веру — да приимете мученичъски венци. И да не убоите се, аще будете и много грехи сътвориле, или да упадете в отчаяние, или да ви принесет враг, да ви речет: «Ви есте много грешни и далеко есте от бога; потурчете се, да не теглите много зло на тоя свят.» А виа не слушайте това, що ви учит враг. Нъ аще ти речат: «Стани турчин, да те простим от робство»—и ти аще ги послушаш и станеши, избавиши твое тело от робство, а свою душу предаеши в робство — да работит врагу и бесу и в веки да се и мучит, и да горит в негасими огън.

Поп Тодор Врачански

За пороците на монасите

О, горе вам, капоносци, на тиа наша времена тъкмо раси или капи иночъско одеяние имаеме. Яко неплодна древеса ни в коя потреба не са, тъкмо на огън изгорети. О, безумни, диви иноци, како не помишляете вашу погибел? Кою заповед спасова съхранихте? Кое обещание светому чину изплънихте? Егда се постригохте, како обещахте? Не ли се обещахте смирение и нищета, пост и въздръжание, глад, жъжда и въсе тръпение и проча и проча злостраданиа и телесно умръщавление? А виа въса съпротивно творите. Где непокорство? — У иноци. Где богатство? — У иноци. Где изредна ястиа и питиа? — У иноци. Где одежди красни и уружени коние? — У капоносци. Где празнословие и смехотворение? — У капоцосци. Кои изгоени и дебели телеса имущи? — Капоносци. Кои да имут попечениа и млъви, и метеже?— Капоносци. Кои да имут свади и зависти, и ненависти, и паметозлобие? — Капоносци.

Против потурчванията

Нъ тия наша времена и лета имат некои жени, имат синове и щерки, порадуват се да станет турчин неини

син нежели калугер. Егда станет турчин, имат го за похвала. Егда гледат сина своего турчина, радует му се. Егда го видит калугера, жалит и за присмех имат го. Почто ради тако бивает? Приходит враг и речет ѝ: «По-добре ест, защо се е потурчил твой син.» И она не знает защо ест от врага, нъ почнет да се радует.И паки друга речет ѝ враг: «Зле сътвори твой син и стана калугер.» И она почнет да го ненавидит.

Где ест такива жени да имут мужъстъвни разум, яко же премудри Соломон рече: «Аще обрещеши жену мужъстъвну, чъстнейша ест такова, яко много ценное.» И оная жена беше како и други жени, беше и вдовица и другаго сина не имаше. Не ли беше ѝ жал за сина своего? Жал беше ѝ, нъ и Христа много любляше, ради Христова любов забувари любов сина своего и имаше надежда на онзи свет да видит сина своего. Такова чудно дело показа оная жена.

Йосиф Хилендарец

За книгите

. . . Я сметни сас умо си колко си са време учил. И тоз, дето та учил, твърде учеши ли та? И той беше ли учен, та та учеши сас голяма мука? А тебе ти са не вдаваши да са научиш, та за то думаш, че е завалено и покриту, та ти не можиш да го разбиреш. Ни е то тъй, ами ти искаш да лежиш, а книгата сама да ти дума. А аз да ти кажа, туку слушай. Ако би ти книгата сама думала, пак ти, коги не рачиш да я слушаш, не беше ли ти са додеяло да я махнеш каде годи, туку да та не застава. Колку щеш да лежиш, да са хайниш. Тя да ти виква: «Леж, не ставай», тогива би я слушал. А то такава книга не се намеря.

— — —

Ами стани, та земи книгата, та я барем погледай, какво я написа тоз чиляк, дето ти я дади. Какво си зло видял от нея, та не рачиш ни в рука да я земиш? И тия дума башка и плачи, и кажи: «Мени ма самси господ пруводи да ти обадим какво е добро приготвил за тия, дето ма приемнат сас радо сърце и дето ма държат в ръцети си и често ма питат за тогоз, дету ма пруводил. И той, дету ма пруводил, и той

сас мене връви и гледа какво мислят и тия, дето ма предержат на ръката си.»

— — —

Аз колку книги прочетох, от сичкити книги, що сам разбрал, това и пиша. И вас каним и молим да стават мокаят, да земнити книгата в рацети си и да я прочитати по-честу. Колку е честу читеш, и това, дето си учен, и него не заборавеш, и другу при него приучаваш и умо ти са просвещава. Ако ли са хайниш, и това, дето си са изучил, и него ще заборавиш и другу не можиш да са приучиш, ами стоиш като сажди у непометин комин или камина.

КЪМ ОПОЗНАВАНЕ НА СВЕТА

Йоан Екзарх (X в.)

Из Шестоднева

Пролог

Какво по-хубаво и какво по-сладко има за боголюбците, които наистина жадуват за вечен живот, отколкото винаги да не отстъпват в мисълта си от бога и да поменуват неговите добри творения? Ето че и ти, господарю мой, царю, славни Симеоне христолюбче, не преставаш да изучаваш неговите заповеди и творения, защото искаш да се кичиш и славиш с тях. Такъв обичай има и у нас: когато преданият слуга види, че господарят му е извършил нещо добро, то той не сам едничък, като знае, би желал да се радва и благодари, но ако може и целият свят да чуе. Ако онези, които се насищат с питие и ядене, биват румени, светли и весели, колко повече онзи, що се храни с мисли, като съзерцава божите дела и се кичи с тях, би желал да биха ги видели и други и да обикнат тези дела? Като бъдат такива, както казва писанието, пера ще получат като орли, ще благуват и не ще се трудят. Защото радостта не знае труд и туря на човека крила.

И как не ще се радват, когато изпитат и разберат за кого небето е украсено със слънце и звезди; за кого земята с градини, дъбрави и цветя е накичена и с гори покрита; за кого морето и реките, и

562 всички води са изпълнени с риби; за кого раят, самото царство е приготвено? И като разберат, че не заради другиго, а за тях е това, как не ще се радват и сладко не ще се веселят? При това и трябва и това да си помислят: според чий образ сами са създадени, за какво им е санът и за какво са призвани. Ако и всички други неща вземат пред вид, как не ще се хвалят и радват? Тук аз, като припомням всички шест слова, много съкратено ще ги премина; и добре е да се проследят те, като се побеседва пак за това добро творение.

Бог сътвори света не както човеците, които зидат, или пък правят кораби, или както медникарите или златарите, или пък както тъкачите или кожарите, или някои ковачи, които сковават отделни части и правят цели предмети, каквито им трябват, а съдовете и сечивата, с които правят това заемат от друг. Бог само помисли и сътвори това, което преди не съществуваше.

Чудя се аз как не се свършва, нито намалява въздухът, когато толкова хора и толкова безсловесни животни непрестанно дишат и толкова слънчеви лъчи, тъй силно нагорещени, през него преминават, при което луната и звездите правят същото? Но чудо на чудесата, не трябва да се чудим на бога, който твори всичко, но трябва да му благодарим и да го славим, защото той лесно твори всичко, което поиска! И вложи в тези твари достатъчна сила, колкото желаеше, да съществуват. Заради това и земята пребивава, както изпърво е направена. И морето нито намалява, нито се увеличава. И въздухът, каквото естество изпърво получи, такова и досега го пази. И слънцето не може да разтопи небесната твърд; и твърдта не се разля, бидейки водна преди, но си остава твърд, защото този строеж творецът го е дал, като събра против-

ните елементи — мокрото и сухото, после също топлото и студеното — в един строеж и любов.

И затова, когато видим едно от тези неща: слънцато, че понякога отива към северните страни, понякога към южните, понякога стои посред небето, и че луната расте и намалява, и че звездите на своите часове изгряват и залязват, като означават времето за жетва и сеитба, на ония, които пътуват по вода, предвещават буря или тишина — това всичко като видим, господарю мой, хвалим твореца, който е създал такива блага, та чрез тези, видимите неща достигаме до невидимото. Но за това трябва не вървеж (пътуване), а вяра: чрез нея можем само да го видим.

Когато виждаме во годините часовете вървят и земята, обдарена с дъжд, дава плодове и се покрива с трева, и нивите се вълнуват, и зеленеят се дъбравите, и планините обрастват и овощията дават плодове — нека дадем на езика си свобода за хвала, да речем заедно с блажения Давид и да запеем с него: велики са твоите дела, господи, всичко създаде с премъдрост! Когато слушаме как пойните птици с различни гласове пеят хубави песни — славеи, косове и сойки, чучулиги и кълвачи, щурци и жетвари, ластовици и скорци и други безброй птици, чрез това се поучаваме да славим твореца.

Има и други творци; те обаче творят от готови неща. А всичко това той изведе от небитие в битие и даде на несъществуващите неща битие, защото нему е лесно да твори от небитието, както и някога направи и — да се изразим просто — както твори всеки ден. Но от готовите тела създава живи тела, а от тия, които не са били, създава душа, но не на всички животни, а само на човеците. И чрез птиците твори птици, от плаващите — плаващи; и всички други видове нагласява всеки според неговия

564 вид. А така също дава на човеците земни плодове чрез семена и присади. Най-напред земята, бидейки ни орана, ни сеяна, произведе всякакви видове растения, роди влечуги, четвероноги и водни животни, както бе заповядано от него, а тъй също и такива, които живеят във водата и във въздуха. А самата тая земя и небе, и въздух, и вода, и огън, и светлина заповяда да станат не от материя, но несъществувалото никога изведе от небитие в битие. Бидейки сам творец на тоя велик кораб, т.е. на тварите, той сам управлява и премъдро съди над кораба. Тези неща ми каза неговият върховен пророк Мойсей, който ги прие на Синайската планина от премъдрия творец, господ бог и повелител.

Тези шест слова, господарю мой, ние не съставихме от себе си, но някои от същите слова от Екзамерона (Шестоднева) на свети Василий, други пък само според заети от него основни идеи; така също заехме и от Йоана, а други слова пък от други, от които понякога нещо сме прочели. Така стъкмихме тези слова: също както ако някой, покрай когото би минал владетелят, би поискал да му построи дворец и като няма що да го направи, би отишъл при богатите и би поискал от тях: от този мрамор, от другиго тухли, и така би съградил стени, пода с мрамор би покрил — всичко с изпросено от богатите. После, ако би поискал да го покрие и не притежавайки материал за покрив, съответен на стените и пода, би изплел лесина и от нея би направил покрив, със слама би го покрил и вратите би изплел от пръти — така би направил преграда. Тъй е поставен онзи, който няма нищо в своя дом. Така и нашият беден ум, понеже няма у себе си нищо свое, с чуждо съчини тези слова, притури и от своя беден ум свои мисли, нещо като слама и лесина. Ако владетелят го обича, ще при-

еме всичко това като негови трудове. И нека бог господ, владетел на владетелите, даде на този владетел живот, та като му угажда добре, да достигне рая с всички преподобни мъже. А на нашия бог слава във вековете. Амин.

За птиците

Казано е: «Да произведе водата влечуги, живи души по родове и птици, които летят над земята по небесната твърд, по род.» Защо на птиците е даден живот от водата? Не затова ли, че между птиците и влечугите съществува някакво родство? Както рибите плават през водата, като порят с перките си и се движат напред, а чрез опашката си се управляват, това същото може да се види и у птиците, които по същия начин плават по въздуха. Тъй като и едните, и другите имат едно качество: да плуват, то и двата рода (живи същества) имат — поради това, че произхождат от водата — известно сродство. Изключение обаче съставя това, че никоя от птиците не е без нозе, тъй като храната им се намира по земята и по необходимост те всички са устроени да си служат с нозете. Онези птици, които се прехранват с лов, имат остри нокти по краката. Другите хващат с тях храната си, като краката им са дадени и за други потреби в живота. Малобройни са птиците, които имат слаби крака, та с тях нито могат да ловят, нито да ходят. Такива са лястовиците и ластуните, които улавят храната си, докато летят по въздуха. За лястовиците летенето близо до земята служи като ходене с крака.

Също и всред птиците има безбройни различни родове. Ако някой поиска поне накратко да ги опише, както и при рибите, той ще намери, че птиците

носят едно общо име, обаче заедно с това те се различават извънредно много помежду си поради разликата в големината, вида, цвета, начина на живот, проявите и нравите си. Някои са се опитвали да говорят за птиците, като им дадат имена (на всички), та като поставят, сякаш с някакво жигосване, тези необичайни и чудни имена, всяка порода да може да се разпознава. На едни са дали имена, като са ги нарекли «разрезоперни», каквито са орлите, докато друг род са назовали «кожоперни», каквито са нощните прилепи; трети пък «мекопери», каквито са осите и пчелите; четвърти «склеоптери», каквито са насекомите, които се раждат в някои мъхчета и обвивки и след като разкъсат тази обвивка, могат свободно да отлетят, където искат. Но за нас е достатъчно като признак за различаване на породите общата употреба и онова, което пише писанието: разделението им на чисти и нечисти.

И така, плътноядните птици са особена порода и различно е устройството им, съобразно с начина на тяхното прехранване: остри нокти, извит клюн, бързи крила, за да им е удобно да хващат плячката си и като разкъсат тази плячка, да послужи за храна на онзи, който я е уловил. Друго е устройството на птиците, които се хранят със семена, друго на тези, които се хранят с каквото им попадне. Но и между тях самите има твърде много различия. Едни от тях се движат на ята, с изключение на хищните птици, които не се движат с никакво ято, а се събират само на съпружески двойки. Безброй други птици обичат общия живот, каквито са гълъбите, жеравите, скворците и враните. Но и между тях едни живеят без главатар и на своя воля, а други се покоряват на един главатар, каквито са жеравите.

Има между тях и друго различие: едни живеят

тук, а други, когато наближи зимата, заминават другаде, далече. Много птици могат да привикнат да се хранят от ръката на човека, а други пък са плахи и страхливи и не могат да правят това. Едни от птиците живеят в един дом с човеците, а други обичат планини и пусти места. Всред тях също има големи различия. Всяка птица има свой глас. Едни от птиците обичат да пеят, други са мълчаливи, други пък кресливи, пеят на различни гласове, докато други съвсем не умеят да пеят. Едни могат да подражават било по природа, било като привикват чрез упражнение, а други издават своеобразни и непроменливи гласове. Петелът е весел, паунът — надут и обича хубавото, гълъбите и домашните птици са похотливи, като не спазват определено време за сношение, а яребицата е лукава.

Големи различия съществуват в техния живот и в проявите им. Едни от безсловесните животни са общежителни, което е отличително за този начин на живот, който е насочен към обща цел и всички действия се вършат за нещо общо, както това може да се види при пчелите. Защото те имат общо жилище; те излитат общо, работата им е обща. Онова, което е най-чудно от всичко, е, че те се намират под властта на един цар и чиноначалник и само тогава се залавят за работа и се отправят да събират цветец, когато видят своя властелин, сиреч майката, да извършва пръв полета си.

А техният цар не бива поставян чрез избора на мнозинството — защото често пъти безразсъдството на народа поставя за властелин най-лошия — нито получава властта по жребие, тъй като лошата случайност на жребия много пъти дава властта на оногова, който е най-лош, нито пък получава властта от баща (по наследство), защото такива люде поради разкоша и голямото ласкателство най-често са невъзпитани и тъпи и не могат да поз-

 нават истината, а по самата си природа е по-едър от всички други, като ги надминава по големина, по вид и доброта. Царят на пчелите притежава жило, за да наказва с него, обаче той не наказва чрез него. Защото съществува неписан закон, установен от самата природа: онзи, който държи голяма власт, да не наказва, но да бъде бавен в наказанието. Но и всред пчелите онази, която не пожелае да последва примера на своя цар, сиреч на майката, бързо бива постигана от наказание, тъй като веднага умира от убождането на жилото.

Подражавай на особения нрав на пчелата, която никому не причинява вреда и не повреждa чуждия плод, а съставя медни пити. Защото тя събира, както се знае, восъка по цветовете, а меда — от тази течност, която е пръсната като роса по цветовете, изсмуква я с устата си и я влага в отворите на восъчните пити. Поради това отначало медът е течен, после, като остане по-дълго време, се сгъстява и получава своя състав и жилавост. Поради това пчелата е получила достойна похвала от Соломон, като е наречена мъдра и работлива от него. Защото тя, трудейки се така, си събира храна. «Нейния труд — казва той — царе и прости употребяват за здраве.»

Толкова мъдро тя построява влагалищата за меда. Като разпръсне восъка на тънък пласт, тя построява от него гъсти и долепени помежду си клетки, така че гъстотата на тези малки връзки става опора за цялото. Всяко восъчно отверстие се опира на другото, като бива преградено с тънка стеница. След това по същия начин тя изгражда и медната пита и в два-три реда, като ги гради една килийка върху друга, тъй като пчелата се опасява да направи през цялата, тази пита един отвор, да не би медът поради своята тежест да излезе на-

вън. Разбери, как геометрията, сиреч земемерието, никак не е по-точно от тази премъдра пчела. Всички клетки са шестостенни и имат равни страни, като клетките не лежат точно едни над други, да не би поради тежестта тези дънца да пропаднат, бидейки тънки, но ъглите на долните шестоъгълници служат за опора и подставка на по-горните, така щото безопасно да поддържат тежестта над себе си и медната течност да се влива във всяка клетка поотделно.

И тъй, как ли мога подробно да опиша особеностите в живота на птиците? Така жеравите имат нощна стража, която се сменя: едни от тях спят, а този ходи около тях и наблюдава. А когато времето на стражата свършва, този (който е бил на стража) заспива, докато онзи, който го замества, както първият го е пазил, така и той сега го пази. Същият ред се вижда и когато те летят: ту един, ту друг бива водач, като след като води определено време, предава другиму, та той също да води.

А умът на щъркелите не се отличава много от този на словесните същества. Те по едно и също време прелитат на същите места, а после по едно време, сякаш по общо решение, всички отлитат. Съпровождат ги нашите врани. Те ги съпровождат и се борят заради тях с други, враждебни птици. Доказ за това е, на първо място, че по това време просто никъде не се виждат врани. След това пък враните се завръщат с прокълван и оскубан врат, което показва, че са ги отбранявали. Кой им е установил тези закони, да ги съпровождат и да ги обичат като гости? Кой ги е заплашвал с наказание, та никоя да не остава от този съпровод? Слушайте вие, които сте негостолюбиви и скъперници и затваряте вратата, та дори покрив не давате през зимата на бедняка.

А пък проявяваното към остарелите щъркели старание и грижа би било достатъчно, щото и нашите деца, ако пожелаят да му обърнат внимание, да почнат да проявяват обич към баща и майка. Защото няма никой така безсмислен човек, който да не се засрами от това, да бъде по-долен в добродетелта от ненадарените с мисъл птици. Когато бащата загуби перата си поради старост, щърковете го обграждат, покриват го с крилата си, греят го и му носят обилна храна. (Когато опита да лети), те му помагат, доколкото им е възможно, като подемат от двете страни крилата му и го пренасят. Това е толкова известно навсякъде, че се говори за «щърковско благодеяние».

Никой да не се оплаква от своята нищета, нито да се отчайва от своя живот, понеже нямал нищо у дома си. Нека погледне майсторското строителство на лястовицата, която, когато започне да си строи гнездо, носи в устата си малка вейка. Тъй като не може да носи кал с краката си, намокря във вода крайчеца на крилата си, после ги валя малко в земния прах и така събира кал, за да гради. После, като слага постепенно клечиците, с тази кал ги свързва като с някакъв клей и в така построеното гнездо отглежда птиченцата си. А ако някой им избоде очите, тя от самата природа има лек, с който може да излекува очите на своите птиченца. . .

Алкионът (зимна птица) е морска птица и строи гнездото си на морския бряг, като снася яйцата си в самия пясък. Тя снася яйцата си посред зимата, когато ветровете чрез силни бури изливат морето връз сушата. Тогава обаче престават всички ветрове и морските вълни утихват — докато зимната птица прележи седем дена, — тъй като тя в продължение на толкова дни измътва своите пиленца. Но понеже на тях им е нужна и храна,

то бог, който е щедър в даровете си, е дал други седем дена на това малко същество. Всички гребци по морето го знаят и тези дни се наричат «алкионитски дни». . .

Казват за гугутката, че тя, когато умре другарката ѝ, не се събира с друга другарка, прекарва така, без никого другиго да приеме, но помни първия си другар. Чуйте, жени, как чистотата на вдовството дори и всред безсловесните е нещо подобро, отколкото непристойството да се взимат много съпрузи. . .

Описание на човешкото тяло

Нека се заловим да съобщим в приличен размер и останалото за телесните части и членове.

Мъжът има, както разказват, на главата си три шева, съединени под ъгъл; а женската глава има един шев, който я обикаля наоколо. По този белег и в гробовете могат да различат коя е мъжка глава и коя — женска, ако и понякога, но рядко, да се намира, както казват други, мъжка глава, която съвсем няма в себе си нито един шев. Главата, както споменах, е по-висока от всички членове, а последните заемат след нея своето място всеки според природата си. Главата се състои от три съединени помежду си части; на предната ѝ страна лежи темето, за което мислят, че се заражда едва след другите части; а на задната страна — тъй наричаното иние, т. е. тил; между тила и темето пък е корифито, или (тази част наричат още череп или лоб). Но целият тил е съвсем празен, понеже няма нищо в себе си; а темето съдържа мозъчните полукълба, обвити в кожа.

При крайната страна на мозъчните полукълба лежи онова, що наричат приглавница

572 (малък мозък), за която мислят, че не се намира у никое друго животно освен у едничкия човек. Понеже мозъчните полукълба са без кръв, нямайки никак кръвоносни жили, то затова мозъкът е всякога студен и обича топлина, а не студ. За него някои мислят, че е място на ума. В мозъчните полукълба отиват от всяко око по три проходчета (нерви): едното е голямо, а другото — средно, краищата и на двете достигат до приглавницата (малкия мозък); третото пък, което е най-малко, влиза в мозъчното полукълбо; същото достига повече и по-наклонено към ноздрите и отива по темето.

Към лицето спада, поставено между двете очи, ч е л о т о, което, ако е голямо, показва, че онзи, на когото челото е такова, има мъдростен разум; а у които е малко, те са по-остроумни и бързо разбират думите и делата. За чело, което се простира нашироко, мислят, че е образ и знак на страхлив човек; което пък е кръгло — на досадлив, припрян и гневлив.

В края на челото отпред има две в е ж д и. Ако те лежат право, показват добър, кротък и милостивосърдечен човек; а ако са наведени и се наклоняват към носа, показват раздразнителен, опак и страхлив; ако пък са наклонени към слепите очи, показват гълчалив, закачлив и пакостник. Такова обяснение е дал първият от физиците, т. е. естествениците, след като е наблюдавал много.

Под всяка вежда се намира на страната по едно о к о, което има за свои части отгоре и отдолу клепки, всяка от които отделя от себе си тъй наречените ресници. Вътрешната част на окото, през която се вижда, е изцяло водна; наричат я зеница. Това, що допира непосредно до нея, е черно наоколо; а онова, що е по-нататък — бяло. Има и сляпо око, както и горни и долни клепки. В очите има много различия: едни биват светлосини, други — шарени, трети —

чёрни, а други бляскави. А и по големина едни биват по-големи от други; някои не са нито големи, нито малки, а средни; за тях мислят, че са по-добри. Едни очи биват вдадени навътре повече от своята вдлъбнатина, други — изпъкнали навън, като че ли ще изскочат. Други пък не приличат нито на едните, нито на другите, а са средни; за тях мислят, че са знак на добър нрав за ония, у които се намират. А които имат очи, вдадени много навътре, мислят ги, че виждат по-остро; така е за всяко животно. У които хора очите мигат скоро, мислят ги, че имат и ум, що не стои на едно място, а често се мени и се премята на друга страна. А у когото очите не мигат дълго време, мислят, че са знак за безсрамен и безочлив човек. Които очи пък са средни, та не мигат нито много често, нито много рядко, знак са за добър нрав.

Но защо разпространихме речта си за това? — Затуй, за да съобщим на читателите почетността на нашето създаване и отреждане, а също и имената на телесните членове и онова, как се съединяват един с друг, та да покажем и характерите, както сме чували от изкусни хора, според лицето си всеки какъв е — добър или лош, та да знаят и други как да се пазят. Чрез тия белези, мисля, бог като милостив е дал възможност на разбиращите да се отстраняват от злонравния човек, а да се приближават към добрия. Както и за слънцето и месеца е дал поличби, по които се узнава тихо време и топлина, а също буря и зима, и бездъждие, и ветрове, и много други неща, та който ги види, да се приготви за работа, или които се уплашат, да ги избягнат и поради това да славят бога, който е устроил това така за своите слуги. Но нека се заловим за останалото, та да се чудим още повече на невидимата божия сила и да я славим.

Има и друг член от главата — у х о, — чрез който само слушаме, а не дишаме. Защото старовременният Алкмей се е излъгал, като е казал невярно, че козите

 дишали с уши, според както съобщава философът Аристотел. Нека се знае и това, че само човек не си движи ухото. Едната част от ухото се знае по име, тя се нарича по гръцки ловоса, а по славянски — крайчец; в нея окачват обеци. Другата част оставихме като такава, която е без име. Извътре ухото е кръглесто, а най-подир има кост със същата форма като него; в нея като в празен съд всеки звуков глас хлопа и тупа. А понеже ухото няма тръбичка, нито проходче към мозъчните полукълба, то затова такава тръбичка излиза към устния мъжец и оттам се протяга жила (нерв) в полукълбата, та много удобно пренася до тях гласа и плющенето.

Оттам пък умът, разумната и ръководна сила на безплътната душа, като някакъв истинолюбец и като нелицеприятен и твърд съдия, или просто казано — като цар, който седи на висок престол и бързо схваща чуването, както и онова, що се види с очи, по възлизащото нагоре проходче (нерв) разбира и различава природата на всяко нещо, та ако то бъде подобро и ползовито, разумно го приема. Двойността пък на нашата природа отделя във всяко нещо своето, разлъчва го и дава на невещественото невеществено, а на вещественото веществено и нито това дава на другото, нито другото — на това, за да не излезе, че прави нещо недостойно за своята власт, та с това да погуби царското достойнство на самодържавната си власт, и умът да се покаже несправедлив и несмислен по уредба, разделяне и решаване. Което пък не излезе такова и не се намери за полезна потреба, тутакси го откъсва като безполезно и го отхвърля далеч от своя прием, както е дошло, и разбира кое е сродно видение и кое — непосредно внушение на разума.

Умът, като се издигне от само себе си, т. е. по своя дейност, възлиза на височина по-горе от небесата, вижда и съглежда умствените блага или повече,

или по-малко, несъмнено според степента на своята чистота, при което не само не търси помощта на телесните сетива, но по-скоро се отдръпва от тях, та не усеща ни най-малко, че те го привързват о виждането и чуването, и отива да схване с помощта на средата усещането и да ни съобщи намиращите се пред нас неща. А те (сетивата) служат на ума като робини и му препращат, според както всяко едно има естествено устройство, уредба и сила за добро избиране или свойство за избягване. Защото онова, което окото възприема с гледане или ухото със слушане, или ноздрите със силата на мириса, или устата със словото и вкуса, или осезанието с похващане, кое да е качество, всяко от сетивата го открива и раболепно съобщава на ума като на свой цар, за да получи от него наново достатъчно възвишаване, разделяне и полезно нареждане.

Силите на разумната душа, смислени и силни, са двойни — като двама равносилни и еднакво разумни братя, именно умът и разсъдъкът, които делят и разкриват мисловното изкуство като бащин имот. Защото, ако и разпознаването и именуването на нещата да е сила на разумната душа, но то не изнамира напълно нищо в себе си и от себе си, а взима и се обогатява от външното и относно възприеманите неща дава онова, което е отбелязано от сетивата или паметта, че лежи пред очите, или което е начертано от слуховата сила (енергия) със слово — било човек, било кон, било вол, или нещо неодушевено, например камък или огън, и само ще посочи открито, според както по природа приляга да се нарече с име, като каже: човек е или кон, или нещо друго, добито чрез сетивото или паметта, и така става съединение и сглобяване, та се извършва разпознаването и именуването. Това е за възприеманите чрез сетивата неща.

А пък за понятията и построенията на разума па-

 метта е последица (рожба, резултат), а въображението замества възприемането и именуването и служи на разума като вторична придобивка. Защото, когато слушаме светите пророци — Езекиила, разбира се, и Исая, — славословци на неща, по-високи от херувимските и от серафимските, да описват и начертават с думи шестокрило и четирикрило естество, ние тогава нямаме нужда от сетива, а само от помнено и въображавано, което сме чули и което Платон добре нарече въображаемо описание, та чрез двете (спомена и въображението) да запазим и скътаме вярна представа. А ако едно от тях двете се е изличило поради изминаване на време или поради някакъв друг случай, тогава и да бъде другото някак трайно, пак няма да оцелее и представата тутакси ще изгуби същината си, та не ще бъде вече нещо представяно и никак не ще може да носи името си, защото, като се изгуби производителната причина, неизбежно се губи и причиненото (следствието).

Така са само две трайните (постоянните) сили на душата — разсъдъкът и, разбира се, умът; но разсъдъкът е по-смислена деятелна сила, която чрез съответно и прилично издирване и разпитване изнамира търсените еднородни неща. Поради това философът Платон е казал: «Разсъдъкът е вътрешно размишление на самата душа, което изкарва наяве издирващата и мислеща душевна сила. А онова, що излиза от нея чрез гласа, промъквайки се през устата, е дума. Умът пък е душевна дейност, която схваща бързо и независимо от разстоянието веществената природа на реално съществуващите неща.» Защото и други от първите философи са нарекли ума душевно око, тъй като той като него прониква в природата на нещата непосредствено и схваща много скоро истината, която е в тях. Но това (казаното) е достатъчно. У ш и т е се делят на големи, вдадени (притъпени) и средни. Които са средни, служат само за слушане

и по тях не може да се познае никакъв характер освен това, че не са нито големи, нито малки, нито много издигнати, нито притъпени; та ако бъдат такива, показват добър характер. Големите пък, които са много издигнати, са несъмнен белег на глупост и празнодумство.

Друга част на лицето е н о с ъ т, с който издишваме и вдишваме навътре. Защото ноздрите приемат въздуха, изпущат от вътрешното скривалище в гърдите и гърлото и чрез белите дробове и така надуват и изпращат въздуха навън, а после пак го въвличат обратно там и го пропускат по-навътре в тялото чрез същите части. Но ноздрите имат и мирисна способност; те са устрем и някакво природно сетиво, което узнава и приятна миризма, и смрад. А носът се разделя надве и има по средата преграда от хрущял. В двете му половини, т. е. от двете страни на преградата е празно, та всяка половина е като тръбичка, чрез която носът поема и издиша и така действува с помощта на природното (въздушно) съкровище.

На двете страни на лицето има две ч е л ю с т и — горна и долна. Горната се нарича мустак, а долната — брада. Човек има общо с всички животни това, че може да движи накъде да е долната си челюст; само за речния крокодил мислят, че движи горната си челюст.

Под носа са двете у с т н и, които имат меко месо, та затова лесно могат да се движат. Измежду всички животни човек има най-пълен усет да пипа и познава пипаното, а след това и вкус. Относно другите сетива човек е по-зле от много животни. По-вътрешна част, отколкото устните и челюстта, са у с т а т а. Предните им части са: на горната страна — иперо (по елински), което ще рече г о р н и ц а (небце), а по средата — е з и к, който усеща и раз-

578 позната с крайчеца си, и то главно с помощта на химоса, т. е. чрез соковете на всяко овощие. А по-пълно казано, той усеща всички качества — разбирам: и топлина, и студенина, и мекост, и твърдост, и друго подобно. Ако езикът не е по-широк или по-тесен (от обикновеното), а е следователно среден по големина, той поради това е по-добър. Езичната плът е рядка и шуплива като гъба, затова скоро позната чрез вкусване всички овощни сокове на нещо посеяно. Па и тъй наречената приезичница, т. е. лалог (мъжец), е част от него. И при нея е прибавен тъй нареченият исофаг (хранопровод). Пред него лежи артерията (трахеята), която като че захваща от мъжеца и се отклонява към ноздрените дупчици. Когато пием, много пъти издърпваме чрез тях водното вещество и скоро го изливаме там.

Устата пък, бидейки двойна, изпълнена е отгоре, отдолу, отпред и отстрани със з ъ б и. За редкозъбите естествениците мислят, че живеят малко. А понавътре има една част, която лежи на кървавата жила, на горното меко небце. Тя, като се напълни с мокрота, често се възбужда ненадейно и като че ще задави човека, защото затуля прохода на дишането. Наричат я чепчица или зърно (сливица). По природа артерията (трахеята) е твърда, обхваната от много кръвоносни жили и поради това от лига. Между нея и хранопровода лежи приезичницата (мъжецът), та когато раздъвкваме суха храна много на дребно и я пропускаме в стомаха, приезичницата затуля трахеята и я кара да действува. Чрез нея се случва, когато трахеята приеме въздух от вътрешно духане, да се възбудят тутакси и белите дробове, защото, като се надуе трахеята, въздухът преминава през дробовете в техните дупчести части. Дробовете имат пролуки и проходчета, които събират въздух; през тях въздухът влиза в дупчиците и в дирушките; дробовете пък го пропускат към сърцето.

Между лицето и трупа има една съединителна част (междина), която наричат ш и я; предната ѝ част се казва гръклян, а задната хранопровод. Хрущялната предна част, през която издаваме глас и дишаме, е трахея, а месната — хранопровод, всичките все вътре пред гръбнака. Задната пък част на шията се казва врат (надраменна част). Такива имена и форми имат частите и членовете между главата и трупа.

А трупът има на предната си част до шията първо г ъ р д и, а след това с т о м а х. Основа (корен) на стомаха е пъпът. Под тях е тъй наречения итрон (черен дроб). С ъ р ц е т о пък е поставено и лежи на последно място в гърдите в празнина, обхванато и пазено наоколо от белите дробове, които със своите ушенца като че го обгръщат и обхващат с пръсти.

О неизследима премъдрост на оногова, който ни е създал и така устроил! Как пази сърцето като природен владетел в палати и покои, заобикаля го наоколо с други части и членове и не дава да се примесят близки повреди! Прилично е прочее да кажем и сега наедно с пророк Давид: «Прославиха се делата на ръцете ти, ще се възрадвам.» Защото кой ум, като чува това, не се радва и не ще похвали и прослави с висок глас създателя на такава и толкова заслужаваща похвала крепост, дело на ръцете му? Но хубаво е всеки от нас пак да рече към тогова, който едничък между всички е бог и изкусен строител: «Зачуди ме твоето знание, наложи ми могъществото си, безсилен съм срещу него.»

Прочее сърцето, както казахме по-горе, е поставено от създателя като княз и владетел на природата в най-скритите места. Има пък и по природа твърда плът и се свързва с разнообразни връзки; а тупането му явно показва, че е наведено повече на лява страна. По две причини е турено то на тази страна на

580 животното: едната е споменатата въздушна или ветрена празнина и втората — това, гдето лявата страна като че има по-голяма нужда от него, защото е по-слаба; според както казват и други за дясната страна, тя приема немалко помощ и от черния дроб. Наведено е прочее, както казахме, повече към лявата страна. Но върхът му не държи в гръдния кош, както основата, напълно и истински средно място, що му е определено между лявата и дясната страна: той не свършва досущ в право положение отгоре надолу, но се наклонява малко към ляво място и на свършък по форма е повече окръглен, отколкото продълговат, а само последният му край се свива и свършва остро. Сърцето има три стомахчета: на дясната страна — по-голямо, на лявата — по-малко, а помежду тях — средно; двете по-малки свършват при белите дробове. По-долу, до голямото стомахче, е закачена голямата кървава жила, а от нея захваща тъй нареченото средно стомахче.

А и към белите дробове отиват от сърцето някакви проходчета и се разклоняват по всичките им части, като продължават от трахеята; те приемат въздух, т. е. вятър, и го препращат към сърцето. За белите пък дробове мислят, че имат кръв повече от другите части; но тя лежи не в самите тях, а в кръвните жили. А и сърцето има кръв, но само в себе си, както имат другите две вътрешности. Кръвта, която е в голямото стомахче, е тънка и чиста.

Тъй наречения п о я с, т. е. трупната преграда (диафрагма), лежи под белите дробове; той се нарича френес, т. е. мисли. Под пояса на дясната страна лежи черният дроб, който като че има околчеста форма, а на лява — далакът, който е дълъг и тесен. Черният дроб лежи при голямата и кървава жила (вена), а към нея е прикачен и далакът. И черният дроб, и далакът си имат всеки своя кървава жила (вена), която се отделя от главната жила и препраща

кръв. След тях при самия гръбнак лежат бъбреците, които имат проходчета (каналчета) от голямата и кървава жила, разположена в самите бъбреци, през тия проходчета бъбреците приемат кръвна дажба.

Но този, който издирва сърца и бъбреци, единчкият истински велик творец и с велико име наш господ бог, отсъди да направим до тия части разделение между вътрешното (духовното) и външното (материалното) и да свършим с частите и членовете, доколкото са достъпни за човешката природа да ги разбере. А остава да ги разберат по-вярно и по-надълго ония, които са навикнали на лекарското изкуство.

Симеоновият дворец

Когато някой беден чужденец дойде отдалеч до предверията на царския двор и го види, диви се. И чуди се, като пристъпи до вратата, като влезе вътре и види от двете страни постройки, украсени с камъни и с дърво нашарени, и прочее. А като влезе в двореца и види високи стаи и църкви, украсени изобилно с камък, дърво и багри, вътре пък — с мрамор и мед, сребро и злато, толкова, че не знае с що да ги сравни, защото в своята страна не е виждал друго освен сламени колиби, — бедният, като че ще си изгуби ума, чуди се тук на тях. Но ако му се случи пък да види и царя, седнал в обшита с бисер мантия, със златна огърлица на шията и гривни на ръцете, с пурпурен пояс препасан и с увиснал при бедрото меч, а от двете му страни седят боляри в златни огърлици и пояси и гривни, и ако, когато се върне, някой го попита, като рече: Какво видя там? — ще отговори: Не знам как да разкажа това — само собствените ви очи биха знаели да се чудят на хубостта.

582 Така и аз не мога достойно за тази доброта и ред да разкажа. Само всеки един от вас със собствените си очи като види и с безплътния си разум като размисли, може най-добре да се възхищава: собствените очи никога не лъжат. И макар понякога и те да лъжат, но все пак те са по-верни от всекиго другиго. Като виждам небето, украсено със звезди, слънце, месец, земята — с треви, дървета, морето, изпълнено с всякакви риби, и като дойде до човека, умът ми се губи, чудя се и не мога да разбера в колко малко тяло се вместя толкова висока мисъл, която обхожда цялата земя и по-високо от небесата възлиза.

Къде ли е вместен този ум? И как, като излезе из тялото, преминува през покрива на стаята, преминува въздуха, минува през облаците, слънцето и месеца и през всички пояси и звезди, през ефира и небесата и тутакси пак се намира в своето тяло? На чии крила излетя, по кой път прилетя, не мога да изследвам. Но само това зная да кажа с Давида: учуди ме познанието, което имам за тебе; то стана крепко, не мога да му се противопоставя; възвеселя ме, господи, чрез своето творение и аз ще се радвам на делото на твоите ръце. Защото се възвеличиха твоите дела, господи, всичко си премъдро направил.

Георги Хировоск

За фигурите (X в.)

Поетическите фигури са 27: инословие [алегория], превод [метафора], напотребие [катахреза], приятие [металепсис], преход [хипербат], възврат [анастрофа], съприятие [синекдоха], снятие [силепсис], именотворство [ономатопия], сътворение [пепименон], именозамяна [антономазия], отнемане [метонимия], възпетословие [антифраза или конверсия], кръгословие [перифраза], пропущане [елипса], изрядие [екзохия], лихоречие [преувеличение, хипербола], притча [парабола], загатване [алюзия], отдаване, [антаподоза], олицетворение [прозопопея], пример [парадигма], ирония, обичай [схема], последословие [христерология].

Алегория е израз, който казва едно, а има други смисъл, както е речено от бога на змията: «Проклета си измежду всички животни.» Защото е уж дума за змията, а подразбираме дявола, наречен иносказателно змия.

Метафора е дума, която пренася признаци от едно нещо на друго. Тя бива четири вида: или пренася от одушевени върху неодушевени, или от неодушевени върху одушевени, или пък от одушевени върху одушевени, както когато някой нарича царете «пастири на хората», защото пастир в същин-

 ски смисъл е за овци — и двамата са одушевени: и царят, и пастирят. — Или пък — от неодушевени върху неодушевени, както когато огън, покрит с пепел, се нарича запазено огнено семе, или пък се каже: много пламък се лее от дървото, защото изливането е присъщо на течностите. — От одушевени на неодушевени, както когато някой нарече планинска височина връх или глава, защото връх и глава за одушевените собствено се казва. — От неодушевени върху одушевени, както изразът: «Морето видя и избяга» — защото «вижда» се казва собствено за одушевени.

Напотребие [катахреза] е, когато по навик едно нещо се назовава, без да е то същото, както когато някой казва «медна дъска» — защото дъска се нарича онова, което е от дърво; или пък когато някой нарече ловеца, който лови риба в езеро или река, «сланник» [морски рибар], защото собствено, който лови в морето, се нарича «сланник»; солено (слано) е морето.

Приятие [металепсис] е израз, който поставя сходно име вместо собственото, както когато онзи, който бързо тича, се нарича «остър на бяг», и онзи, който бързо се разсърдва, се нарича «остър на гняв», защото остро собствено се нарича наострено желязо.

Преход [хипербат] е израз, който прехвърля от първото към това, което следва, както когато вместо да се каже: «Призовавам господа», казва се: «Към господа съм зовещ.»

Възврат [анастрофа, инверсия] е израз, в който една задпоставена дума става предпоставена, без нито една част в средата на речта да изпада, както, вместо да речем: «При нас ела!».—бихме казали: «Ела при нас!»

Съприятие [синекдоха] е дума, която разделя и с другото върви заедно, както когато е мир,

вместо да се рече: «Няма война», казва се: «Няма бранно оръжие», или — «Незаето е сега оръжието.»

Снятие [силепсис] е израз, който изказва за един онова, което е общо за двама или за мнозина, както когато за двама или трима души, които са синове на различни бащи и имат еднакви имена, и всеки баща има по двама или трима синове, речем: «Синове са на този и този.»

Именотворство [ономатопея] е дума, нагласена по подражание или подобие на онова, което се изказва — както когато някой нарича гласове беззначните шумове, защото собствено глас се нарича онова, което излиза от душа, доколкото светлината на душата се нарича глас.

Сътворение [пепименон] е израз, който се казва не пряко, а се изказва по подобие, както когато някой ни гледа с гняв и ярост, казваме: «Като лъв ме гледа еди-кой си.»

Именозамяна [антономазия] е израз, който поставя епитетите или занятията на двама или повече нам познати хора, когато имат едно и също име и искаме да споменем едното от тях, за да не повторим същото име, вземем онова, което приляга; да речем: ковачът или дърводелецът, а ако имат телесни недостатъци, ще речем: хромият или плешивецът.

Отнемане [метонимия] е, когато наречем владените с името на владетелите — според както е казано: «Ще бъдете наказани всички, които съдите на земята», вм. «които живеете на земята», или пък — живущите, вместо които живеят.

Възпетословие [антифраза] е израз, който казва едно нещо с противното име, както когато някой нарече слепеца «многовидец».

Кръгословие [перифраза] е израз, който с много думи назовава едно нещо; например, вместо да се рече: «Тако ми бога», казваме: «Тако ми страш-

 ните сили божии», защото нищо повече не си мислим, а само бога.

Пропущане [елипса] е израз, който не се изказва пълно, но дава възможност да се подразбира по-нататък. Например, ако някой е болен и се е изцерил, или като плаче и ридае по-нататък, спре и каже: «Боледувах и по гърдите се биех», а останалото добре се разбира, именно — оздравях и с двете ръце.

Изобилие [плеоназъм] е, когато речта изобилва с думи, които не казват нищо повече, каквото са: противник и враг.

Повторение е израз, който повтаря една дума за усилване — както когато някой обажда за позната работа, че я знае, казва: «Зная, зная тази работа» — два пъти «зная», или пък за да изрази с усилване греха, казва: «Зъл, зъл е грехът.»

Изрядие е дума, която изтъква от реда на общото положение едно нещо като особено, по старшинство и като по-добро, както е реченото от господа: «Кажете на моите ученици и на Петър.» Тук името на Петър се споменува по изрядие. Както и когато каза: «Кажете на моите ученици и на. . .» — и тук му се споменува името, защото и той бе един от учениците.

Лихоречие [преувеличение, хипербола] е израз, надхвърлящ истината с цел за усилване, както когато някой бързо бяга, се рече: «Носи се като вятър.»

Загатване [алюзия] е израз, който има тъмен, скрит в себе си смисъл, както е речено от Самсон на иноплеменниците: «От ядещия излезе храна», защото загатва за лъва, който той убил, а за намерената в челюстта му медна пита; или както бихме се нарекли ловци на обитателите на водите.

Притча [парабола] е израз, който чрез подобни и познати неща изважда пред очи някоя мисъл, прави я разбираема; например господнята притча за блудния син, в която се изразява голямата божа благост и как тя дохожда при каещите се.

Отдаване [антоподозис] е посочване на нещата, които лежат в притчата — както ако бихме рекли: «С какъвто език говори бащата на блудния, с такъв също и бог с човеците», — за да посочим сходството на притчата с нещата, за които говорим.

Олицетворение [прозопопея] е, когато някой придава на бездушните неща тяло, а понякога и сгройни думи като например: «Небесата разгласят славата божия.»

Пример [парадигма] е израз, който изтъква нещо познато като образец за нещо друго, както е казаното от Соломон: «Подражавай на мравката, о ленивецо! Трябва да имаш нейното промислено прилежание, а не природата ѝ.»

Иронията е израз, който престорено изразява противното чрез противно. Иронията бива четири вида: подигравка, хула, гавра, насмешка. Подигравка е израз, който се произнася с укор, както когато някой е беглец, се казва за смях: «Смел и храбър е!» Хула е насмешлив израз, изказан с укор през носа — както когато някой зле е попаднал, речем укорително: «Хубава работа, много хубаво си направил, друже и мъдри мъжо!» Подигравка е израз, който с привидно добри думи посочва някое непочтено дело. Например, ако някой е бил на чест и извърши зло, а ние, укорявайки го, с насмешка речем: «Голяма чест и слава си спечелил, друже.» Присмех е израз лично насмешлив; например ако речем на тъпия: «Ти, друже, си славата на разума!»

Обичай [схема] е неправилност, която има оправдание — например ако речем: «Господин Йоан, комуто господ да е на помощ, е добър човек.»

Последословие е израз, който поставя последното на първо място, както ако бихме рекли: «Добре свърши еди-кой си и добре живя» — защото онзи, който така умира, най-напред живее.

Неизвестен автор

Физиолог

Разказ за всички неща, които ходят и които летят

За лъва, цар на зверовете. За него физиологът казва:

Лъвът има три големи свойства и с това подсеща за св. троица. Първото свойство на лъва е следното. Когато лъвицата ражда малките си, ражда ги мъртви и слепи и седи на тях три деня, докато дойде лъвът, духне им три пъти и те оживяват. Така и неверните народи, които преди своето кръщение бяха мъртви и слепи, в третия ден от погребението и възкръсението на нашия господ Исуса Христа прогледнаха и оживяха. Лъвицата е духът. И както когато лъвът дойде и духне, така и бог духна у Адама и всички оживяхме.

Второ свойство на лъва. Когато лъвът спи, очите му бдят на седем страни, та така той усеща да се пази от ловеца. Така и нашият господ Исус Христос биде разпънат от юдеите, но той смаза дявола, за което е и речено чрез пророка: Заспала бях, но сърцето ми бдеше.

Трето свойство на лъва. Когато лъвът бяга от ловеца, покрива (заличава) следата си (по пясъка) със своята опашка, за да не тръгнат ловците подир него. Така и ти, безумни човече, когато даваш милостиня, защо се хвалиш? Като даваш за похвала, ти погубваш правдата, а душата си не ще насладиш. Но като даваш с десницата, левицата да не знае, та да те не преблазни дяволът, понеже ловецът е дяво-

лът, лъвската опашка — това са добрите ти дела, лъвският път е човешката милостиня. Ти, човече, идвай в църквата, та да не те преблазни дяволът, защото пророк Давид рече: не ще умра, но ще живея. Ако и ти направиш добро за душата си, никога няма да умреш, защото праведникът не умира във веки. Амин.

За слона

Има един звяр, наричан слон. Той е много голям и има чудни свойства, както и яденето и пиенето му са пречудни между всички други зверове, заради което те всички го уважават. Той няма стави на костите си и не може да свива коленете си, които са прави. Когато искат да се оплодят, мъжкият слон дохожда при слоницата и се събира с нея. Слоницата, като намери една особена билка, наричана мандрагора, яде от нея, разпалва се и дохожда при слона, играе и се гърчи. Слонът, като яде и той от тревата, разпалва се и се смесва с женското. Кога наближи време за раждане, слоницата отива в дълбока вода, измерва я и щом я намери до корем, ражда слончето. Ако го роди на земята, то не може да застане, защото няма колена, а като го роди във водата, подигне го с рилото (хобота) си и така плава по водата, като го подкрепва с опашката си под корема, дои го, докато уякне. И когато поотрасне и застане на земята, почва да ходи с родителите си.

Слонът, ако падне, не може да стане. Затова, когато поиска да си почине, дохожда до някое гърбаво дърво и като се ослони на него, спи. Така го улавя ловецът, защото той дохожда от по-рано, отрязва дървото и го подпре, след което идва слонът да се облегне и да си почине. Както Ева яде и даде на Адама, така и слоницата яде, разпали се. Ако слонът, като се опре на дървото, падне, той не може да се

 изправи. Така само ловецът, като дойде, може да го улови. Ако ловецът не успее да стори това, той по никой начин не би заловил слона. Един слон бе паднал и лежейки, рикаше силно. Чу го един голям слон и дойде да го дигне, но не можа. Викнаха тогава и двамата за помощ и дойдоха четири слона да го дигнат, но и те не можаха. Всички пак викнаха и дойдоха дванадесет и те обаче не можаха да го дигнат. Тогава всички взеха да викат и дойде един малък слон, който го дигна.

Обяснение. . . Изпърво Ева яде от дървото и даде на Адама и роди в блатото огнено. Из рая ги изведе дяволът, който научи Ева на змийския език. Кой беше слонът, който падна и не можа да стане? Отговор: Адам. Кой е слонът, който дойде изпърво? — Мойсей (т. е. законът). Кои са четирите слона? — Четирите евангелисти. Кои са дванадесетте слона? — Дванадесетте апостоли. Кой е младият слон? — Исус Христос, който извади Адама от ада.

За гърлицата

Гърлицата е мъжелюбна. Мъжкото и женското си ходят все заедно и си вият гнездо. Кога се случи едната от тях да загине, другата жали своя другар до края на живота си, чиста вода не пие, не гука и на зелено дърво не каца. Така и ти, безумни човече, когато изгубиш любимия си другар, завиждай на гърлицата, та бог да изпълни желанието ти, и когато се умножат греховете ти, прибегни до покаяние и не казвай — много грехове направих, не ще получа опрощение, но се покай от все сърце и ще имаш прошка. Човече, славеят прославя бога дванадесет пъти през нощта; ти помени бога три пъти на ден и нощ, и ще бъдеш наречен праведен. Човече, не се взирай в женската красота и си припомни, че никоя жена не е въвела мъжа си в рая, а по-често го е погубвала. Така и ти, човече, завиждай на гърлицата,

За лисицата

Лисицата е много изкусна твар. Кога не намери храна, по кой начин се храни? Отива на присойно място, престорва се на умряла, задържа и провлача дишането си и се издува като мъртва. Дохождат тогава птици, надникват над нея и почват да я кълват, мислейки, че е мъртва. Тя обаче скача бързо, улавя ги и ги изяжда. Така и дяволът, когато иска да съблазни някого и да го поведе по свое желание, той обленява най-напред човека, да не иде в църква, сетне го кара да отива при вражелици и при гадатели. Човече, четирима архангели държат божия престол, говорейки: свет, свет, свет е господ, и не знаят какво ще стори господ на човека. . . Както рече пророкът: Не бъдете като мъска, а чисти като гълъбите. Човече, ти съдиш според деянието, кому да го дадеш, та да не отидеш в мрака: златото и среброто са земя и в земята ще останат. Труди се, господ да те всели безвредно в небесното царство.

За орела

Орелът е цар на всички птици. Той живее безгрижно на света и остарява на сто години. Когато остарее, издига се високо в небесата към изток и отива във възродителното езеро. Като се окъпе в него, стои на скалата три деня, разгрее се на слънцето и старостта пада от него, та се подмладява. Така и ти, човече, когато навлезеш в тежък грях, притечи се в църквата на покаяние при духовния отец и господ ще ти прости. Скалата е църквата, слънцето е църковната молитва, езерото е заповедта на духовния отец, висо чината е постът, а орловата старост са човешките грехове. . .

За елена

Еленът е като сърната, само че има тригранни рога? Той живее петдесет години, след което обикаля като

592 добър пътник по хълмовете и доловете на планините и души где има скрита змия. Той познава змията по миризмата и веднага извиква три пъти, па приближава носа си в змийската дупка и спира дишането си. Змията, гдето и да лежи, възлиза към гърлото на елена, който я поглъща. И като погълне змията, еленът тича към водните извори и ако до три часа не намери да се напие вода, умира; ако ли се напие, ще живее. Затова и пророкът е рекъл: Както еленът жадува за водните извори, така и душата ми, боже, копнее за тебе.

За дъба

В Индия расте един дъб, наричан перидексий. Неговият плод е сладък и много добър, и гълъбите, които се хранят с него, се разхубавяват. Има змия, която стои под гълъбите и ги дебне; тя обаче се бои да се приближи до дървото или до сянката му. Ако сянката на дъба се отмести на запад, змията бяга на изток; ако ли — към изток, тя бяга на запад. Ако пък гълъбът се забърка, погреши дървото и кацне на земята, змията го улавя и го изяжда. . . Ако и ние се отклоним от жизненото дърво и се измамим по тъмните неща, каквито са блудство, любодеяние, идолослужение, лукавство, похот, и змията-дявол ни завари в тях, тогава лесно ще ни погълне.

За кремъка

Има камъни, които, като се ударят един с друг, запалват се и изгарят онези, които са около тях. Подобно е и с мъжа и жената; те се държат далече един от други. И ти, човече, бягай от жените да не би, като се приближиш до тях и се запалиш от сладострастие, да изгориш всички добродетели. Така Самсон, като пристана на жена, тя острига с косите и силата му; така и други мнозина, както се казва в писанието, се съблазниха от женската хубост.

Константин Костенечки (XV в.)

За началното обучение в грамотност

Причините за покварата на всичко това трябва да се премахнат чрез правилното обучение.

За покварата на всички тези неща, за които преди говорихме и за които не споменахме, а още повече и за ересите, за които ще говорим, необходимо е да се знае, че само старите трябва да обучават младежите, като отначало започнат да обясняват всичко правилно. И никой да не се надсмива на това (което казвам), защото писмеността се поквари не от старите, а поради обучението от ленивите и злите. Ето защо тя трябва да се излекува от онова, от което се е покварила. Ако ли някой, при все че е стар, притежава младежко незлобие и старчески разум, чрез тези средства той може най-бързо да унищожи корените на разтлението, а още повече ако изпълнява заповедта на божествените писания: «Като вървиш по пътя на усъвършенствуването.» Когато виждат, че младите по-добре проумяват писанието, тогава старите, дори без да искат, от срам сами ще подирят пътя.

Но скръб (ще пробуди) и това, което ще се съобщи. Щом то е полезно, нека го изложим най-напред.

Ако някой желае да обучава според някогашното

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
БИБЛИОТЕКА
София

594 обучение — както е отбелязано: след А иде Б и т. н., според наименованията, на които са привикнали децата, — нека обучава! С това той не ще поквари нищо, само че всички букви да ги произнася точно, а също така и според удължеността и удареността им, както пояснихме, та от всички деца да се запомнят според преданието. Но впрочем аз жаля децата, понеже започват стена, която е неизградима от мнозина; дори отделното дете заставя да я изградим чрез тези наименования. Заради това дори и онзи, който изучава псалтира, се нуждае от тълкувател. Даже и помалка част да събира, бързо ще натрупа голяма грамада, сиреч който се придържа о обучението, за което по-горе говоря. Дори (щом стигне) до петата или шестата дъсчица, и то преди да е стигнал до часослова, той ще е свикнал да се учи без тълкувател и сам да пише. По-лесно е за този, когото обучават, и за този, който обучава.

А това е за буквите. По какъв начин ученикът ще ги разбере по-добре?

Първо, ако искаш, напиши буквите наред според численото им значение, за да се знае кои са гръцки, кои са изобретени. Числата се редуват според гръцките букви освен шестицата, защото от числата само тя е сръбско число. И друго: още в началото да свикнеш с всяко книжовно произношение. Даже някой и да възприеме произношението на гръцките, отпосле той бързо свиква с двете. Произнасят се така буквите: А, В, Г, а не: А, Б, защото в гръцката азбука се казва: Аз, Веде. При все че някои изопачават указанията в канона относно Азбуката и казват: «Този канон е по аз-буки», или: «Акатистите и икосите, които съдържа, са по аз-веде», изпърво трябва и ние така да пишем, за да бъдем силни по всички въпроси. Впрочем кое учение налага да пишем А, Бе? Но дори и така да пишеш, когато обучаваш, ти независимо от големия труд не ще сгрешиш в нищо, стига само

да спазваш гореказаните правила. А относно труда аз пак ще кажа. Щом толкова много труд влагат тези, които непосредствено обучават децата, би трябвало да се намерят мнозина, които да умеят да тълкуват книгите — разбира се, с помощта на етимологията. Обаче твърде малцина са учени: повечето от тях разказват за пътешествието си. Но никой да не си въобразява, че и това е така лесно, както някой обича да приказва, и то какво ли не. Нека той разбере, че от всичко, което бива считано за нищожно, нито едно нещо не се осъществява без повелението на светите отци и без ред.

Когато се почва, от всичките писмени знаци най-напред да се пише кръстът са заповядали отците. И не мисли, че това се върши току-така, а защото в началото чрез кръщението ние сме се разпънали и сме се погребали заедно с Христа. Така и тези, които започват да учат божествените букви, трябва най-напред от всичките да сложат кръста и да кажат: «Кръсте, помагай!» — според както апостолът е заповядал: «(Да ми не дава господ) да се хваля освен с господния кръст!» Но и в случая някои го оскверняват, като казват в началото: «Кръсте, боже, помагай!» Те го боготворят, а той е божествен знак на небето, но не и божество. Обаче не питай кои! Това вършат невежите, а не всички. Виж колко злини поникнаха поради невежите!

\+ А В Г Д Е S З Н Θ І К Л М N ξ О П
Р С Т ογ Ф Х Ѱ ω Ю ѽ БІ Б Ж Ь ѣ Ш Щ Ц Ч

Когато младежът ги заучи така от началото, тогава отново да започне от края така: Ч, Ц, Ш, Щ, та чак до А и до кръста (+). При това за да ги заучи от двете страни, не е необходимо да ги казва писмено, а само устно. По този начин той ще запомни всяка буква според мястото, гдето е отбелязана. Ако ги заучи само откъм едната страна, той ще срещне много спънки, докато ги запомни, защото ще си ги предста-

596 вя наред, както първом ги е заучил. Освен това много букви пък не се поддават на често отбелязване, като Θ, или Ψ, или ξ и други. А като ги забравя така, той създава труд на учителя си, понеже трябва много да работи с децата, за да ги научи малко, и то откъслечно. Който изостави за кратко време упътването (т. е. ръководството), макар и да продължи отново (да преподава по него), той много ще се затрудни. Ако ли съвсем го изостави, той ще навлезе в пусти и непроходими пространства, както и широкият път, който отвежда в гибел, когото господ е набелязал. Така и в тези случаи: в пусти и непроходими пространства (завеждат учениците си) онези, които отначало са лениви, и ги погубват един след друг, ала те както наскърбените и притеснените биват въвеждани в божието царство. По същия начин и този, който не позволява на ученика да постави нито над една буква знаците и ударенията, ще го отведе в пусто и непроходимо пространство.

Как ли не се намира у тези народи нито един философ (т. е. граматик), както изпърво, освен онези тук-там, които са се учили в други страни или които са дошли отдругаде! Да не би другите народи да са по-мъдри от този народ! Съвсем не! Непокорството и унищожението на упътването за буквите пресякоха пътеките към правилното писане.

Неизвестен автор

Разумник

Въпрос: От какво господ създаде небето и земята?

Отговор: Взета бе сметана от водата и тя се сусири. И бог създаде небето и земята. В понеделник създаде слънцето, месеца, звездите и всички небесни тела.

В.: Кажи ми що е слънцето?

Отг.: Божия красота и живот за света и за земята.

В.: А от какво бог сътвори слънцето и месеца?

Отг.: Когато бог сътвори небето и земята, тогава помисли как да сътвори и човека и как ще се роди от него, и как ще бъде разпънат и предаден на смърт. И когато бог помисли за смъртта, тогава падна сълза от окото на господа и тази сълза бог нарече слънце. Месецът е от господния престол, звездите са от господнята плът, а ангелите са от божия дух и от огъня.

В.: По-голямо ли е слънцето, или месецът, или звездите?

Отг.: Слънцето е по-голямо 60 пъприща от цялата земя, а месецът е половината от цялата земя; всяка звезда пък е 15 дни ходене.

В.: Колко образа има слънцето или луната?

Отг.: Слънцето има хиляда образа, а луната 340 образа.

В.: Кажи ми, на какво се държи земята?

Отг.: На много висока вода.

В.: А на какво се държи водата?

Отг.: На голям плосък камък.

В.: А на какво се държи камъкът?

Отг.: На четири златни кита.

В.: А какво държи златните китове?

Отг.: Огнена ръка.

В.: А какво държи този огън?

Отг.: Друг огън, който е 12 пъти по-горещ от този огън.

В.: А какво държи дъното на този огън?

Отг.: Железен дъб, който е посаден преди всичко друго, а корените му се опират на божията сила.

В.:. . . . . .

Отг.: Във вторник бог посади рая, в сряда сътвори водите по мярка, в четвъртък заповяда и бяха създадени всички животни, влечуги и пернати птици, в петък създаде Адам, а в събота му вдъхна животворен дух.

В.: От колко части бог сътвори Адам?

Отг.: От осем части: 1) тялото му от земя, 2) кръвта от морето, 3) костите от камък, 4) душата от вятъра и от божия дух, 5) разума му от облак, 6) очите му от слънцето и от росата, 7) мисълта му от ангелска бързина, от смях и от плач. Така, като събра светият дух от всичко това, състави го в едно и рече: Ако излезе потомство из този човек от морето, то ще бъде лакомо; ако ли от слънцето — то ще бъде мъдро, разумно и почтено; ако ли от облака — то ще бъде измамно във всичко; ако ли от вятъра — то ще бъде сърдито; ако ли от камъните — то ще бъде милостиво; ако ли от ангелската бързина — то ще бъде смирено и добро във всичко.

В.: Колко човешки рода има?

Отг.: Два — Адам и Ева.

В.: А как сътвори бог дявола?

Отг.: Когато сътвори небето и земята, бог видя сянката си във водата и рече: Излез, брате, и бъди с мене! И излезе дяволът като човек и господ му даде името Самаил.

— — —

В.: На кой език проговори най-напред Адам?

Отг.: Алилуя, т. е. сирийски език: хвалете господа от небесата!

В.: Къде седеше Адам, като излезе от рая?

Отг.: В Едем пред райската врата.

В.: Кажи, кой най-напред направи оброк на земята?

Отг.: Авел закла агне.

В.: А кой е първият пастир?

Отг.: Авел.

В.: Кой научи ратая да оре?

Отг.: Каин.

В.: Откъде се взе пшеницата?

Отг.: Михаил и Гавраил я взеха от рая и я хвърлиха на земята.

В.: Откога се започна злобата?

Отг.: От Каин се започна злобата, лъжата и клеветата, разбойничеството и душегубството.

В.: Кой направи 7 велики дела, когато погинаха 7 части на света?

Отг.: Каин: 1) погуби душата, 2) наследи ада, 3) замърси земята, 4) опечали бащата, 5) лиши майката от чедо, 6) отвърна се от бога, 7) раздели се с брата си.

В.: На колко части бог раздели Адамовата доброта?

Отг.: На 7 части: 1) на Авраам даде гостоприемство, 2) на Самсон сила, 3) на Йосиф красота, 4) на

600 Давид царска кротост, 5) на Авесалом коси, 6) на Соломон премъдрост, 7) на Йов богатство.

В.: На кого най-напред бог прати грамотността?

Отг.: На Сит, Адамов син.

— — —

В.: Кой изнамери латинската книга?

Отг.: Нунаил, Умам и Брейтул.

В.: Кой изнамери гръцката книга?

Отг.: Меркурий.

В.: А кой изнамери българската книга?

Отг.: Кирил Философ.

В.: Кажи ми, кой най-напред съгради на земята храм на бога?

Отг.: Цар Соломон.

В.: Кой е бил първият епископ в Ерусалим?

Отг.: Яков.

В.: А кой е първият архидякон?

Отг.: Свети Стефан.

В : А кой е бил първият поп?

Отг.: Мелхиседек, Ноев син, наречен презвитер.

В.: Кой ходи под най-тежко бреме?

Отг.: Попът взема върху себе си човешките грехове.

В.: Кой принесе най-напред богу жертва?

Отг.: Ной, когато излезе от кораба.

В.: Къде седи Адам?

Отг.: На четвъртото небе изпраща праведните в рая, а грешните в мъката.

В.: Колко души умират на ден и на нощ?

Отг.: 12 хиляди и 24 души; толкова се и раждат.

В.: А колко измежду тях са праведни?

Отг.: Трима почиват на Аврамовото лоно, а другите се блъскат с душата си във вратата на мъчението.

В.: Колко небеса има?

Отг.: Седем и на седмото почива бог.

В.: Защо бог създаде планините?

Отг.: Чрез планините се укрепи земята, за да не се клати върху водите.

В.: Какво представлява толкова горещата баня, излизаща от земята?

Отг.: Земята стои върху вода, а водата върху огън. И от него изтича по жилите вода. И ако тя не би се изстудявала, преминавайки през толкова дебели земни пластове, човек не би могъл дори да я погледне от топлина.

В.: Колко голяма е земята?

Отг.: Колкото е от земята до небето, толкова е дебела земята.

В.: Защо земята е пълна с вода?

Отг.: Както тялото е пълно с кръв, така земята е пълна с вода.

В.: Колко отстои земята от небето?

Отг.: Колкото е от изток до запад, толкова е от земята до небето.

В.: Далеко ли е слънцето от месеца?

Отг.: Колкото е от земята до месеца, толкова е от месеца до слънцето и до звездите. Звездите са закрепени на небето, а месецът и двете денници плуват из въздуха.

В.: Как залязват звездите?

Отг.: Небето се върти, та поради това те залязват.

В.: Как слънцето изгрява за голям ден?

Отг.: Слънцето има 183 престола и всяка сутрин го пренасят ангели.

В.: А как захожда или как изгрява?

Отг.: Когато слънцето залезе, вземат го ангели и го пренасят на господния престол, поставят го на крилото господне и пеят нестихващи песни. Когато бъдат на седмата песен, ангелите отвързват престола,

602 взимат слънцето, отнасят го на изток и го слагат на престола. И поради това то изгрява за голям ден.

В.: Защо пеят петлите през нощта?

Отг.: Когато ангелите вземат слънцето от престола и го понасят на изток, херувимите удрят с крила. И тогава всяка птица на земята потреперва. Поради това и петлите възвестяват на света.

В.: Къде дява морето водите, които се вливат в него, и то не се напълва?

Отг.: Както мършата е храна за звяра, така и водите за морето.

В.: Що е солта за морето?

Отг.: Каквото е тлъстината за тялото, такова е солта за морето.

В.: Откъде взимат облаците водата, която пренасят толкова много?

Отг.: Никоя жива душа не знае где се намира тази вода, защото е в бездната.

В.: А как се увеличава водата?

Отг.: Облаците взимат малко и когато видят светлина, тя се увеличава. Защото пророкът рече: «Разчеса всичките косми на руното и тя се увеличи.»

В.: Как идва сушата и как дъждовното време?

Отг.: Има воден цар. Когато отиде в морските глъбини, с него отиват и неговите воеводи. И тогава настава суша. Когато пък водният цар отново излезе из глъбините, а заедно с него и воеводите му, тогава бликва вода от дървета и камъни, облаците я вземат и поръсват земята.

— — —

В.: Откъде се взе огънят?

Отг.: От зеницата господня го запали ангел и го занесе на Адам.

В.: Защо бог не създаде за мъжа жената от земята, както него създаде, а от реброто му?

Отг.: Ангелите попитаха господа за това. Господ рече: така постъпих, за да милеят един за друг.

Неизвестен автор

Из гадателните книги

Коледник

Ако се случи Рождество Христово в неделя, зимата ще бъде мека, пролетта — мокра, лятото — сухо, есента — ветровита. За войниците ще има радост, за царете развенчаване. Ще има изобилие на плодове, множество четириноги и много мед. За младите — пагуба.

Ако бъде Рождество Христово в понеделник, зимата ще е люта, а пролетта и лятото — мокри, жетвата — богата, дъждовете — големи, есента — суха. Гроздоберът ще е по-слаб, медът ще намалее, плодовете ще са много, а за много мъже ще настъпи неочаквана смърт. За воеводите ще има радост, за царя и боляpите — придобивки, а за благородните жени — плач. Други ще загинат от силен плач.

Ако бъде Рождество Христово във вторник — зимата ще е снеговита, пролетта — мокра, лятото — добро, а есента — суха. Пшеницата ще бъде слаба, плодовете също ще намалеят, за четириногите ще настъпи пагуба. Неочаквани недъзи ще налетят, а плаващите ще се издавят. Ще има много мед и масло. Всред гърците ще има смут.

Ако Рождество Христово бъде в сряда, зимата ще е зла, пролетта — суха, лятото — добро, есента — суха. Пшеницата ще е слаба, гроздоберът — изоби-

лен, плодовете и медът — много. За мъжете ще настъпи пагуба. Маслото ще е оскъдно. Враговете ще спечелят успехи в мир.

В четвъртък ако бъде Рождество, тогава ще бъде зимата мека, пролетта и лятото — ветровити, овощия ще има малко, медът ще намалее. За силните — пагуба. Масло и плодове ще има много.

В петък ако бъде Рождество Христово, зимата ще бъде неочаквано зла, пролетта — ветровита, лятото — мокро, есента — суха, гроздоберът — изобилен. Ще има очебол, за младите — пагуба, за войниците — радост. Маслото ще е много. За князете ще има похвала.

Ако Рождество Христово бъде в събота, зимата ще е люта, ветровита и сняг върху сняг. И пролетта ще бъде ветровита, а лятото — мокро. Плодове ще има по-малко, но хубави, есента ще е суха. За овцете — пагуба. Ще има много пожари, тридневен земетръс, а за старците — смърт.

Гръмник

Месец септември. Ако прогърми в първия ден, предсказва спасение на света. Ако ли има тътен, предсказва за битки на велики мъже. В същия месец ако прогърми през деня или има мълния, ще бъде дъждовно, голяма тишина и потоците ще се напълнят. В същото време ще има много плод и храна. Хората ще паднат в грях поради блудство и техните домове ще се развратят. Жените и децата веднага ще измрат. В същия месец, ако има през нощта гръм или мълния, всички хора ще се разболеят. Тогава много мъже ще погинат от меч и войска. В същия месец ако има земетръс през деня, житата ще изсъхнат, голям страх ще има между хората и големи дъж-

дове. Ако ли земетръсът бъде нощем, хората ще погубят княза на тази земя.

Месец октомври. Ако прогърми първия ден, предсказва смърт. Ако ли има тътен, ще има радост и благодат. В същия месец, ако през деня има гръм и мълния, всички от източната страна до запад ще се зарадват, а египетската страна ще изнемогне, ще погине от ревност и зверовете ще я изядат. Ако ли има гръм и мълния през нощта, страх ще пламне на онези места и корабите ще потънат. И много ветрове ще има, разруха на домовете, бедност и много зверове. Добитъкът ще се разплоди. В същия месец, ако има земетръс, много войски ще загинат. Морето ще намалее, после ще има много дъжд. Ако ли пък земетръсът бъде през нощта, тогава хората ще намалеят и ще се явят скакалци, които ще изядат житата. Дъждове ще има и овошките няма да дадат плод.

Месец ноември. Ако прогърми през нощта, медът ще бъде много. Мъдри и праведни мъже ще измрат. Ако ли през деня има гръм и мълния, в арабската земя ще настъпи глад и още показва, че хората, имащи човешка слава, ще спечелят, а войниците ще загинат. Истински град ще се разсипе. В тази земя бедните човеци ще се разболеят. Ако ли през нощта има гръм с мълния, ще има пожари по всички страни и градове. Кораби ще потънат. Зверовете и животните ще се умножат, зверовете ще се нахвърлят върху хората и ще бъдат изгорени от небесата. В същия месец, ако има земетръс през деня, за царете ще има мир и любов голяма ще настъпи между човеците. Война няма да има, но ще валят големи дъждове, ще има жито много, а деца и животни ще измрат. Ако ли земетръсът бъде нощем, ще настъпи траен мир. И скръб и печал няма да има, а радост голяма между хората. Оранта ще е тежка. Морските животни ще се умножат. После дъждовете ще се усилят.

Месец декември. Ако прогърми или има

мълния, аломиданци ще отворят война и ще паднат в робство, а техният цар ще погине от робите си. Ще има много жито и плодове. Ще настъпи дълга зима по земята. В много морета ще загинат много мъже. Ако ли има гръм или мълния през нощта, раждащите се ще умрат. Другите народи ще изгладнеят и ще има неочаквана смърт. Ще се яви силен човек. Тогава царят ще погуби своите противници. В същия месец, ако има земетръс през деня, царят ще остави и града, и войската си, ще отиде в други страни, ще се спре при много царе. И църкви ще запустеят, и диви зверове ще загинат. Но после всички градове ще се успокоят от много викове, война и смърт. Предсказва още, че ще има война с много градове и с нови народи. Ще се случи царят да остави царството си и да бяга в други страни. И неговото царство няма да го приеме, но църквите ще опустеят. Дъжд няма да има, нито жито. Но после царството ще го потърси и градовете ще се уредят и населят. Църквите и областите ще се умирят.

— — —

Месец август. Ако прогърми, велик мъж ще умре. Ако няма тътен, всичко ще бъде добре, не показва никое зло. Ако ли прогърми през деня или има мълния, на изток и на запад законите ще се отменят. Земята ще даде много плод, но войниците ще дойдат от друга страна и ще го изядат. Те ще превземат тази земя, разбойници ще се появят и ще има убийства между тях. Ако гърмът или мълнията бъдат през нощта, войниците на царя ще въстанат и ще го погубят. В източните страни няма да има жито и хората ще бъдат като зверовете. Ще измрат много деца. Ако има земетръс през деня, ще има скръб и печал; предсказва и болест. Градове ще се разорят, някъде

 ще се запали велика църква и овощните дървета ще изгорят. Лозята ще изсъхнат и земята грозно ще се сътресе от божия гняв. Ако ли през нощта земята се разтърси, всички земни блага ще бъдат за царя. Ще има дъждове и много пшеница, но ще има и треска.

Трепетник

Ако потрепере дясната страна, предсказва за богатите печалби, за бедните — добро. Ако е лявата страна, означава успех. Ако потрепере темето на главата, показва печал от приятел. Ако е тилът, за богатите — плач, а за бедните — добро. Ако играе дясното око, показва за бедните полза. А ако е лявото око, показва сълзи. Ако потрепере лявата вежда, предсказва някое добро. Ако е дясната, показва недъг, а после добро. Ако потреперят ноздрите, показва и за бедни, и за богати добро; ако потрепера устната, значи радост. Ако затрепери дясната страна на езика, показва печал. Ако е лявата страна — добро пътуване. Ако тракат зъбите, показва разрушение. Ако потреперят членовете на дясната страна, означава печал и велика скръб. Ако бучи лявото ухо, предсказва някое добро. Ако зашуми от дясната страна, показва добро и чест. Ако потрепере дясната страна на брадата, означава добро за всички. Ако е лявата брада, значи печал и смърт.

Ако потрепера лявата плешка, показва печал. Ако е лявата мишница — за богатите слава, за бедните утешение и радост. Ако потрепере левият лакът — за богатите работа, за бедните радост. Ако потрепере десният лакът, значи радост. Ако потрепере дясната ръка — за богатите недъг, за бедните работа. Ако е лявата ръка, показва запазване на света. Ако потрепере палецът на лявата ръка, значи ще станеш господар или владика и враговете ти ще загинат.

Ако потрепере пръстът до него, показва печал. Ако потреперят ребрата от дясната страна, означава радост. Ако са ребрата от лявата страна — зла болест. Ако потрепери лявото коляно, предсказва пътешествие. Ако е дясното бедро — беда, а лявото показва добро и радост. Ако потрепери дясната нога, много ще поработиш. Ако е лявата нога, ще избегнеш голяма болест. Ако потрепери пръстът на дясната нога, предсказва радост. Ако е пръстът на лявата нога — печалба. 609

Месецослов

Ако човек се разболее през първия ден на месеца, опасността е до 18 дни. Ако тези дни преминат, ще бъде слаб 30 дни и ще оздравее. Ако човек се разболее на втория ден, има опасност до два дни; ще боледува тежко, но няма да умре. Ако се разболее през третия ден, ще боледува леко и ще оздравее. Ако се разболее през четвъртия ден, опасност има 124 дни; ако ги прекара, ще оздравее. Ако се разболее в петия ден, няма да оздравее, ще лежи 5 дни и ще умре. Ако се разболее в шестия ден, ще отслабне като смъртник, но няма да умре. Ако се разболее през седмия ден, ще боледува много тежко, до смърт, но няма да умре. Ако се разболее през осмия ден, ще слабее 15 дни и ще умре. . .

БЕЛЕЖКИ

ВЕЛЕСКИЙ

Поезия

Молитва към Григорий Богослов; Молитва преди отпътуване за Цариград; Предсмъртна молитва — текстът е извлечен от Пространното Кирилово житие. Кирил е имал поетически склонности, за което говори и написаният от него химн в чест на папа Климент Римски (по свидетелството на Анастасий Библиотекар в писмото му до епископ Гаудерик от 875—879 г. — Извори за българската история, VII, 1960, стр. 206—207). Вероятно оригиналните текстове са били по-обширни. — Григорий Богослов (Назиански) — църковен деец, християнски писател и поет от IV в. — Превод на В. Сл. Киселков.

Азбучна молитва — позната по най-ранен препис от XII в., поместена в началото на Учителното евангелие на Константин Преславски. Около авторството на творбата съществуват многобройни спорове, някои я приписват на Кирил, което мъчно може да се приеме. — Превод на М. Генов, Старобългарска литература. Антология, 1947, стр. 41—42. Прилагаме и поетическия превод на Ем. Попдимитров (от книгата му «Глас из дълбините»); в него е спазен акростиховият характер на творбата.

Проглас към евангелието — най-стар препис от XIII в. в Хилендарския манастир. Авторството на стихотворението е

614 спорно — приписва се на Константин Преславски и на Кирил. — Превод на Ем. Георгиев, Две произведения на св. Кирила, 1938, стр. 12—17.

Похвала на цар Симеон — поместена в началото на Симеоновия (Светославовия) сборник от 1073 година. — Премъдрият Василий — Василий Велики (330—379), византийски християнски писател. — Птоломей — вероятно Птоломей I (337—383), египетски владетел, който основал библиотека в Александрия. — Преводът е взет от Бълг. истор. библиотека, г. I, кн. 4, 1928, стр. 1—2.

Надгробен надпис в Рила — надпис на гроба на севаст Хрельо в Рилския манастир; Хрельо възстановил манастира в началото на XIV в. Публикуван у Йорд. Иванов, Св. Иван Рилски и неговият манастир, 1911, стр. 145. Вж. също Др. Костић). Старост народног песништва нашег. Iужнословенски филолог, XII, 1933, стр. 55—58; Antologija stare srpske književnasti. Под ред. на проф. Дж. Сп. Радоичич, Белград, 1960, стр. 8. — Превод на Ив. Дуйчев, Из старата българска книжнина, II, 1944, стр. 284.

Молитва към Богородица — Димитър Кантакузин работи през XV в. Автор е също на житие с похвала за Иван Рилски. «Молитвата» се състои от 314 стиха; най-старите преписи са от XVII в. За пръв път обнародвана научно от Д. Маринов (СбНУ, XVIII, 1901, стр. 77—82); вж. също Б. Ст. Ангелов, Няколко нови вести за книжовното дело на Димитър Кантакузин. Изв. на Лит. инст., II, 1954, стр. 249—262. — Преводът е на Б. Ангелов и М. Генов, Стара българска литература, 1922, стр. 562—564.

Майка на мъченик към сина си — текстът е обнародван от Б. Ст. Ангелов, Съвременници на Паисий, II, 1964, стр. 112; извлечен е от сборника-дамаскин на поп Тодор Врачански от 1761 г., в Соф. нар. библиотека, № 338 (съставен по сборник на Йосиф Брадати). Стихотворението се намира в

словото за 40-те мъченици и представя обръщение на майката на най-малкия мъченик. Там е вмъкнат и един пасаж срещу потурчванията, който поместваме в отдела «Публицистика».

Из канона в чест на Димитър Солунски — най-стар препис от 1096 г. С голямо основание творбата се приписва на Методий. Публикуваната тук извадка е преведена от Й о р д. И в а н о в (в. Зора, бр. 5004 от 3. VII. 1937 г.). — Според легендата Димитър е бил от Солун, служил в римската войска; убит като християнин в 306 г. Свети Димитър Солунски е бил смятан за покровител на Солун.

Из службата на Константин-Кирил — службите в чест на двамата славянски просветители са обнародвани от А. Т.-Б а л а н, Кирил и Методий, II, 1934, стр. 62—78. Превод на Б. А н г е л о в и М. Г е н о в, Стара бълг. литература, стр. 138—144.

Из службата на Методий — също превод на Б. Ангелов и М. Генов, пос. кн., стр. 145—149. Др. Костич установи по един акростих, че службата е дело на Константин Преславски (Бугарски епископ Константин — писац службе св. Методију. Byzantinoslavika, VII, 1937—1938, стр. 189—211).

Из похвалното слово за Михаил и Гавриил от Климент Охридски — преводът е на Б. А н г е л о в и М. Г е н о в, пос. съч., стр. 60—67.

Молитва на св. Петка след завръщането от пустинята; Възхвала на св. Петка; Обръщение към св. Петка; Молитва към св. Петка — извлечени са от житието на св. Петка (Параскева), написано от патриарх Евтимий. — Превод на В. С л. К и с е л к о в (Бълг. истор. библиотека, г. III, кн. I, 1930, стр. 204—217).

Похвала на цар Иван-Александър — поместена в Софийски псалтир (наречен в ръкописа «Песнивец») в библиотеката

на Бълг. академия на науките. — Превод на Ив. Дуйчев, Из старата бълг. книжнина, II, стр. 69—73.

Приписка в патерик — превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 134—135.

Приписка в осмогласник — в пергаментен ръкопис от XIV в., в Соф. нар. библиотека. Предполага се, че споменатият Александър е синът на Иван Шишман. — Превод на Ив. Дуйчев. пос. кн., II, стр. 289—290.

Разкази и повести

Всички текстове са взети от книгата на Йорд. Иванов, Старобългарски разкази, 1935.

Чудото с българина — разказът е запазен по три късни преписа (от XIV в. нататък), но ще е възникнал още през X в. Свързан с войната на Симеон срещу маджарите през 895—896 г.

Александрията — изключително популярен роман през епохата на средновековието, посветен на живота на Александър Македонски (356—323 пр. н. е.). Романът е възникнал на гръцки през II—III в. и през V в. преминал във Византия. У нас е бил преведен вероятно още през X—XI в.; през XII—XIII в. в Русия е била съставена втора славянска редакция на романа, а по-късно и трета, наречена сръбска.

Варлаам и Йоасаф — също широко разпространена средновековна повест, в основата на която лежи легендата за Буда, напълно християнизирана. Поместените два разказа са само един епизод от повестта — две притчи, чрез които отшелникът Варлаам разкрива на Йоасаф, син на индийския езически цар Авенир, силата на християнската религия. Преоблечен като търговец, Варлаам му разказва цяла редица

притчи, които се обособяват като самостоятелни разкази. Повестта е проникнала в България вероятно през XI в.

Троянска притча — разказ за Троянската война, запазен в два български преписа от XIV в., във Ватиканския и Московския препис на Манасиевата хроника. Разказът е дошъл в България от Запад, вероятно с хърватско посредство, за което свидетелствуват формите на имената (някои имена са побългарени: Ефигения — Цветана, Юнона — Юная).

Соломон и жена му — разказът е бил преведен на български рано, наред с други легенди за Соломон (Соломон и Китоврас, Соломон и Савската царица и др.).

Кръвосмешение — прониква у нас през Втората българска държава, запазен по преписи от XVI в. нататък.

Кръчмарката Теофана — разказът има историческа основа; сюжетът е взет от живота на византийските военачалници и императори Никифор Фока (963—969) и Йоан Цимисхий (969—976).

Александър от Троада — сюжетът е свързан с Троянската война, но в него са вплетени «случки от византийско-арабските отношения и всичко това е предадено от християнско аскетично гледище, гдето жената, алюзия на хубавицата Елена, докарва най-гоелеми злочестини на народите» (Йор. Иванов, пос. кн., стр. 129). Парис тук е получил името Александър и за разлика от по-късно живелия Александър Македонски е наречен вехтият (старият) Александър.

Българската царкиня Персика — разказът е запазен по четири късни руски преписа от XVIII в. Той представя интересен пример на преплитане на различни сюжетни нишки, на исторически с измислени имена, на литература с фолклор.

За жената, която убила мъжа и синовете си заради един монах — разказ из Патерика (Отечника), сборник от дидактич-

ни разкази и анекдоти из живота на монасите, отличаващи се с твърде голямо тематично разнообразие. Превод на Светлина Николова от ръкопис № 1036 от XIV в. в софийската Народна библиотека «Кирил и Методий».

За девойката, пленена от персите — разказ из Патерика, преведен от Светлина Николова от ръкопис № 303 от XV в. в Соф. Нар. библиотека.

За монаха, който искал да бъде равен на Исак или Йов — разказ из Патерика, преведен от Светлина Николова от ръкопис № 1036 от XIV в. в Соф. Нар. библиотека.

За старейшината на блудниците Сергей — разказ из Патерика, преведен от Светлина Николова от ръкопис № 1036 от XIV в. в Соф. Нар. библиотека.

Между истината и легендата

Из живота на Кирил — из Пространното житие на Кирил (със съкращения), в превод на В. Сл. Киселков. Пространните жития на Кирил и Методий (наричани още Панонски легенди) са извънредно важни литературни паметници от IX в., съдържат много ценни исторически данни. Написани са от най-близките ученици на братята (някои ги приписват на Климент Охридски). Запазени са в твърде голям брой преписи. Издание на оригиналния текст вж. у А. Т.-Балан, Кирил и Методий, I, 1920. — Плакида — според легендата главнокомандуващ римските войски при имп. Траян; по-късно обявен за светец. Според житието му по време на лов видял знамение върху рогата на елен, че трябва да се покръсти. — Теоктист — вероятно близък на семейството на Кирил, доверено лице на императрица Теодора (842—856), при която бива възстановено иконопочитанието, и регент при малолетния Михаил III. — Анис Йоан — патриарх Йоан Граматик, свален в 842 г. като привърженик на иконоборството. —

Нестор — юноша, герой от житието на св. Димитър Солунски; излиза на двубой с Лий. — Сарацини — араби. — Олимп — планина в Мала Азия, на брега на Мраморно море, монашеско средище. Тук се е намирал манастирът «Полихрон», в който са пребивавали Кирил и Методий. — Хазари — от тюркски произход, населявали областта между Каспийско и Черно море. — Самаряни, самарянски книги — етническа група в Палестина, която е изповядвала особена разновидност на юдаизма; Кирил е попаднал на самарянски книги, от които днес са стигнали малко образци. — «Тук философът намери евангелие и псалтир...» — извънредно интересен епизод от хазарската мисия, неизяснен и досега напълно задоволително в научната литература; водят се спорове дали се касае за готско, руско или някакво друго писмо. — За откриването на мощите на Климент Римски и за написаните от Кирил творби във връзка с това събитие дава интересни сведения Анастасий Библиотекар в писмото си до епископ Гаудерик. Готвейки се да пише ново житие за Климент, Гаудерик поисква от Анастасий Библиотекар материали на гръцки език, свързани с откриването на Климентовите мощи. Писмото на Анастасий вж. в Извори за българ. история, VII, 1960; Ал. Милев, Жития на св. Климент Охридски, 1961. — Акила — направил буквален и старателен превод на Стария завет на гръцки (живял в края на I и първата половина на II в.). — Скиния — шатър, сенник. — Варда — вуйчо на император III и регент по време на неговото непълнолетие; реорганизатор на Магнаурската школа в Цариград. — Панония — славянско княжество между река Дунав и Сава.

Из живота на Методий — из Пространното Методиево житие (със съкращения), в превод на В. Сл. Киселков. — Стр. 48: след израза «като божи ангели» в оригинала има пропуск. — Немският крал, пред когото съдят Методий, е Карломан, син на Лудвиг Немски. — Иоапаторска ерес — така е наречено схващането на католическата

 черква, че светият дух не произлиза само от бога-отец, както смята източноправославната черква, но и от сина. Тоя догматичен спор довежда до разделянето на двете християнски църкви.

Намиране мощите на папа Климент Римски. — Това е славянският текст на написаните от Кирил съчинения по случай откриването на мощите на папа Климент в Херсон. Текстът е достигнал в късни, покварени преписи от XVI в. нататък. В неговата основа са залегнали главно краткият разказ (brevis historia) и похвалното слово (sermo declamatorius), за които говори в писмото си Анастасий Библиотекар. За тези съчинения се споменава и в Пространното Кирилово житие (както пише в неговото «Обретение»). Спорните въпроси около авторството на славянския текст разгледа Ю. Трифонов, Две съчинения на Константина Философа (св. Кирила) за мощите на св. Климента Римски, СпБАН, кн. 48, 1934, стр. 192—200. Тук печатаме творбите по неговия превод.— Климент Римски е живял през I в. Според легендата той бил заточен от имп. Траян в Херсон и тук загинал мъченически, като бил хвърлен в морето с котва на шията. Истинността на тая легенда се оспорва сериозно в науката.

Най-старото житие на Наум — написано през X в. от Наумов ученик, който е писал и житие на Климент, недостигнало до нас; запазено е по единствен препис от XV в., открит в Зографския манастир от Йорд. Иванов (Български старини из Македония, 1931, стр. 305). За Наум е запазено и второ славянско житие (вж. Йорд. Иванов, пос. съч., стр. 311—313). Преводът е направен от В. Сл. Киселков, Свети Климент Охридски — живот, дейност и жития. София, 1941, стр. 142—144.

Бялото езеро — Охридското езеро. — «Презвитер Наум почина шест години по-рано от епископ Климент», т. е. в 910 г. — След «силна скръб» вероятно има пропуск в оригинала.

Солунска легенда — легендарна творба за създаване на славянската писменост; представена като автобиография на Кирил. Възникнала е вероятно по време на византийското робство (вж. St. Gečev, La légende dite de Thessalonique. Studia Serdicensia, I, 1938, стр. 135—164). Запазена е по три късни преписа. Ценна е със своята патриотична българска тенденция. Превод на М. Генов, Старобълг. литература. Антология, 1947, стр. 86—87.

Из живота на Роман-Ромил — извадка от житието му, написано от монах Григорий, живял през XIV в. в Парория, Търновско, Света гора, привърженик на исихазма. Житието е познато в български и гръцки текст; вж. П. А. Сыркy, Монаха Григория житие преподобного Ромила, СПб., 1900; Iv. Dujčev, Un manuscrit grec de la vie de St. Romile, Studia Serdicensia, II, 1940, стр. 88—92. — Превод на Ив. Дуйчев, Из старата българ. книжнина, II, стр. 229—238. — Парория, местност при Странджа планина, на границата между България и Византия, средище на исихазма.

Из живота на Иван Рилски — из житието, написано от патр. Евтимий, познато в многобройни преписи. Превод на В. Сл. Киселков, Св. Иван Рилски. Жития, 1940, стр. 51—60. — Разменените писма между цар Петър и Иван не са автентични. — Унгарският крал Бела III (1173—1196) превзима София в 1183 г. — Град Гран, на унгарски Естергом, лежи на р. Дунав, северно от Будапеща.

Мощите на света Петка в Търново — из житието на света Петка, написано от патр. Евтимий. Превод на В. Сл. Киселков, Българ. истор, библ., г. III, 1930, кн. 1, стр. 204—217. — Светогорската лавра — манастирът Лаврата на св. Атанасий, в най-южната част на Света гора. — Протата — управление на светогорските манастири в малкото градче Карея.

Търново под турците — из похвалното слово за Филотея от Йоасаф Бдински. Йоасаф работи във Видин в края на XIV в.

622 Биографичните данни за него са съвсем оскъдни. В 1392 г. е назначен за видински митрополит. В 1394 г. посещава заедно със Срацимировия син Константин Търново с политическа мисия пред тамошния турски управител. Впечатленията си от страшното разорение, причинено от турските завоеватели, предава в единственото си стигнало до нас съчинение «Похвално слово за Филотея», познато по препис в сборника на Владислав Граматик от 1479 г., в Рилския манастир. Издадено е от Е. Калужняцки (Aus der panegyrischen Literatur der Südslaven, стр. 97—115.) — Преводът е на В. Сл. Киселков, Бълг. истор. библиотека, г. IV, 1931, кн. 1, стр. 192—206.

Пренасяне мощите на света Петка във Видин и Сърбия — разказ на Григорий Цамблак, познат в многобройни преписи, явяващи се най-често като допълнение на Евтимиевото житие на св. Петка. — Превод на В. Сл. Киселков, Митрополит Григорий Цамблак, 1943, стр. 64—68.

Евтимий в Търново — из обширното похвално слово на Григорий Цамблак за Евтимий. — Превод на В. Сл. Киселков, Митрополит Григорий Цамблак, стр. 31—63. — Манастирът «Св. троица» се намира на шест и половина километра северно от Търново. — Заточен в Македония, т. е. Тракия (вероятно в Бачковския манастир) — така обикновено се е наричала Тракия през XIV в.

Из живота на Стефан Лазаревич — извадки от житието, написано от Константин Костенечки, един от най-дейните последователи на патриарх Евтимий. Роден в края на XIV в., принуден е да емигрира в Сърбия, където работи в двора на Стефан Лазаревич, син на княз Лазар, (загинал в Косовската битка.) Константин Костенечки пренася Евтимиевата правописно-езикова реформа в Сърбия, пише важен граматически труд «Разяснено изложение на буквите» и житие на Стефан Лазаревич, което се приближава до съвременната биография.

Той е превел и едно интересно описание на пътуване до Ерусалим. — Първите два откъса са превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара бълг. литература, стр. 537—542.

Възобновяване на Рилския манастир и пренасяне на мощите на Иван Рилски в Рилския манастир. — Даваме целия текст на Владислав Граматик в превод на В. Сл. Киселков, Владислав Граматик и неговата рилска повест, 1947, стр. 57—70. Разказът е познат в две редакции — по-обширна и по-кратка; тук се привежда обширната редакция, без да се отбелязват различията между двете редакции. — Владислав Граматик е широко образован книжовник от XV в. Роден в Ново бърдо (при Призрен), работи в с. Младо Нагоричино (северно от Куманово), в манастира «Матейче» (между Скопие и Куманово) и може би в Рилския манастир. Съставил е четири големи сборника («Предели» в 1456 г., Загребският сборник от 1469 г., «Андрианти» в 1473 г. и Рилският панегерик в 1479 г.), написал е книгата «Шестоднев» със сътрудничеството на Мардарий в 1480 г. Разказът за пренасяне мощите на Иван Рилски от Търново в Рилския манастир в 1469 г. е написан като продължение на Евтимиевото житие.

Борба срещу насилствените потурчвания в София — из житието на Георги Нови Софийски от поп Пейо, живял в София в края на XV и началото на XVI в. В събитията, свързани с опита да бъде потурчен Георги Нови в 1515 г., поп Пейо играе първостепенна роля като негов наставник и защитник. — Първият откъс е в превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара бълг. литература, стр. 575—583, а вторият е на съставителя на книгата.

Нови потурчвания в София — из житието за Никола Нови Софийски, написано от Матей Граматик, софийски книжовник през XVI в. Никола е бил осъден на смърт от турците и убит с камъни в 1555 г. — Преводът е взет от Б. Ангелов и М. Генов, пос. кн., стр. 565—574.

Тайната книга — основно богомилско съчинение, в което се излагат схващанията на богомилите за произхода и устройството на света. Творбата е възникнала през X—XI в. сред българските богомили; през XII в. била пренесена в Италия от епископ Назарий и използувана за нуждите на западните богомили. Запазена е само на латински език, по два преписа — Виенски от XII в. и Каркасонски от XIV в., произхождащи от различни преводи. Най-добро издание с коментар у Йорд. Иванов, Богомилски книги и легенди, 1925, стр. 73—87; новобългарски превод у Йорд. Иванов, Старобългарски разкази, 1935, стр. 9—17, откъдето го заемаме. — Тайната книга представя диалог между Исус и неговия ученик Йоан, воден на Тайната вечеря. — Назарий е бил български богомилски епископ, който през втората половина на XII век преминал в Италия и станал епископ на дуалистите в гр. Конкорецо (на 25 км североизточно от Милано).

Слово за Адам и Ева — широко разпространен апокриф, познат в три версии и в многобройни преписи от XIV в. нататък (вж. Йорд. Иванов, Богомилски книги и легенди, стр. 207—227). Както в Слово за Адам и Ева, така в поместените тук други апокрифи на българска почва са били вмъкнати богомилски елементи и по този начин апокрифите са били използувани за пропаганда на богомилските идеи. — Превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара българска литература, стр. 177—185.

Книга за Енох — позната в обширна и кратка версия, по преписи от XVI в. нататък, но вероятно е проникнала в България много по-рано — най-късно през XI—XII в. За нейната старинност говори и обстоятелството, че тя е била един от изворите на Тайната книга. Легендата е била съставена найнапред на еврейски или арамейски през II—I в. пр. н. е. За Енох се говори накратко в библията — като станал на 365

години, бог го взел на небето. Тоя кратък епизод получава в апокрифната легенда широка разработка. — Издание с коментар у Йорд. Иванов, пос. кн., стр. 165—191; преводът на Б. Ангелов и М. Генов, Стара българска литература, стр. 185—194.

Откровение Варухово — познато в две славянски версии, в най-стари преписи от XIII—XIV в. На Варух са посветени в християнската литература няколко произведения: Книга на пророк Варух (често текстът ѝ се вмъква в библията), Варухов апокалипсис, Паралипомена на Варух (преведено на старобългарски преди XII в.), Откровение Варухово (възникнало на гръцки най-рано през II в., преведено на старобългарски не по-късно от XI в.). Йорд. Иванов издава най-стария запазен препис в Драголовия сборник от XIII—XIV в. (Богомилски книги с легенди, стр. 191—207); от тоя текст е направен и преводът от съставителя на книгата.

Видение Исаево — преведено на старобългарски език през X—XI в., познато по най-стар препис от XII в. (в библиотеката на Московския Успенски събор; сега в Историческия музей). Видение Исаево е възникнало на гръцки език в I—II в.; по-късно влиза в състава на апокрифа Възнесение Исаево; пълният гръцки текст не е запазен. Видение Исаево е познато още в етиопски превод в преписи от XV в. и в латински превод, направен по всяка вероятност от българския текст. Българските и западните богомили са използували Видение Исаево като своя книга. «Преди всичко то с нищо не противоречи на богомилското учение, а, от друга страна, прокараните в него богомилски тенденции са забулени, прикрити и не се забелязвали лесно от обикновения християнин» (Йорд. Иванов, Богомилски книги и легенди, стр. 160; тук са дадени славянският и латинският текст на творбата). — Превод на И в. Дуйчев, Из старата бълг. книжнина, II, стр. 144—153.

Ходене на Богородица по мъките — широко разпространен апокриф в средновековието. Запазени са два старобъл-

гарски преписа на творбата още от XII в. — Превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара бълг. литература, стр. 214—223 (прередактиран от К. М. Куев в Христоматия по старобълг. литература, 1961, стр. 129—133).

Детство Исусово — известно още като Томино евангелие, по името на неговия мним автор Тома. Възникнало вероятно през II в. въз основа на устни разкази, които са съществували преди това. — Издание у Йорд. Иванов, пос. кн., стр. 227—248; превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара бълг. литература, стр. 249—262.

Български апокрифен летопис — възникнал към средата на XI в., по време на византийското робство; познат само по един препис, сръбска редакция. Летописната част е свързана с апокрифа за възнесението на Исая; летописните вести имат легендарен характер. — Издание у Йорд. Иванов, пос. кн., стр. 273—287; превод на Ив. Дуйчев. Из старата бълг. книжнина, I, 1943, стр. 154—161.

Летопис и история

Първобългарски каменни надписи — възникнали през VIII — X в., написани на гръцки, засягащи събития от живота на българския народ: войни, погребения, договори, строежи и др. Те свидетелствуват за съществуващата в България писменост и писмени традиции, макар и на гръцки език, още преди времето на Кирил и Методий. Най-добро издание и изследване у В. Бешевлиев, Първобългарски надписи, Год. на Соф. университет. Ист.-фил. факултет, XXXI, 1934; кн. XXXII, 1936; ново издание. V. Beševliev, Die protobulgarischen Inschriften, Berlin, 1963. — Превод на Ив. Дуйчев, старата бълг. книжнина, I, 1940, стр. 4—7.

Именник на първобългарските ханове — запазен по три късни преписа от XV и XVI в. Предполага се, че Именникът е

бил написан най-напред на гръцки, на камък, през VIII в. Паметникът бе открит и обнародван за първи път от А. Попов, Обзор хронографов русской редакции. Москва, 1866. Подробно бе анализиран от В. Н. Златарски, Имали ли са българите свое летоброене, СпБАН, I, 1911, стр. 1—92; История на бълг. държава, т. I, ч. I, 1918, стр. 352—383. С данните си за първите български ханове, за първобългарското летоброене и първобългарския език Именникът е събудил голям научен интерес. Преглед на литературата върху него вж. у Ем. Георгиев, Разцветът на българската литература в IX—X в., 1962, стр. 20—26.

Из допитванията на Борис до папа Николай. — В стремежа си да осигури самостоятелност на българската черква след покръстването княз Борис е влязъл във връзка и с Римската черква. Преговаряйки с папа Николай I (858—867), той изпраща през 866 г. с пратеници 115 въпроса (вероятно на гръцки език), в които разкрива извънредно интересни моменти от живота на българския народ и българската държава през IX в. Папата отговаря подробно още същата година. Най-пълно издание на български у Д. Дечев, Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите, и текстпревод, II изд., 1940; вж. също Извори за българската история, VII, 1960, стр. 61—125, където е посочена и научната литература. — Тук даваме само някои от допитванията на българите в превод на Д. Дечев без отговорите на папата. За съжаление, не притежаваме българските допитвания в автентичния им текст, а само в изложението им в папските отговори.

Писма на цар Симеон до Лъв Магистър — от запазената кореспонденция на Лъв Магистър, виден представител на византийската култура от края на IX и началото на X в., 14 писма са свързани с цар Симеон. Лъв Магистър е бил пратеник на византийския император Лъв VI при Симеон през 895—896 г. От Симеоновите писма са запазени само три; изказвани са известни съмнения върху тяхната автентичност

628 (вж. И в. Д у й ч е в, Из старата бълг. книжнина, I, стр. 205—206). Писмата се отнасят за гръцките пленници, които Симеон е взел във войната през 894 г. — Издание и превод на писмата у В. Н. З л а т а р с к и, Известията за българите в хрониката на Симеона Метафраста и Логотета, СбНУ, кн. XXIV, 1908, стр. 122—136; Извори за бълг. история, VII, 1961, стр. 175—178.

Приписка към словата на Атанасий Александрийски — издавана многократно; пълно издание на словата на Атанасий Александрийски срещу арианите, преведени в 906 г. от Константин Преславски на български, направи А. В а й а н (Discours contre les ariens de saint Athanase, София, 1954, с превод на френски). В приписката се съдържат интересни сведения за Тудор Дуксов, братов син на Борис, братовчед на Симеон, за Симеоновите строежи, за смъртта на Борис. — Превод на И в. Д у й ч е в, Из старата бълг. книжнина, I, стр. 76.

Закон за съдене на хората — най-старият български правен паметник (кодекс), запазен в две редакции; най-стар препис от XIII в. Паметникът е многократно изследван, издаван и е предизвикал много научни спорове. В. Ганев смята, че паметникът е възникнал по времето на Борис, М. Андреев — в царуването на Симеон; чешките учени Ф. Гривец и Й. Вашица поддържат мнението, че Закон за съдене на хората е възникнал в Моравия, и приписват авторството му на Кирил или Методий. — Последно издание с новобългарски превод и обширно изследване у В. Г а н е в, Законъ соудныи людьмъ. Правно-исторически и правно-аналитични проучвания, 1959 (тук е посочена и литературата); вж. също Б. Я н о в с к и, Още по въпроса за произхода и същността на Законъ соудныи людьмъ, Год. на Соф. у-т, Юр. фак., кн. 52, 1961; М. А н д р е е в, Нови проучвания и нови теории относно произхода на Законъ соудныи людьмъ, пак там, кн. 55, 1964. — Преводът е на В. Г а н е в.

Надпис на Мостич в Преслав — намерен в 1952 г., с кирилица, върху камък, вж. Ст. Станчев, В. Иванова, М. Балан, П. Боев, Надписът на чергубиля Мостич, 1955.

Надпис на цар Самуил — открит в 1888 г. в с. Герман, до Преспанското езеро, при граденето на черква (вж. Йорд. Иванов, Български старини из Македония, 1931, стр. 22—25). Паметникът представя правоъгълна мраморна плоча; част от плочата е отчупена. — Превод на Ив. Дуйчев, Из старата бълг. книжнина, I, стр. 141.

Приписки към Болонския псалтир — среднобългарски паметник, писан през XII в. от монасите Йосиф и Тихота в с. Равне, до Охрид; сега се намира в Университетската библиотека в Болоня, Италия. Издаден от В. Ягич, Словѣнская псалтырь. Psalterium Bononiense. Виена 1907. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 36.

Из Битолския триод — намерен в Битоля, но писан в Кичевско; приписките отразяват българския народен език от XII в. Вж. Йорд. Иванов, Български старини из Македония, 1931, стр. 436—465; превод у Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 36—38.

Преписка на българите с римския папа Инокентий III. — Обширната преписка между папа Инокентий III (1198—1216) и цар Калоян има важно историческо съдържание. Тя разкрива отношенията между България, Рим, създадената от кръстоносците латинска държава в Цариград и унгарците. Цар Калоян влязъл в преговори с папата, за да получи царска корона и признание на държавата си. Цялата преписка е издадена в български превод от Ив. Дуйчев, Преписката на папа Инокентий с българите, Год. на Соф. у-т, Ист.-фил. фак., кн. 38, 1942; Извори за бълг. история, XII, 1965, стр. 307—360; взимаме превода оттам.

630 *Събор против богомилите при цар Борил; Ив Синодика на Борил; Възобновяване на българската патриаршия в 1235 г.* — извадки от Бориловия синодик, възникнал във връзка със събора срещу богомилите, свикан от Борил през февруари 1211 г. В синодика са вписани решенията на събора, а също така статии срещу ересите, проклятия (анатеми) срещу богомилите и славословия на български владетели и духовни лица. При по-късните преработки в синодика е вмъкнат разказът за възстановяване на търновската патриаршия в 1235 г. при Иван-Асен II. Синодикът е стигнал до нас в два късни преписа: а) Палаузовски, бълг. редакция от XIV в., и б) Дриновски, сръбска редакция от XVI в. И двата преписа се намират в Соф. Нар. библиотека. Най-добро издание на синодика направи М. Г. Попруженко, Синодик царя Борила, София, 1928. — Преводът на поместените откъси е на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, 27—29, 155—169, 43—69.

Станимашки надпис на Иван-Асен II — унищожен от асеновградските гърци в 1883 г.; възстановен въз основа на по-стари преписи от В. Н. Златарски, Асеновият надпис при Станимака, Изв. на Бълг. археол. дружество, II, 1911, стр. 231—247. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 38.

Търновският надпис на цар Иван-Асен II — посветен на Клокотнишката битка в 1230 г., намира се в черквата «Св. 40 мъченици» в Търново; издаден от В. Н. Златарски в Бълг. истор. библиотека, г. III, 1930, кн. 3, стр. 56—64; История на българската държава, т. III, стр. 587—596. — Преводът е на Ив. Дуйчев, пос. кн. II, стр. 39.

Кричимският надпис на цар Иван-Асен II — открит в началото на 40-те години. Издание у Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 40.

Дубровнишката грамота на цар Иван-Асен II, Зографската грамота на Иван-Александър и Рилската грамота на

Иван Шишман. — Грамотите представят официални документи, издадени от царската канцелария, с които обикновено се дават привилегии на учреждения и лица. От многобройните грамоти на българските царе до нас са достигнали само осем грамоти на български език: Ватопедска, Дубровнишка, Виргинска, Зографска, Мрачка, Рилска, Витошка и Брашовска. Най-добро издание на българските грамоти направиха Г. А. Ильинский, Грамоты болгарских царей, Москва, 1911, и Йорд. Иванов, Бълг. старини из Македония, 1931, стр. 575—601. — Преводът на поместените тук Дубровнишка, Зографска и Рилска грамота е направен от Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 42—43, 77—76, 177—182.

Приписка върху Хлудовия паримейник — обнародвана от Б. Цонев, История на бълг. език, т. I, с. 184—186. Паметникът се пази в Москва, не е издаден. — Превод у Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 66—67. — Паримейник — сборник от извадки из библията, четени в черква.

Боянски надпис от 1259 г. — в Боянската черква край София, издаден за първи път от Я. Шафарик (1855), проучен от В. Н. Златарски (Год. на Соф. у-т, Ист.-фил. фак., XXXI, 1935; вж. и Ст. Младенов, Значение на Боянския надпис за българската езикова история, Год. на Соф. у-т, Ист.-фил. фак., XXXI, 1935; Ив. Гълъбов, Надписите към Боянските стенописи, 1963). — Превод у Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 54—55.

Приписка върху Свърлишкото евангелие от времето на Ивайло — обнародвана от Г. А. Ильинский, Сверлижские островяны. Сборник статей по славяноведению, II, 1906; вж. и В. Н. Златарски, История на българската държава, III, стр. 545. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 65—66.

Латините нападат Зограф. — Разказът е свързан с нападението на латините върху Зографския манастир през 1275 г., предизвикано от опозицията на светогорското монашество

срещу опитите на имп. Михаил Палеолог да се постигне обединяване на Римската и Цариградската черква. Разказът обнародван по препис от XVI в., пазен в някогашния Румянцевски музей в Москва, от Йорд. Иванов, Български старини из Македония, 1931, стр. 437—440. — Преводът е на Йорд. Иванов, Старобългарски разкази, 1935, стр. 49—52.

Приписка на инок Лаврентий от 1347—1348 г. — издадена от П. Лавров, Обзор звуковых и формальных особенностей болгарского языка, Москва, 1893, стр. 13. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 134—135.

Из Лесновския паренесис — изд. от Б. Цонев, Опис на ръкописите и старопечатните книги в Народната библиотека в София, I, 1910, стр. 205—218; Йорд. Иванов,Ълг. старини из Македония, 1931, стр. 163—164. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 139. — Паренесис — сборник от слова.

Приписка от времето на Ив.-Александър — изд. от П. А. Сырку, Время и жизнь патриарха Евфимия Терновского, СПб, 1898, стр. 437. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 172—174.

Послесловие към Лондонското евангелие на Иван-Александър. — Ръкописът, богато украсен с миниатюри, се пази в Британския музей в Лондон, пренесен там в 1837 г. от манастира «Св. Павел» в Атон, изд. от Ф. Успенский, Журнал Мин. нар. просвещения, ч. 199, 1878 г., с. 9; П. Гудев, СбНУ, кн. VII, 1892, стр. 164—165. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 151—152.

Приписка в евангелие за цар Иван-Срацимир — изд. от П. А. Сырку, Время и жизнь патриарха Евтимия Терновского, СПб, 1898, стр. 442. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 169—170.

Приписка във Видинския сборник от 1360 г. — в Университетска библиотека на гр. Ганд, Белгия, изд. от И. Мартынов, Бдинский сборник. Памятники древней письменности и искусства, т. XIV, СПб, 1882. — Превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара българска литература, стр. 463.

Приписка в рилски сборник — изд. от Е. Спространов, Опис на ръкописите в библиотеката на Рилския манастир, 1902, стр. 67—68. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 286—287.

Приписка от XIV в. — изд. от Б. Цонев, Опис на ръкописите в Соф. Нар. библиотека, I, 1910, стр. 20—21. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 287.

Боженишки надпис — изд. от П. Мутафчиев, Боженишкият надпис, СпБАН, XXII, 1922, стр. 88—114. — Превод на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 289.

Из Манасиевата хроника. — През XIV в. се засилва интересът към историческите съчинения. Превеждат се на български византийските хроники на Константин Манасий от XII в., на Йоан Зонара от XII в., на Симеон Логотет от X в.; прави се нов превод на хрониката на Георги Амартол («Летовник»). Най-голяма популярност добива Манасиевата хроника, написана в стихове, преведена на български в проза между 1335 и 1340 г. по заповед на Иван-Александър; преводът ѝ е достигнал до нас в 6 преписа. В богато украсения Ватикански препис (писан в Търново към 1345 г., сега се пази във Ватикана) са вмъкнати интересни и ценни добавки, засягащи българската история. Най-доброто издание на тоя препис направи Й. Богдан, Cronica lui Constantin Manasses, Букурещ, 1922. Българските добавки към Манасиевата хроника са издавани няколко пъти, напр. от П. Т. Гудев — заедно с други откъси, по Ватиканския препис (СбНУ, кн. VI, 1891, стр. 311—361), Йорд. Иванов — по Хилендарския препис. (Бълг. старини из Македония, 1931, стр. 618—623) и др.

634 Ив. Дуйчев направи фототипно издание на текста и на миниатюрите на Ватиканския препис: Летописта на Константин Манаси, 1963; Миниатюрите на Манасиевата летопис, 1962. — Превод на Ив. Дуйчев, Из старата българ. книжнина, II, стр. 77—102.

Разорение на Македония от турците — летописна бележка на монах Исая към неговия превод на съчиненията на Дионисий Ареопагит от 1371 г. Според някои предположения в началото на XV в. Исай прекарал две години в Русия. Той се е занимавал с преводаческа дейност. В бележката се разказва за трагичната съдба на балканските славяни след Чирменската битка в 1371 г. Пръв печата бележката, по ръкопис от XVII в., намерен в Зографския манастир и пазен във Виенската придворна библиотека, Фр. Миклошич (1845); вж. Йорд. Иванов, Българ. старини из Македония, 1931, стр. 226—227; също изданието на проф. Дж. Сп. Радоичич в Antologija stare srpske književnosti, 1960, стр. 99—325. — Преводът е на Йорд. Иванов, Старобългарски разкази, стр. 53—54.

Безименна българска хроника — запазена по препис от XVI в. в библиотеката на някогашната Киевска дух. академия. Тя бе открита и издадена от Й. Богдан (Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung: Archiv für slav. Philologie, XIII, 1891, стр. 526—536, с латински превод от В. Ягич). Хрониката представя голям интерес с оглед на събитията, които включва, и отражението на настроенията на българската общественост в началото на XV в. Изложението започва от 1296 г. и свършва с 1417 г. — Преводът е на Ив. Дуйчев, пос. кн., II, стр. 266—275).

Потурчване на Чепино — летописен разказ в ръкопис от XVII в. Ръкописът е загубен. Бележката е позната по нейното обнародване от Стефан Захариев, Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишката кааза. Виена, 1870, стр. 67—68. — Тук поместваме разказа

на поп Методий Драгинов по изданието на Йорд. Иванов, Старобългарски разкази, стр. 80—81.

Публицистика

За азбуката — изключително популярно съчинение в средновековието, познато в многобройни преписи и преработки (над 70). Открито за пръв път от К. Калайдович, Joan Ексарх Болгарский. Москва, 1824. Най-старите преписи са от XIV в. Творбата на Черноризец Храбър е издавана многократно. Тук я поместваме по превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара бълг. литература, стр. 371—375; преводът е основно преработен. — Датата 6363 г. се изчислява по два начина: според александрийското летоброене тя е 863 г., а според византийското — 855. Въпросът е много спорен; повече основания има датата 863 г., която отговаря и на посочването на Пространните жития на Кирил и Методий. Повече подробности у К. М. Куев, Към въпроса за началото на славянската писменост. Год. на Соф. унив., Фил. фак., т. 54, 1960; също Черноризец Храбър. София 1967.

Похвално слово за Кирил — едно от най-интересните съчинения на старата българска литература, блестящ образец на писателското изкуство на Климент Охридски. Познато по най-стар препис от XII в. Издание у А. Т.-Балан, Кирил и Методий, I, 1920, стр. 109—113. Тук е използуван преводът (значително преработен) на Б. Ангелов и М. Генов, Стара бълг. литература, стр. 67—73.

Пролог към Учителното евангелие — познато по препис от XII в. Учителното евангелие представя сборник от 51 беседа — тълкувания на евангелието; беседите са били произнасяни в неделните дни. Учителното евангелие започва с пролог (предговор), от който узнаваме, че Константин Преславски е бил подтикнат за написването му от Наум. — Издание у Архим.

636 Антоний, Константин епископ български и неговото Поучително евангелие. Пер. сп., кн. 21—22, 1887, стр. 373—425. — Преводът е на М. Генов, Старобългарска антология, 1947, стр. 39—40.

Пролог към Небеса (*Богословие*). — Йоан Екзарх е превел третата част от съчинението «Извор на знанието» на византийския писател Иоан Дамаскин (VII в.). Преводът е запазен в най-ранен препис от XII в., издаден от А. Попов, Богословие святого Иоанна Дамаскина в переводе Иоанна Ексарха Болгарского. Москва, 1878. От предговора се вижда, че за работа Иоан Екзарх е бил подтикнат от Черноризец Дукс, брат на княз Борис. — Преводът е на Б. Ангелов и М. Генов, Стара бълг. литература, I, стр. 111—115.

Бесеоа против богомилите — написана в края на X в. Най-добро издание направи М. Г. Попруженко, Козма Пресвитер, болгарский писатель X века. София, 1936. — Преводът е направен от В. Сл. Киселков: Презвитер Козма, Беседа против богомилите. Увод и текст от д-р В. Сл. Киселков, София (б. д.).

Из дамаскинската книжнина — дамаскинската книжнина представя един извънредно интересен момент в развитието на българската литература. Появила се в края на XVI в., тя особено много се разширява и обогатява през XVII и XVIII в. В основата на дамаскинските сборници залягат проповедите на гръцкия писател Дамаскин Студит от XVI в., събрани в книгата му «Съкровище». При все че по-нататък съставът на тези сборници значително се разнообразява, публицистичният момент не се загубва. Публицистичният тон се чувствува силно в преработките на Дамаскиновите проповеди, в непосредните обръщения на дамаскинарите към българската действителност, в живото им отношение към болките на времето. Публицистичната страст най-ярко се проявява в сборниците на Йосиф Брадати; те получават широко разпространение, преписват се многократно от други книжовници — негови съвременници и ученици. Някои от откъсите, които даваме,

макар и да са взети от сборници на други книжовници, всъщност принадлежат на Йосиф Брадати. Такъв е например първият откъс — «За жените», взет от сборника на Никифор Рилски; самият Никифор Рилски изрично съобщава, че е използувал сборниците на Йосиф Брадати. Същото важи и за сборниците на Теофан Рилски и др.

Йосиф Брадати: «За жените» — обнародвано от Б. Ст. Ангелов, Съвременници на Паисий, I, 1963, стр. 179—180, по сборник на Никифор Рилски; краят на словото — пак там, стр. 69. За връзката на това слово със сборниците на Йосиф Брадати вж. Д. Петканова-Тотева, Дамаскините в българската литература, 1965, стр. 164—165; Б. Ст. Ангелов, пос. съч., I, стр. 66—68, 93—100.

Йосиф Брадати: «За учителите» — Д. Петканова-Тотева, пос. съч., стр. 162.

Йосиф Брадати: «За духовниците» — пак там, стр. 160, 159.

Йосиф Брадати: «За пиянството» — пак там, стр. 108, 115.

Йосиф Брадати: «За ролята на проповедника» — пак там, стр. 161.

Йосиф Брадати: «За несговора на балканските народи» — Д. Маринов, Йосиф Брадати, СбНУ, кн. XVIII, 1901, стр. 106.

Теофан Рилски: «За самовилите и магесниците» — Б. Ст. Ангелов, пос. съч., II, 1964, стр. 225—226.

Теофан Рилски: «Против потурчванията» — пак там, II, стр. 227.

Тодор Врачански: «За пороците на монасите» — пак там, II, стр. 211.

Тодор Врачански: «Против потурчванията» — пак там, II, стр. 112.

Йосиф Хилендарец: «За книгите» — пак там, I, 1963, стр. 202, 205.

Из Шестоднева — познат по голям брой преписи, най-старият от XIII в. (в Историческия музей в Москва). Първо пълно издание на текста направи А. П о п о в: Шестоднев, составленный Иоанном Екзархом Болгарским. Москва, 1879. Ново издание предприе в 1958 г. немският славист Р. Айтцетмюлер (Das Hexaemeron des Exarchen Johannes). Съчинението на Иоан Екзарх се е ползувало с широка популярност в средновековието. — Преводите са направени: Пролог — от Б. А н г е л о в и М. Г е н о в, Стара бълг. литература, стр. 115—120; За птиците — И в. Д у й ч е в, Естествознанието в средновековна България, 1954, стр. 131—139; Описание на човешкото тяло — Ю. Т р и ф о н о в, Иоан Екзарх Български и описанието му на човешкото тяло, сп. Бълг. преглед, г. I, 1929, кн. 2, стр. 181—202; Симеоновият дворец — Б. А н г е л о в и М. Г е н о в, Стара бълг. литература, стр. 125—126.

За фигурите — статия в големия Симеонов сборник «Сбор от много отци, тълкувания на неясни места в евангелието, в Апостола и в други книги, изложено накратко за запомняне, и готов отговор». Нарича се още Светославов, понеже по-късно, по време на Светославовия поход в България, е бил пренесен в Русия и там в 1073 г. преписан за княз Светослав Ярославич Черниговски. Сборникът има енциклопедически характер, съдържа 383 преводни статии от 25 различни автори из областта на богословието, етиката, логиката, граматиката, историята и т. н. Тук е поместен и първият труд в областта на славянската теория на литературата — статията «За фигурите» от византийския писател Георги Хировоск (VI в.). Фототипно издание на руския препис от 1073 г., който сега се намира в Историческия музей в Москва: Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года, СПб, 1880. — Превод на Б. А н г е л о в и М. Г е н о в, Стара бълг. литература, стр. 96—102.

Физиолог — наричан още «Естествословник»; сборник от кратки разкази за действителни и въображаеми животни, растения, минерали (лъв, пеликан, феникс, орел, змия, лисица, кентавър, антилопа, кремък, диамант, ахат и др.). Задачата на сборника, който обикновено се е състоял от 49 описания, е била да задоволява естественонаучните интереси на средновековния читател и вероятно той е възникнал върху основата на някои действителни наблюдения от природата. В сегашния си вид се е оформил твърде отдавна — като книга с ясно изразена християнска идейна насоченост: описанията са придружени от символични религиозни тълкувания. Във Физиолога са проникнали разнообразни легенди, някои със стар предхристиянски произход. На български откъси от физиолога са били преведени твърде рано, неговите следи откриваме още в Шестоднева на Иоан Екзарх. През XI—XII в. е бил направен вече пълен превод. — Поместваме извадки от новобългарския превод на Йорд. Иванов, Старобългарски разкази, стр. 201—207.

За началното обучение в грамотност — извадки от граматическия труд на Константин Костенечки «Разяснено изложение на буквите» (глава XVIII), познат в две редакции — обширна и кратка; най-старите преписи са от XV и XVI в. Трудът е издаден най-добре от В. Ягич, Исследования по русскому языку, т. I, СПб, 1885—1895, стр. 383—487. — Превод на В. Сл. Киселков (Н. Чакъров, Христоматия по история на българското образование, 1963, стр. 43—45).

Разумник — известен още с названията «Беседа на тримата светители», «Въпроси и отговори» и др.; сбор от въпроси и отговори, които са задоволявали любознателността на средновековните хора. Почти половината от въпросите са посветени на геологията, астрономията и географията; отговорите се движат в кръга на черковно-библейските понятия, често пъти са съвършено наивни. Разумникът има апокрифен характер; в България е преминал от Византия в XI—XII в., като е претърпял редица промени и допълнения. Познат е в

640 многобройни преписи, най-стария от XIII в. (в Берлинския български сборник). — Превод на К. М. Куев, по изданието на Йорд. Иванов, Богомилски книги и легенди, стр. 259—264; вж. Христоматия по старобълг. литература, 1961, стр. 133—138.

Из гадателните книги — апокрифни произведения, познати по късни преписи; преведени от гръцки, но претърпели изменения на българска почва; съдържат гадания за бъдещето, отразяващи живота и интересите на по-широки народни кръгове. Гаданията се извършват според това, през кой месец и по кое време на денонощието ще има гръмотевици (Гръмник), по физиологични признаци (Трепетник), по датата, в която ще се случи някое събитие (Месецослов), по деня, в който ще се падне Коледа (Коледник). — Превод на Б. Ангелов и М. Генов, Стара българска литература, стр. 353—359; Д. Петканова в Христоматия по старобълг. литература, стр. 138—141.

Съдържание

Петър Динеков — Поглед върху старата българска литература 9

Поезия

Константин-Кирил
Молитва към Григорий Богослов 31
Молитва преди отпътуване за Цариград . . . 32
Предсмъртна молитва 33
Константин Преславски
Азбучна молитва 34
Константин Преславски (Константин-Кирил?)
Проглас към евангелието 38
Неизвестен автор
Похвала на цар Симеон 42
Неизвестен автор
Надгробен надпис в Рила 43
Димитър Кантакузин
Молитва към Богородица 44
Неизвестен автор
Майка на мъченик към сина си 47

642 Методий
Из канона в чест на Димитър Солунски . . . 48
Неизвестен автор
Из службата на Константин-Кирил 49
Константин Преславски
Из службата на Методий 52
Климент Охридски
Из Похвалното слово за Михаил и Гавриил . . 55
Евтимий Търновски
Молитва на света Петка след завръщането ѝ от пустинята 57
Възхвала на света Петка 58
Обръщение към света Петка 61
Молитва към света Петка 63
Неизвестен автор
Похвала на цар Иван-Александър 64
Висарион
Приписка в патерик 67
Неизвестен автор
Приписка в осмогласник 69

Разкази и повести

Чудото с българина 73
Из Александрията: Потекло Александрово; Поход в Азия; В острова на блажените; Смърт Александрова 77
Как са станали самодивите 95
Из Варлаам и Йоасаф: Притча за еднорога, Притча за тримата приятели 97
Троянска притча 101
Соломон и жена му 123
Свети Георги и ламята 128
Кръвосмешение 132
Кръчмарката Теофана 135
Езоп 139

Александър от Троада 145
Българската царкиня Персика 150
За жената, която убила мъжа си и синовете си заради един монах 169
За девойката, плената от персите 171
За монаха, който искал да бъде равен на Исак или Йов 173
За старейшината на блудниците Сергий . . . 177

Между истината и легендата

Климент Охридски (?)
Из живота на Кирил 187
Из живота на Методий 215
Константин-Кирил
Намиране мощите на папа Климент Римски . . 225
Неизвестен автор
Най-старото житие на Наум 232
Неизвестен автор
Солунска легенда 235
Монах Григорий
Из живота на Роман-Ромил 237
Евтимий Търновски
Из живота на Иван Рилски 245
Мощите на света Петка в Търново 258
Йоасаф Бдински
Търново под турците 261
Григорий Цамблак
Пренасяне мощите на света Петка във Видин и Сърбия 266
Патриарх Евтимий в Търново 271
Константин Костенечки
Из живота на Стефан Лазаревич: Косовската битка; Мъжествена жена; Смъртта на Крали Марко; Смъртта на княз Стефан . . . 288
Владислав Граматик
Възобновяване на Рилския манастир и пренасяне

на мощите на Иван Рилски в Рила 292
Поп Пейо
Борба срещу насилствените потурчвания в София 305
Матей Граматик
Нови потурчвания в София 318

Апокрифни легенди

Тайната книга 327
Слово за Адам и Ева 336
Книга за Енох 342
Откровение Варухово 349
Видение Исаево 357
Ходене на Богородица по мъките 367
Детство Исусово 375
Български апокрифен летопис 381

Летопис и история

Първобългарски каменни надписи 391
Именник на първобългарските ханове . . . 394
Из допитванията на Борис до папа Николай I . . 396
Писма на цар Симеон до Лъв Магистър 403
Приписка към словата на Атанасий Александрийски 405
Из Закона за съдене на хората 406
Надпис на Мостич в Преслав 411
Приписки към Болонския псалтир 412
Надпис на цар Самуил 413
Из Битолския триод 414
Преписка с римския папа Инокентий III . . . 415
Събор против богомилите при цар Борил . . . 427
Из Синодика на цар Борил 430
Възобновяване на българската патриаршия в 1235 г. 438

Станимашкият надпис на цар Иван-Асен II . . 441
Търновският надпис на цар Иван-Асен II . . . 442
Кричимският надпис на цар Иван-Асен II . . . 443
Дубровнишка грамота на цар Иван-Асен II . . 444
Приписка върху Хлудовия паремейник . . . 445
Боянски надпис 446
Приписка върху Свърлишкото евангелие от времето на Ивайло 447
Латините нападат Зограф 448
Приписка на инок Лаврентий 452
Из Лесовския паренесис 453
Приписка от времето на цар Иван-Александър . 454
Послеслов към Лондонското евангелие на цар Иван-Александър 456
Приписка в евангелие за цар Иван-Страцимир . 458
Приписка във Видинския сборник 459
Приписка в Рилски сборник 460
Приписка от XIV век 461
Боженишки надпис 462
Из Манасиевата хроника: Царуване на Никифор Геника; Царуване на Михаил Рангаве; Царуване на Лъв Арменец иконоборeца; Цар на гърците Михаил; Български добавки към Манасиевата хроника 463
Зографска грамота на Иван-Александър от 1342 г. 473
Рилската грамота на Иван Шишман от 1378 г. . 477

Монах Исая
Разорение на Македония от турците 482

Неизвестен автор
Безименна българска хроника 484

Методий Драгинов
Потурчване на Чепино 493

Публицистика

Черноризец Храбър
За азбуката 499

Климент Охридски
Похвално слово за Кирил 503
Константин Преславски
Пролог към Учителното евангелие 508
Йоан Екзарх
Пролог към Небеса 510
Презвитер Козма
Беседа против богомилите: За еретиците; За монасите; За брака; За книгите; За епископите 513
Из дамаскинската книжнина
Йосиф Брадати: За жените За учителите; За духовниците; За пиянството; За ролята на проповедника; За несговора на балканските народи 547
Теофан Рилски: За самовилите и магесниците;Против потурчванията 552
Поп Тодор Врачански: За пороците на монасите; Против потурчванията 554
Йосиф Хилендарец: За книгите 556

Към опознаване на света

Йоан Екзарх
Из Шестоднева: Пролог; За птиците; Описание на човешкото тяло; Симеоновият дворец . . 561
Георги Хировоск
За фигурите 583
Неизвестен автор
Физиолог 588
Константин Костенечки
За началното обучение в грамотност 593
Неизвестен автор
Разумник 597
Неизвестен автор
Из гадателните книги: Коледник; Гръмник; Трепетник; Месецослов 604

Бележки 611

Библиотека
Български писатели

СТАРОБЪЛГАРСКИ СТРАНИЦИ
АНТОЛОГИЯ

Редактор МИЛКА СПАСОВА
Художник КЪНЧО КЪНЕВ
Худ. редактор МАГДА АБАЗОВА
Техн. редактор ЛЮБЕН ПЕТРОВ
Коректор ТАТЯНА ПЕКУНОВА

Формат 78/108/32, тираж 12 100 екз.,
печатни коли 40,50, издателски коли 28,53,
л.г. VI/32[в], изд № 2499, поръчка № 74/1968 г.
на изд. «Български писател»,
дадена за набор на 30. I. 1968 г.,
излиза от печат на 25. IV. 1968 г.,
цена 2,56 лв.

ДПК «Димитър Благоев» — София

СТАРОБЪЛГАРСКИ